

NIJGH & VAN DITMAR

Hans Vervoort

H E T B E D R I J F

Opwinding

Hans Vervoort
Het bedrijf
Deel 1
Opwinding

Amsterdam 2009

Copyright © Hans Vervoort 2007
Omslag Studio Ron van Roon
Foto omslag © iStockphoto (Nick Schlax)

nur 301

www.gibbon.nl

www.hansvervoort.nl

Deze digitale editie is gemaakt naar de eerste druk, 2007

Inhoudsopgave

[Het bedrijf](#)

[Inhoud](#)

[Ter inleiding](#)

[September 1987](#)

[Hoe het begon](#)

[Vallen en opstaan](#)

[Harmen](#)

[Jaap en Dick](#)

[Theo](#)

[Nijgh](#)

[Kees](#)

[Rinus](#)

[Hans](#)

[Namenlijst personages](#)

[Ander werk van Hans Vervoort](#)

[Errata](#)

Ter inleiding

De roman *Het Bedrijf*, scènes uit een kantoorbestaan, is gebaseerd op mijn vijftientig dienstjaren (1975-2000) bij de Weekbladpers, de uitgeverij van bladen als *Vrij Nederland* en *Opzij* die in de loop van de tijd uitgroeide tot een klein concern, de Weekbladpers Groep. Het zijn later opgetekende herinneringen en dus per definitie fictie. Een sleutelroman lag voor de hand, maar het leek mij onzin om in een verhaal als dit een groot links Amsterdams opinieblad of een succesvol feministisch maandblad een schuilnaam te geven. En als je dát niet doet, is het vervolgens dwaas de directie, hoofdredacteuren en journalisten te voorzien van een verzonnen naam, want hun identiteit zou moeiteloos te achterhalen zijn. Iedereen die in de openbaarheid trad staat dus met zijn echte naam in het boek. Anders ligt dat bij de werkers achter de schermen. Zij vinden het meestal niet plezierig om met naam en toenaam in de publiciteit te komen, is mijn ervaring, en hen heb ik dan ook voorzien van een schuilnaam. Voor alle personages geldt overigens dat ze in dit verhaal niet zichzelf zijn. Ze zijn, doen en zeggen wat ik me van hen herinner. Wie vindt dat de schrijver opvallend vaak partij kiest voor hoofdpersoon Hans kan gelijk hebben. De schrijver is ook maar een mens.

Een lijst van de personages met een korte beschrijving vindt de lezer achterin.

Hans Vervoort

www.hansvervoort.nl

hoofdstuk 1

September 1987

Je kon Theo Bouwman altijd van ver horen aankomen. Zijn lach startte als de blaf van een grote hond en eindigde in een zachtaardig hèhèhè. Uit de verte hoorde je de lach dichterbij komen als hij deze en gene groette en de blaf liet horen, ongeacht wat er teruggezegd werd. Want Theo lachte ook graag om wat hij zelf zei. Het werd hem gegund, Theo was geliefd.

De hele staf zat al klaar terwijl hij door de gang van de derde verdieping hoorbaar de vergaderzaal naderde, ongebruikelijk laat voor zijn doen. Theo zat meestal als eerste aan de vergadertafel, om aan de eerstkomenden nog even snel wat nieuwtjes en roddels te ontfutselen voordat de vergadering begon. Nu zou hij dat na afloop moeten doen, en daarbij een pilsje of wat te veel drinken en doorzakken in het café als de koelkast in de vergaderzaal eenmaal leeg was.

Hans keek de tafel langs. Als marktonderzoeker was dit voor hem altijd de aardigste vergadering van de maand: alle afdelingshoofden bij elkaar. Hij had in de dagelijkse praktijk alleen te maken met de commerciële afdelingen, zoals advertentieverkoop en abonnementenwerving. Maar in de stafvergadering waren ook de productieafdeling en de administratie en personeelszaken vertegenwoordigd, en verder de automatisering en de interne dienst, plus Dorothea Mijerink van de Lezersservicewinkel. En dan hoorde je hoe het echt ging met het bedrijf.

De uitgeverij lag in twee stukken verdeeld over de Kloveniersburgwal en de Raamgracht. Daartussen liepen de jongens van de interne post een paar keer per dag heen en weer om de postmappen van de ene helft van het bedrijf naar de andere te brengen. De mappen waren voorzien van kleine luchtgaatjes, alsof de documenten anders zouden stikken. Ze hadden zowel aan voor- als achterkant ettelijke adresvakjes waarop je de naam kon schrijven van degene naar wie de map nu gebracht moest worden. Hans had wel eens bedacht dat de namenlijsten op de mappen tezamen een mooi overzicht zouden kunnen geven van de communicatiepatronen in het bedrijf.

Hoeveel spinnenwebben zouden er dan blijken te zijn?

De werknemers van bladenuitgeverij Weekbladpers Tijdschriften (wp-t in de dagelijkse omgang) waren een mierenstam met twee nesten en liepen steeds dezelfde route heen en weer. Net zoals mieren konden ze elkaar niet zonder meer voorbijlopen, er moest altijd even een paar woorden gewisseld worden of ten minste een handzwaai uitgewisseld, met een kleine vertraging van het looptempo.

Op de Raamgracht huisden de administratieve afdelingen en de redactie van Vrij Nederland.

Op de Kloveniersburgwal zaten de afdelingen die zorgden voor lezers en advertenties, en de redacties van de maandbladen Opzij en Onze Wereld.

Ver weg, in Rotterdam, woonde de norske voetbalredactie, die zich maar zelden in Amsterdam vertoonde. Zij brachten naar eigen zeggen het geld in het laatje en wilden niet zien hoe dat in Amsterdam werd opgemaakt. De Weekbladpers had twee koeriers in dienst die dagelijks de missieven heen en weer brachten van de redactie van Voetbal International naar het bedrijf en omgekeerd.

Bij elkaar telde de bladenuitgeverij tweehonderd mensen. Iedereen tutoyeerde elkaar.

Geregeld waren er plannen om het hele bedrijf samen te huisvesten en daarvoor een nieuw groot pand te zoeken. Maar het was lastig, want de twee kantoren waren oud en afgeschreven en kostten vrijwel niets. Een nieuw kantoor zou heel wat duurder uitpakken. Een adviesbureau had uitgerekend dat als je alle uren die wp-t'ers onderweg waren zou vertalen in uurlonen, er wel een ton per jaar bespaard zou worden wanneer ze allemaal op één locatie zaten. Een slimmerik had gevraagd van hoeveel kilometer per uur dat adviesbureau was uitgegaan. Na veel geblader kwam het antwoord: vier kilometer per uur. 'Dus als we een stapje harder lopen kunnen we hier blijven?' was de voorspelbare volgende vraag. De meeste werknemers van de uitgeverij waren erg gehecht aan hun werkplek. De meesten waren ook erg gehecht aan het bedrijf.

Het was de derde donderdag van de maand, kwart voor drie. Tijd voor de maandelijkse stafvergadering. Hans liep over de Kloveniersburgwal naar het Raamgrachtgebouw. Een meter of vijftig voor hem liepen Jan Lansinga en Bouke Waltsma samen op. Jan was een stevige Groninger die uit de grote vaart leek weggelopen: zeemansringbaard, blauwe ogen, het postuur van een middelgrote beer. Maar Jan deed geen vlieg kwaad.

Hij was afkomstig van de rode burcht Het Vrije Volk en toen dat imperium uit elkaar viel en Vrij Nederland en Voetbal International – bien etonnés de se trouver ensemble – samen verder gingen als Weekbladpers, stak hij over. Nu was hij al vele jaren hoofd productie, een zachtaardige baas voor de twintig mensen onder hem. Naast hem liep Bouke Waltsma, het hoofd van de advertentieverkopers.

Bouke was een betoger en uit de verte kon Hans het hoofd van Jan zien knikken. Jan luisterde nooit echt naar Bouke, maar knikte altijd braaf.

Hans overdacht of hij zou proberen hen in te halen, maar besloot het niet te doen. Misschien hadden ze het over zijn benoeming, die over een uurtje in de stafvergadering aan de orde zou zijn, en netheidshalve moest hij zich dan nu niet opdringen.

Hij bleef twintig meter achter hen hangen en werd zelf ingehaald door Dorothea Mijerink, de chef van Lezersservice, een tweemansafdeling die boeken en platen verkocht aan de abonnees van Vrij Nederland en Opzij.

‘Zooo, een grote dag voor je,’ zong ze, ‘ben je er klaar voor?’

‘Ach ja,’ zei Hans. Het lukte hem nooit om slim of geestig te reageren op wat Dorothea hem toezong en hij had het al lang opgegeven dat te proberen. Dan maar saai.

Samen bereikten ze het pand van de Weekbladpers aan de Raamgracht. Alhoewel hij het gebouw nu al twaalf jaar geregeld betrad, was Hans toch elke keer als hij het zag onder de indruk.

Monumentaal was het, een burcht, robuust van architectuur, met een grote poort als ingang. Slechts één van de twee deuren van de poort ging open en bleek dan kleiner dan verwacht, zodat het altijd leek alsof bezoekers wat slinks door een sleuf naar binnen gingen. Wie enkele uren later door diezelfde deur weer buitenkwam keek vanzelf even naar links en naar rechts, wat het karakter van een clandestiene roversburcht versterkte. Het pand was

in 1913 gebouwd door een enthousiaste inzamelaar van gelden voor goede doelen. Zijn onderneming heette Liefdadigheid naar Vermogen. In de oorlog was de Winterhulp er gevestigd, een door de Duitse bezetter gestarte liefdadigheidsactie. In de kelder waren onlangs nog een paar Winterhulp-affiches opgedoken en snel naar een oorlogsarchief weggewerkt: de Weekbladpers was een linkse uitgeverij en Vrij Nederland een blad dat uit de oorlog en het verzet dateerde. Deze affiches wekten allergische reacties op.

Eenmaal binnen werd Hans altijd onaangenaam getroffen door de kleine geelgroene wandtegeltjes in de hal en het trapportaal. Deze tegeltjes trof je vooral aan in kantoren van belasting en burgerlijke stand, gehate oorden van het lange wachten. Ze overleefden elke verbouwing en opknapbeurt, Hans was de enige die ze verfoeide. Een ouderwets royale marmeren trap liep naar boven tot de derde verdieping, met op elk draaipunt links en rechts een wc. Je kon ook de oude lift nemen, een gepolitoerd houten hokje dat zuchtend en rammelend de tocht naar boven en terug ondernam.

Terwijl Dorothea voor haar lijn de trappen nam, stonden de drie mannen krap tegen elkaar aan in de lift. Niemand zei ooit iets tijdens de trips in dit apparaat, het kreunen van de kettingen hield alle aandacht vast. Op de derde verdieping was na het uitstappen aan de rechterkant de grote vergaderzaal. Een meter of zes breed en pakweg twintig meter lang, een grote pijpenla met aan de straatkant van de lange zijde een schuin dak: dit was eigenlijk de zolderverdieping. Hier, in deze ruimte, hadden veel democratische gevechten plaatsgevonden in de afgelopen jaren. Hans herinnerde zich nog de vergadering in 1976 over het bestellen van leren ballen uit Taiwan. De promotieafdeling van Voetbal International kon ze goedkoop krijgen en het was een prima cadeau voor nieuwe abonnees. Maar Taiwan, dat was een rechtse dictatuur! Als we zo redeneren kun je bijna nergens iets kopen, vond de nieuwe bladpromotor van vi, geef me een beetje speling. Na een uur redekavelen kreeg hij zijn zin, zo was men ook wel weer. Als het maar geen automatisme werd! Een kleine, jonge man met het uiterlijk van een cherubijn zei met een onvervalst Amsterdams accent: 'Ik zet geen logo op die teringballen.' Iedereen begon te lachen, je kon het aan Charles Boermans overlaten om dwars te gaan liggen en hij was de vormgever die het logo voor de ballen moest ontwerpen.

‘Maar we hebben een democratisch besluit!’ zei de bladpromotor ontredder.

‘Mijn een zorg!’

Het was een goede gewoonte in dit democratische bedrijf dat eenmaal genomen besluiten loyaal werden uitgevoerd, ook door de tegenstanders. Maar met Charles was nooit enig land te bezeilen, zo was hij nu eenmaal. Dus vond de directie een andere vormgever die het wilde doen.

Toen Hans in 1975 bij het bedrijf kwam werken keek hij zijn ogen uit en beklaagde de directie, die voor van alles de toestemming van het personeel nodig had: de Coöperatieve Werknemers Vereniging (cwv) was de hoogste baas. Maar al snel raakte hij in de ban van het idee dat samen besluiten nemen een bedrijf sterk maakt. Toen de economie een paar jaar later stagneerde en de lezers begonnen te bezuinigen op hun abonnementen kwam de cwv uit zichzelf met het plan af te zien van de periodieke loonsverhoging. Dat was het moment waarop Hans beseftte dat hij van dit vreemde bedrijf was gaan houden. Hij twijfelde er ook niet aan dat de liefde stand zou houden nu hij een nieuwe rol in het bedrijf zou krijgen.

Hij nam zijn plaats in aan de lange vergadertafel die de hele lengte van de zaal besloeg en keek de tafel langs.

Iedereen zat op een vaste plek. Dat is een kantoorwet. Op elke kantoorbijeenkomst zie je dat mensen bij de tweede en derde en volgende vergadering altijd de plek kiezen die ze de vorige keer ook hadden. En als er eens iemand ontbreekt zie je de anderen, zodra de naam van de ontbrekende genoemd wordt, ook naar die plek kijken.

Theo zat aan het hoofd van de tafel met naast hem zijn secretaresse Corry Smits, die de notulen bijhield. Hans zat zo ver mogelijk van hem vandaan. Die positie had hij de allereerste keer al gekozen. Met zijn zachte bas was hij vaak moeilijk te verstaan en vanaf deze plek moest hij altijd duidelijk en gearticuleerd praten om voor de vergadervoorzitter verstaanbaar te zijn. En dat was hij dan ook vanzelf voor alle anderen die daar tussen zaten. Ook betekende deze positie dat als je wat zei, ieders gezicht naar je toegekeerd

was. In het midden zitten betekende dat je al pratend steeds naar links en naar rechts moest kijken. Hans dacht na over deze dingen, hij was van nature teruggetrokken en als hij zich in gezelschap moest bewegen wilde hij niets aan het toeval overlaten.

Kees van Nijnatten zat tegenover hem, ook al ver weg van Theo. In Kees' geval was dat puur toeval, Kees nam de dingen zoals ze kwamen. Vielen ze tegen dan lachte hij zijn teleurstelling weg. Als Kees grijsde kneep hij zijn ogen samenzweerderig dicht. Dan glimlachte je vanzelf mee.

De notulen van de vorige vergadering werden besproken, daarna vertelde iedereen hoe het op zijn afdeling ging, wat er in de afgelopen maand gedaan was en welke plannen men had voor de komende maand. Vervolgens kwamen de maandresultaten aan bod. De dikke pakketten met cijferoverzichten die ze de vorige dag toegestuurd hadden gekregen droegen één boodschap uit: naarmate het jaar vorderde werd het verschil met de begroting groter. 1987 zou weer een beroerd eindresultaat opleveren.

‘Daar gaan we wat aan doen,’ zei Theo. Hij vouwde vroom zijn handen en keek het gezelschap aan.

De stafvergadering leek een beetje op het Laatste Avondmaal: twaalf apostelen en hun Heer.

‘Jullie hebben allemaal het voorstel gehad voor de benoemingen van Hans en Kees. Zij gaan mij helpen de kar over deze hobbels te trekken. Zijn er vragen?’

Natuurlijk waren er vragen. Theo hield ervan om dingen te weten die anderen niet wisten en nam dan ook niet graag afscheid van informatie. ‘We gaan geen apen klimmen leren!’ was een van zijn standaardkreten, gevolgd door de blaflach.

Iedereen begreep wat hij ermee bedoelde: je moest andere mensen nooit meer vertellen dan strikt noodzakelijk was. Hij had dus de neiging zijn memo's en beleidsvoorstellen nogal kort en cryptisch te houden. En dat had bij een democratisch bedrijf langdurige ondervragingen tot gevolg waarop hij probeerde met één woord te antwoorden: misschien, voorstelbaar, onwaarschijnlijk, denkbaar, mogelijk.

Bij de staf was hij royaler, tenslotte waren dit de mensen van wie hij zelf informatie moest krijgen. Maar het hing een beetje van de vragensteller af.

‘Wat wordt bedoeld met “in de directie opnemen”?’ wilde Bouke, Hans’ buurman weten. Hans zag dat hij het voorstel had voorzien van een aantal uitroeptekens en wel zes vraagtekens. Dit zou een lange zit kunnen worden, want Theo en Bouke waren discussietijgers.

‘Dat betekent: in de directie opnemen,’ zei Theo, ‘net zoals het er staat.’

‘Ja, maar je hebt directie en directie. Worden ze statutair directeur?’

Theo spitste even de lippen, deed alsof hij nadacht en zei: ‘Hm... Nou nee.’

Hans hield niet van Theo’s machtspelletjes en mengde zich erin.

‘Het is heel eenvoudig, Bouke. Kees van Nijnatten en ik worden adjunct-directeur onder Theo. Kees doet de sportbladen en ik de cultuurbladen. Met Theo als eindverantwoordelijke en statutair directeur. En de afdelingen worden onder ons verdeeld. Zo is het toch, Theo?’

Theo spreidde zijn handen en gaf met tegenzin toe: ‘Inderdaad.’

En na nog wat trekken gaf hij ook de verdeling van de afdelingen aan. Kees zou de productieafdeling en het advertentiebedrijf onder zijn hoede krijgen, Hans de administratieve afdelingen en Theo zou personeelszaken en de interne dienst blijven doen.

Niemand van de aanwezige stafleden had er problemen mee, liever Kees of Hans boven je dan Theo.

Theo was weliswaar geen harde baas en altijd in een goed humeur, maar hij was niet in staat om complimenten te geven. Nooit deugde er iets en hij wist het altijd beter. Kees en Hans zouden vermoedelijk wat makkelijker in hun oordeel zijn en de expertise van hun collega’s accepteren. En in elk geval was het weer eens iets anders.

Alleen Joop Verhaar schudde het hoofd. Hij was pas een paar jaar bij het bedrijf, een degelijke maar wat trage boekhouder met een Indische achtergrond. Hij wierp de vraag op waarom Hans de administratieve afdelingen onder zich kreeg. Wat was diens administratieve achtergrond?

‘Ho ho, ik had een tien voor boekhouden op mijn hbs-diploma!’ zei Hans, ‘en ik heb als jongeman een paar jaar gewerkt als assistent-accountant.’ Dat kwam weliswaar neer op winkelbonnetjes natellen, maar het klonk dertig jaar na dato best goed.

Joop was niet onder de indruk. ‘Assistent-accountant...’ herhaalde hij

mispreijzend, met de nadruk op assistent.

‘Jongens, jongens,’ kwam Theo er tussen, ‘het gaat niet om Hans z’n boekhoudkennis, al dacht hij even dat hij nu voortaan de balans moest narekenen! hahaha! De verlies-en-winstrekening blijft natuurlijk onder de algemeen directeur vallen, alle administratieve output eigenlijk. Het gaat alleen om het reilen en zeilen van de afdeling. Als er problemen zijn gaat Joop voortaan naar Hans en niet meer naar mij.’

Joop zweeg verder, maar je kon zien dat hij er niet gelukkig mee was. Hans keek van de overkant naar hem en vroeg zich af wat er aan de hand was. Wat maakte deze brave ziel hier zo ongelukkig mee? Theo was veel te snel en ongeduldig voor hem en er bestond een al lang slepend conflict over functieroulatie op de boekhouding. Hans wist dat Theo daar iets wilde doordrukken waar Joop Verhaar nogal benauwd voor was. Dus waarom dat sippe hoofd?

Toen ging hem een licht op: het moest de hiërarchische terugzetting zijn. Joop overlegde tot nu toe met de directeur en voortaan zou hij dat met de adjunct-directeur moeten doen. Een trapje lager!

Hij keek Theo aan en zag dat die dezelfde conclusie trok.

‘Het zal in de praktijk wel meevallen, Joop,’ zei Theo zachtzinniger dan gebruikelijk, ‘laten we het maar zo proberen.’

Daarmee was de kous af. Joop knikte. Het was voor hem vooral belangrijk dat hij later tegen zichzelf en de afdeling kon zeggen: ‘Ik heb bezwaar aangetekend, maar ja, je weet, de directie...’

Niemand feliciteerde Kees of Hans met hun benoeming en ze hadden dat ook niet verwacht. Een felicitatie kreeg je als baas of bijna-baas bij dit bedrijf eigenlijk nooit en complimenten alleen bij hoge uitzondering en meestal pas bij je vertrek. Het hoorde bij de democratische stijl, iemand in een hogere functie complimenteren leek te veel op jezelf inlikken.

Een pilsje drinken, dat kon wel. De meeste stafleden dronken na de vergadering één biertje en gingen dan snel naar huis. Kees behoorde tot die categorie, zijn vrouw had om zes uur het eten op tafel en dan hoorde Kees thuis te zijn. Theo lukte dat alleen als hij van de drank afbleef, zodra hij een paar pilsjes op had verdwenen zijn goede voornemens. Soms kwam zijn jonge vrouw hem boos ophalen in het café. Hans had al bij voorbaat met zijn

vrouw afgesproken dat hij na stafvergaderingen laat thuiskwam. Boodschappen doen en koken was zijn taak in het huishouden en hij zorgde dan vooraf dat er voldoende eten in de koelkast stond voor haar en hun twee zoons. Hem zou nooit verweten kunnen worden dat zijn maaltijd stond te verpieteren in afwachting van zijn thuiskomst. Meestal zakte hij door met Jan Lansinga, de productieman. Samen namen ze de wereldpolitiek door, dan Europa, dan Nederland, om al snel te eindigen bij de laatste perikelen van het werk: de stijging van de papierprijzen, de daling van de abonnementenstand van Vrij Nederland die nu al jaren aan de gang was en niet te stoppen leek. Ze zaten altijd op dezelfde plek, de kleine bar van literair café De Engelbewaarder, en haalden meestal sluitingstijd. Maar tot het ritueel behoorde het vooraf van een paar biertjes in de vergaderzaal.

hoofdstuk 2

Hoe het begon

1975

Harmen Bockma, de eerste directeur van uitgeverij De Weekbladpers, zag er precies zo uit als op grond van zijn naam verondersteld mocht worden. Hij was niet groot van stuk maar stevig gebouwd, aan de mollige kant, met een rechthoekig, alert naar buiten kijkend hoofd. Hij droeg geen das maar een zijden sjaaltje. Een prille veertiger, zo te zien. Harmen stak een verrassend kleine en zachte hand uit ter begroeting. Ze hadden afgesproken in het chique restaurant Excelsior van het Amsterdamse Hotel de l'Europe. Harmen was sinds 1969 directeur van de Weekbladpers, die zich in 1971 had losgemaakt uit de failliete boedel van De Arbeiderspers, het rondom Het Vrije Volk gebouwde concern.

In zijn ongevraagd gestuurde sollicitatiebrief had Hans betoogd dat het hoog tijd werd voor de Weekbladpers om een interne marktonderzoeker aan te trekken. Zeker nu onlangs de Haagse Post tot de uitgeverij was toegetreten. Hij had voorgerekend dat een moderne uitgeverij jaarlijks voor elk van zijn bladen een enquête onder abonnees, opzeggers, nieuwe abonnees en lossenummerkopers zou moeten doen en liefst ook nog een enquête onder het grote publiek over de bekendheid van het blad en de omvang van de doelgroep. Ditmaal drie voor de bladen Vrij Nederland, Voetbal International en Haagse Post, betekende vijftien onderzoeken per jaar en als je die allemaal moest uitbesteden was het bedrijf een stevig bedrag per jaar kwijt aan dure marktonderzoekbureaus waarvan de projectleiders al gauw zo'n 100 gulden per uur kostten. Het uurloon plus overhead van een interne marktonderzoeker zou niet meer dan eenderde van die prijs hoeven zijn. Dat, plus het argument dat een interne marktonderzoeker meer kennis van het bedrijf had en dus betere vraagstellingen kon formuleren, moest het management van de Weekbladpers te denken geven. Nou, dat was gelukt liet Harmen weten, terwijl hij af en toe achteromkeek om te zien waar zijn collega-directeur Dick

Koger bleef. Het was niet druk in het restaurant, maar dankzij een overvloed aan tapijt en geknoopte tafelkleden droegen de stemmen van de gasten niet verder dan het eigen tafeltje. Privacy was hier verzekerd, al kostte het een paar centen. In de verte stonden obers alert klaar, en Hans had zijn tweede biertje al op voordat hij zich ervan bewust was. De alcohol maakte hem rustig en welbespraakt.

Dick Koger kwam pas na een halfuur en excuseerde zich: ‘Ik kwam er niet in zonder das! Gelukkig had de garderobe nog een leendas beschikbaar.’ Waarom dat een halfuur moest duren liet hij in het midden.

Hans droeg nooit een das vanwege een altijd krakende en chronisch pijnlijke nek, maar had ditmaal bedacht dat Excelsior wel een van die zeldzame restaurants zou zijn waar dassen ook in de vrijgevochten jaren zeventig verplicht waren; het hotel had dat aureool van ouderwetse koude kak. In stilte prees hij zichzelf nu voor die vooruitziende blik. Hij had ook zijn klantenpak aangedaan. Bij marktonderzoekbureau Inter/View, waarvan hij directielid was, droeg men zelden formele kleding, maar hij had een speciaal pak dat hij aantrok als er belangrijke nieuwe klanten langskwamen. Hans deed mee aan de mode van lang haar en baard, de sierbehaving van die tijd; hij kreeg er iets negentiende-eeuws Russisch door. Maar bij een sollicitatiegesprek als dit moest je proberen er netjes uit te zien. Ook daarom had hij een das omgedaan.

Dick was een stuk jonger dan Harmen, begin dertig vermoedelijk. Zijn gezicht bestond uit lichtroze vlees waarin twee kleine, lauw kijkende ogen waren gedrukt. Zijn mond stond permanent in een nadenkend tuitje. Hij toonde zich welwillend en belangstellend; als commercieel adjunct-directeur was marktonderzoek zijn terrein en Hans zou onder hem werken.

Of er behoefte was aan een marktonderzoeker bleek in dit kennismakingsgesprek niet eens meer de vraag. Het ging er vooral om wat Hans bezielde om een directiepost bij een jong en succesvol marktonderzoekbureau te verruilen voor de betrekkelijk anonieme rol van bedrijfsmarktonderzoeker. Hans wist dat hij die vraag zou krijgen en had nagedacht over het antwoord.

‘Ik wil parttime gaan werken om zo wat meer tijd te hebben voor het schrijven van verhalen en romans,’ was een uitleg die in elk ander bedrijf

slecht gevallen zou zijn, want wie wil iemand inhuren die eigenlijk liever iets anders doet?

Maar bij de Weekbladpers kon het. Harmen was zelf tot voor kort journalist geweest, en in dit bedrijf was schrijven het hoogste goed. Van mensen die konden schrijven mocht niet verwacht worden dat zij meer dan de strikt noodzakelijke tijd aan ander werk besteedden. Hans had Rinus Ferdinandusse in zijn brief genoemd als iemand die wel het een en ander over hem wist en Harmen had dat ongetwijfeld gecheckt. Dat er nog een andere reden voor zijn vertrek bij Inter/View was, hield Hans voor zich: geen enkel bedrijf nam kneuzen in dienst.

Nadat was vastgesteld dat hij geen directiesalaris verwachtte maar genoeg zou nemen met de genivelleerde salarissen van het linkse uitgevershuis was de zaak beklonken. Hij zou in dienst komen voor vier dagen per week en voortaan dus behalve het weekend één extra dag vrij hebben voor de schrijverij.

Al een paar dagen later had hij de aanstellingsbrief in huis. Weliswaar nog op freelance basis want voor een vaste aanstelling moest democratische besluitvorming plaatsvinden. Maar hij kon aan de slag en op de ochtend van de vijftiende mei 1975 reed hij naar het grote gebouw aan de Raamgracht, in het centrum van Amsterdam, waar de Weekbladpers gevestigd was.

De Stichting Zorg en Bijstand, voorheen het Genootschap Liefdadigheid naar Vermogen, die het gebouw in het begin van de eeuw had laten bouwen, zou eind van het jaar verhuizen, maar bezette nu nog een deel van het pand, had Harmen hem zorgelijk laten weten. Daarom was het zoeken geweest naar een plekje voor de nieuwe werknemer.

Hij liet Hans zijn behuizing zien en maakte zich direct met een ‘even iemand bellen’ uit de voeten. Het was een kleine kamer op de eerste verdieping, een hokje eigenlijk, hoger dan het breed was. Maar het was keurig witgeverfd, en het had uitzicht op de stille gracht. Hij zat nog maar nauwelijks achter zijn lege grijze stalen bureau toen de deur werd geopend. Een oudere heer verscheen, keurig met das en jasje en een ernstige hoornen bril. Achter hem zijn tegenpool, een jonge man met rafelige baard en lang haar, en een kaal gesleten corduroybroek. Een van de poten van zijn bril werd met een plakbandje vastgehouden.

‘Ik ben Henk Deniels,’ zei de oudere heer, ‘hoofd van de interne dienst. En dit is Hubert Knulder, die doet wat ik beloof.’ Hubert had het grapje al eerder gehoord en vertrok geen spier, maar Hans lachte oblugaat.

‘Harmen laat vragen wat je nodig hebt,’ zei Deniels, ‘schrijfpapier, blocnote, balpen natuurlijk. Schrijf even op, Hubert.’

‘Ik onthou het wel, Henk,’ zei Hubert. Deniels wierp hem een overspannen blik toe. Hans herkende in hem het ‘alles moet je hier zelf doen als je het goed gedaan wil hebben’-type chef, snel verzenuwd en weinig effectief.

‘Graag een schrijfmachine,’ zei Hans, ‘en wel een speciale. Ik heb thuis een Hermes en het zou handig zijn als ik hier dezelfde had. Want dan kan ik hier verder tikken aan wat ik thuis geschreven heb, zonder dat ik een andere letter krijg.’

Zo werkte hij ook bij Inter/View. Iedereen herkende van verre al het lettertje van zijn schrijfmachine en zag hoeveel tekst hij produceerde. En dat was de opzet.

‘Ik weet niet of dat kan,’ zei Deniels twijfelend, ‘dat zou ik met Harmen moeten afstemmen. Wij bestellen alles bij de firma Mons en ik geloof niet dat die Hermes heeft.’

‘Het is een heel goedkope schrijfmachine,’ zei Hans, ‘gewoon zo’n klein tafelmodel. Driehonderd gulden, meen ik. Ik kan hem ook voor eigen rekening kopen.’

Bij zo’n links bedrijf als dit moest je niet te beroerd zijn om zelf wat te betalen, had hij zich voorgenomen.

‘Nee,’ zei Deniels afwijzend, ‘dat kan niet. Dan wordt het zo onoverzichtelijk. Mons doet ook het onderhoud en dat kan natuurlijk niet als het jouw privé-schrijfmachine is. En wat als hij gestolen wordt? Dan valt-ie niet onder de verzekering, denk ik?’

Onzekerheid overviel hem bij deze laatste zin en hij keek voor steun achterom naar Hubert.

‘Ik zal Mons wel even bellen,’ zei die, ‘ik denk dat ze wel een Hermes kunnen bestellen. Welk type?’

‘Media 3,’ zei Hans, verbaasd dat zijn geheugen dit zonder aarzeling oplepelde.

Hubert knikte en vertrok, zorgelijk gevolgd door zijn chef.

Hans stond op en liep naar het raam. Het water in de gracht was zwart en stil, er dreef een enkel geel blad op, weggewaaid uit de bomen aan de kant. De brug van de Kloverniersburgwal die hij links kon zien was versierd met fietsen die zo goed mogelijk aan de reling vastgemaakt waren. Hij zag zijn eigen fiets, een fonkelnieuwe donkergroene Raleigh, gisteren bij de speciaalzaak gekocht voor zevenhonderd gulden. Hij had drie versnellingen en in de grootste versnelling was hij vederlicht naar zijn nieuwe kantoor geroed. De Raleigh stond gelukkig nog vast op de brug, steeds vaker werden in de binnenstad fietsen gestolen, had hij gehoord. Misschien was het niet zo verstandig om juist nu een dure fiets te kopen.

Achter hem, op de gang, hoorde hij gerinkel en er werd op de deur geklopt.

‘Ja, ik dacht wel dat er iemand zat,’ zei de koffiejuffrouw. Ze was een jaar of vijftig en had blond geverfd haar en veel blauwe make-up rond de ogen. Toen ze hem een beker koffie gaf zag hij aan elke vinger een paar gouden ringen en enkele gouden armbanden aan elke pols. Haar koffie was aan de dikke kant en smaakte romig, ook zonder melk erin.

Lucy heette ze, hoorde Hans later, en Lucy hield van sieraden. Het verhaal ging dat ze dankzij de Douwe Egberts-zegeltjes aan al die gouden ringen en armbanden kwam. Alhoewel een links bedrijf als de Weekbladpers natuurlijk z’n koffie en thee rechtstreeks van de kleine boeren in ontwikkelingslanden diende te kopen, had niemand het lef om dat Lucy voor te houden. Die tolerantie hoorde bij het bedrijf, het was een vat vol tegenstrijdigheden.

De Weekbladpers was in 1975 in opmars.

De Rode Burcht, het failliete linkse Vrije Volk-concern waar de uitgeverij zich enkele jaren eerder uit had bevrijd, was log en conservatief geweest, maar nieuwe tijden waren aangebroken en de Weekbladpers was bezig zichzelf uit te vinden.

Het getij zat mee, want na een moeizame naoorlogse periode was Vrij

Nederland gaan groeien en Harmen had de durf om geld te steken in lezerswervingsacties.

Het was de tijd van het kabinet-Den Uyl: idealisme was in, cynisme was uit.

Polarisatie was de geest van de tijd, en Vrij Nederland werd het lijfblad van progressief Nederland; de oplage steeg snel tot boven de 100.000. Elsevier droeg je bij je als je wat ouder en welgesteld was. De Tijd, daar liepen vrome katholieke intellectuelen mee. De Haagse Post had een heel speciale positie bij de lezers: het was vooral een bijblad van Vrij Nederland, bleek al uit de eerste enquêtes die Hans deed. Als je de onthullingen en grimmige spot van Vrij Nederland had geconsumeerd, dan kon je in de Haagse Post nog een extra shot van die drugs krijgen. Maar dan wat luchtiger: 'Links en toch leesbaar' was de slogan van het blad.

HP concentreerde zich vooral op de economische kanten van de maakbare wereld waar anno de jaren zeventig aan gewerkt werd. Het journalistenduo Nypels en Tamboer interviewde de ene econoom na de andere en probeerde hun theorieën hapklaar te maken voor geïnteresseerde leken. Ook HP profiteerde van de gunstige wind, de oplage steeg van een lage 30.000 naar bijna 50.000 in de eerste jaren dat het blad bij de Weekbladpers verscheen.

De Weekbladpers had nog een andere pijler: in het verre Rotterdam maakte een groepje sportjournalisten onder leiding van Joop Niezen, ex-keeper van agovv, een voetbalweekblad dat tot Hans' verbazing veel meer abonnees dan losse kopers telde. Hij had verwacht dat een sportblad vooral in de kiosk gekocht zou worden als er interessante wedstrijden waren, maar Voetbal International-lezers spelden het blad van a tot z en wilden het geen week missen. vi had ruim 160.000 abonnees en een losse verkoop van 25.000, óók tijdens de voetballoze zomer. De Europacups van Ajax en Feyenoord en het succes van het Nederlands elftal in 1974 hadden daaraan stellig bijgedragen.

De kleine groep getrouwen die overgekomen waren uit de boedel van de Rode Burcht werkte zich een slag in het rond, maar moest na enige tijd toch de noodklok luiden. Nieuwe mensen werden vervolgens in snel tempo aangetrokken, het aantal werknemers verdubbelde in korte tijd naar 120 en

wat Hans in de beginmaanden vooral opviel: de meesten van hen deden werkzaamheden waar zij absoluut niet voor opgeleid waren. Harmen Bockma keek eerder naar enthousiasme dan naar ervaring en veel nieuwkomers vonden al doende het vak uit waar ze voor ingehuurd waren. Dat gold al van bovenaf, want ook Harmen had geen andere ervaring dan journalistieke, en was directeur geworden zonder enige managementervaring. Zijn tweede man, Dick Koger, was mediaplanner voor een zeepfabriek geweest, het hoofd productie kwam uit de advertentieverkoop van Het Vrije Volk, het hoofd advertentieverkoop kon eigenlijk niet goed aangeven wat hij voordien had gedaan, het hoofd automatisering kwam van de abonnementenadministratie en was de ponskaart nooit ontstegen.

Enkele maanden na Hans' komst vierde zowel Vrij Nederland als Voetbal International een jubileum, met respectievelijk hun 35ste en 10de verschijningsjaar. Hans, zelf weinig exuberant, verwachtte van het linkse bedrijf een sober feest. Het werd zijn eerste kennismaking met de extravagante kant van directeur Bockma. Harmen had een feestcommissie ingesteld waarvan hij en de meegaande Dick Koger de enige leden waren, zodat de discussies kort konden zijn. Harmen wilde iets meer dan een feest, hij wilde het feest der feesten.

Er werd een grote, uit België afkomstige spiegel tent gehuurd en op een leeg speelterrein in het Amsterdamse Bos neergezet. Daar vonden drie festijnen plaats: een middag voor de kinderen van het personeel, een feest voor adverteerders en een feest voor het personeel en relaties. Het personeelsfeest vond als eerste plaats en met tegenzin ging Hans er zo laat mogelijk in de avond heen, vergezeld door Maja, zijn vrouw. Het was de laatste week van augustus, het zou lang schemerig zijn. Hij voelde zich zelden thuis op partijtjes, bang voor een hyperventilatie-aanval, al hielp een groot aantal glazen bier altijd wel iets. Hij was expres te laat voor de voorstelling van het jonge komische duo Van Kooten en De Bie. Ze hadden allerlei wp'ers ondervraagd om anekdotes te verzamelen en zouden een conference over het bedrijf houden. Maar aangezien Hans nog maar weinig mensen kende zouden die grappen merendeels langs hem heen gaan. Hij verkoos na afloop te komen, als de bar open was.

De spiegel tent was gebouwd in de stijl van een oud-Hollandse

pofoertjeskraam, stemmig verlicht met oranje-gele hanglampen. In het grote middengedeelte van de tent werd druk gedanst en de zitloges aan de zijkanten waren vol. Toen hij op weg naar de bar even op de dansvloer kwam werd hij bijna omver gewalst door het duo Joop den Uyl, regerend premier en oud-redacteur van Vrij Nederland, en zijn Liesbeth. In zijn enthousiasme was Den Uyl ten prooi gevallen aan middelpuntvliedende krachten en Hans kon een botsing maar met moeite vermijden. Even keek hij de politicus recht in de ogen en ving een glimp van paniek op toen die zich weer binnen de draaicirkel van zijn echtgenote begaf.

‘Joop is een beetje aangeschoten,’ zei Dick Koger minzaam glimlachend tegen Hans terwijl hij hem een veiliger weg naar de drank aanwees. Naast de bar was een koud buffet ingericht van enkele meters delicatessen, koel gehouden in een zee van ijsblokjes. Harmen stond ernaast en keek tevreden toe hoe zijn gasten hun bordjes vollaadden. ‘De oesters zijn al bijna op, maar er is nog wat kaviaar,’ hoorde Hans iemand achter hem zeggen. In de zaal liepen serveersters rond met warme hapjes.

Oesters, kaviaar, het mocht natuurlijk eigenlijk niet met al die honger in de wereld, maar het paste in de sfeer van optimisme die Hans bij zijn nieuwe werkgever aantrof. Alles was mogelijk in deze tijden, alles kon, waarom dit dan niet?

Het feest van de kinderen, enkele dagen later, was een waar luilekkerland. Hans en Maja hadden twee zoontjes, vier en twee jaar oud, en de kleuters wisten niet wat hun overkwam. Ze mochten bij de snoeptoonbank pakken wat ze wilden. Er was een ijskar waar ze zoveel gratis ijsjes konden halen als ze op konden. Een patatkraam waar onbelemmerd friet gegeten kon worden. En een voorstelling van kindertheater Hoelabaloe, waarvan de liedjes nog jaren later door de kinderen gezongen werden, met als favoriet: ‘Ik ben een eenzaam regendrupje, ik weet niet waar ik vallen moet’.

Hoewel iedereen genoot en alle feesten tot lang na de beoogde eindtijd doorgingen, was er na afloop natuurlijk stevige kritiek. Ook dat hoorde bij de Weekbladpers. Hoe kwam de directie zo gek om zo’n onbehoorlijk bedrag uit te geven aan voedsel en jolijt, dat kon toch niet? Harmen beloofde deemoedig beterschap. Bij het eerstvolgende jaarlijkse personeelsfeest werd erwtensoepp met bruin brood geserveerd. Daar kon men bij de Weekbladpers wel om

lachen.

hoofdstuk 3

Vallen en opstaan

1974 en voordien

Al na drie dagen was Hans' nieuwe Raleigh sportmodel gestolen. Alleen het stukgeknipte beugelslot hing nog aan de brug waaraan hij de fiets had vastgezet. Nooit meer een nieuwe fiets, was de conclusie en Hans kocht met tegenzin een tweedehands grootvaderfiets, het model dat hij voor het eerst had gezien toen hij in juni 1953 per boot uit Indonesië in Nederland arriveerde. Het regende mot en langs de kant van het Noordzee-kanaal fietsten mannen rechtop, met hoeden op het hoofd en lange regenjassen aan. Vanaf de boot kon je al zien dat het oerdegelijke, saaie fietsen waren. In de jaren die volgden waren deze fietsen het symbool geworden van wat hem tegenstond aan Holland. Hij was veertien en de dagen regen zich aaneen, een lange donkere tunnel van heimwee. Alleen schrijven hielp. Aan het eind van de middelbare school, toen het echte leven dreigde te beginnen, zocht hij naar een plan voor de toekomst. Dat hij zou gaan schrijven stond vast. Maar van de pen viel niet te leven, dat was bekend. Journalist worden kon geen optie zijn, want zijn introversie maakte hem daarvoor ongeschikt. En de journalistiek was ook bar slecht voor je stijl, vermoedde hij. Te veel haastwerk. Een gewoon kantoorbaantje was het best, en ook goed voor de levenservaring die je als schrijver nodig had. 's Avonds en in het weekend kon je dan aan de slag.

Hans' grote voorbeeld, F. Bordewijk, was advocaat, J.C. Bloem had een baantje als griffier bij de rechtbank, en Pierre Kemp schreef elke dag gedichten in de forensentrein van en naar zijn werk als boekhouder bij de Staatsmijnen. Zoiets wilde hij ook.

Tien jaar lang lukte het hem om marginale kantoorbaantjes te bezetten en zoveel mogelijk tijd aan het schrijven te besteden. Zijn eerste verhalen verschenen in het roemruchte studentenblad *Propria Cures* en in 1966 werd hij redacteur van dat blad. Intussen was hij bij toeval in het markt- en

opinieonderzoek terechtgekomen, een vak dat in Nederland nog pas enkele jaren beoefend werd. Hij bleek er geknipt voor te zijn. Het maken van vragenlijsten en het bedenken van de antwoordcategorieën vergden taalgevoel, want de vragen moesten helder en eenduidig zijn en de keuzeantwoorden dienden elkaar uit te sluiten en alle mogelijkheden te dekken. En Hans deed niets liever dan het juiste woord vinden en op de goede plek zetten. De dikke pakken tabellen die uit de enquêtes kwamen las hij na jaren kantoorcijferwerk als romans, en hij vond het ook heerlijk om ze als roman na te vertellen. Dikke tekstrapporten waren in de mode, want markt- en opinieonderzoek was een nieuw verschijnsel en gezien de stevige prijs van zo'n onderzoek wilde men wel een kloek rapport. Die pillen schreef Hans graag, en hij bracht er spanning in door de uitkomsten gedoseerd op te dienen en de knallers tot het eind te bewaren.

En toen, in 1967, sloeg het noodlot toe. Het opinieonderzoeksbureau waar hij parttime werkte stond op het punt failliet te gaan en in een onbewaakt moment stemde hij in met het plan van drie collega's om dan maar zelf een bureau te beginnen. Hans was enkele jaren eerder getrouwd met Maja Indorf, een tenger Indisch meisje, en kinderen krijgen hoorde er wat hem betreft bij: hij schreef immers voor het nageslacht? Maar dan moest hij wel een ordentelijke baan hebben. Het werden tropenjaren, want opiniebureau Inter/View liep als een trein en het werk hield nooit op. Van de vroege ochtend tot de late nacht was hij bezig, 28 jaar oud en op weg naar een burn-out. Hij kreeg op onverwachte momenten hartkloppingen en ademnood. Het ging mis toen hij bij het bestuur van de Federatie Goud en Zilver de resultaten van een onderzoek naar het imago van juwelen presenteerde. De bijeenkomst vond plaats in een stemmige vergaderzaal en werd ingeleid door de reclameman van de Federatie. Hij gedroeg zich op zijn deftigst. 'Ik stel voor,' zei hij, 'dat we eerst de samenvatting van het rapport doornemen. U als leden van de commissie kunt dan vragen stellen aan de heren Vervoort en Van Westerhoven, die hier namens het onderzoeksbureau aanwezig zijn. Daarna kan ik u een memorandum presenteren dat wij hebben samengesteld op basis van de onderzoeksresultaten, en dat...'

'Ja,' onderbrak de voorzitter van de commissie van de Federatie Goud en Zilver, 'wie leest voor? Kan meneer Vervoort voorlezen?'

‘Ik heb het gevoel dat het misschien...’ zei Hans.

‘Kunt u iets luider spreken?’ De voorzitter was zo’n no-nonsenseman die zijn juwelierszaak met deze zelfde handen uit het niets opgebouwd had. Een jaar of zestig, vlezig gebouwd, dun grijs haar, fletse ogen, laatdunkende blik.

‘ik zal het proberen,’ zei Hans luid, ‘meneer van westerhoven leest voor.’

De laatdunkende blik verschoof naar Emile naast hem, die haastig met hoge stem de tekst begon op te lezen.

Het verloop van de zitting had je tevoren kunnen uittekenen. Meneer de voorzitter zou regelmatig interrumperen om te laten merken dat hij het allemaal maar onzin vond. Wat had je nou eigenlijk aan zo’n onderzoek, dat wilde hij wel eens weten. Stond er iets in het rapport wat hij niet allang zelf bedacht had? Hij wilde bepaald niet negatief doen over moderne marketingmethoden, maar als dit een voorbeeld was van de nieuwste manier van zakendoen, dan hoefde het voor hem niet. Hans zat zich bij voorbaat al op te winden. Geachte meneer Driessen, er zijn in elke generatie duizenden domme mensen die met eigen handen een zaak proberen op te bouwen. De meesten gaan failliet, maar er blijven er natuurlijk altijd een paar over die door puur geluk nét geen last hebben gehad van hun angstaanjagende stupiditeit. Dat is niet iets om je op te laten voorstaan, meneer Driessen. En wat dat onderzoek betreft, het waren toch u en uw commissie die dit onderzoek wilden en ondanks al onze waarschuwingen bleven volhouden dat het een blauwdruk voor de komende tien jaar zou opleveren? En was het niet uw eigen krenterigheid waardoor er van de oorspronkelijke vragenlijst maar de helft overbleef? Toch?

Het gebons van zijn hart was weer begonnen, zeer duidelijk. Hij schoof zijn horloge voorbij de manchet, legde een vinger op de ader en begon zo onopvallend mogelijk te meten. 32 slagen in 15 seconden, maal 4 is 128. Emile las monotoon de samenvatting voor, terwijl de zuurstof in de kamer snel verminderde. Aan de overkant zat de enige vrouw, een secretaresse, naar hem te kijken. Kalm ademhalen en nergens aan denken. Tweemaal 4 is 8, 4 maal 8 is 32, ik zal nooit meer smokkelen, meneer. Medemblik. Figuurzagen is monsterlijk. Een punt zuigen. Amerika is een groot land. Hans houdt van Maja.

‘Ik ben misselijk,’ fluisterde hij tegen Emile, toen Driessen bezig was met

weer een monoloog tegen de reclameman. Er zat een half onverteerd broodje in zijn slokdarm. Zijn pols was opgelopen tot 140. In rust is de polsslag van de mens tussen de 70 en 80 slagen per minuut (sommige boeken geven 60 à 80 aan), maar er kunnen makkelijk vergissingen bij het meten gemaakt worden. Als je bijvoorbeeld met je duim je polsslag meet is het mogelijk dat je per ongeluk dezelfde slag tweemaal telt, omdat de duim een soort eigen polsslag heeft, wat best raar is als je erover nadenkt.

‘Ik kan geen adem meer krijgen,’ zei hij tegen Emile, ‘ik moet weg. Sorry.’ Emile keek hem wanhopig aan, maar hij kon niet anders. Hij stond op, knikte even verontschuldigend in het rond, wreef met platte hand over zijn maag, zodat iedereen kon zien dat hij maagpijn had.

Ook op de gang was weinig zuurstof, met veel diep ademen kon er net bij geleefd worden. Achter de vergaderzaal was een klein hokje, waar een mens op de grond kon liggen. Een raam over de hele breedte van de kamer toonde een lucht met wolken. Wat een manier om te sterven, op je rug in het zijkamertje van de grote vergaderzaal.

Een enorme angst overviel hem. Niks aan de hand, zei hij tegen zichzelf, je bent gewoon overwerkt. Ademnood, druk op de borst, normale verschijnselen. Door de gesloten tussendeur was de hoge stem van Emile hoorbaar, nog steeds bezig met het voorlezen en verklaren van de samenvatting. Hij bleef ademen totdat een stevige vrouw van een jaar of dertig binnenkwam. Ze begon de tafel te dekken die in de kamer stond. ‘Moet ik hier weg?’ zei hij. ‘Ik hoor hiernaast, maar ik voelde me niet zo goed.’

Ze zette haar handen in haar zij.

‘U ziet erúit, niet mooi meer!’ zei ze. ‘Kan ik u helpen met een glas melk of zo?’

‘Nee, dank u,’ zei hij kokhalzend, ‘wanneer moet ik hier weg?’

‘O, doet u maar rustig aan, hoor. De commissie moet hier eten, maar dat is pas over een uur.’

Ze verdween en het was duidelijk dat er een besluit genomen moest worden. Doorzetten, dat is altijd het beste. Als er dan toch overleden moet worden, dan maar liever meteen. Loop bijvoorbeeld snel de trappen af, dan zijn er twee mogelijkheden: je overlijdt onderweg of je overleeft het. Hij haalde het, hijgend en opgelucht. Bij de receptie beneden zaten twee meisjes.

‘Kunt u voor mij een taxi bestellen?’ zei hij zo zakelijk mogelijk. Op een zwartleren stoel in de hal kon hij kleine teugjes adem halen totdat de taxi kwam. Ook onderweg naar huis bleef het einde uit en thuis stond een bed en was Maja er, die achter elkaar drie koele pilsjes aanvoerde.

‘Hoe ging het?’ vroeg ze. En toen pas begon hij te klagen.

‘Je bent overwerkt. Zo kun je niet verder,’ zei Maja ongerust en Hans moest haar gelijk geven. Maar je ziek melden voor iets psychosomatisch leek toch wat te veel op spijbelen en hij besloot thuis te gaan werken. Vanaf dat moment werd hij de achtervanger voor het schrijven van teksten. De minder ervaren projectleiders gaven hem hun notities van de intakegesprekken met klanten of de tabellen van zojuist afgeronde onderzoeken en de volgende dag lag er dan een tekst van Hans. Onderzoeksozette, vragenlijsten, tekstrapporten, hij kon ze per strekkende meter afscheiden. ’s Avonds haalde hij het materiaal van kantoor op, en diep in de nacht gooide hij de envelop met zijn teksten in de brievenbus. Zo won hij een productiedag, de collega’s waren er dankbaar voor. En tot Hans’ verwondering rolde er na zo’n nachtelijke werkdag in de vroege uurtjes vaak nog een kort verhaal uit zijn schrijfmachine.

In 1973 kwam zijn bundel Heden Mosselen Morgen Gij uit bij Thomas Rap. Het proza werd opgemerkt door de recensenten van die tijd: Nuis, Fens, Komrij. Geregeld rinkelde rond het avondeten de telefoon: een boekhandel of bibliotheek informeerde of Hans kon komen voorlezen of signeren.

‘Nee, sorry, dat doet hij nooit,’ zei Maja dan, zoals hij het haar gevraagd had. Elke keer als de telefoon ging kneep zijn maag samen. Eigenlijk vond hij dat je als schrijver bereid moest zijn om op te treden voor je lezers, maar alleen al het idee op een podium voor publiek te staan leverde ademnood en hartkloppingen op. Het was onbegonnen werk.

In de loop van de maanden werd zijn lichaam minder gespannen, maar toen hij probeerde weer mee te draaien in het dagelijks gareel van het onderzoeksbureau startten de aanvallen al snel opnieuw. Hans besloot te vertrekken bij Inter/View. Er liep een jonge dynamische academicus rond die hem best zou kunnen vervangen. Maurice de Hond heette de jongeman, een snelle zelfverzekerde werker.

Hans wist dat hij luwte moest opzoeken, hoe luwer hoe beter. Hij schreef

een open sollicitatiebrief naar de directie van de Weekbladpers. Als ze hem aannamen zou hij natuurlijk zijn best doen, maar er tegelijk voor zorgen nooit meer carrière te maken, nooit meer opgeslokt te worden door het werk. Het schrijven ging vanaf nu voor.

hoofdstuk 4

Harmen

1975 – 1977

Een week na Hans' komst bij de Weekbladpers leverde Hubert Knulder de bestelde Hermes schrijfmachine af en deed er uit de goedheid van zijn hart wat schrijfpapier bij. Schrijfgerei en een nietmachine kocht Hans zelf, pas veel later ontdekte hij dat deze zaken in de kelder van het gebouw bij de interne dienst afgehaald konden worden. De eerste maanden had hij nog weinig contact met zijn nieuwe collega's bij de Weekbladpers. Veel periodieke vergaderingen gingen niet door, vanwege de zomervakantie. Het was Rinus Ferdinandusse, hoofdredacteur van Vrij Nederland, die hem als eerste benaderde met een vraag. Toen de seksuele revolutie uitbrak in de flowerpowertijd van de jaren zeventig breidde de Zettertjes-advertentierubriek van Vrij Nederland zich in snel tempo uit met vele pagina's erotische hartenwensen en experimenten die in de ordentelijke kranten geweigerd werden. Zo kreeg Vrij Nederland er vele randlezers bij. 'Kun je niet eens uitzoeken hoeveel dat er zijn?' was de eerste vraag van Rinus Ferdinandusse toen Hans begon met zijn enquêteprogramma.

Rinus huisde in een grote hoekkamer op de eerste verdieping en had zicht op zowel de Kloveniersburgwal als de Raamgracht. Hij zat aan een lange conferentietafel die geheel was overdekt met boeken, kranten, tijdschriften. Méér dan overdekt, de tafel was royaal bedolven onder het drukwerk. Rinus keek welwillend toe hoe Hans enkele stapels wegduwde om wat ruimte te maken voor zijn blocnote. Hij was een kleine man, massiever gebouwd dan je op het eerste gezicht dacht. Op zijn hoofd een onstuimige bos golvend haar, de Abe Lenstra van de journalistiek. Met zijn alerte donkere kraalogen sloeg hij elke beweging van zijn gast gade, ook zijn gezicht stond op interesse. Het was een warme junidag en hij had zijn das afgedaan en enkele knopen van zijn lichtblauwe overhemd geopend. Een royale portie krullend donker borsthaar was te zien. Zou Rinus ermee willen pronken?

Dat moest haast wel, Rinus was niet iemand die zomaar iets deed. Hans had zelf geen borsthaar en was daar tot nu toe niet rouwig om geweest. Maar als een opinieleider als Rinus ermee te koop liep zou het misschien toch een gemis zijn.

‘Ik haal koffie voor je,’ zei Rinus en hij stond op, ‘we hebben thermoskannen en soms kopjes. Als iemand de moeite heeft genomen ze eindelijk eens af te wassen.’ Er was natuurlijk geen sprake van dat hij de vrouwen van het redactiesecretariaat kon vragen koffie te brengen.

Hij liep naar het redactiekeukentje om de hoek en bleef geruime tijd weg.

Huishoudelijk gemopper behoorde tot Rinus’ standaardonderwerpen, had Hans al bij voorgaande ontmoetingen gemerkt. Rinus, zelf ook oud-redacteur van *Propria Cures*, had hem twee jaar eerder gevraagd of hij columns voor het blad wilde maken. Hij schreef er een paar, over beginnende longkanker, over voetbal, over links zijn, over het feminisme. En toen merkte hij dat hij alle onderwerpen had gehad waarover hij wat te zeggen had, zijn meningen waren op.

‘Ik geloof dat ik klaar ben, ik heb niets meer te vertellen,’ zei hij tegen de verbaasde Rinus, die zoveel eerlijkheid niet gewend was. Hij begon te lachen. Het was een geluidloze exercitie. Rinus mimeerde een lach door zijn mond halfopen te zetten en de mondhoeken op te trekken. Bij zijn ogen ontstonden dan kraaienpootjes en tezamen volstond dit als lach. Bij speciale gelegenheden liet Rinus er geluiden bij horen. Maar deze keer hield hij het stil.

‘Jammer,’ zei hij en hij liet het erbij. Hans had gehoord dat sommige van zijn columns op bezwaren waren gestuit bij Jan Rogier, het linkse geweten van de redactie, misschien kwam het Rinus dus wel goed uit. Het contact leidde wel tot een ander verzoek van de hoofdredacteur: of Hans en zijn bureau *Inter/View* af en toe een opinieonderzoek konden doen voor de *Ideële Concentratie*. Dat was een clubje gelijkgestemden uit de linkse hoek die wilden samenwerken, zonder dat precies gedefinieerd werd waarom en op welke punten. Op gezette tijden kwamen de kopstukken bijeen in het grachtenpandje waar *Inter/View* huisde: Rinus van Vrij Nederland, Theo Sontrop van uitgeverij Meulenhoff, Bas Lubberhuizen van *De Bezige Bij*, en de dienstdoende directeur van de vpro wiens naam Hans altijd ontglipte.

Hans zamelde hun brandende vragen in en presenteerde een maand later de resultaten van de gehouden enquête. Maar hoewel de heren het een leuk en nieuw idee vonden, vragen aan het publiek stellen, wisten ze weinig raad met de antwoorden die ze kregen. De fles jonge jenever ging dan nog maar eens rond en anekdotes vulden de rest van de middag. Na een jaar loste de Concentratie vanzelf op.

‘Hier is je koffie,’ zei Rinus die met twee koppen binnenkwam, één in elke hand. ‘Had je nou suiker gewild?’

‘Nee, geen suiker, geen melk,’ zei Hans en Rinus knikte tevreden. Hij had goed gegokt. Hij ging aan het hoofd van de tafel zitten en stak een sigaar op.

‘Ik heb je een memo gestuurd over de onderzoeken die volgens mij gedaan moeten worden,’ zei Hans.

Rinus knikte en wees met zijn sigaar naar de papieren die voor hem op tafel lagen.

‘Ik heb het gelezen,’ zei hij zacht, ‘maar al die vragen over de rubrieken in de krant, dat hoeft voor mij niet.’ De krant, dat was Vrij Nederland.

Hans had al gerekend op bezwaren in deze richting.

‘Natuurlijk moet je je als redactie niet laten leiden door lezersaantallen en schoolcijfers,’ zei hij haastig, ‘maar het is wel handig om te weten wat het effect is van wat je doet.’

Rinus keek afwachtend. ‘Noem eens een voorbeeld,’ zei hij.

‘Nou, bijvoorbeeld als je een schaakrubriek maakt,’ vervolgde Hans zijn geprepareerde tekst, ‘dan is het onzin om te verwachten dat die door veel mensen gelezen wordt. Stel dat 10% van je lezers geïnteresseerd is in een schaakrubriek, en die hele 10% leest haar ook, dan kan je zeggen dat dat genoeg is. Meer zit er niet in. Maar die 10% moet dan wel waardering voor de rubriek hebben, anders doe je het niet goed. Dus hoe kleiner en specialistischer de lezerskring van een rubriek, hoe hoger de waardering moet uitvallen. Dat mag je eisen van degene die zo’n rubriek maakt.’

Een kleine wolk van ongenoegen gleed over Rinus’ gezicht bij het woord ‘eisen’. Hans merkte direct dat hij iets te enthousiast in zijn betoog was geweest. Rinus stond aan het hoofd van een eigengereide redactie en liet te pas en te onpas weten dat hij geen hoofdredacteur was maar slechts vergadervoorzitter. ‘Meegeven’ was in 1975 het beste antwoord op de

democratiseringsgolf en niemand die dat beter kon dan Rinus. Zijn redactie zou absoluut niet willen weten wat de lezers van de stukken vonden, want dat zou hun redactionele onafhankelijkheid beïnvloeden. Voordat je het wist ging je je publiek naar de mond schrijven! Rinus was dan ook absoluut niet van plan zoiets in de woensdagse redactievergadering te gaan propageren.

‘Eisen...’ herhaalde hij langzaam en hij tikte de as van zijn sigaar. Elk blijk van belangstelling was van zijn gezicht verdwenen.

‘Maar het belangrijkste is: je hoeft als redactie niets met die gegevens te doen,’ hernam Hans haastig, ‘ik verzamel ze en je neemt er kennis van. Het is kennisverwerving. Dat is alles.’

Rinus knikte. Of dit instemming betekende of slechts dat hij de mededeling begreep liet hij in het midden. Hans kende hem inmiddels goed genoeg om te weten dat je nooit moest proberen Rinus tot concrete uitspraken te dwingen. Hij had van anderen gehoord dat Rinus ze soms wel deed, maar nooit op verzoek, altijd op onverwachte momenten, gevolgd door een vreemd hol gelach of een klap op tafel die toch weer twijfel zaaide aan de ernst van de mededeling. Rinus was enigmatisch.

‘Kan je uitzoeken hoeveel mensen Vrij Nederland lezen vanwege de Zettertjes?’ vroeg hij plotseling.

Hans wikte en woog.

‘Lastig,’ zei hij, ‘ik kan het niet rechtstreeks vragen, want mensen liegen toch over alles wat met seks te maken heeft. Maar als ik vragen stel over de hoeveelheid tijd die ze in het blad lezen en over de rubrieken die ze wel eens onder ogen krijgen, dan kan ik uit een combinatie van die gegevens wel wat halen, denk ik. Het blad kost geld, dus als je er weinig van leest maar wel de Zettertjes ziet, is dat vermoedelijk de reden van de aankoop. Zoiets. Ik kan ook vragen welke rubrieken men zou willen schrappen. Dat is ook een aanwijzing. Ja, dat zal wel lukken.’

‘Ik ben benieuwd,’ zei Rinus en hij stond op. Hans begreep de wenk en sloeg zijn blocnote dicht. Het was een gesprek van niks geweest, eigenlijk, maar hij had het gevoel dat hij een examen met succes had afgelegd. Elk bedrijf had zijn mores en hij had nu de eerste stappen gezet in het oerwoud van de spelregels van de Weekbladpers.

Zou Rinus misschien van de Zettertjes af willen? vroeg hij zich af op de

terugweg naar zijn witte kantoorcel. Ze waren een vreemd verschijnsel in het blad. Vrij Nederland had natuurlijk wel eens een verhaal over partnerruil en andere moderne genietingen, maar was overwegend een aan de politiek gewijd blad, serieus en bevlogen, met bittere spot als enige lichte toets. Wie links en intellectueel was kon dat direct laten zien door Vrij Nederland zichtbaar bij zich te dragen, en velen gebruikten het blad op die manier als identificatiemiddel. Handig in het café als je op zoek was naar een gelijkgestemde partner. En misschien was dat wel het begin geweest van het snel toenemende aantal contactadvertenties in het blad. De Zettertjes besloegen tezamen vaak minstens een volle krantformaatpagina en lieten zien hoe experimenteel het seksleven van de intellectueel van de jaren zeventig was.

Soms klaagden andere adverteerders over de vreemde reacties die zelfs een simpel ‘Piano aangeboden’ opleverde, de lezers raakten overal opgewonden van. Via Vrij Nederland kun je aan je gerief komen, was een boodschap die ook doordrong buiten de intellectuele kringen die het blad lazen.

Misschien stond Rinus onder druk van redactieleden die van deze smet af wilden, en vroeg hij zich af hoeveel verkochte exemplaren dat zou schelen. Hoe dan ook, het betekende dat Rinus geïnteresseerd was in zijn publiek, ook al wilde hij dat openlijk niet toegeven.

Onderweg kwam hij Dick Koger tegen. De adjunct-directeur plukte al lopend aan zijn neus en probeerde hem met een vriendelijke knik te passeren, maar stopte beleefd toen Hans hem aansprak.

‘Ja, dat plan van jou. Met die onderzoeken...’ zei hij peinzend, ‘dat lijkt me prima. Ik heb het niet echt goed gelezen, maar doe maar.’

‘Ik ben net bij Rinus geweest,’ vertelde Hans, ‘en die is vooral geïnteresseerd in de Zettertjes. Dat wil zeggen, hij wil weten hoeveel mensen het blad alleen lezen voor die advertenties. Is dat al eens onderzocht, heb je enig idee?’

Dick dacht na, tuitte zijn lippen en kneep erin.

‘Nee,’ zei hij, ‘geen flauw. In mijn kennissenkring is het een rage om te zoeken naar de vreemdste advertentie. Maar misschien is dat een excuus om ze te lezen. “Bankschroef geen bezwaar” was tot nu toe de mooiste.’

Hans lachte.

‘Het is een plaag voor het advertentiebedrijf,’ zei Dick met een zucht, ‘omdat we de commerciële seksadvertenties er uit moeten vissen. De redactie wil ze niet en je weet: de redactie heeft een veto. De advertentieorderadministratie leest dus alles wat als Zettertje wordt aangeboden. Maar er slippen elke week wel een paar professionele aanbiedingen tussendoor. Dan bieden ze iets aan wat in bepaalde kringen een code is.’

“‘Bidet aangeboden”,’ zei Hans begrijpend.

‘Die hebben we nog niet gehad,’ zei Dick, ‘maar hij kan nog komen. We weigeren sowieso alle tweekolomsadvertenties, zo zijn we meteen de seksclubs kwijt.’

‘Handig,’ knikte Hans. Het was een luxeprobleem natuurlijk. Enige seconden stonden ze zwijgend tegenover elkaar, de gesprekstof was op. Toen stak Dick zijn hand op en liep verder.

Teruglopend naar zijn kamer kwam bij Hans de herinnering op aan zijn eerste echte contact met Rinus Ferdinandusse.

Sinds het succes van Zoishettoevalligooknogeenseenkeer van 1963 tot 1966 was er geen satirisch programma meer op de tv geweest. Toen Hans een uitnodiging kreeg om lid te worden van het team dat een nieuw satirisch programma voor de vpro zou maken sloeg de schrik hem om het hart. Het was 1972 en hij had sinds enkele maanden geregeld hartkloppingen, pijn op de borst en ademnood. Er was iets mis, maar hij wist niet wat en de huisarts had niets gevonden. Het werd tijd voor drastische maatregelen. Het was zomer en met Maja logeerde hij bij Rogier Proper en zijn vrouw in hun tweede huisje in het Belgische Huy. Hun verwilderde tuin bracht Hans op een idee: hij zou als een razende in die tuin gaan werken en alle onkruid verwijderen. Als zijn hart dat hield was er niets aan de hand en moest hij gewoon leren leven met wat dan kennelijk pseudo-hartaanvallen waren. Het was een mooie zomer en dagelijks werkte hij zich in het zweet en liet zijn hartslag oplopen tot mitrailleursnelheid.

Er gebeurde niets.

‘Wat heb je nou gedaan?’ vroeg Rogier aan het slot van zo’n inspannende werkdag. Hij was een kleine jongeman met een royale bos donker krulhaar, een uilenbril en een snor en sikje die zijn verrassend wulpse lippen aan het oog probeerden te onttrekken. Hij straalde een constante stroom scepsis uit.

‘Ik heb enkele tientallen meters brandnetel weggehaald,’ zei Hans trots. Goed dat hij eraan gedacht had handschoenen aan te trekken. Hij wees naar de nu lege plek grond.

‘Maar mijn wiet stond ertussen!’ riep Rogier. Hans had geen idee hoe die plant eruitzag en had het hele veldje leeggehaald.

Gelukkig had Rogier er toch al nooit op gerekend dat zijn oogst zou slagen. Ook hij was gevraagd voor het satireprogramma, maar hij behoorde tot de generatie die ervan uitging dat zij alles konden wat ze wilden. Wim Noordhoek, een andere redacteur met wie hij bij *Propria Cures* had gezeten, was ook zo’n zondagskind. Hans sloeg hen altijd met enige jaloezie gade: ze gingen radio maken en in bladen schrijven zonder enig idee te hebben hoe dat moest. Ze begonnen gewoon. Wat had de naoorlogse generatie het toch makkelijk! Toch scheelde hij maar vier jaar met hen, beiden geboren in 1943.

‘Moeten wij niet tevoren wat brainstormen over dat programma?’ vroeg hij Rogier.

‘Ja, goed idee,’ zei die plichtmatig, maar maakte nimmer aanstalten.

En zo stonden ze op een dag om een uur of twaalf in een Hilversumse villa en meldden zich. Rinus Ferdinandusse en Hugo Brandt Corstius, de twee andere leden van het team, waren er al en knikten de jonge nieuwkomers vriendelijk toe. In de ruimte stonden houten tafels met schrijfmachines erop. Bij de deur lag op een tafel een grote stapel kranten.

Terwijl het viertal stond te bedenken of zij een conversatie zouden beginnen, kwam Jan Blokker binnen. Hij schudde Rogier en Hans kort de hand en wendde zich daarna met zachte stem tot Rinus en Hugo. Waar ze het over hadden was door Hans en Rogier niet te verstaan.

Blokkers gezicht was door onervaren handen geboetseerd, met bulten op de verkeerde plekken. Het scheen hem niet te deren, al keken zijn ogen niet helemaal op hun gemak naar buiten. ‘Mister vpro’ werd hij in de kranten genoemd, hij was aangetrokken om de ingeslapen omroep wakker te schudden en had het initiatief genomen om te kijken of er nog satire mogelijk

was. Met Rinus en Hugo had hij gewerkt in het Zoishet-team en kennelijk had hij Hans en Rogier uitgenodigd als vertegenwoordigers van de jonge garde.

Na enkele minuten verliet hij het zaaltje. Rinus en Hugo pakten enkele kranten van de stapel en kozen een tafel uit. Waar Rinus zat klonk vervolgens geneurie, af en toe onderbroken door een zacht kakelend geluid. Hugo was stil.

‘Wat is de bedoeling?’ vroeg Hans in het wilde weg, maar niemand gaf antwoord.

Ook Rogier had zich een krant toegeëigend en zat die met smaak te lezen. Hans concludeerde dat het kennelijk de bedoeling was dat zij uit de kranten materiaal zouden opdiepen voor hun satire.

Ook hij pakte een dagblad. De tijd verstreek. Af en toe kwam Blokker binnen, converseerde op zachte toon met Rinus en Hugo en vertrok dan weer. De twee nieuwkomers negeerde hij compleet. Af en toe klonk een schrijfmachine, meestal die van Rinus. Rogier ging geheel op in het lezen.

Hans begon te piekeren. Hij overwoog een grapje uit te werken over een democratische manier om de Nederlandse vlag opnieuw te ontwerpen: per enquête. Als je zou vragen welke van de drie kleuren het publiek prefereerde en 60% koos rood, 15% wit en 25% blauw, dan zou de breedte van de banen aangepast moeten worden aan deze percentages. Het zou gebracht kunnen worden als een nieuwsbericht: hier is de nieuwe vlag, gebaseerd op enquêteresultaten. Maar zou dat leuk zijn? Rogier, aan wie hij het idee fluisterend uitlegde, haalde er zijn schouders over op en Hans gooide het in gedachten in de prullenmand. Dan nog maar eens de krant gepakt. Hij las het verslag van een bijeenkomst van Molukkers die hun president ir. Manusama onder druk zetten om nu eindelijk eens wat aandacht voor de Molukse zaak bij de Nederlandse regering af te dwingen. Manusama was een slanke, uiterst nette leraar wiskunde die weliswaar heilig geloofde in het recht op onafhankelijkheid van de Molukken, maar absoluut ongeschikt was voor het bestormen van barricaden. Hans stelde zich voor hoe hij met veel omhaal van woorden en duizend verontschuldigheden de Nederlandse minister-president om een paar seconden aandacht zou vragen en schreef het in een monoloogje op.

Hij liet het tekstje aan Rinus Ferdinandusse lezen met een ‘Is dit misschien iets?’ Rinus las de vijftien regeltjes met aandacht en toen gebeurde er iets onverwachts: Rinus lachte. Geluidloos weliswaar, maar onmiskenbaar. Hij liep met het papier weg en gaf het aan Jan Blokker, die net binnenkwam. En die nam het mee.

Aangemoedigd door dit succes stortte Hans zich opnieuw op de kranten en bedacht een visuele uitleg van het begrip ‘Wiebeltax’, de wet op flexibele belasting die zojuist door het kabinet was geïntroduceerd.

Op een wip zouden aan de ene kant vijf als heren geklede mannen moeten gaan zitten en aan de andere kant vijf als arbeiders-met-de pet geklede mannen. Ze zouden dan wat op en neer moeten wippen, totdat op een bepaald moment – als hun kant van de wip op de grond was – de heren snel zouden afstappen zodat de arbeiders naar beneden smakten en een tuimeling maakten.

Of dit een goede verbeelding van de Wiebeltax was wist Hans niet, het betreffende krantenbericht was niet erg helder, maar het tafereel paste in elk geval in de geest van de tijd.

Ook dit ideetje ging via Rinus naar Blokker.

Opgelucht zette Hans zichzelf in de ruststand, twee stukjes satire op één dag leek hem mooi genoeg. Hij had nog één eerder bedachte grap, maar die kon hij beter voor een volgende keer bewaren. Want misschien kwam er nooit meer iets bij hem los.

Later op die dag zag hij wat er gebeurde als je voor de televisie een ideetje bedacht. Ineens kwam er een dozijn kleine mannen opdraven, deels gekleed in pakken met vest, bolhoed en bretels, deels gekleed in overalls en petten. Op het toneel was een wip opgesteld en de twee groepen acteerden Hans’ grapje met grote ijver een half dozijn keer. Totdat de arbeiders eindelijk naar genoegen van de regisseur over de grond rolden.

Hans keek met schaamte toe: al die moeite voor zo’n klein grapje?

Om kwart over zeven die avond werd de proefaflevering van het satirisch programma live uitgevoerd en ook uitgezonden. Het was niet aangekondigd in de tv-gids en duurde ook maar tien minuten. Op een kleine monitor zag Hans een aantal scènes zich geluidloos afspelen. Eenmaal thuisgekomen vroeg hij Maja: ‘Heb je gekeken?’

Ze knikte.

‘Was het wat?’ vroeg hij. Je kon nooit weten.

Maja aarzelde.

‘Ik begreep het niet zo goed,’ zei ze, ‘het ging ook wel erg snel allemaal. Maar ik geloof wel dat het leuk was.’

Hans wist genoeg. Hij hoorde daarna nooit meer iets van Mister vpro, het programma was stilletjes gesneuveld. Jaren later, toen hij voor nrc een bundel columns van Jan Blokker mocht recenseren, nam hij wraak: ‘Blokker heeft nog nooit in zijn leven een gedachte afgemaakt’, schreef hij. Het was niet fair, maar het luchtte op.

Hans startte enkele onderzoeken, maar genoot vooral van de vrije tijd die deze nieuwe parttime baan hem bood.

Hij was nu 36, tijd om het schrijven de hoogste prioriteit te geven. Hij begon aan een nieuwe roman, die Zwarte rijst zou gaan heten, naar de favoriete zoetigheid uit zijn Indische jeugd. Het verhaal zou spelen op een klein Indonesisch eiland, het geboorte-eiland van de ik-persoon, waar hij naar terugkeerde om de dood van zijn zoontje te verwerken. Meer dan zo’n minimale opzet had Hans nooit als hij aan een nieuwe roman begon, want hij liet het verhaal zichzelf schrijven en wist tot het laatste moment ook niet hoe het zou aflopen. Dat de ik-figuur rouwde om zijn zoontje gaf de stemming aan, en dat was genoeg om te beginnen. Het verhaal vulde zich daarna al schrijvend met personages en gebeurtenissen, levensechter dan wanneer je ze vooraf verzon. Toch ging het al vrij snel bijna mis met Hans’ schrijfplannen. Eind van de zomer kwam adjunct-directeur Dick Koger terug van vakantie uit Thailand en enigszins besmuikt werd de mededeling gedaan dat hij twee maanden lang absolute rust moest nemen vanwege een daar opgelopen ziekte. Erg bezwaarlijk leek het Hans niet. Dick nam altijd een luisterhouding aan in werkvergaderingen, maar zijn hoofd was er nooit bij, was Hans’ indruk. Als hij iets zei kon je merken dat hij intelligent was, maar zijn opmerkingen hadden zelden betrekking op het onderwerp van de bijeenkomst. Het leek alsof hij voortdurend met zijn gedachten elders was. De chefs aan wie hij

leiding zou moeten geven vonden het wel best, ze werkten liever zonder baas, dan hadden ze het druk genoeg.

Al na een paar weken kwam Hans tot de conclusie dat er met Dick nooit over het werk te praten viel, niet tijdens het werk maar ook niet in het café daarna. Bij het opstellen van de enquêtes had hij meer aan de afdeling oplaagexploitatie, de lezerswervers, en daar hoorde hij al snel alle roddels over Dick. Zo scheen hij een heftige relatie te hebben met Tade van Tadema, de abonnementenwerver van Vrij Nederland, die op zijn beurt iets had met de vrouw van Carol Voorts, het hoofd van de advertentieverkoop. En Dick werd zelf ook wel met vrouwen gesignaleerd.

In tegenstelling tot Harmen Bockma, die een verklaard homoseksueel was, deed zijn adjunct altijd wat vaag over zijn seksuele voorkeur. 'Ik ben er nog niet uit,' hoorde Hans hem tijdens de maandelijkse bedrijfsborrel een keer zeggen, met een kleine glimlach. Dicks gezicht leek pijn te doen als hij glimlachte, zijn tuitmond kon zich niet verbreden, hij hield zijn grapjes dan ook klein.

Het kon Hans weinig schelen wat Dick in zijn privé-tijd uitspookte, of welke ziekte hij opliep tijdens een vakantie in Thailand. Maar dat werd anders toen Harmen Bockma hem belde met de vraag of hij Dick tijdelijk wilde vervangen. 'Natuurlijk,' antwoordde Hans zonder bedenken, bij Inter/View ving iedereen automatisch het werk van collega's op als zij ziek waren en gezien Dicks luiheid kon het niet veel zijn. In vergelijking met de stafleden, die gebonden waren aan de productie van de bladen, kon Hans ook makkelijker tijd vrij maken: enquêtes kon je opschuiven.

Later beseftte hij een fout gemaakt te hebben, want het gemak waarmee hij op Harmens verzoek was ingegaan gaf deze het gevoel dat er meer ambitie in hem zat dan hij bij de sollicitatie had laten blijken. En wat voor Hans een informeel klusje was, even iemands werk overnemen, was bij de Weekbladpers een formele stap.

Hij had zich nog te weinig verdiept in de spelregels van het bedrijf waar hij nu in terechtgekomen was en beseftte onvoldoende dat elke benoeming van enig belang bij de Weekbladpers gecheckt en gefiatteerd moest worden door de ondernemingsraad.

Dick Koger was als adjunct-directeur ook plaatsvervangend algemeen

directeur: als Harmen langdurig uitviel dan was Dick zijn remplaçant. En als Hans nu Dick ging vervangen, werd hij dus plaatsvervangend algemeen directeur. Dat was koren op de molen van de democratie: moest zo'n in potentie zware benoeming, hoe tijdelijk ook, niet gefiatteerd worden door de personeelsvertegenwoordiging? Zo zat hij tot zijn verrassing enkele dagen later in een overlegvergadering van directie en ondernemingsraad, en werd aan de tand gevoeld over zijn opvattingen en ambities. Wie was die Hans Vervoort, onlangs ingehuurd voor wat lezersonderzoek en plotseling naar de top doorgeschooten?

'Ik wil helemaal niks,' hoorde hij zichzelf na een halfuur voor de derde keer zeggen tegen zeven sceptische hoofden. Ja, ja, zag hij hen denken, hij is nog niet eens in vaste dienst en nu al plaatsvervangend directielid. Harmen zat tegenover hem en had al enkele malen op de zalvende toon die hij bij dit soort vergaderingen hanteerde duidelijk gemaakt dat de benoeming slechts een tijdelijke was. Maar ja, Harmen was directeur en had dus altijd een geheime agenda, was de ferme mening van de personeelsvertegenwoordiging.

'Moet je horen,' zei Hans ten slotte, 'het enige wat ik doe is een paar klusjes van Dick overnemen zolang hij op bed ligt. Over besluiten overleg ik telefonisch met hem, de ziekte heeft zijn hersens niet aangetast. Zodra Dick terug is ga ik weer geheel aan mijn eigen werk. That's all. Wat mij betreft hoef je mij helemaal niet te benoemen tot waarnemend dit of dat, ik kan dat werk toch ook tijdelijk doen zonder een officiële titel?'

Dit was een onverwachte invalshoek en bleek het wantrouwen te doorbreken. Na nog enig heen en weer gepraat werd Hans toch maar benoemd tot plaatsvervangend adjunct-directeur. Want zo'n informele rol, dat was toch iets te onorthodox.

'Waar ben je nu weer aan begonnen?' zei Maja gealarmeerd toen hij het thuis vertelde. Ook zij geloofde maar half dat het tijdelijk zou zijn. Hans had de neiging zich in verantwoordelijkheden vast te bijten.

Een paar Weekbladpers-jaren later zou hij de problemen rond zo'n benoeming al van verre zien aankomen, maar nu had hij er geen idee van. Harmen wel natuurlijk, maar die nam bewust een risico. Vlak voor de vakantie en de ziekte van Dick was binnen de directie afgesproken dat

Harmen zich uit de dagelijkse gang van zaken zou terugtrekken; in zijn huis in Ilpendam zou hij een langetermijnvisie gaan ontwikkelen. Dick zou dan het dagelijkse beheer overnemen. Nu hij ziek was wilde Harmen het plan toch doorzetten, maar dan met Hans als dagelijkse directeur. Toen dit tot hem doordrong ging bij Hans het alarm af en liet hij Harmen weten dat dát niet kon. Het werd node geaccepteerd en Hans begreep dat hij scherp zou moeten opletten wilde hij zo snel mogelijk weer terug op zijn eigen plek zijn. Desondanks was hij binnen een week in de inner circle van Harmen getrokken en viel van de ene verbazing in de andere.

Harmen had een neiging tot grandeur die eigenlijk haaks stond op de sobere stijl van het bedrijf. Maar zoals van iedereen die bij de Weekbladpers werkte een zekere eigenaardigheid geaccepteerd werd, zo mocht ook Harmen doen wat hij niet laten kon. Zelf reed hij geen auto, maar hij liet zich rijden door zijn vriend en partner, die door Harmen zelf maar ook door de rest van het bedrijf altijd aangeduid werd met 'Bertje'.

Bertje was een jonge versie van Henk van Ulsen. Hij had het uiterlijk van een licht kalende loketbediende, blauwe ietwat uitpuilende ogen, een iets te rood maar gelukkig vrij klein hoofd op een lange nek met een uitpuilende adamsappel. Hij was mager. Op oude foto's van de crisistijd in de jaren dertig zag je zijn type veel, zij het in zwart-wit.

Bertje sprak weinig, dat was zijn rol ook niet, maar hij had op de achtergrond een belangrijke plek in Harmens bestaan. Hij stond als chauffeur op de loonlijst en tot Hans' verbazing vond iedereen dat prima. De entourage van Harmen bestond verder uit twee jonge mannen die op hun mooie uiterlijk geselecteerd leken, ware het niet dat zij visuele tegenpolen waren.

Karel Akersloot deed dienst als directieassistent en manus-van-alles en was het eerste slachtoffer van Harmens boosheid als er iets misging. En Harmen kon cholerische driftbuien hebben, had Hans intussen van diverse waarschuwendende collega's gehoord. Karel leek weggelopen van een Hans Borrebach-omslag: een gebeeldhouwd hoofd met ferme kin, blauwe ogen, witte tanden en zwart sluijk haar dat in Rudolph Valentino-stijl over zijn hoofd gekamd was. De tanden van zijn kam waren zichtbaar in zijn strakke haardek.

De tweede assistent was controller Rob Schering, een blonde tegenpool

van Karel. Rob was Harmens souffleur op boekhoudkundig gebied.

Bertje, Karel en Rob stemden hun dagindeling af op die van de koning van het bedrijf, en waren van 's ochtends tot 's avonds voor hem beschikbaar. Harmen stond laat op, liet zich dan naar de Raamgracht rijden, nam de lift naar boven en verbleef tot diep in de avond in het directiebureau op de derde verdieping. Daar werden plannen gesmeed en uitgerekend en de volgende dag weggegooid voor nieuwe plannen. Harmen was proevenderwijs op zoek naar wat hij wilde. Nu hij plaatsvervangend adjunct-directeur was werd Hans geregeld gevraagd om mee te denken, maar hij kon weinig hoogte krijgen van het onderwerp. Harmen probeerde ver vooruit te kijken in het medialandschap, zoveel begreep hij er wel van. Het gesprek ging vooral over de toekomst van de pers en het ontwikkelen van een plan voor de lange termijn.

De dagelijkse beslommeringen van het bedrijf hadden niet echt Harmens belangstelling, hij rekende erop dat de door hem aangetrokken mensen dat wel voor elkaar zouden brengen. En dat klopte ook wel. Zelden werd Harmen lastiggevallen met problemen, ook al omdat hij daar zeer prikkelbaar op reageerde. Zijn woede-uitbarstingen richtten zich dan vooral op Rob en Karel en op zijn secretaresses, van wie hij er al vele versleten had.

Hans sloeg het hofgebeuren met belangstelling gade en beseftte dat hij niet uit het goede, dienstbare hout gesneden was. Hoe lang zou het duren voordat hij in ongenade zou vallen?

Het overnemen van het dagelijkse directiewerk bleek niets in te houden. Hij had van meet af aan geweigerd Dicks kantoor in gebruik te nemen, want dat zou weer allerlei speculaties oproepen. Dagelijks kwam Corry Smits, Dicks secretaresse, bij hem langs in zijn kleine kamer en legde hem de map met binnengekomen post voor. 'En wat doen we hiermee?' vroeg Hans de eerste keer terwijl hij een circulaire omhooghield.

'Dat bergen we op,' zei Corry. Men zou haar spichtig kunnen noemen, ook al vanwege de grote bril die zij droeg, als dat niet zo onaardig tegenover Corry was. Zelf was ze de vleesgeworden hartelijkheid en heel toegewijd aan Dick.

'Laten we dat dan blijven doen!' stemde Hans in. Meer dan een kwartier per dag bleek Dicks baan niet te kosten. Tussen de middag dronk Hans een

glaasje bier met Rob Schering, die altijd overbubbelde van nieuwtjes en commentaar op de laatste plannetjes van Harmen, waar hij het zelden mee eens was. Hij ratelde zijn bezwaren op in Zoef-de-Haas-tempo, steeds onderbroken door een nerveus ‘nietwaar Hans?’ waarbij hij zijn gezicht naar Hans toe wendde om af te lezen of hij zijn steun had.

Rob was niet het type om zelf tegen zijn baas in het geweer te komen, hij hoopte dat anderen dat voor hem zouden doen. En Hans was, wie weet, een nieuw element in het krachtenveld. Maar Hans voelde zich voornamelijk een kat in een fascinerend maar vreemd pakhuis. De enige actie die hij zelf ondernam was het aanspreken van Carol Voorts, het hoofd van de advertentieverkoop. Zoals alle chefs die Harmen had aangetrokken was ook Voorts een welbespraakte en intelligente man, maar leiding geven was niet zijn fort. Hij hield van cijferen en computertechniek en had een voor die tijd heel nieuwe manier bedacht om de specifieke lezerskringen van Vrij Nederland en Voetbal International onder de aandacht van de adverteerders te brengen: het rankingboek. De gezamenlijke tijdschriftenuitgevers lieten jaarlijks een grote steekproef Nederlanders ondervragen over de bladen die zij lezen en Carol had een ingenieuze manier bedacht om deze gegevens te presenteren.

In het Weekbladpers-rankingboek werden de cijfers zo aangeboden dat adverteerders direct konden zien welk blad verhoudingsgewijs het grootste aandeel leverde in de doelgroep waar zij zich op richtten. Als Vrij Nederland bijvoorbeeld een rankingscore had van 430 ten aanzien van het gebruik van wijn, dan betekende dit dat VN 4,3 keer zoveel wijndrinkers in z'n lezerskring had als het Nederlands gemiddelde. En dus een goed blad zou zijn voor wijnadverteerders. Het was een aardige manier om enquêtecijfers te presenteren, maar adverteerders vonden zelfs zo'n indexcijfer moeilijk te begrijpen en dat gaf de advertentieverkopers kans om hun dat keer op keer uit te leggen en zo het contact te onderhouden. En het bedenken van een goede reden om iemand te bellen voor een afspraak was het moeilijkste onderdeel van het vak van advertentieverkoper. Ze waren hun chef dus dankbaar voor deze bijdrage aan hun werk, maar toen Carol het daarbij liet, begon geleidelijk aan toch wat gemopper te ontstaan. Hans kreeg bezoek van Koos Jongeling, de oudste buitendienstverkoper, en Chris van Breumen, de chef

van de telefonische verkoop, die allebei lieten weten dat ze meer leiding verwachtten van hun chef, maar hem nauwelijks te zien kregen. Toen Hans dat voorzichtig te berde bracht in zijn bijna dagelijkse contact met Rob Schering, merkte hij al snel dat ook van directiekant Carol werd beschouwd als een probleem. Dat hij zijn werk niet deed, ach, dat kon gebeuren. Maar hij was verliefd op een Argentijnse die hij tijdens haar vakantie in Europa had ontmoet en sinds zij naar haar land was teruggekeerd belde hij geregeld met haar.

‘Duizenden guldens per maand declareert hij aan telefoonkosten!’ vertelde Rob, met op zijn gezicht een mengeling van ontzag en boosheid.

‘Waarom doet niemand daar dan wat aan?’ vroeg Hans.

‘Ja, dat zijn, dat zijn... ja, dat moet je aan Dick vragen,’ zei Rob.

Hans begreep het wel. Dick was toch al niet zo’n held in het doorhakken van knopen, maar in dit geval speelde ook nog een rol dat Carols vrouw het had aangelegd met Dicks vriend en dat hij dus betrokken was bij een vreemde driehoeksverhouding die had geleid tot Carols eenzaamheid. En tja, als zo iemand dan een nieuwe liefde vindt ga je hem niet vermanend toespreken over de kosten van de verre telefoongesprekken met zijn geliefde. Tenslotte waren de salarissen van de chefs bij de Weekbladpers lager dan in de buitenwereld, dus zo’n extra uitgave kon er wel van af.

Zo ongeveer zou Dicks redenering wel geweest zijn bij het accepteren van Carols exorbitante declaraties, nam Hans aan. Hij besloot er iets aan te doen, als buitenstaander kon hij dat makkelijker dan Dick. Hij zocht Carol op in zijn royale kantoorruimte. Advertentiechefs, waar ook ter wereld, hechten aan een representatieve kamer.

‘Ik hoor van alle kanten dat je hier niet goed meer zit,’ viel hij met de deur in huis, ‘je loopt de kans er vroeg of laat uit geknikkerd te worden.’

‘Valt wel mee,’ zei Carol. Hij was een slanke man, met donker halflang haar en een scherp getekend gezicht. Hans kon zich voorstellen dat hij een Argentijnse schone aan de haak had geslagen.

‘Je ligt bij je afdeling niet goed en je telefoondeclaraties lopen de spuigaten uit. En Harmen kan soms erg driftig zijn, dat weet je,’ zei Hans. Carol knikte.

‘Ik ben me aan het oriënteren,’ zei hij, ‘dit werk is inderdaad niets voor

mij. Ik wil naar Argentinië en daar dan de handel in.'

'O, welke handel dan?' vroeg Hans benieuwd.

'Aardappelen,' zei Carol, 'dat is echt grote handel. Big business.'

Hij keek Hans aan, op zoek naar geloof. Hans keek neutraal terug.

'Als jij dat zegt...' zei Hans, 'maar wacht dan niet tot ze je er hier uit schoppen. Als ik jou was zou ik met Harmen gaan praten over een vertrek en wat je dan mee kan krijgen. Nu is het goede moment.' Carol knikte en Hans keerde terug naar zijn eigen werkplek.

Tot zijn verrassing nam Carol zijn advies ter harte. Al enkele weken later vertrok hij met een handzwaai en vermoedelijk een aardige afvloeiingssom naar Argentinië. In de jaren daarna kwamen er af en toe berichten uit die streek over zijn avonturen met vrachtschepen vol aardappels.

Zijn opvolger werd snel gevonden. Hans polste Koos Jongeling, de boomlange senior advertentieverkoper. Door zijn lengte moest hij zich tegenover elke gesprekspartner vooroverbuigen, wat hem het air gaf van zowel aandacht als overwicht. Hij keek daarbij ernstig en belangstellend langs zijn grote neus, zoals olifanten langs hun slurf. 'Ik weet niet of ik het kan,' zei Koos voorzichtig, 'ik geloof niet dat ik de vereiste opleiding heb.'

'Je zou de eerste chef hier zijn die ervaring heeft op zijn werkterrein,' zei Hans, 'kijk maar om je heen. Niemand weet wat hij doet.'

'En toch gaat het goed...' zei Koos op de peinzende toon die hij graag hanteerde.

'Precies!' beaamde Hans, al beseftte hij dat dit haaks stond op wat hij betoogde.

Maar Koos volgde zijn eigen gedachten.

'Ik doe het!' zei hij, 'ik solliciteer.'

Een week later was zijn benoeming rond. Dit was de eerste keer dat Hans het gevoel kreeg dat hij toch nog iets nuttigs deed als plaatsvervangend Dick.

'Bergen-Belsen noemden we het later,' vertelde Jan Lansinga onder het genot van een pilsje in De Engelbewaarder. De productieafdeling, waarvan hij de chef was, had haar eigen café, iets verderop aan de Kloveniersburgwal, maar

Jan was niet eenkennig en kwam ook in De Engelbewaarder. Na kantoortijd kon je hier altijd wel wat Vrij Nederland-redacteuren aantreffen, zoals Martin van Amerongen, Frits Barend en Henk van Dorp, Ingrid Harms, Rinus ook geregeld. Joop van Tijn nooit, die zat in Den Haag. Aan het eind van de tap, zo ver mogelijk weg van het daglicht, was de kleine bar. Op lage stoeltjes gezeten keek je hier over de spoelbak heen en kon je elke binnenkomende bekende al van ver signaleren. Hier zaten de stafleden van de Weekbladpers bij voorkeur. De VN-redacteuren kozen liever voor een tafeltje om met de hoofden dicht bij elkaar te smoezen over hun werk. Soms schepten ze op. ‘Bel jij Joop?’ hoorde Hans een keer Lex Runderkamp naar onthullingsjournalist Feike Salverda roepen toen deze het café verliet. ‘Nee, Joop belt mij!’ riep Feike over zijn schouder terug, zo luid dat het hele café hem kon horen. Joop, dat kon niet anders dan Joop den Uyl zijn, zag je iedereen denken en ter plekke groeide Feikes reputatie met enkele meters.

Maar nu zat Hans alleen met Jan Lansinga aan de bar en het gesprek was gekomen op het rapport dat organisatie-adviesbureau De Galan en Voigt had uitgebracht over de efficiency van het bedrijf. Elke afdeling kankerde over andere afdelingen, was de onderzoekers gebleken, en de aanbeveling werd gedaan om de onderlinge communicatie te verbeteren.

Eerder die dag was in de stafvergadering het rapport besproken en had Piet Lagardus geopperd: ‘Laten we dan eens een paar dagen de hei op gaan. Ik weet wel een goede herberg, met een Michelin-ster.’

Hij was enkele weken eerder aangetrokken als hoofd lezerswerving, maar hij noemde het wat deftiger ‘Oplaagexploitatie’. Waar Piet vandaan kwam, daar deed hij nogal vaag over toen hij zich in zijn functie installeerde. Hij had opvallend blauwe ogen in het rood aangelopen en wat verkreukelde hoofd van de echte wijnliefhebber. Wijn dehydreert. Je kon aan hem zien dat hij het geregeld laat maakte.

Hij was een gezellige prater, vol anekdotes en grappen. Zijn gespreksstof draaide vooral rond culinaire geneugten en hij liet geregeld weten dat hij een bevlogen amateur-kok was. Het reclamebureau Wubbe de Fries & Franken, dat hij vrijwel direct had ingeschakeld om campagnes voor Vrij Nederland te bedenken, kon hem geen groter plezier doen dan vergaderingen uit te schrijven in Klein Paardenburg of een ander hoogstaand restaurant. Het

bureau deed het graag.

Zijn suggestie dat de staf een dagje de hei op moest, verbaasde dan ook niemand.

‘Alles goed en wel, maar ik wil daar absoluut niet overnachten,’ zei Jan Lansinga op stellige toon. Ze zaten aan de lange tafel van de grote vergaderzaal op de derde verdieping, onder de hanenbalken. Harmen aan het hoofd, geflankeerd door zijn paladijnen Rob Schering en Karel Akersloot.

Ze knikten gedrieën instemmend na Jans kordate mededeling en ook de andere stafleden maakten bevestigende geluiden. Piet Lagardus keek Hans met opgetrokken wenkbrauwen aan en die gaf hetzelfde verbaasde signaal terug. Zij waren de twee nieuwste stafleden, zij wisten van niks.

‘Dan één dag,’ amendeerde Piet, ‘ze serveren ook een prima lunch.’

‘Kan jij dat met Piet samen uitzoeken?’ vroeg Harmen aan Karel Akersloot, die knikte en enkele woorden opschreef op de blocnote voor hem.

‘Dan zijn we nu door de agenda heen,’ zei Harmen verbaasd. Het was half zes, vroeg voor het einde van een stafvergadering. Tijd voor een borrel.

Handenwrijvend gaf Harmen aan Karel Akersloot het teken dat de interne dienst kon komen. Even later werd er geklopt. Karel deed open en Hubert Knulder, de tweede man van de interne dienst, betrad de vergaderzaal.

Hij ging alle stafleden langs met de vraag wat zij wilden drinken. Om vervolgens de koelkast in de hoek van de zaal te openen en als kelner de bestelling te bezorgen. Daarna vertrok hij weer.

Hans had dit ritueel al eerder meegemaakt en het leek hem tekenend voor de vreemde afwisseling van democratisering en verlicht despotisme bij de Weekbladpers.

‘Mag ik iets voorstellen,’ zei hij in de stilte, ‘kunnen we niet voortaan zelf een biertje of een glaasje wijn pakken? Ik vind het nogal lullig dat iemand van de interne dienst daarvoor uit zijn werk moet komen.’

‘Hoho, dat ís toch zijn werk,’ zei Karel haastig, zijn Borrebach-hoofd bewolkt. Die is bang dat Harmen het hem voortaan laat doen, schoot door Hans’ hoofd.

Harmen zelf keek geïnteresseerd.

‘Daar heb ik nooit bij stilgestaan,’ zei hij aarzelend.

‘Ik ben het met Hans eens,’ zei Piet Lagardus, ‘het past toch absoluut niet

bij ons bedrijf dat we iemand laten opdraven om ons te bedienen?’

Hij liep naar de koelkast en opende die. ‘Een heel krat Grolsch! En de opener ligt ernaast! Jan, nog een biertje?’

Geroutineerd opende hij een flesje en wierp het door de lucht naar Jan Lansinga, die het behendig opving. Een lichte huiver gleed over Harmens lichaam, dit gooi-en-smijtwerk stond hem tegen. Maar hij zette zich eroverheen.

‘Eh, doe mij dan nog maar een glaasje wijn,’ zei hij. Daarmee was de nieuwe routine bezegeld. Sindsdien bracht Hubert Knulder voor de stafvergadering alleen nog een kratje bier en een paar flessen wijn naar boven en na enkele maanden verzuimde hij om die in de koelkast te zetten. Laten de heren dat zelf maar doen. Het proletariaat had het signaal opgepikt en het een stap verder gebracht.

Later op die gedenkwaardige dag, toen ze in De Engelbewaarder zaten, vroeg Hans aan Jan Lansinga: ‘Wat was dat nou, die algemene weerzin om met de staf een nachtje weg te gaan?’

‘O,’ zei Jan, ‘dat hebben we een keer gedaan onder leiding van zo’n adviesbureau. Ook De Galan en Voigt trouwens. Ach Jezus, wat een ramp was dat. Ze hadden toen voor het eerst onderzoek gedaan bij alle afdelingen en daarbij bleek ook al dat de communicatie tussen directie en de afdelingschefs slecht was. Nou ja, dat klopt wel, Harmen is moeilijk te bereiken en hij laat zaken eindeloos liggen. Niet dat hij een slechte directeur is, maar hij is vooral met toekomstplannen bezig en heeft weinig tijd voor het heden.’

Hans knikte.

‘Dus was de oplossing: met z’n allen een dagje de hei op. We zijn naar een hotel in Bergen gegaan en daar hebben we onder leiding van iemand van Voigt een hele dag gepraat. Er kwam veel kritiek op Harmen, natuurlijk en die was helemaal ontdaan. Na het eten ging hij boos naar zijn kamer en die Voigt-man ging naar huis. En wij, de rest van de staf, gingen in de bar nog wat drinken. En dat is toen volledig uit de klauw gelopen. Rob Schering zei iets over Harmen, dat we hem niet alles konden verwijten. En toen keerde iedereen zich tegen Rob, dat hij geen ruggengraat had en het slaafje van Harmen was. Uren heeft dat geduurd, totdat Rob ging zitten huilen. Het

ergste wat ik ooit heb meegemaakt.’

Jan keek naar de barkeeper en kreeg een nieuw glas bier.

‘Bergen-Belsen noemden we het voor onszelf sindsdien,’ zei hij, ‘omdat het in Bergen plaatsvond natuurlijk.’

Met Jan Lansinga woonde Hans enkele bijeenkomsten bij van de Stuurgroep Lange Termijnplanning, Harmens pet project waar hij het merendeel van zijn tijd aan zou besteden zodra de dagelijkse leiding door Dick was overgenomen. Harmen had twee redenen om Hans erbij te vragen: als tijdelijke vervanger van Dick kon hij directie-inbreng leveren en als marktonderzoeker een toekomstvisie. Het in opinieonderzoek gehanteerde begrip ‘imago’ hoorde je de laatste jaren steeds vaker en Harmen wilde het in zijn langetermijnstuk verwerken.

Hans zag daar behoorlijk tegenop. De langetermijnbijeenkomsten duurden uren en uren en hij kreeg de indruk dat Harmen de stukken waar de bijeenkomst over ging vooraf niet las, of ze wel las maar er niets uit opstak. Harmen moest het hebben van mondelinge uitleg, zin na zin en conclusie na conclusie. Meestal ging het om financiële cijfers en dan was Rob Schering de klos. Maar de blonde boekhouder leek het heerlijk te vinden Harmen hapje na hapje cijfers te voeren, totdat het bordje leeg was. Dan wikte en woog Harmen een uurtje en liet het zich nog eens uitleggen. Vervolgens nam hij het idee mee om er een nachtje over te slapen. Dit omslachtige proces zou vermoedelijk ooit leiden tot een zeer doortimmerd langetermijnplan, maar terwijl hij het voor zijn ogen zag gebeuren vroeg Hans zich af hoe Harmen ooit dynamisch leiding had kunnen geven aan het bedrijf. Want dynamiek zat er zeker in de Weekbladpers en al deden de chefs veel op eigen houtje, Harmen was toch de drijvende kracht. Het kon vermoedelijk alleen maar omdat hij extreem lange dagen maakte en zijn twee helpers altijd voor hem klaarstonden.

De eerste langetermijnbijeenkomst die Hans bijwoonde ging over de te verwachten ontwikkelingen in de kosten van papier. Jan Lansinga, die hier alles over moest weten, schoof na enkele uren wat nerveus heen en weer op

zijn stoel. Zouden de papierprijzen omhoog of omlaag gaan in de toekomst, dat was de hamvraag die Harmen steeds weer herhaalde terwijl hij Jan hoopvol aankeek.

Jan kon er niet goed antwoord op geven: de papiermarkt was een varkensmarkt, waarin de productie toeneemt zodra de prijs stijgt, met als gevolg overproductie zodat de prijs weer daalt. ‘Er is niets te voorspellen’ was kort samengevat Jans analyse en Harmen kon er niet mee leven. Hoe kon hij nu een langetermijnplan maken zonder voorspelling van de papierprijs?

‘Ik moet toch een getal hebben?’ herhaalde hij enigszins kribbig, ‘hoe kan ik nou een projectie voor de toekomst maken zonder cijfers?’

Rob Schering knikte hevig en op de achtergrond zag Hans ook Karel Akersloot knikken. Wat die bij dit soort bijeenkomsten deed was niet duidelijk, want Karels kracht lag in het regelen van praktische zaken voor Harmen en niet in toekomstvisies. Maar misschien was het gewoon zijn werk om in Harmens buurt te blijven, stand-by voor plotseling ontstane behoeften.

Hans luisterde naar het gehakketak maar begreep het nut van de discussie niet.

Het waren de jaren van prijsregulatie: om de inflatie enigszins in de hand te houden moesten bedrijven bij het ministerie van Economische Zaken toestemming vragen voor alle prijsverhogingen. De forse jaarlijkse loonkostenstijgingen mocht een bedrijf maar voor een deel doorberekenen in de prijs van zijn producten, maar kostenverhogingen die van buitenaf kwamen, zoals een hogere inkoopprijs van goederen en diensten, mochten direct voor 100% in de prijs verdisconteerd worden.

Hans aarzelde of hij zich in het gesprek zou mengen, want het was niet zijn terrein. Maar na enige tijd kon hij zich niet meer inhouden.

‘Ik begrijp iets niet,’ begon hij aarzelend. Jan en Harmen keken hem verstoord aan. ‘Als papierkosten rechtstreeks doorberekend mogen worden in de prijs van het blad, dan doet het er toch niet toe hoe die kosten zich ontwikkelen?’ vroeg hij, ‘want je geeft elke stijging of daling door aan de lezer en de winst blijft dus exact gelijk.’

Even bleef het stil. Toen verscheen er een opgeluchte grijns op Robs hoofd. En na een royale tijd uitleg en discussie boog Harmen voor deze logica.

‘Zou kunnen,’ gaf hij met enige tegenzin toe, ‘laat maar even zitten, Jan.’ Jan haalde verlicht adem.

Later die avond – Harmen was met Bertje op weg naar huis – liepen Hans en Rob samen door het stille pand naar beneden. Bij de uitgang zat naast de verlaten receptie een klein meisje op een stoeltje voor zich uit te kijken. Ze had donkerbruine krullen en zoog op haar duim. Hans liep langs haar heen, maar Rob stopte en hurkte bij haar neer.

‘Hallo, wat zit jij hier te zitten?’ vroeg hij.

‘Moet wachten,’ zei het meisje terwijl ze haar duim uit haar mond haalde.

‘Je ouders zijn boven aan het schoonmaken?’ vroeg Rob.

‘Jaa...’

‘Kom maar, ik breng je wel even...’

Samen liepen ze de trap op, een paar minuten later kwam hij briesend alleen naar beneden.

‘Die verdomde Henk Deniels,’ zei Rob, ‘dit is het dochttertje van de Turkse schoonmakers. Hij heeft gezegd dat ze het kind beneden moeten stallen tot ze klaar zijn. Is hij nou van God los? Ik heb haar bij haar ouders gezet.’

Zijn hoofd was rood van woede. Hans bekeek hem met andere ogen. Henk Deniels, het nogal ambtelijke hoofd van de interne dienst was vermoedelijk een van de weinigen tegen wie Rob het durfde op te nemen. Maar hij had het hart op de goede plaats.

Tijdens Hans’ jeugd in Indonesië had hij door allerlei overplaatsingen zeven verschillende scholen bezocht en zich telkens opnieuw moeten aanpassen. Het had hem geleerd de kat uit de boom te kijken, maar wel zo snel mogelijk een paar vrienden te maken. Behalve met Jan Lansinga ging hij ook veel om met Kees van Nijnatten, die ooit een kleine boek- en tijdschriftenhandel had gehad en daarom nu de losse verkoop van de bladen bestierde. Dat dat boekhandeltje failliet gegaan was kon Harmen niets schelen, vertelde Kees met warmte. Hij had met zijn vrouw Willy achter de kassa gestaan en om die reden had hij de pornobladen weggedaan die de vorige eigenaar onder de

toonbank verkocht.

‘Ik kon het niet maken ze te verkopen,’ zei hij met een grimas, ‘Willy pikte het niet. Maar ja, het was wel precies het verschil tussen winst en verlies.’ Het winkeltje lag in de buurt van de Zeedijk en veel hoerenlopers brachten zich vooraf in de stemming met wat porno.

Zowel Jan als Kees was verknocht aan Harmen en dat was te begrijpen. Zelf kreeg Hans ook de vrije hand als marktonderzoeker en in de schaarse keren dat hij Harmen sprak was deze belangstellend en leergierig. Maar hij was nu zes jaar directeur en Hans kreeg al snel de indruk dat zijn goodwill begon te slijten. Bij de staf, merendeels door Harmen zelf aangetrokken, kon hij wel rekenen op loyaliteit, al stoorde men zich aan de manier waarop hij zijn assistenten afbeulde en uitschold zodra er iets misging. Maar in de lagere regionen van het bedrijf nam men langzamerhand afstand van hem. Deels was dat Harmens eigen schuld, want hij liet zich maar zelden op de werkvloer zien, ging ’s ochtends om een uur of elf rechtstreeks de lift in naar zijn kantoor en kwam daar ’s avonds pas weer uit als iedereen allang naar huis was, op een enkele Vrij Nederland-redacteur na. Maar belangrijker was dat hem het binnenhalen van de Haagse Post kwalijk werd genomen. Het blad was in 1974 in problemen geraakt bij uitgeverij Elsevier en uit solidariteit met collega-journalisten moest de VN-redactie er wel mee akkoord gaan dat Harmen dienstverlening door de Weekbladpers aanbood. Gelukkig was de redactie er niet mee, en ook elders in het bedrijf bestond weerstand tegen het helpen van de concurrent. Vervolgens maakte Harmen de fout zichzelf gemakshalve te laten benoemen tot directeur van HP, en nu had hij onlangs de samenwerkingsovereenkomst verlengd buiten de medezeggenschap om. Dat gaf opwinding alom in de wandelgangen.

Op 7 februari 1976 woonde Hans zijn eerste Algemene Ledenvergadering van de Coöperatieve Werknemersvereniging bij. De grote tafels die altijd in het midden van de zolder-vergaderzaal stonden, waren weggehaald en vervangen door zo’n zestig stoelen in theateropstelling, met een middenpad en zijpaden. De aanwezigen keken uit op een kleine tafel waaraan de voorzitter van de cwv zat, met naast hem als gastspreker de voorzitter van de Raad van Commissarissen. In de zijpaden stonden nog enkele tientallen werknemers, het was volle bak. Er was maar één onderwerp, de

samenwerkingsovereenkomst die Harmen in zijn rol als Weekbladpersdirecteur had getekend met Harmen in zijn rol als directeur van de Haagse Post. In de personeelskrant was er al de draak mee gestoken via een cartoon met twee identieke directieachtig ogende koppen en de tekst: 'Fijn dat we het samen zo snel eens konden worden'.

Timide maar strijdbaar zat Harmen vooraan in de zaal, tegenover voorzitter Hans Smits, een waakzaam ogende maar minzaam formulerende VN-redacteur. Hij opende de vergadering en legde uit dat het bestuur het overleg met de directie had opgeschort omdat er iets gebeurd was dat buiten de afgesproken procedures viel.

Henk van Stiphout, voorzitter van de Raad van Commissarissen, nam het woord. Hij deed Hans onweerstaanbaar denken aan een uit Alice in Wonderland weggelopen sprekend dier. Een vriendelijke marmot in dit geval. Van Stiphout was een kleine man die lange zinnen bouwde terwijl hij in het middenpad tussen de vergaderende menigte heen en weer liep, de duimen van beide handen in de twee frontzakjes van zijn colbertje. Hij had ook iets van de onverstoorbare vriendelijke redelijkheid van Jan Terlouw, de nieuwe fractievoorzitter van D'66.

'Het staat buiten twijfel,' zei Van Stiphout, 'dat de handelwijze van de directie, door haarzelf trouwens uitdrukkelijk betreurd, geen aansluiting vindt bij de vorig jaar gemaakte afspraken over de wijze waarop de samenwerkingsovereenkomst vorm gegeven zou worden, besproken en in stemming gebracht.' Hij stopte, keek de persoon bij wie hij op dat moment stond vriendelijk aan, draaide op zijn hakken voor de terugtocht en vervolgde: 'Wat nu gebeurd is, alsook de wijze waarop dit door de directie ter kennis van het cwv-bestuur en de commissarissen is gebracht, verdient absoluut geen schoonheidsprijs.'

'U heeft geen schoonheidsprijs gewonnen,' hoorde Hans zachtjes in de menigte zeggen. Een Monopoly-liefhebber. En een ander antwoordde: 'U ontvangt géén tien gulden.' Zacht gegrinnik in die hoek van de vergaderruimte. Maar Van Stiphout liet zich niet van de wijs brengen.

'Absoluut geen schoonheidsprijs,' herhaalde hij met stemverheffing, 'al waren er wel verzachtende omstandigheden. De heer Bockma zal daar straks graag op ingaan als de vergadering hem daartoe in de gelegenheid stelt.'

Dit was behendig geformuleerd, want het benadrukte de macht van de cwv-ledenvergadering. De directeur kreeg in deze vergadering alleen het woord als de voorzitter hem dat gaf.

De achtergrond van deze ledenvergadering had Hans zich door Kees van Nijnatten laten uitleggen. Kees zat in het cwv-bestuur en wist alles. Begin 1975 was een voorlopige overeenkomst getekend tussen de Weekbladpers en de Haagse Post. Het blad zou zelfstandig blijven, maar tegen betaling gebruikmaken van de uitgeversdiensten van de Weekbladpers. Om de eerste moeilijke periode te overbruggen zou zowel het Elsevier-concern, dat HP had afgestoten, als de Weekbladpers 450.000 gulden in de pot stoppen, en het Bedrijfsfonds voor de Pers nog eens een miljoen. Tezamen zou dit voldoende moeten zijn om het blad opnieuw op de rails te zetten.

‘Geen slecht idee, toch?’ zei Hans, ‘dan kan de Weekbladpers zijn dienstverlenende afdelingen meer rendabel maken. Kijk maar naar mij, ik kon aangenomen worden dankzij het feit dat er nu drie bladen zijn.’

Kees knikte. ‘Jawel, dat is het punt ook niet. Als het gaat om administratie en productie of marktonderzoek is er geen probleem. Maar lezerswerving bijvoorbeeld is lastig, want ze hebben dezelfde doelgroep, HP en VN. En ze concurreren ook op de advertentiemarkt. Eerst was afgesproken dat er een aparte lezers- en advertentiewerving voor HP zou komen, maar in de praktijk komt daar niks van terecht. En dat zit de redactie van Vrij Nederland dwars. En vermoedelijk ook de redactie van HP, want zij zullen bang zijn achtergesteld te worden.’

‘Maar het loopt toch goed?’ vroeg Hans.

‘Jawel, jawel,’ zei Kees, ‘maar toch, het zit veel mensen van de oude garde niet lekker. Je kan niet én HP én VN dienen.’

Hans keek naar Kees’ gefronste voorhoofd. Iets rechts van het midden zat een bobbel, een cyste. Het stond hem goed, zo’n denknobbel.

Kees was zelf door-en-door een Vrij Nederland-mens, had hij Hans eerder verteld. HP vond hij wat te frivol, zo’n oppervlakkige glossy met grachtengordelnieuws. Toegegeven, ze hadden goede economische redacteuren, maar het blad miste toch een echte linkse ruggengraat. Natuurlijk spande hij zich met hart en ziel in om ook HP op de schappen van zoveel mogelijk tijdschriftenwinkels te krijgen, maar hij treurde toch wat

minder als het niet lukte.

‘Weet je wat het probleem is?’ vroeg hij. Hans schudde zijn hoofd.

‘Kijk, de samenwerkingsovereenkomst die Harmen nu heeft getekend is eigenlijk geen probleem. Hij had het eerst moeten voorleggen aan de cwv en de Raad van Commissarissen, dat is fout, maar er staat eigenlijk niets nieuws in. Het is gewoon een verlenging van de eerste tijdelijke overeenkomst. Maar in alle discussies van een jaar geleden kon je merken dat Harmen het blad wil integreren in het bedrijf, hij wil het gewoon overnemen. Dat is heel duidelijk. Binnen het bedrijf wil niemand dat, de VN-redactie voorop. Waar iedereen nu benauwd voor is, dat is dat Harmen op een keer een overnamecontract zal maken en tekenen, buiten alles en iedereen om. Als directeur kan hij dat en dat is dan rechtsgeldig. Vervolgens kan je hem ontslaan, maar het leed is dan al geschied en Harmen zou erop kunnen gokken dat hij toch mag blijven. Vanwege die angst wordt er nu zo fors gereageerd.’

De vergadering liep met een sisser af. De leden gingen akkoord met de door Harmen zonder voorafgaande toestemming getekende overeenkomst. En Harmen mocht blijven. Maar het was een tour de force die zijn tol zou eisen.

Zoals de meeste bedrijven was de Weekbladpers een eilandenrijk met losse federatieve verbanden.

Hoe ver dat kon gaan beleefde Hans nog even in de paar maanden van zijn waarnemend adjunct-directeurschap. Harmen benoemde hem tot degene die moest proberen het hoofd automatisering Jan de Grens te bewegen tot overleg met de administratie. Het was Harmen zelf niet gelukt en wie weet vond Hans de goede argumenten. In de loop van de tijd was er verschil ontstaan tussen de adressenbestanden die voor de verzending van de bladen gebruikt werden en de bestanden die gebruikt werden voor het verzenden van de rekeningen. Die twee systemen werden los van elkaar onderhouden en het was hoog tijd dat ze weer op elkaar werden afgestemd. Nu waren er personen die wel rekeningen kregen maar niet meer als abonnee waren geregistreerd, en omgekeerd personen die wel elke week het blad ontvingen maar nooit een rekening. De administratie kon geen aansluiting maken tussen het aantal

abonnees en de ontvangen gelden, en de accountant had daar een punt van gemaakt. Hoe had dit zo'n zoi kunnen worden en wat moest eraan gebeuren? In de grote vergaderzaal zat hij nu aan het hoofd van de eindeloos lange tafel, even verderop Rob Schering en naast hem de accountant en de alom tegenwoordige Karel Akersloot, die alert toekeek onder zijn als altijd keurig gekamde ravenzwarte haar. Tegenover dit drietal een al bij voorbaat boze en opgewonden Jan de Grens. Hij was een vijftiger, een bejaarde in zijn vak, een magere en beweeglijke man met een scherpe haviksneus. Hij twijfelde al enkele maanden tussen kaal zijn en een haarstukje dragen. Hans had hem in beide vormen gezien en vond ze geen van beide erg aantrekkelijk. Maar dat kwam vooral omdat Jan de Grens permanente agressiviteit uitstraalde.

De vergaderzaal lag naast de directiekamer en was daarmee via een dubbele deur verbonden. Dubbel om te voorkomen dat in de vergaderzaal meegeluisterd kon worden met wat zich in Harmens kantoor afspeelde. Omgekeerd zou Harmen wel in de luchtsluis kunnen staan en luisteren naar wat er in de vergaderzaal gebeurde. Wie weet stond hij er nu ook. Hans had zich met grote tegenzin de leiding van deze vergadering laten opdringen, zijn kennis van automatisering was nihil. Accountant Dubois zou helpen, had Harmen beloofd, maar de accountant, een grote benige man met uitstaande oren en een zware hoornen bril, zat in volledige rust op zijn stoel. Het eerste agendapunt lag gelukkig voor de hand: hoe ernstig waren de verschillen tussen beide adressenbestanden?

Het opende de sluizen van Jans opgehoopte frustraties en terwijl hij zijn gal spuwde zag Hans dat hij een kunstgebit droeg dat nogal los in zijn mond zat. Al pratend corrigeerde Jan met zijn tong de stand van zijn gebitshelften en duwde ze terug op hun plek. Het maakte hem af en toe onverstaanbaar. Hans liet hem maar praten, herhaalde in een korte adempauze zijn vraag: hoe groot zijn de verschillen tussen het verzend- en het betaalbestand?

‘Dat leg ik je net uit!’ Jan werd steeds bozer. ‘Het is niet na te gaan. Als de mensen zich een beetje aan de spelregels hielden hadden we geen probleem. Maar dat gajes dat zich tegenwoordig abonneert doet maar raak. Geef mijn portie maar aan fikkie.’

Het bleek allemaal aan de moderne vrijgevochten abonnees te liggen die

in zo groten getale op Vrij Nederland afkwamen. Wanbetalers die na enkele maanden waren afgevoerd maakten als het blad niet meer kwam plotseling alsnog het abonnementsgeld over. Dan kon je je een ongeluk zoeken om zo'n abonnement te herstellen. Er waren mensen, sufkoppen, die niet alleen hun rekening maar ook de aanmaning betaalden, dubbel dus. Er waren mensen die een proefabonnement namen en dat niet betaalden, maar vervolgens wel de kosten van een vervolgabonnement overmaakten. En dat waren nog maar een paar voorbeelden van de soms bizarre gedragingen van de lezers. En dat moest allemaal verwerkt worden in twee los van elkaar staande ponskaartbestanden, het verzendadressenbestand en het betalingsbestand. En die waren dus allebei niet 100% goed meer.

‘Maar dan kan je toch in elk geval één keer per zoveel tijd die twee bestanden met elkaar matchen?’ zei Hans, ‘dan haal je allicht een groot deel van de fouten er uit.’ Dit was ongeveer de grens van zijn automatiseringskennis.

Rob Schering gaf een grommend geluid en de accountant ging plotseling rechtop zitten.

‘Over mijn lijk,’ antwoordde Jan de Grens, en hij graaide zijn paperassen bij elkaar alsof hij de zaal ging verlaten.

‘Waarom dan?’ vroeg Hans.

‘De sortering is niet alfabetisch,’ reikte Rob ijverig knikkend aan.

‘Ja, en?’ vroeg Hans. Een stilte viel. Toen zuchtte Jan en begon het uit te leggen.

Het adressenbestand dat voor verzending werd gebruikt was ingericht zoals de ptt dat het liefst had, naar expeditieknoppunt en binnenkort naar postcode. De ponskaarten waren in die volgorde gesorteerd.

Het betaalsysteem daarentegen was ingericht naar soort abonnement en betaalfrequentie: een bak ponskaarten voor de proefabonnementen, een bak voor de kwartaalabonnementen en één voor de jaarabonnementen. En de cadeau-abonnementen natuurlijk, die hadden ook hun eigen bak.

Met toenemend ongeduld vertelde Jan dit, terwijl hij Hans aankeek alsof hij een bejaarde het alfabet moest leren.

‘Ik begrijp het,’ zei Hans ten slotte, ‘maar het moet toch mogelijk zijn die twee adressenbestanden naast elkaar te leggen en te vergelijken? Kan je het

betaalbestand niet sorteren op postdistrict?’

Opnieuw kwam er een brom van de zijde van Rob Schering.

‘Variabelen ontbreken,’ liet hij weten. Aan de boze blik die Jan de Grens naar hem wierp kon Hans zien dat Rob een punt had. Ook de accountant mengde zich nu in het gesprek.

‘Het probleem is dat er geen gemeenschappelijke codes gebruikt zijn,’ zei hij.

‘Precies genoeg,’ riep Jan, en hij sloeg met de vuist op tafel.

Waar het uiteindelijk op neerkwam was dat de beide systemen niets gemeen hadden en dus niet met elkaar vergeleken konden worden. In het betaalsysteem stond de naam van degene die het abonnement betaalde, in het verzendsysteem de naam van de ontvanger. Meestal dezelfde maar niet altijd, zoals bij cadeau-abonnementen. Alfabetisch matchen was dus geen optie. Maar hoe dan wel? Een gemeenschappelijk abonnementsnummer in beide bestanden zou een uitkomst geweest zijn, maar helaas was daarvoor te weinig ruimte op de ponskaart.

‘Zelfs de betaalcode staat er niet op,’ gooide Rob in de strijd en opnieuw begon Jan de Grens zijn paperassen bij elkaar te veegen.

‘Ja, Jan, dat had anders gekund,’ zei de accountant op ernstige maar toch half vergoelijkende toon.

Ditmaal vertrok Jan echt, met opgestreken zeil. Hans keek de accountant aan en die besloot het uit te leggen, al viel dat eigenlijk buiten zijn taakomschrijving.

Jan de Grens had er ooit voor gekozen om géén codering voor kwartaal-, halfjaar- en jaarabonnementen op de ponskaart van het betaalbestand te zetten. Ze stonden in verschillende bakken en hadden ook elk hun eigen kleur, op zich voldoende om te voorkomen dat ze door elkaar zouden raken. Maar als je ooit deze kaarten alfabetisch zou sorteren om ze te vergelijken met het verzendbestand, zouden ze later met de hand weer op kleur gesorteerd moeten worden. Een heidens karwei, want bij elkaar ging het om een kleine driehonderdduizend kaarten.

‘Kortom, het is een onoplosbaar probleem,’ concludeerde Hans.

Rob en de accountant knikten. Dat hadden zij al meermalen tegen Harmen gezegd, maar die wilde het niet geloven.

Karel Akersloot, die al die tijd belangstellend had toegekeken nam nu afscheid. Vermoedelijk zou hij om de hoek aan Harmen rapporteren wat de conclusie van het gesprek was.

‘En hoe komen we hier nu ooit uit?’ informeerde Hans.

‘O, dat kan alleen met een nieuw systeem,’ legde de accountant uit, ‘geen ponskaarten meer. De nieuwe computers hebben voldoende geheugencapaciteit om zowel verzend- als betaalgegevens bij te houden. Alles moet dan opnieuw ingevoerd en gecontroleerd worden.’

‘Maar ja, dan moet Jan eerst om,’ zei Rob, en hij keek Hans veelbetekenend aan, ‘en Jan is een ponskaartenman. Hij is niet meegegroeid met wat de computers nu kunnen. En hij wil niet bekennen dat hij een fout heeft gemaakt. Hij had hoe dan ook moeten zorgen dat de twee bestanden te matchen waren.’

‘Maar hoe lang kan je hiermee doorgaan?’ vroeg Hans, ‘het systeem kraakt en Jan wil duidelijk niets nieuws.’

‘Hij gaat wel een keer om,’ zei Rob, ‘intussen leven we met de fouten in het systeem. Dat valt wel mee, hoor. Mensen die een abonnement betalen en niets ontvangen trekken zelf aan de bel. Omgekeerd is lastiger, we kunnen uitrekenen dat er een paar honderd abonnees zijn die geen rekening van ons krijgen en wel het blad. Die melden zich natuurlijk niet. Tja, daar is niets aan te doen.’

Hans krabde op zijn hoofd. Hij kon slecht tegen halve oplossingen.

‘Jan trekt wel bij,’ herhaalde Rob. ‘Hij is echt niet dom. Je weet dat binnenkort de postcode ingevoerd wordt door de ptt, hè? Alle adressen moeten dus opnieuw gecodeerd worden. Laat Jan daar nu in een apart BV’tje een programma voor ontwikkeld hebben. Het zet de goede postcodes bij de adressen.’

‘Zo,’ zei Hans, toch enigszins verbaasd na de vertoning die Jan gegeven had, ‘waarom in een apart BV’tje?’

‘Hij heeft het in zijn eigen tijd gemaakt en is het nu aan het verkopen aan allerlei uitgeverijen. Wij zullen er ook wel aan moeten. Iedereen zit met hetzelfde probleem en Jans programma werkt kennelijk als een tierelier. Hij heeft er al een paar ton aan verdiend en heeft laten weten dat hij best wat eerder weg wil omdat hij het tot zijn pensioen wel kan redden met deze

inkomsten.’ Rob kon zijn jaloezie niet verbergen.

Hij trok zijn samenzweetersgezicht. ‘Jij was toch ook op het jubileumfeest vorig jaar?’ Hans knikte. ‘Jan had daar een dame bij zich met veel krullen en dik in de lipstick. Tosca van Buyen vertelde me dat ze die dame kende, die zit geregeld in de etalage van zo’n hoerenkast aan de Zeedijk. Tosca komt daar elke dag langs op weg naar huis.’ Tosca was een van de ponstypistes op de abonnementenadministratie, wist Hans.

‘Zou Jan dat weten? Dat hij een hoertje aan de haak heeft?’

‘Volgens Tosca niet. Hij is hevig verliefd. Vandaar ook die pruik.’

De Weekbladpers had een personeelskrant die in het kader van het non-nonsense-arbeiderisme eenvoudig Personeelskrant heette. En omdat een nieuw staflid natuurlijk geïnterviewd moest worden, zeker als hij zo’n bliksemcarrière maakte, kwam al vrij snel Tade van Tadema langs bij Hans. Hij was de jonge man op wie Dick Koger volgens de wandelgangen verliefd zou zijn, maar die het zelf liever deed met de vrouw van Carol Voorts. Tade was een lange slanke jongeman met regelmatige gelaatstrekken, grijze ogen en donkere lokken. Hans kon zich voorstellen dat hij harten brak. Hun contact duurde maar kort, want Tade had zich nauwelijks voorbereid op het vraaggesprek en vond het best toen Hans voorstelde dat hij zelf het interview wel zou schrijven. Hij liet enkele vragen achter en Hans tikte diezelfde avond de tekst, met de vertrouwde hulp van een paar flessen bier. Hij gebruikte alcohol zoals een auto benzine, het was brandstof waarop zijn schrijfmachine kon lopen. Zonder drank hield zijn overmaat van zelfkritiek alle tekst tegen, maar na een paar glazen bier sloeg de zorgeloosheid toe en kwamen de woorden los. Het leverde over het algemeen toch heel nuchtere teksten op. Hans vroeg zich wel eens af hoe droog en saai zijn proza zou zijn zonder alcohol. Maar het interesseerde hem niet genoeg om het te proberen.

Na inlevering van dit zelfgeschreven interview had hij een tijdlang het gevoel dat hij zich misschien vergaloppeerd had en wat te ver uit zijn slof was geschoten. Maar toen het stuk uitkwam, in april 1976, las hij het toch met instemming. ‘Ik vind dat de directeur van een bedrijf niet alleen

verantwoordelijkheid maar ook macht moet hebben' luidde de kop. Behalve een uitleg van het nut van marktonderzoek voor een tijdschriftenuitgeverij en een bagatelliserend tekstje over het tijdelijk vervangen van Dick, had hij ook gereageerd op enkele vragen van Tade over zijn eerste indrukken van het bedrijf. En daarbij een cruciaal punt aangeroerd: hoe verdraagt arbeiderszelfbestuur zich met een directierol?

'Voor mij is het trefwoord: wantrouwen. Iedere instantie wantrouwt andere instanties, denkt aan manipulaties, slaat het reglement erop na, spreekt het wantrouwen uit, neemt genoeg met een verklaring van de tegenpartij, maar het wantrouwen blijft. Dat is heel begrijpelijk. Als je de democratisering sterk doorvoert dan merkt de man aan de top op een gegeven moment dat hij wel alle verantwoordelijkheid heeft maar eigenlijk geen macht. Aan de top van een bedrijf verzamelen zich echter altijd mensen die plezier hebben in het uitoefenen van macht én zonder problemen de bijbehorende verantwoordelijkheid op zich durven nemen. Ontneem je hen de macht dan gaan ze manipuleren, handige manoeuvres bedenken, om toch hun eigen zin door te drijven. En dan krijg je de conflicten zoals die ook bij de Weekbladpers zichtbaar zijn. Een kant-en-klare oplossing heb ik niet. Er zijn eigenlijk maar twee mogelijkheden: een willige stroman aan de top, die precies doet wat het personeel wil, of een eigenzinnig type dat zich niet laat bedwingen door de groep. Mijn persoonlijke voorkeur gaat uit naar de tweede mogelijkheid. Ik vind dat de directeur van een bedrijf niet alleen verantwoordelijkheid maar ook macht moet hebben (en dan échte macht, niet via slinkse manipulaties).'

Zo, dat stond er toch maar.

In de daarop volgende dagen liet niemand merken dat hij het stuk in de Personeelskrant gelezen had. Dat mocht hij als een compliment opvatten, want met kritiek was men hier snel. Géén kritiek betekende niet per se instemming, maar wel respect voor het verkondigde standpunt.

Toch had iemand zich kwaad gemaakt. Rob Schering bubbelde er van over toen hij Hans tegenkwam.

'Mooi stuk, mooi stuk,' zei hij glimlachend, 'maar niet zo handig, hoor.

Harmen is furieus.’

‘Harmen?’ vroeg Hans verbaasd. Als hij nu iemands rol verdedigd had, dan was dat wel Harmens directeurschap.

‘Ja joh, hij is bloedpissig. In de or-vergadering heeft hij zitten kankeren dat een personeelslid stukken schreef waarin gesuggereerd wordt dat de directie slinks manipuleert. Waarom nam de Personeelskrant zo’n stuk op?’ vroeg hij aan de voorzitter.’

‘En wat was het antwoord?’

‘Nou ja, vanzelfsprekend. De voorzitter vertelde Harmen dat de redactie van de Personeelskrant onafhankelijk is en kan opnemen wat ze wil. Haha! Ja, Harmen was zo opgefokt dat hij dat even vergeten was.’

‘Waarom belt hij mij dan niet even, als hij zo kwaad is over wat ik schrijf?’ vroeg Hans, ‘ik heb juist geprobeerd uit te leggen hoe moeilijk Harmens positie is.’

‘Ach, Harmen weet niet zo goed raad met jou. Hij kan je niet peilen, want je wilt niks.’

Hans knikte. Hij had zich al eens voorgenomen onmiddellijk zijn ontslag te nemen als Harmen in zijn bijzijn ooit een van zijn driftbuien zou krijgen. Zoiets moest je tevoren met jezelf afspreken, wist hij, anders stond je ter plekke met de mond vol tanden.

‘Ik zal hem wel een briefje schrijven om te melden dat ik het goed bedoelde,’ zei hij.

‘Doe dat,’ zei Rob dankbaar, ‘want hij is niet te genieten.’

Deze bijna-aanvaring met Harmen was het begin van Hans’ interesse in de organisatie waarin hij terecht was gekomen. Het bedrijf waar hij vandaan kwam, Inter/View, telde maar zo’n veertig personeelsleden en hun zeggenschap beperkte zich tot een met enige tegenzin gekozen personeelsraad die zo min mogelijk vergaderde en weinig inbracht. Toen Hans vertrok bood hij de helft van zijn aandelen aan het personeel aan zodat zij een wat steviger basis hadden voor hun zeggenschap, maar de personeelsraad liet na enkele weken delibereren weten dat zij het aanbod

afsloeg. De reden: de aandelen waren geld waard en het personeel zou belasting over deze gift moeten betalen. Dat vonden ze het niet waard, want bij Inter/View kon je altijd een directielid aan de jas trekken als iets je dwarszat. En dat klopte, alle vier de oprichters voelden zichzelf nog steeds personeelslid en geen directeur. Dat was het voordeel van een klein en losjes georganiseerd bedrijf. Hoe anders stak de Weekbladpers in elkaar, merkte hij toen hij bij Annemarie ter Hamsel ging buurten, de secretaris van het cww-bestuur. Onder haar bureau huisde een grote hond die direct na Hans' binnenkomst zijn snuit in diens kruis duwde. Dat maakte het moeilijk haar verhaal over de structuur van het bedrijf te volgen, maar hij mocht een samenvattend stuk lezen dat ze voor de personeelskrant aan het schrijven was, als uitleg voor de vele nieuwe personeelsleden die er de laatste maanden bij waren gekomen. Hij ging zitten, de benen dicht tegen elkaar. De hond stond naast hem, wachtend op een nieuwe kans. Maar Hans liet zich niet afleiden en las.

De Weekbladpers was onderdeel geweest van NV de Arbeiderspers, het enorme linkse concern waarvan Het Vrije Volk het vlaggenschip was geweest. Toen de krant in de problemen kwam en het Arbeiderspers-concern in 1971 opging in de Perscombinatie, nam het personeel van de weekbladenuitgeverij zijn kans waar om buiten deze fusie te blijven. Het argument was dat Vrij Nederland in dit mammoetbedrijf in de verdrukking zou komen en beter zelfstandig verder kon gaan, samen met het enkele jaren eerder gekochte Voetbal International.

De eigenaren bleken bereid de twee weekbladen te verzelfstandigen. Ze brachten hun aandelen onder in de Stichting Weekbladpers en gingen akkoord met een overeenkomst tussen de gekozen personeelsraad en de BV Weekbladpers, waarbij het beslissingsrecht van het personeel over alle belangrijke bedrijfsbesluiten werd vastgelegd. Zelfs de commissarissen van de BV moesten door het personeel goedgekeurd worden.

Vanaf dat moment was men baas in eigen huis.

Een probleem rees toen het bedrijf meer dan honderd werknemers ging tellen, want dat betekende dat er wettelijk verplicht een ondernemingsraad gekozen moest worden.

Hier hield het stuk van Annemarie op.

‘En hoe is dat opgelost?’ vroeg Hans. Toen Annemarie even de deur uit was had hij de hond een venijnige tik op de neus gegeven en die zat nu een eind verderop verwijtend naar hem te kijken.

‘Wat opgelost?’ vroeg Annemarie. Ze studeerde voor maatschappelijk werkster en had al de doortastende manieren van dat beroep.

‘Dat probleem van de verplichte or en de personeelsraad.’

‘O ja, daar was ik nog niet aan toegekomen in het stuk. Het is ook te gek voor woorden. Voor de personeelsraad van kleine bedrijven bestaan geen wettelijke regels, en daar hebben wij van geprofiteerd door alle macht naar ons toe te trekken. Maar voor grotere bedrijven is alles precies vastgelegd in de Wet op de ondernemingsraad. Zo’n or zou voor ons een grote stap terug zijn, want die heeft weinig in te brengen. Maar we zijn eruit gekomen.’

Ze keek naar de hond en die liet een zachte huil horen. ‘Ja, Boris, we gaan zo de bomen langs,’ zei ze, en vervolgde: ‘Ik weet niet meer wie het bedacht heeft, en het is ook nogal ingewikkeld. Maar het werkt. We hebben een vereniging opgericht, de cwv, waar alle personeelsleden automatisch lid van zijn. Die vereniging heeft een overeenkomst gesloten met de directie waarin alle beslisrechten van het personeel zijn vastgelegd. De cwv en zijn bestuur hebben dus dezelfde macht als de vroegere personeelsraad. En toen waren we er bijna.’

Ze trok een la van haar bureau open en pakte een hondenriem. Druk kwispelend ging Boris bij haar staan, klaar om aangelijnd te worden. Maar Annemarie was nog niet zo ver.

‘Vervolgens hebben we ervoor gezorgd dat het cwv-bestuur en de ondernemingsraad dezelfde personen zijn. De verkiezingen vinden op hetzelfde tijdstip plaats en aan de kiezers wordt uitgelegd dat ze voor beide organen dezelfde persoon moesten kiezen. En klaar was Kees.’

Nu ging Boris aan de lijn en hij begon meteen zijn bazin de deur uit te trekken.

‘Maar hoe werkt dat dan in de praktijk?’ vroeg Hans. Hij was opgestaan en liep met haar mee de gang op. Boris week meteen bangelijk uit naar haar andere zijde zag hij. Hij schaamde zich voor de harde tik die hij de hond gegeven had. Je pakt grote honden vanzelf wat steviger aan dan kleine, maar hun neus is natuurlijk net zo gevoelig. Nou ja, volgende keer beter.

‘Hoe werkt het in de praktijk?’ herhaalde Annemarie. ‘Eigenlijk net zoals vroeger. De directie komt met voorstellen en de cwv beslist in de maandelijkse openbare vergadering. Maar er is nu iets toegevoegd. Als de cwv-vergadering afgelopen is, komt het bestuur met de directie nog even bij elkaar voor een formele or-vergadering. De cwv-bestuursleden zitten daar dan ineens als or-lid en in tien minuten tijd worden de tijdens de cwv-vergadering genomen besluiten dan door directie en or gefiatteerd. Dan is het wettelijk ook in orde! En nu moet Boris plassen.’

Hans keek haar na terwijl ze met haar bakbeest de trap af liep.

Zo voldeed men dus aan de Wet op de ondernemingsraad, begreep hij, terwijl men toch de volledige zeggenschap over het bedrijf behield. Het was behelpen, de Weekbladpers liep qua z'n arbeiderszelfbestuur voor de wet uit. Maar wie weet, als Den Uyl aan de macht bleef zou er ooit een goede wettelijke regeling voor werknemerszelfbestuur komen.

Intussen deed men er bij de Weekbladpers nuttige ervaring mee op.

De vraag was vooral wat het zelfbestuur in de praktijk inhield. Daar werd nog veel over vergaderd, begreep Hans uit de Personeelskranten die Annemarie hem had meegegeven. Directe democratie was ‘in’, maar was het te doen? Nee, je kon niet met z'n allen over alles hoofdelijke besluiten nemen, daar was men het snel over eens. Er werd dan ook al vroeg bedacht dat er twee soorten besluiten waren: beleidsbesluiten en de besluiten die genomen moesten worden voor de uitvoering van dat beleid.

Het laatste deden de directie en de chefs, en men was het erover eens dat dat het best kon gebeuren in de ouderwetse hiërarchische vorm. Wel aangepast aan de nieuwe tijd, natuurlijk. Geen enkele chef zou het aandurven zich bazig op te stellen, want als de hele afdeling zich tegen hem keerde had hij geen leven meer in de vrijmoedige Weekbladperscultuur. Maar in principe werd de uitvoering op de traditionele manier gedaan, zoals in elk ander bedrijf.

De beleidsbesluiten waren een ander chapter. De directie werd geacht voor alle bedrijfsplannen voorstellen te maken en die ter fattering voor te leggen aan de cwv. Over belangrijke zaken stemde de ledenvergadering, kleinere besluiten konden genomen worden door het bestuur. Maar wat een klein en wat een groot besluit genoemd kon worden, was nog niet erg helder.

Daar ging veel discussie mee heen, bleek uit de Personeelskrant, net zoals er veel gediscussieerd werd over besluiten die de directie toch op eigen houtje had genomen omdat ze meende dat het de uitvoering van een beleidsbesluit betrof of zo klein van omvang was dat het nauwelijks de moeite waard was er een voorstel voor te bakken.

Dat leidde soms tot vreemde oplossingen, had Hans intussen zelf al geconstateerd. Zo verrichtte de Weekbladpers diensten voor een piepklein feministisch maandblad, getiteld Opzij. Het kwam niet in de boeken voor, het had ook geen bureauruimte in het bedrijf. Karel Akersloot besteedde er soms een uurtje of wat aan, had Hans gehoord, later nam Piet Lagardus, de nieuwe chef oplaagexploitatie, het onder zijn hoede omdat zijn vriendin aan het blad meewerkte. Bij andere bedrijven zou het ondenkbaar zijn dat de directeur ergens in een klein hokje een eigen project had ondergebracht, maar tot Hans verrassing maakte bij de Weekbladpers niemand zich er druk over. Ach, het blad diende een goed doel, immers, en Harmen had toch al zo weinig bewegingsruimte. Die vreemde afwisseling van tolerantie en procedurele pietluttigheid was een vertederend maar ook verwarrend kenmerk van het bedrijf. De democratie had meerdere gezichten. Voor sommigen was het ook een vraag hoe de democratiseringsgolf zich zou verhouden ten opzichte van de redactionele onafhankelijkheid.

In 1976 raakte Spanje in beroering. Franco was overleden, de democratie werd rap geïnstalleerd. En er kwam een nieuw dagblad: El País, opgericht door de linkse beweging. Bij de Weekbladpers keek men met interesse naar die ontwikkelingen, de een met gretigheid, de ander met vrees. De productieafdeling behoorde tot de meest linkse van het bedrijf en vooral Jaap van der Zwan, de volkse broer van ‘Tien over Rood’-Arie, wilde op openbare vergaderingen wel eens stevige taal uitslaan.

‘Binnenkort bepalen ook bij ons de zettters wat er in de krant komt,’ zei Rinus bij zo’n gelegenheid tegen Hans, maar zo ver kwam het niet.

Rinus had vaak gelijk, maar niet altijd. Hij zorgde er wel altijd voor dat ten minste één en liefst twee redacteuren zich kandidaat stelden voor het cww-bestuur. En die voorzorg betaalde zich uit, want bij de Weekbladpers ging de balans juist de andere kant op dan bij El País. Een van de eerste dingen die Hans opstak in de omgang met Weekbladpers-collega’s was dat er geen

commentaar gegeven werd op de inhoud van de bladen: de redactionele onafhankelijkheid was heilig. Men gaf ook geen complimenten, want dat zou – evenals kritiek – invloed kunnen hebben op de redactionele autonomie. Wel werd elk lid van de cwv geacht achter de redactionele lijn van Vrij Nederland te staan, om de simpele reden dat het voortbestaan van dat blad in de statuten expliciet genoemd werd als doelstelling van de stichting.

Achteraf bekeken was het een grootse prestatie van Harmen geweest om in zo'n context de Haagse Post binnen te halen. Dat hij voortdurend op zoek was naar medestanders merkte Hans al snel. Harmen vond uit dat hij niet alleen Rinus Ferdinandusse kende maar ook Arend Jan Heerma van Voss, de dienstdoende hoofdredacteur van HP. Of Hans niet een poging kon doen de relatie tussen de twee bladen te verbeteren?

Dat wilde Hans wel proberen. En hij had ook al een idee: waarom zouden ze niet een gezamenlijke documentatie kunnen opzetten? Vrij Nederland had in Martin Koomen een voortreffelijke documentalist met een groot knipselarchief; doodzonde om zoveel materiaal te verzamelen voor slechts één blad, bedacht Hans. Hier was synergie te bereiken!

In een notitie voor beide hoofdredacteurs zette hij dit idee uiteen en kreeg van beide kanten een welwillende maar lauwe reactie. En de paar keer dat hij er daarna nog eens op terugkwam bleef dat zo. Pas later, toen hij wat beter begreep hoe groot de onderlinge argwaan en de concurrentie tussen de twee redacties was, besefte Hans dat beide hoofdredacteurs bijzonder coulant gereageerd hadden op zijn domme voorstel. Want natuurlijk zouden ze absoluut niet het risico willen lopen dat het andere blad wist welke documentatie-aanvragen Martin van de concurrent in bewerking had. Dat zou de snelste manier zijn om een toekomstig hoofdartikel van het andere blad te achterhalen.

Paranoia was dat niet, want men kon erop rekenen dat beide redacties er geen been in zouden zien om elkaars interne postmappen te openen of documentatiebestelbriefjes in te zien als er enige kans was dat ze daarmee een vooruitblik kregen op de inhoud van de concurrent. Zo werkte de journalistiek nu eenmaal.

Joop van Tijn, die voor Vrij Nederland de Haagse politiek volgde, ging er zelfs prat op dat hij paperassen ondersteboven net zo makkelijk kon lezen als

wanneer hij ze gewoon voor zijn neus had. Dat was hem geregeld van pas gekomen als hij tegenover iemand zat die geheime stukken voor zich had liggen.

In zijn contacten met de hoofdredacteurs van de Weekbladpers-bladen leerde Hans al snel dat elke goede hoofdredacteur het hele mediagebeuren ziet als één grote poging om de aandacht van zijn blad af te leiden ten gunste van andere. Elke hoofdredacteur handelt dienovereenkomstig. Zo hoorde Hans een keer Rinus mopperen over het feit dat elke dinsdagavond de inhoudsadvertentie van Vrij Nederland naar de Volkskrant gefaxt werd voor plaatsing in de woensdagochtendkrant. ‘En wat gebeurt er met die fax?’ riep hij bitter, en legde in extenso uit dat zo’n fax gegarandeerd in handen kwam van een bureauredacteur die de inhoud snel overbrieft aan de hoofdredactie zodat het dagblad de primeur zou kunnen stelen voordat het opinieweekblad verscheen. Een echt bewijs was nog niet geleverd, gaf Rinus toe, maar dat kwam alleen omdat de onthullingen van Vrij Nederland de laatste maanden niet de moeite van het stelen waard waren. Een typisch ferdinandiaanse snee in eigen vlees.

Harmen kwam niet vaak in De Engelbewaarder, hij was meer een restaurantdier dan een cafémens. Maar op die dag was hij er wel. Hij zat aan de grote bar en begroette Hans minzaam toen hij binnenkwam. Naast Harmen zat Harry Lammertink, de tekenaar Yrrah, die geregeld in Vrij Nederland publiceerde.

‘Kennen jullie elkaar?’ vroeg Harmen. Harry viel bijna van zijn kruk toen hij Hans ter begroeting op de schouder probeerde te slaan.

Ze kenden elkaar inderdaad van enkele jaren geleden, toen Sonja Barend nieuwe ideeën wilde voor haar volgende praatprogramma en Hans tot zijn verrassing samen met zijn Propria Cures-maatje Theun de Winter en met Harry Lammertink een denktankje bleek te vormen. Ze hadden Sonja ondanks lange praatmiddagen niet aan een goed idee kunnen helpen en Hans had met enige gêne de 400 gulden geaccepteerd die zij uit eigen portemonnee aan elk van het drietal overmaakte. Een deel van dat geld hadden ze gedrieën

in verschillende cafés opgedronken, van welke ervaring Hans zich alleen een tekenwedstrijd kon herinneren die hij een keer tussen Harry en Theun had gestart. Theun was zijn loopbaan begonnen als tekenaar bij Propria Cures. In die tijd moesten loodclichés gemaakt worden van af te drukken illustraties en die kostten al gauw zo'n 25 gulden. Toen na vijftien tekeningen het clichébudget van Propria Cures op was ging Theun in arren moede schrijven, en hij werkte nu al jaren als journalist. Maar een tekenwedstrijd met Harry, daar was hij wel voor in.

‘Wie van jullie tekent de beste Vader Abraham?’ vroeg Hans. Met dronken ijver gingen beiden aan de slag op twee lege blaadjes uit Hans' agenda. Theun bleek de beste portrettist te zijn en Harry liet zich van zijn beste kant zien: hij gaf het grif toe. Ergens moest Hans de twee papiertjes met de Vader Abrahams nog hebben. Maar dat onderwerp was nu even niet aan de orde, beseftte hij, want Harry was behoorlijk aangeschoten. Als ervaren drinker had Harry voldoende zelfinzicht om naar mogelijkheden te zoeken voor een veilige overtocht naar zijn volgende bestemming. ‘Gaat iemand in de richting van het Leidseplein?’ vroeg hij af en toe tussen het wazige gesprek door dat hij met Harmen en Hans voerde. ‘Ja, ik kom er langs,’ zei Hans toen het zijn tijd was om naar huis te gaan. Het liep tegen zeven uur, maar het was nog helder licht buiten.

‘Loop ik met je mee,’ zei Harry. Het werd een bizarre tocht. Hans had zijn fiets aan de hand terwijl Harry zo snel mogelijk voor hem uit wankelde en af en toe achteromkeek of zijn begeleider er nog was. Harry was een middelgrote, beweeglijke veertiger met een vrolijk hoofd. Een heel ander type dan je bij zijn zwarte cartoons zou verwachten. Een allemachtig aardige kerel eigenlijk, geteisterd door lange perioden van ‘cartoonist block’. Dan tobde hij wel heel wat af, had Hans begrepen.

De drukke Vijzelstraat leek hem te link voor deze tocht, hij leidde Harry langs de Herengracht naar de Leidsestraat. Maar ook dat bleek niet zonder gevaar. Harry sprong voor auto's die zich op de gracht waagden en sloeg met vlakke hand op de motorkap. ‘Harry, kijk uit!’ riep Hans dan zonder veel overtuiging. Harry zag er met zijn korte baard en licht blozende kaken gelukkig niet uit als een rabauw en de automobilisten reden hoofdschuddend verder.

‘Mee naar de Kring?’ riep Harry achterom terwijl hij zich met ongelijke passen voortbewoog. Hans was er nog nooit geweest en liet zich altijd met een natte vinger lijmen als het om horeca-uitspattingen ging.

‘Oké!’ riep hij terug. Met vallen en opstaan naderden ze via de Leidsestraat het Leidseplein. En toen gebeurde er iets onverwachts. Harry herkende de omgeving, rechtte zijn rug en als een paard dat de stal ruikt ondernam hij ineens een ren en verdween om de hoek.

Hans wist dat ergens op het Leidseplein de ingang van de Kring was, maar hij wist niet waar. En Harry was nergens meer te bekennen. Hij had zijn thuishaven gevonden en er niet meer aan gedacht dat zijn gezelschap de plek niet kende en alleen als introducé binnen kon komen. Maar Harry was niet de enige aangeschotene, Hans zag plotseling met schrik dat op zijn bagagedrager geen tas onder de snelbinder lag. Een kwartier later zat hij weer naast Harmen in De Engelbewaarder, zijn tas stond nog bij de kruk die hij verlaten had. Harmen hervatte hun gesprek alsof hij niet weggeweest was.

Dick was na twee maanden teruggekomen van ziekteverlof en Hans had zich pijlsnel en goed zichtbaar voor iedereen weer geheel geworpen op het onderzoekswerk. Toen hij bij het bedrijf kwam had Dick hem verteld dat er een rapport was van de Stichting voor Statistiek, het oudste marktonderzoeksbureau van Nederland. Dick diepte het exemplaar nu uit de onderste la van zijn bureau op en overhandigde het Hans. Het was puntgaaf, duidelijk nooit gelezen. De enquête was in 1973 bij een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking gedaan, 500 mannen en 500 vrouwen. Omdat alleen de intellectuele toplaag de opiniebladen van de Weekbladpers kende en las, werden de vragen over Vrij Nederland en Haagse Post slechts aan een honderdtal personen gesteld. Voetbal International kwam er beter van af, want 40% van de mannen had belangstelling voor voetbal en het blad kon dus met 200 mannen besproken worden.

‘Hoeveel heeft dit onderzoek je gekost?’ vroeg Hans.

‘Nou, wel zo’n 30.000 gulden,’ zei Dick trots. Hans knikte, dat was wel

ongeveer de going rate voor zo'n standaardonderzoek. Elk bedrijf dat modern wilde zijn liet in die jaren zijn imago meten, de marktonderzoeksbureaus floreerden.

'Het probleem bij marktonderzoek,' zei Hans, 'het probleem is dat de cijfers die je de eerste keer verzamelt maar weinig zeggen. Het is heel zacht materiaal, de hoogte van de cijfers hangt erg af van de vraagstelling en de antwoordmogelijkheden. Doe je na een jaar opnieuw zo'n onderzoek met precies dezelfde vragen en de cijfers liggen hoger of lager, dan heb je iets te pakken. Want dan is er dus iets veranderd. Maar elk jaar 30.000 gulden aan zo'n onderzoek uitgeven, dat zullen jullie wel niet van plan zijn?'

'Nee,' zei Dick, zijn pruimenmond nadenkend toegeknepen, 'nee, dat is te gortig.'

'Precies, daarom heb ik gezocht naar een manier van onderzoek die zo goedkoop is dat je je wel herhalingen kan permitteren.'

Hans legde het systeem uit dat hij al in gang had gezet. Voor elk blad werd periodiek een onderzoek gedaan onder abonnees, nieuwe abonnees, opzeggers en onder de lossenummerkopers. Zo kreeg je bij elk blad een beeld van wat de abonnees en kopers vonden van de inhoud en wat de kenmerken van die twee lezersgroepen waren. En door de opzeggers en nieuwe abonnees te ondervragen kon je zien wat hen aantrok of juist afstootte en wat voor type lezer kwam of juist vertrok. Als je dat programma elk jaar herhaalde kon je zien wat er veranderde. De onderzoeken werden schriftelijk gedaan via steekproeven uit het abonnementenbestand of door het insteken van vragenlijsten in losseverkoopexemplaren. Dat kostte veel minder dan enquêteurs aan huis te laten komen. Al met al kostte zo'n onderzoek 1500 tot 2000 gulden per stuk, in totaal dus 6000 tot 8000 per blad per jaar.

Hans keek na zijn verhaal op en zag dat hij Dick gruwelijk verveelde. Hij was te vriendelijk om te zeggen: 'Doe mij maar eind van het jaar een A4'tje met de conclusies,' maar Hans vermoedde dat hij het graag gedaan zou hebben.

Zelf had Hans zich mentaal al voorbereid op een lange reeks van saai onderzoek. Hij was ervan overtuigd dat marktonderzoek pas waarde kreeg door herhaling van enquêtes, maar de keerzijde van die overtuiging was dat hij elke keer – tot kokhalzens toe – dezelfde vragenlijst het veld in zou

moeten sturen. Natuurlijk wel met enkele actuele vragen voor de redacties, maar toch... Het zou een enorm verschil zijn met het werk bij een marktonderzoeksbureau waar elke nieuwe klant andere problemen en producten binnenbracht.

Maar goed, hij had nu wel weer het voordeel van een betrekkelijk stressloos bestaan. Alle tijd om na te denken over de romans die in een glanzende reeks uit zijn schrijfmachine zouden rollen.

Ondanks zijn pessimisme over de waarde van een eerste enquête kon Hans toch al meteen nieuws aan de directie en redacties geven. Zo bleek tot zijn verrassing dat Vrij Nederland en Haagse Post geen concurrenten van elkaar waren. Dat werd wel gedacht en was ook de basis van de animositeit tussen beide redacties. Het was vermoedelijk ook de reden waarom vanuit VN zoveel oppositie gevoerd werd tegen de dienstverlening aan HP: alles wat voor dat blad gedaan werd bracht immers schade aan VN toe.

Maar die concurrentie bleek er eigenlijk nauwelijks te zijn. De overlap van lezers van Vrij Nederland en Haagse Post was vrij groot, HP was daarbij vooral een bijblad van Vrij Nederland. Maar beide bladen hadden wel duidelijk een eigen plek in het leespatroon.

Een Vrij Nederland-abonnee die zijn blad opzegde nam nooit een abonnement op HP, maar kocht zijn lijfblad voortaan af en toe los. Na enige tijd haakte hij of helemaal af als opiniebladlezer, of keerde weer terug als abonnee van VN. Sommigen werden vaste lossenummerkopers van het blad. Maar overgaan naar HP? Nee, dat deed men niet. Als men dat blad al als bijblad had, dan bleef men het even vaak kopen; als men het nog niet kocht dan ging men dat niet doen op het moment dat men VN opzegde. Hetzelfde gold voor HP-abonnees, ook zij gingen niet naar VN als ze hun eigen blad opzegden.

‘Het is vermoedelijk het best te vergelijken met soorten jam bij het ontbijt,’ probeerde Hans aan Dick uit te leggen, ‘de een houdt van aardbeienjam en de ander van marmelade. Als je favoriete merk aardbeienjam niet te krijgen is dan ga je niet over op marmelade, maar zoek je een ander merk aardbeienjam.’

De vergelijking ging nogal mank, merkte hij al tijdens het formuleren van de zin, maar tot zijn verrassing pikte Dick snel op wat hij bedoelde.

‘Een jeneverman gaat niet zo gauw over op bier,’ knikte hij, ‘al is ook dat alcohol. Want bier is niet zijn lijfdrank. Dat bedoel je?’

‘Ja, zoiets,’ zei Hans, ‘VN is een lijfblad, het staat voor iets wat alleen VN goed kan verwoorden. Daar trekt het zijn abonnees op aan. En HP heeft een wezenlijk andere identiteit. Daarom kun je die twee bladen wel allebei waarderen maar ze kunnen elkaar niet vervangen. En daarom zijn ze niet echt concurrent.’

Dick begreep het, maar legde wel meteen de vinger op de zwakke plek in de redenering.

‘Goed, ze zijn dan wel geen concurrent van elkaar, maar we blijven toch het probleem houden dat de wervers een goed idee voor een actie maar voor één blad kunnen gebruiken. Gelukkig zijn er plannen genoeg om twee bladen te bedienen. Maar toch kan het onhandig zijn.’

Dick stond niet helemaal achter Harmens besluit om HP binnen het bedrijf te halen, begreep Hans.

Ook aan de redacties probeerde hij het verhaal te verkopen dat de twee bladen elkaar eigenlijk niet beconcurrerden. Maar dat stond zo haaks op hun gevoel dat het lang duurde voordat het geaccepteerd werd. Eigenlijk werd het nooit geaccepteerd.

Voor het eerst in zijn leven had Hans bij zijn onderzoekswerk te maken met advertentieverkopers. Hij was gewend te proberen via enquêtes de werkelijkheid zo goed mogelijk vast te stellen. Dat gold ook voor het onderzoeksprogramma dat hij nu bij de Weekbladpers afwerkte. Maar de advertentieverkopers wilden iets heel anders, zij wilden de werkelijkheid zo fraai mogelijk voorgesteld.

Bij hen ging het er vooral om de lezerskringen van hun bladen zo groot en zo interessant mogelijk voor te stellen. Elk jaar werd er een door de gezamenlijke tijdschriftenuitgevers betaald lezerskringonderzoek verricht, het Nationaal Onderzoek Persmedia, en voortdurend waren alle hoofden van de advertentieafdelingen bezig deze gegevens zo weer te geven dat hun bladen er op hun allervoordeligst uitkwamen. Het Rankingboek, bedacht door Carol

Voorts, gaf de Weekbladpers een vooraanstaande positie in dat proces. Adverteerders konden erin opzoeken welke bladen door de gebruikers van hun product het meest gelezen werden om zo hun advertentiebudgetten efficiënter te besteden. Hoewel het Rankingboek objectief en compleet was, sprongen de cijfers van de Weekbladpers-bladen wel meer in het oog omdat ze cursief of soms in rode inkt waren afgedrukt.

De advertentieverkopers hadden een vereniging, de Mediawerkgroep, die één keer per jaar een congres hield over Het Vak, met titels als ‘Individu en Massa’ of ‘Kleur Bekennen’. Daar moet je een keer heen, had Bouke Waltsma Hans aanbevolen. Bouke was een ex-collega van Inter/View, met mediaonderzoek als specialiteit. Hij had het postuur en uiterlijk van een tanige visserman met een roodblond ringbaardje en scherpe kijkrimpeltjes rond de blauwe ogen. Eigenlijk leek hij op Van Gogh. Bouke was een rechtlijnige, vaak schamper oordelende Fries, en Hans mocht hem wel.

Bouke zat nu in het organiserend comité van de Mediawerkgroep en had daar tot zijn verrassing de liefde van zijn leven gevonden, een jonge marktonderzoekster. Het congres kon voor hem niet stuk en toen hij Hans tegenkwam was die verbaasd over Boukes uitgelatenheid. Zo kende hij de Fries niet. Voordat hij wist wat hij deed had hij zich ingeschreven voor het congres.

Hans was nog steeds bang voor de pseudohartaanvallen die hij de laatste jaren bij Inter/View had gehad maar besloot het erop te wagen. Op de televisie had hij een interview gezien met zangpedagoog Leon Del Ferro, die uitlegde hoe hij mensen van een kwaal afhielp die hij hyperventilatie noemde. De zanger had met zijn donkere baard en snor het uiterlijk van een tweederangs goochelaar, maar de beschrijving die hij gaf van de symptomen van hyperventilatie trok Hans' aandacht: ademnood, hartkloppingen, pijn op de borst. Dat was precies wat hij jarenlang had gehad! De term ‘hyperventilatie’ was bekend, merkte hij toen hij ernaar op zoek ging, en toen hij las hoe eenvoudig de kwaal behandeld kon worden was hij enkele dagen boos over de onkunde van zijn huisarts. Het bleek gewoon een kwestie te zijn van verkeerd en te diep ademen in stresssituaties. En vooral de angst dat de symptomen op een ongewenst moment zouden optreden, triggerde het mechanisme waardoor ze juist ontstonden. Zo hield de klacht zichzelf in

stand. Als je tijdens zo'n aanval een tijdlang uit- en inademde in een papieren zak ontstond al snel verlichting, omdat de zuurstofinname vervangen werd door de uitgeademde koolzuur. Bij een kleine aanval had hij het onlangs kunnen uitproberen en het werkte! Hans droeg sindsdien een klein opgevouwen papieren zak in zijn colbertje. Niet dat hij ooit in het openbaar in zo'n zak zou gaan staan ademen, dan overleed hij liever ter plekke. Maar een toilet zou je ook bij uiterste ademnood wel kunnen bereiken. Die papieren zak in zijn jasje gaf hem een gevoel van veiligheid en verminderde de angst voor aanvallen. Hij had ze sindsdien ook niet meer gehad. Een paar dagen in het geroezemoes van een congres zou moeten kunnen. Hopelijk.

Hij had wel een nacht vooraf extra geboekt zodat hij niet 's ochtends gejaagd met de auto op stap hoefde. De bijeenkomst vond plaats in Congrescentrum Leeuwenhorst in Noordwijkerhout, een voormalig klooster. Die vroegere bestemming was nog duidelijk zichtbaar in de celachtige kamer die hij bleek te hebben: een bed, een nachtkastje en één stoel. Hans had een heupflesje cognac bij zich voor het geval de slaap uitbleef en was van plan elke stress te vermijden. Hij zou de hele avond tv-kijken tot hij erbij neerviel. Maar de kloostercel bevatte geen tv en in arren moede ging hij ten slotte maar op pad om het centrum te verkennen. Er was een grote ontvangsthal, een aula voor de lezingen en een eetzaal. En goddank ook een groot café, met veel tafeltjes en een bar met hoge krukken. Het was vrij druk, hij was niet de enige die hier al de nacht zou doorbrengen. Hij ging aan de bar zitten en bestelde een biertje, om even later tot de ontdekking te komen dat gewoon geld hier geen betaalmiddel was.

'Ik betaal wel even,' zei de dertiger die naast hem zat, en hij legde twee lichtblauwe bonnetjes neer die de barkeeper innam. 'Je moet hier consumptiebonnen bij het secretariaat kopen,' zei hij met een hoofdknik naar de ontvangsthal. Hij stak zijn hand uit. 'Hans van der Eiken,' zei hij.

'Ik ga even wat van die bonnen kopen,' zei Hans gegeneerd, 'en dan betaal ik je terug.'

Ontregeld begaf hij zich op weg en vond na enig zoeken bij de ingang van het centrum een tafeltje waaraan een jongedame met bonnenboekjes zat.

Het deed denken aan wijkcentrumavonden met bridgedrives en bingo voor een goed doel. Daar was men ook altijd zo gek op consumptiebonnen.

Hans had nooit kunnen bevroeden wat daar het voordeel van was. Voor de echt royale drinker, waar de horeca het toch van moest hebben, was zo'n bonnenboekje een enorme afknapper, omdat je dan van tevoren moest bedenken hoeveel je wel niet drinken zou. Weinig dus, niemand wil overmatig dronken worden. Zo leidde dit systeem alleen maar tot frustraties.

Hij legde dit even later omstandig uit aan de dertiger die hem uit de brand geholpen had en naast wie hij uit dankbaarheid weer had plaatsgenomen, maar die keek hem blanco aan.

'Ach, ik heb niet zoveel met drank,' zei Hans van der Eiken. Hij was van de vpro en deed daar naar eigen zeggen ongeveer alle commerciële werkzaamheden. Van ledenwerving tot advertentiewerving, alles werd door hem gecoördineerd. Hij vertelde erover in gruwelijk detail. Over de gewone leden en de steunleden en hoeveel verloop er was en de jaarlijkse acties die dat vergde.

'Je hebt het er maar druk mee,' zei Hans om ervan af te zijn.

'Drukker dan druk,' zei Van der Eiken ernstig. Hij was vrij klein en tenger maar had een breed hoofd waarin twee ogen zijn gesprekspartner nadrukkelijk en permanent aankeken. Op zijn hoofd had hij een warrige hardos met in het midden een kale bedding. Na nog een halfuur over het vpro-takenpakket geïnformeerd te zijn was Hans de wanhoop nabij. In de verte zag hij Bouke lopen en hij zwaaide naar hem, maar Bouke maakte geen aanstalten om dichterbij te komen. Ook de lange Koos Jongeling, die nota bene zijn benoeming tot chef advertentiebedrijf aan Hans te danken had, koos de overkant van de bar.

Uiteindelijk besloot Hans zijn verlies te nemen en vroeg naar bed te gaan. Van Hans van der Eiken kwam hij deze avond niet meer af. Hij veinsde een paar geeuwen en excuseerde zich. Op zijn kamer was niets te beleven. Al binnen een uur had hij het heupflesje cognac leeg, en lag daarna toch de halve nacht wakker.

De volgende dag was geheel gevuld met lezingen. 'Het lezersbereik als sleutelbegrip' was het thema en het ging over de vraag wat nu het belangrijkste was voor adverteerders: het totale aantal lezers dat een blad bereikte over bijvoorbeeld tien nummers, of juist het bereik per afzonderlijk nummer.

Het onderwerp werd van meer zijden belicht dan Hans voor mogelijk had gehouden en verbijsterend was ook het aantal mensen dat op dit congres was afgekomen. Honderden, bij elkaar misschien wel een kleine duizend.

‘Wist je dat niet?’ zei Bouke, die hij in een pauze tegen het lijf liep, ‘elke buurtkrant heeft al een advertentieverkoper, en elke bladenuitgever heeft er een bus vol van. Alleen de vpro doet het met één. Maar die willen ook eigenlijk geen advertenties.’

Hij keek naar Hans van der Eiken, die verderop in zijn eentje een beetje stond te staan, peinzend kijkend naar een tabel met cijfers die nog op het scherm geprojecteerd was.

‘Nou, Hans van der Eiken is er drukker dan druk mee,’ zei Hans, ‘ik heb gisteren een uur naast hem aan de bar gezeten. Waarom kwam je er niet bij zitten?’

‘Bij Hans van der Eiken?’ vroeg Bouke, ‘ik kijk wel uit. Ik zag je wel, maar als je naast Van der Eiken zit krijg je nooit iemand erbij. Een grenzeloze ouwehoer is dat. Kom, laten we weggaan voordat hij je ziet.’

Hans keek hem even verbaasd aan. Bouke iemand een ouwehoer horen noemen was in zekere zin een gotspe, want er was geen onderwerp waarover hij zelf niet vele kwartieren kon volpraten. Maar het was waar dat Boukes teksten over het algemeen interessanter waren dan de eindeloze opsommingen van Hans van der Eiken. Braaf volgde hij Bouke.

Stipt om één uur werd in de grote eetzaal van het klooster geluncht aan lange, lange tafels. Het congres was inclusief maaltijd en de zaal was dan ook overvol. De keuken spuugde grote hoeveelheden kroketten uit en de uit de omgeving ingehuurde, steviggebouwde diensters schonken de ene na de andere thermoskan geelbruine koffie leeg.

Hans kwam aan een tafel terecht waar hij niemand kende en luisterde naar de gesprekken die zonder uitzondering over omzetten en volumes gingen. Advertentievolumes natuurlijk, millimeters. Wat hier zat was het voetvolk van de branche, de verkopers van lege advertentiepagina's, de mannen die met het bord voor de kop stad en land afbelden of in dieselauto's reden op zoek naar adverteerders. Met maar één boodschap: de kopers van uw product vindt u via ons blad, wij hebben uw doelgroep.

En ze gingen van het kastje naar de muur, want de reclamebureaus die de

campagnes ontwierpen verwezen naar de opdrachtgever en die verwees weer terug naar het bureau.

Klaaglijk wisselden ze hier hun ervaringen uit, zonder namen van adverteerders te noemen natuurlijk, want je zou de ander maar eens op een idee brengen. Alhoewel de stemming er bij de congresgangers goed in zat, merkte Hans dat bij hem de melancholie toesloeg.

Na de lunch en voor het avondeten stonden lange rijen huisvaders te wachten bij de telefoon om moeder de vrouw gerust te stellen: Ja, ik ben goed aangekomen en kom morgen weer thuis. Nee, Marie, wees niet ongerust, er vinden geen uitspattingen plaats, ik kan hier geen kant op.

In de verre omtrek van de Leeuwenhorst was niets te vinden waar wilde congresgangers plezier aan konden beleven. Het gerucht ging dat er wel eens een groepje in een dolle bui met de auto op pad was gegaan om Den Haag op stelten te zetten. Maar het gros van de congresgangers bleef op honk, al was het maar omdat declaraties uit Noordwijkerhout en omgeving door hun baas toch niet gefiatteerd zouden worden. Hier vielen geen zaken te doen, want reclamebureaus en adverteerders lieten zich op dit congres niet zien, hier zaten alleen de verkopers. Dat gaf wel rust, maar beperkte het declareergedrag ook aanzienlijk.

Na een diner van stevige Hollandse kost was het tijd voor het avondvertier. Terwijl de rij thuisbellers nog lang niet was opgelost begon de voorstelling in de aula al. Het organisatiecomité had gekozen voor een modern thema, de vrouwenemancipatie, en Natascha Emanuels met haar VrouwenCabaret gaf een voorstelling.

Twee uur lang luisterden achthonderd brave advertentieverkopers geduldig toe hoe ze uitgemaakt werden voor oud vuil, luie varkens die hun vrouwen onderdrukten en ze geen enkele kans gaven in de maatschappij iets te bereiken. Gelachen werd er niet veel en dat was ook niet de bedoeling van dit striemende cabaret. Afgestraft dienden ze te worden, het mannentuig. Na afloop kwam de menigte mannen timide naar buiten. Het bleef opvallend stil bij de verkoop van bonnenboekjes.

Hans besloot zijn tweede nachtverblijf in de Leeuwenhorst te schrappen en reed naar huis. Maja begroette hem verrast maar blij. 'Was het nog wat?' vroeg ze.

‘Ach,’ zei Hans.

Ondanks de bezwaren van veel stafleden tegen een gezamenlijke overnachting elders, vonden de begrotingsbesprekingen in 1976 buiten Amsterdam plaats. Op 11 november reed Hans met Dick mee naar Bolsward, waar de vergadering gehouden zou worden in een door Karel Akersloot met zorg uitgekozen en dus zeer gerenommeerd hotel. In de donkere avond reden ze door de vlakte van de Noordoostpolder naar het Friese stadje. Het hotel was dan wel gerenommeerd, maar had kleine, uit bordkarton opgetrokken kamers. De eetzaal was wel riant en aan Piet Lagardus’ opgetogen uitdrukking kon Hans aflezen dat zowel de wijnen als de spijzen van sterrenkwaliteit waren. Harmen zat stil glimlachend aan het hoofd van de tafel.

Het idee was ’s avonds te verbroederen en de volgende dag de voorlopige begroting te bespreken en waar nodig bij te stellen. Hans had zich opgemaakt voor een langdurige doorzakavond, maar zag Jan Lansinga al snel naar zijn kamer vertrekken. Bang voor een nieuwe Bergen-Belsen vermoedelijk. Ook Rob Schering verdween al spoedig, Piet Lagardus nam een fles van de beste Chateau Margaux mee en om negen uur zaten alleen Dick en Hans nog aan de bar.

‘Waarom is iedereen zo snel weg?’ vroeg Hans. ‘Bang voor zo’n emotionele toestand zoals in Bergen?’

‘Was ik niet bij,’ zei Dick. ‘Gelukkig maar. Nee, ze weten hoe zwaar het morgen wordt. Niemand wil een houten kop hebben.’

De voorliggende begroting was opgesteld op basis van de getallen die de afdelingshoofden hadden opgegeven, en die waren allemaal aan de conservatieve kant geweest, begreep Hans. En voorzichtige omzetschattingen en veilige kostenschattingen leverden weinig winst op. Het was traditie dat Harmen vervolgens in een langdurige touwtrekkerij probeerde het eindresultaat van de begroting positiever te krijgen, liefst nog beter dan het vorige jaar. En niemand van de stafleden keek naar die discussie uit.

De vergaderzaal waar ze de volgende dag verzamelden was het pronkstuk

van het hotel, met een zware eikenhouten vergadertafel en een grote staande klok achter de stoel van de voorzitter. Dat was geen handige plek. Elk halfuur liet de klok een ernstige gongslag horen: wee – wee – de tijd vliegt. De eerste twee keer schrok Harmen er zichtbaar van, maar naarmate de lange dag vorderde anticipeerden zijn zenuwen op de komende gongslagen en vertrok hij nauwelijks een spier.

‘Het is moeilijk te accepteren dat je niet hoger kan gaan dan 75.000 abonnementen,’ zei hij om één uur ’s middags voor de derde keer tegen Piet Lagardus, ‘er komen verkiezingen, spannende debatten. Rinus heeft me verteld dat er heel wat gaat gebeuren.’

‘Ja,’ zei Piet, ‘er gebeurt voortdurend wat. Maar het lijkt niet te helpen, want we komen dit jaar lager uit dan vorig jaar. Als ik zeg 75.000, dan is dat tweeduizend abonnementen meer dan dit jaar. Eerlijk gezegd weet ik nog niet waar ik ze vandaan moet halen. Misschien is het helemaal niet goed om een links kabinet te hebben. Dat haalt de angel uit Vrij Nederland. Je kan toch moeilijk je eigen partij aanvallen?’

‘Rinus zegt: wij doen niet anders,’ zei Harmen koppig.

‘Nou, dat helpt dan niet echt,’ antwoordde Piet. De rest van de staf zweeg, blij dat Piet aan de beurt was zodat zij uit de wind zaten.

Het kabinet-Den Uyl stond voor zijn vierde en laatste jaar en Piet had gelijk: de abonnementenstand was in 1976 met 2000 gedaald naar gemiddeld 73.400, en de losse verkoop van 35.000 naar 33.000. In totaal dus 4000 minder dan het jaar daarvoor.

Hans had in zijn rol als marktonderzoeker twee verklaringen kunnen bedenken en de eerste had Piet zojuist gebruikt. Maar Harmen gaf geen krimp en Piet kwam met zijn volgende argument: ‘Ik hoor van onze marktonderzoeker dat het denkbaar is dat we tegen een oplageplafond aanlopen. Het blad kan niet eindeloos blijven groeien, toch? Op een gegeven moment heb je iedereen gehad die in is voor een links opinieblad.’

‘Oplageplafond?’ zei Harmen met afgrijzen, ‘dat is toch niet aan de orde. We hebben honderdtienduizend lezers. Dat is toch niks? Er zijn dertien miljoen Nederlanders!’

‘Nou, we hebben wel meer lezers,’ zei Hans, ijverig de kennis etalerend die hij in het afgelopen jaar vergaard had, ‘de loskopers kopen het blad

gemiddeld maar één keer in de maand. Dus zijn er vier keer zoveel losse kopers als de verkoopaantallen aangeven, om maar iets te noemen. Er zijn ook heel wat meelezers bij de abonnementen. Ik kan even nakijken...'

'Ja, maar dan nog. Er zijn dertien miljoen Nederlanders!' zei Harmen.

'Jawel, maar de doelgroep van Vrij Nederland is natuurlijk beperkt,' hield Hans vol, 'jonge linkse intellectuelen. Als die allemaal het blad een keer gezien en gelezen hebben zit je aan de grens van wat je aan gebruiksbekendheid kan bereiken. En uit die vijver moet je dan je loskopers en abonnees halen. Daar zit dus ook een grens aan. Ooit loop je tegen een oplaagplafond aan.'

'Oplaagplafond! Dat woord schrappen we uit de notulen,' zei Harmen, en hij keek de schrijvende Karel Akersloot aan. 'En Piet, je hebt die 75.000 abonnees vorig jaar gehad. Dat zakt nu met 2000, maar er is geen enkele reden waarom je volgend jaar niet opnieuw dat aantal kan halen. Dat plafond heb je al gehad, toch?'

'Ja, dat kan ik niet ontkennen,' gaf Piet toe.

Het duwen en trekken ging voort totdat Piet schouderophalend akkoord ging, met de kanttekening dat hij niets kon beloven. Rob Schering noteerde de nieuwe getallen ijverig in de kantlijn van de begroting en knikte zijn baas verhit en bewonderend toe.

'Waarom geeft Vrij Nederland eigenlijk geen cadeaus bij een abonnement?' vroeg Hans tijdens de middagpauze aan Karel Akersloot. Karel keek hem geschokt aan, dat Hans dat niet wist!

'Dat mag niet,' zei hij, 'we hebben als regel dat je het blad moet verkopen en niet een of ander boek met een blad erbij. Dat doen ze bij Het Beste, maar wij willen dat niet. Het enige wat mag is een prijskorting van maximaal tien gulden bij de eerste betaling. Dat kan nog net!' Karel moest er zelf om lachen. Hans knikte, het leek hem op zich een heel verstandige aanpak. Vrij Nederland lag uitstekend in de markt en cadeautjes waren dus helemaal niet nodig. Tenzij je meer lezers wilde hebben dan je langs natuurlijke weg kon krijgen. Harmen was bezig Piet Lagardus die kant op te jagen.

'En nu jij, Koos,' zei Harmen na de lunch tegen de lange Koos Jongeling, die als nieuwbakken chef advertentiebedrijf voor het eerst de begrotingsvergadering meemaakte. Hans had begrepen dat bij het linkse

karakter van de uitgeverij het principe hoorde dat de bladen ook zonder advertenties moesten kunnen voortbestaan. Advertenties waren welkom om extra winst binnen te halen, maar ze waren niet essentieel. Koos zou het dus wat makkelijker moeten hebben dan Piet Lagardus.

‘Wat wil je horen, Harmen?’ vroeg hij zachtaardig.

‘Plus vijftig,’ zei Harmen ferm. Vijftig advertentiepagina’s extra in de VN-krant, dat betekende zo’n 10% meer, ofwel ruim 4 ton op een totaal van 4 miljoen gulden. Oplettend keken ze allen naar Koos. Zou hij meteen door de bocht gaan? Of zou hij enige tijd standhouden?

‘Maar Harmen, dat kan ik niet doen,’ zei Koos, en hij keek er verdrietig bij, ‘kijk maar...’

Hij deelde een formulier rond waarop Verkoopvoorbereiding per branche had aangegeven hoeveel pagina’s er binnengehaald zouden kunnen worden. Het totaal kwam uit op 501, vijf pagina’s meer dan over heel 1976 verwacht werd.

‘Kijk,’ zei Koos, toen iedereen het vel voor zich had liggen, ‘onze afdeling verkoopvoorbereiding heeft het precies uitgerekend. Per branche. En als je dat optelt kom je op 501.’

‘Kleding en schoeisel,’ las Harmen met tegenzin voor, ‘daar kunnen we toch wel meer dan die paar pagina’s van verkopen? En beeld en geluid? Ik heb laatst zelf een tv gekocht. Ik hoor dat er vanwege het voetbal steeds meer verkocht worden.’

Koos hield het langer vol dan de anderen hadden verwacht, maar iedereen ging ten slotte voor Harmen door de knieën. Hans begreep pas waarom hier zoveel tijd aan gespendeerd werd toen hij zag hoeveel extra geld er in het komende jaar naar de redactie van met name Vrij Nederland ging. Meer pagina’s, meer schrijvende redacteurs, het succes van het blad eiste zijn tol. Maar dan moesten ook de inkomsten omhoog, anders kwam het eindresultaat van de begroting lager uit dan vorig jaar. En negatieve begrotingen doen het slecht bij de Raad van Commissarissen. Zo werd het van levensbelang dat Harmen een begroting op tafel kon leggen die klonk als een klok. En aan het eind van de middag was hem dat gelukt.

‘Heren, we zijn er!’ kondigde hij aan, na enkele minuten fluisteroverleg met Rob Schering, die alle wijzigingen bij elkaar had geteld, ‘we hebben

volgend jaar een winststijging van 5%.’ Goed getimed opende Karel Akersloot de deur van de vergaderzaal om een ober binnen te laten die een dienblad met volle champagneglazen op tafel zette.

Even leek het alsof er applaus zou opklinken, maar Piet Lagardus was eerder.

‘Ja, Harmen, dat is de begroting,’ zei hij, ‘een stuk papier. Nu maar hopen dat het ons lukt. Proost!’

‘Proost,’ zei Harmen. Zijn werk zat erop.

‘Denkt Harmen nu echt dat een begroting de toekomst bepaalt?’ vroeg Hans op de terugweg aan Dick.

Die tuitte de lippen.

‘Nou ja, het is een begin,’ zei hij. ‘Hij heeft nu een goed bericht voor de cvw en de commissarissen. We krijgen een mooi jaar! En als het niet lukt, weet Harmen wel een reden te bedenken. Dan ligt het bijvoorbeeld aan de conjunctuur die tegen zit.’

Dick kende Harmen goed.

Uit de notulen van de begrotingsvergadering werd de woordenwisseling over het oplaagplafond inderdaad geschrapt. En via zijn paladijnen liet Harmen aan Hans weten dat dit soort marketingtheorieën niet op prijs werd gesteld. Het einddoel moest simpelweg zijn dat Vrij Nederland in elke huiskamer van Nederland lag. Met Voetbal International ernaast, ter verpozing.

Dit was het begin van Hans’ vertrek uit de inner circle van Harmen. Nieuwe kansen in de markt waren Harmens voornaamste onderwerp en passie, en Hans viel door zijn scepsis enigszins uit de toon. Wel kreeg hij in het café nog geregeld gezelschap van Rob Schering of Karel Akersloot, zodat Harmen op de hoogte bleef van de denkwereld van zijn marktonderzoeker.

Begin 1977 drukte de directeur bij VN een nouveauté door: een wekelijkse uitbreiding in de vorm van een magazine. De redactie was niet zo heel enthousiast, want zo’n bijlage zou de aandacht alleen maar afleiden van wat de kern van VN moest blijven: de wekelijkse krant, vol onthullingen, kritiek en commentaar op het politieke reilen en zeilen. Uitbreiding van

pagina's was natuurlijk altijd welkom, maar in magazinevorm... dat was niet de eerste keus van de redactie. Magazines waren oppervlakkig en trendy, kijk maar naar HP. Hans moest het vanuit zijn enquêtes beamen, de VN-lezers associeerden de magazinevorm niet met harde, actuele journalistiek. Maar het kon volgens Harmen niet anders: in de zwart-witkrant konden geen kleuradvertenties staan en wilde VN een graantje meepikken van die snel groeiende advertentiemarkt dan moest er echt een magazine komen. Dat advertenties alleen acceptabel waren als extra beleg op de boterham was ongemerkt een achterhaald standpunt geworden. Ze konden ook helpen om het blad dikker en beter te maken, met meer redacteuren. Dat begreep een kind.

Vooruit dan maar, was na enig aarzelen de reactie van de redactie, maar de woorden 'kleurenbijlage' of 'kleurmagazine' waren dan taboe. Het zette zo'n bijlage apart van de krant en dat kon niet. Het moest 'kleurkatern' heten, waarbij het woord 'katern' duidelijk maakte dat het niet iets apart was, maar deel uitmaakte van een groter geheel. Het was even wennen voor het bedrijf, want iedereen had het in het begin over 'de kleurenbijlage', maar de naam katern had elk staflid snel onder de knie toen het blad eenmaal verscheen. De introductie van het kleurkatern werd op 11 mei 1977 gevierd in het paleisachtige gebouw van het Filmmuseum in het Vondelpark. Eigenlijk was het feest bedoeld voor adverteerders en reclamebureaus maar Koos Jongeling had uit angst dat er te weinig adverteerders zouden komen opdraven ook al het personeel een open uitnodiging gezonden. En hij had Rinus gevraagd om zijn Oostenrijk-speech te houden. Bij jubilea of vertrek van een oudgediende werden altijd herinneringen opgehaald en Rinus ging zich dan met veel plezier te buiten aan 'vroeger toen het in de winter min dertig vroom'-verhalen. En hij kwam dan heel vaak met het Oostenrijk-verhaal op de proppen. Dat ging ongeveer zo:

'We hadden in die tijd een redactie die als het moest met z'n allen in één tweepersoonsbed kon. Maar niemand had tijd om te slapen. Daarom hadden we dat bed ook niet. Iedereen werkte de hele week door, dag en nacht. Vrij Nederland had in die tijd een chef advertentieverkoop die zich één keer in de week liet zien. Hij had wit haar en een luide stem. Eén keer in de week deed hij op vrijdagmiddag de deur van het redactielokaal open en riep dan iets.

Daar moest de redactie dan wat mee proberen te doen, want daar had hij een advertentie voor. Zo riep hij bijvoorbeeld: Oostenrijk! Oostenrijk! Dat betekende dat de redactie als de donder een artikel over dat land moest schrijven. Oostenrijk! Die advertentiechef heette Jaap van Keulen. En hij is al lang met pensioen. Hij woont in Wenen, meen ik.'

Rinus' speeches waren altijd een aaneenrijging van anekdotes en grappen zonder enig ander oogmerk dan de lach los te krijgen. Van Oostenrijk naar Hitler was een kleine stap: 'Van Bonaparte gaat het verhaal dat hij in de oorlog altijd een rode jas droeg, voor het geval hij gewond zou raken. Dan zou het bloed niet te zien zijn op zijn jas. Zo is goed te begrijpen waarom Hitler op het slagveld altijd een bruin uniform droeg.' Rinus keek aan het eind van zo'n grap even van het papier op en wachtte tot men de clou begreep en het lachen begon.

Het merkwaardige van het Oostenrijk-verhaal was dat Rinus er de fictie mee overeen hield dat er met de VN-redactie te praten viel over een inhoudelijke aanpassing van het blad aan een advertentie. Dat was ondenkbaar, wist iedereen en ook Koos. Toch was de hele advertentieafdeling Rinus er dankbaar voor dat hij – al was het maar om de lach los te krijgen – deze mogelijkheid openhield.

De boodschap aan adverteerders was duidelijk: roepen mag! Als je maar niet verwacht dat de redactie luistert. Koos Jongeling keek tevreden, 'roepen mag' was al heel wat.

Hans woonde in de buurt van het Vondelpark en was lopend naar het feest gegaan. Om vele uren later te merken dat dronken naar huis fietsen zoals hij gewend was een stuk makkelijker ging dan dronken lopen zoals hij nu moest doen. Eenmaal thuis viel hij in slaap met zijn hoofd op de rand van de wc-pot.

De volgende dag rapporteerde Koos in de stafvergadering dat de directie van het Filmmuseum hem woedend gebeld had over de enorme troep die ze hadden achterlaten in het zojuist gerenoveerde prachtpand in het Vondelpark. Het rode tapijt bevuild, meerdere stoelen vernield van het bioscoopje Parisien dat uit de bocht van de Nieuwendijk naar het museum was overgeplant.

'Die stoelen zijn toch wel wat gewend,' zei Piet Lagardus, 'Parisien, dat was toch die softpornobioscoop waar oude mannetjes zich altijd zaten af te

rukken?’

‘Hoe weet jij dat zo goed?’ vroeg Hans. Maar Piet hapte niet.

‘Ze hadden daar van die mooie kleine loges,’ antwoordde hij, ‘mooie bioscoop.’

‘Ik heb keurig thuis overgegeven,’ zei Hans, ‘maar ik zag wel iemand die dat op het tapijt deed.’

Het melkbleke cherubijnenhoofd van de kleine vormgever Charles Boermans verscheen in zijn herinnering, maar Charles was niet degene die zijn maaginhoud had teruggegeven aan de natuur. Charles ondersteunde een meisje dat met het hoofd voorovergebogen, lange haren als een gordijn naar beneden hangend, naar buiten wankelde en onderweg beviel van een niet te stuiten braak.

Hans was er snel van weggelopen, wetend dat alleen al het geluid van overgeven bij hem altijd het effect had dat ook zijn maag zich omkeerde.

‘Ik heb ons verontschuldigd,’ zei Koos, ‘en op een gegeven moment kalmeerde hij wel. Maar we mogen nooit meer terugkomen.’

Het kleurkatern werd een groot succes, vooral dankzij Gerard van Westerloo, die samen met Elma Verhey een nieuwe journalistiek bedreef. Ingegraven in een beroepsgroep of stadswijk of bedrijf spraken zij met alle personen die in die wereld voorkwamen en schreven daarover een allesomvattend verhaal. Lijn 16, de wereld van de bestuurders en conducteurs van één tramlijn in Amsterdam, was hun eerste voltrefter. Geen enkele andere krant of blad had het ervoor over om journalisten maandenlang op één bedrijf, beroepsgroep of gebied los te laten voor uiteindelijk slechts één groot artikel. Zo onderscheidde het kleurkatern van Vrij Nederland zich en adverteerders stonden in de rij om hun advertenties opgenomen te zien in het blad.

Het was de laatste grote stunt van Harmen Bockma.

Korte tijd later greep de Raad van Commissarissen van de Weekbladpers plotseling in. Horinga en De Koning heette het organisatieadviesbureau dat zij inschakelden, en het liet twee van hun stafleden bij de uitgeverij bezorgen:

Hans van Londen en David de Goede.

Tessel Pollmann, de Vrij Nederland-redacteur die voorzitter van het cww-bestuur was, had gesignaleerd dat er onenigheid binnen de directie was en tussen directie en staf. Op grond daarvan had de Raad van Commissarissen in zijn wijsheid besloten dat dat enig onderzoek vergde. Van Londen en De Goede moesten ook uitzoeken wat in de toekomst de beste directiestructuur zou zijn, want het zag er nu een beetje bijeengeharkt uit: een algemeen directeur die als uitgever de bladen en de dienstverlenende afdelingen onder zijn hoede had, en daarnaast een commercieel adjunct-directeur die de advertentiewerving en lezerswerving voor zijn rekening nam. Liepen die twee functies elkaar niet in de weg?

De hele staf werd geïnterviewd door de twee heren van Knorringa en De Honing, zoals het bureau in de wandelgangen al snel heette. Iedereen deed braaf zijn zegje over de gang van zaken. Niemand was erop verdacht dat het zou leiden tot grote ingrepen, want hoewel het schots en scheef in elkaar stak reed het bedrijf eigenlijk als een trein. Van Londen en De Goede liepen ook rond als kleuters in een snoepfabriek; wat bij dit bedrijf kon aan zelfbestuurconstructie en aan eigengereide werknemers hadden ze nog nooit ergens gezien. Het was de eerste keer dat Hans van doen had met de geheimzinnige krachten die een rol spelen bij het inschakelen van een organisatieadviesbureau. Iedereen doet bij zo'n onderzoek een duit in het zakje: de stafleden, de directieleden, de hoofdredacteuren. En dat zijn natuurlijk negatieve duiten, geen Nederlander zal ooit iets positiefs zeggen over de personen en afdelingen waar hij mee moet werken. En een directeur prijzen, dat is wel ongeveer het laatste wat men zal doen, want dan kom je dicht in de buurt van bruinwerken.

De organisatieadviseurs tellen de binnengekomen duiten op en komen onveranderlijk tot de conclusie dat er nogal wat ontevredenheid heerst en dat de directie weinig draagvlak in het bedrijf heeft. In een voorlopige rapportage aan de RvC werpen ze dit balletje op, misschien mag ook de or meeluisteren. En dan hangt het van de reacties van die organen af of de directie hangt of niet. Zoiets hing ook Harmen Bockma boven het hoofd. De staf vond hem onberekenbaar en explosief en het werd hem ook aangerekend dat hij thuis ging zitten werken aan het langetermijnplan en toch van alles op de hoogte

wilde zijn. Bij de oudere leden van de ondernemingsraad, en vooral bij voorzitter Tessel Pollmann, had Harmen het verbruid vanwege het zonder overleg getekende dienstverleningscontract met HP. Dat werd hem ook kwalijk genomen door de VN-redactie, die überhaupt niet begreep hoe het mogelijk was dat een VN-directeur de Haagse Post zou willen hebben. En onlangs was duidelijk geworden dat Harmen bezig was het aandelenpakket van de Weekbladpers in de boekenuitgeverijen Singel 262 te vergroten zonder veel overleg met de organen. Al die duiten bij elkaar wogen zwaarder dan het feit dat Harmen de Weekbladpers-kar in beweging had gebracht en het tot een zeer winstgevend bedrijf had gemaakt.

Terwijl het onderzoek liep vond een wisseling van de wacht bij het cww-bestuur plaats. Elk jaar trad een deel van de zeven leden af, de ene keer vier, de andere keer drie. Er waren nu drie zetels beschikbaar en in een opwelling besloot Hans zich kandidaat te stellen. Misschien kon hij van nut zijn.

Net als de andere acht kandidaten schreef hij een klein stukje over wat hij als bestuurslid wilde bereiken. De meesten hadden volstaan met wat algemene kreten, een enkeling had zelfs eerlijk bekend dat het hem leuk leek aan de touwtjes van de macht te kunnen trekken. Hans had als enige een paar programmapunten op een rij gezet.

Het doorzichtig maken van het bedrijf stond daarbij op nummer één. Behalve de overtuiging dat Harmen Bockma er allerlei geheime agenda's op na hield, behoorde ook de staf tot de gewantrouwde organen van het bedrijf. Wat werd daar allemaal bekokstoofd in die maandelijkse vergaderingen van chefs en directie? vroeg men zich af. Paste zo'n geheim overleg wel bij een open democratisch bedrijf? Kees van Nijnatten had er een kritisch stukje over geschreven in het personeelsblad, en sindsdien stond de staf ter discussie. Hans had een simpele oplossing: geef de ondernemingsraad de stafnotulen, dan kunnen ze het commentaar van de chefs op de directieplannen meenemen in hun besluitvorming.

Tot zijn verbazing werd hij met een groot aantal stemmen gekozen. Zoveel stemmen zelfs, dat de anderen hem op de eerste vergadering aankeken: jij moet maar voorzitter worden. Tessel Pollmann was afgetreden en gewoon bestuurslid geworden, de plaats was vrij.

Maar het voorzitterschap was het laatste wat Hans wilde.

Hij begon net een beetje controle te krijgen over zijn aanvallen van hyperventilatie. Door bij paniek zijn adem in te houden kon hij bijna altijd voorkomen dat de amechtigheid toesloeg. Een paar maanden geleden had hij voor het eerst geprobeerd in een openbare or/cwv-vergadering iets te berde te brengen. Harmen zat in Ilpendam te werken aan zijn langetermijnplan, Dick was er namens de directie. Hans stelde een vraag, maar de woorden waren uit zijn mond gekomen zonder dat hij de tekst kon volgen, zozeer was hij bezig met het regelen van zijn adem.

‘Dat was je vraag?’ hoorde hij de voorzitter zeggen. Hij knikte en ging zitten, bang om nog iets te doen waar adem aan te pas kwam. ‘Dat kan ik vrij makkelijk beantwoorden,’ hoorde hij Dick Koger zeggen, ‘sterker nog, ik denk dat Hans het eigenlijk wel weet.’

‘Ja, maar de vraag is of jij het weet,’ hoorde hij zichzelf snel antwoorden nu hij nog wat lucht had, en de aanwezigen lachten. Hans lachte mee en ook Dick vertrok zijn mond in de pijnlijke grimas die hij gebruikte bij wijze van glimlach. Het moment waarop de angst kon toeslaan was plotseling voorbij, en zijn hartslag daalde. Het was het begin van zijn genezing. Hans wist dat hij nooit iemand zou worden die met gemak en plezier in het openbaar het woord nam. Daarvoor zat de afkeer van naar hem kijkende ogen te diep. Hij had zich vaak afgevraagd waar hij deze psychische afwijking aan te danken had en vermoedde dat de oorsprong in de oorlog lag, het jappenkamp waar hij van zijn derde tot zesde jaar in had gezeten. Kinderen werden door de Japanse bewakers nooit geslagen, maar hun moeders wel als zij zich misdroegen. Als een kind vergat te buigen voor een Japanse soldaat, of bij de eindeloos durende appels zijn volgnummer vergat te roepen, of erger nog, het verkeerde nummer riep, dan kreeg zijn moeder ervan langs. Kinderen die van hun moeder hielden probeerden dus zo braaf en onzichtbaar mogelijk te zijn. En dat was hij ten voeten uit, besefte Hans. Maar nu hij de hyperventilatie min of meer onder controle had werd hij een regelmatige deelnemer aan de cwv-vergaderingen. Hij leerde zichzelf aan al meteen in het begin van de bijeenkomsten iets te zeggen of te vragen, bij voorkeur iets kleins. Dan wist iedereen dat hij er was en als hij dan later nog iets te berde bracht, was de aandacht niet zo intens. Maar voorzitter worden was een paar bruggen te ver, het idee dat zo’n hele tafel met cwv-leden voortdurend naar hem zou kijken

was niet te verdragen. Daarbij kwam dat hij liever ideeën en commentaren inbracht dan de neutrale rol te spelen die van een voorzitter verwacht werd.

‘Nee,’ zei hij dus beslist, ‘dat kan ik echt niet. Daarvoor werk ik nog niet lang genoeg hier. Ik ken de mensen te weinig.’

Stilte. Men keek rond.

‘Hmm,’ zei Donald Sanderij aarzelend. Hij was een tengere jongeman met een smal gezicht en een ringetje in zijn linkeroor. Hij droeg zijn donkerblonde haar halflang, het was vlak boven zijn voorhoofd enigszins aan het dunnen. Hij werkte bij het advertentiebedrijf, wist Hans, en hield daar de statistieken bij, in verbinding met een externe computer waarop alle leesbereikgegevens stonden. Hij was ook verantwoordelijk voor het Rankingboek.

‘Mijn psychiater zegt dat het goed voor mij zou zijn om voorzitter van iets te worden,’ zei Donald, ‘en mijn vriend vindt dat ook.’ Zijn vriend studeerde Spaans, had hij Hans verteld. Zodra hij klaar was zouden ze naar Spanje emigreren. Over een jaar of twee, drie, dacht Donald. Hij keek er verlangend bij, het kantoorwerk was niet zijn grote liefde.

‘Waarom niet?’ zei Hans, ‘wij steunen je wel als je in problemen komt.’

Maar het ging Donald goed af. Zijn beroepshalve precisie zorgde ervoor dat hij altijd de stukken in de goede mappen had en de agenda puntsgewijs volgde. En wat ook de onhebbelijkheden van de cwv-leden waren, ze hadden in de zes jaar van arbeiderszelfbestuur geleerd dat de voorzitter de baas was. Donald hoefde dus niets te bevechten, hij was de voorzitter en iedereen deed wat hij zei.

Die gedisciplineerdheid was een van de dingen die Hans verraste in het jaar dat hij doorbracht in het bestuur. Vooraf had hij al gezegd dat hij niet de gebruikelijke termijn van twee jaar zou voltooien, maar tussentijds na een jaar al zou aftreden. Een langer bestuurslidmaatschap zou ten koste gaan van het marktonderzoek en de programmapunten die hij had, konden in principe makkelijk binnen een jaar afgewerkt worden.

IJverig ging hij aan de slag. En merkte toen dat snelle besluitvorming en democratie moeilijk te combineren waren. Als je erover nadacht was dat ook logisch, want bij democratische besluitvorming keken er vele ogen naar het voorstel, die meer gebreken ontdekten dan in een bedrijf waar alleen de

directie het beleid bepaalde, vaak gehaast en ook vaak met oogkleppen op. Maar het eindeloos delibereren vergde meer geduld dan Hans tot dan toe ooit had hoeven opbrengen. En niemand die dat geduld meer op de proef stelde dan Ursula den Tex, die naast de doortastende Tessel Pollmann de tweede VN-redacteur in het cwv-bestuur was.

Ursula was het vleesgeworden vraagteken. Haar zachte maar besliste stem klonk altijd aan het eind van een or/cwv-vergadering, als alles al een keer of wat herkauwd was en de voorzitter met een zucht van opluchting de zitting wilde afsluiten. Dan kwam Ursula met haar vraag: ‘Ja, maar, er is iets wat ik nog niet helemaal begrijp...’

De veteranen gingen dan een kopje koffie halen en staken een troostsigaretje op, het zou nog wel een uurtje of wat kunnen duren. Ursula was niet tegendraads, maar heel precies. En omdat zij wazig van nature was, duurde het heel lang voordat ze alles op een rij had. En als ze alles op een rij had, kon die rij weer zó in de war raken. Ursula iets uitleggen leek op het tot een toren opstapelen van speelgoedblokjes: hoe hoger je kwam hoe groter de kans dat het stapeltje ging wankelen en omviel. En dan kon je weer opnieuw beginnen.

Het was ook moeilijk te begrijpen hoe Ursula haar informatie opdeed. Haar brillenglazen waren van dik jampotjesglas, haar blauwgrijze ogen zwommen erin rond en ze deed Hans vaak denken aan de tekenfilmfiguur Magoo, die met zo’n zelfde bril op vrijwel nietsziend rondliep over bouwplaatsen en verkeerspleinen, zonder zich als door een wonder ooit te bezeren. Magoo zag alleen een paar vierkante centimeter van zijn omgeving en moest daaruit een beeld van het geheel proberen te krijgen. Ook voor Ursula gold misschien dat ze zó dichtbij moest komen om iets te zien, dat het heel lang duurde voordat ze een beeld van het geheel had. Die vreemde visie hielp haar wel bij haar stukken. Het kon soms maanden duren voordat Ursula een bijdrage voor Vrij Nederland klaar had, maar haar artikelen waren altijd puntgaaf en in het weergeven van kleine details was zij ongeëvenaard. Hans bewaarde zelden artikelen, maar Ursula’s beschrijving van het doelloos, door een onbegrijpelijke wereld stommelen van de bewoners van een tehuis voor demente bejaarden, had hem tot tranen toe geroerd. Hij bewaarde het en las het meermalen.

Als or-lid was zij een bezoeking, merkte hij al snel. De Weekbladpers was het eerste bedrijf in Nederland dat een partnerpensioen voor ongehuwden invoerde. Harmen Bockma had dit aan de orde gesteld, want het leek hem niet fair dat partners van homoseksuele werknemers niets zouden ontvangen na de dood van hun levensgezel, terwijl de echtgenoten van heteroseksuele werknemers wel een nabestaandenpensioen kregen. Na veel vergaderingen was de pensioencommissie er uitgekomen. Een echt partnerpensioen was het niet, maar ongehuwden konden een ‘nagelaten betrekking’ aanwijzen die bij voortijdig overlijden van de verzekerde een pensioenachtige uitkering ontving. Ursula den Tex was voorzitter van de commissie die samen met de verzekeringsmaatschappij deze oplossing uitgedokterd had. Toen de pensioencommissie eindelijk klaar was met de nieuwe regeling werden informatiebijeenkomsten georganiseerd om de verzekerden uit te leggen wat het partnerpensioen inhield. En wie het dan nog niet helemaal begreep kon zich inschrijven voor een consultatiemarathon die de verzekeringsmaatschappij zou houden bij de Weekbladpers. Op die dag gingen twee opgewekte verzekeringsdeskundigen in een vrij kantoortje zitten en ontvingen de verzekerden die nog vragen hadden. Er was een namenlijst gemaakt en voor iedereen was een kwartier beschikbaar. Totdat 's middags om twee uur Ursula zich meldde. Ze had zich op de lijst laten plaatsen omdat haar toch nog een vraag was ingevallen. Beide heren ontvingen haar vriendelijk en kordaat, de deur ging dicht. Toen Hans een uur later toevallig langs die plek liep zaten er vier mensen te wachten. En in de loop van de middag werd de rij wachtenden steeds langer. Totdat een van de deskundigen ze wegstuurde, het zou een latertje worden met Ursula. Maar uiteindelijk ging het toch allemaal door en ieders overheersende gevoel was: als iets Ursula-proef is, dan is het minstens driemaal zo goed beredeneerd als nodig. Tergend was de samenwerking met haar wel en Hans zocht tijdens vergaderingen geregeld een excuus om even de wandelgangen op te zoeken. Maar na een kwartiertje ging hij altijd weer naar binnen.

Het was 17 augustus 1977 en er was een ochtendvergadering uitgeroepen.

De zeven leden van het cwv-bestuur zaten naast elkaar aan de ene kant van de tafel, Harmen zat aan de overkant en Van Stiphout aan het hoofd. De stemming was gedempt en plechtig.

‘Ik heet iedereen welkom op deze woensdagochtend,’ zei Van Stiphout. ‘Zoals u weet gaat het vanochtend maar om één agendapunt. Dat is de positie van de directie, in het licht van wat Horinga en De Koning heeft geschreven. Of Knorringa en De Honing, zoals het bureau in uw kringen vaak genoemd wordt.’ Hij glimlachte even, om te laten merken dat commissarissen zo’n grapje wel konden waarderen.

‘Mag ik vragen,’ zei Hans, ‘gaat het om de positie van de directie of de positie van de directeur?’

‘Ik zie even het verschil niet,’ zei Van Stiphout.

‘Ik bedoel, gaat het om de bestuursvorm en de plaats van de directie daarin, of gaat het om de personen van de algemeen directeur en de adjunct?’

‘Ach,’ zei Van Stiphout, ‘ik snap het. Nee, het gaat nu om de algemeen directeur in persoon.’

Hij pakte het velletje papier op dat voor hem lag. Even leek het alsof hij iets ging voorlezen, maar hij legde het weer neer. In de stilte keek iedereen naar Harmen, die voorovergebogen zat, de handen gevouwen op tafel.

‘Ik wil niet vervelend zijn,’ zei Hans, ‘maar ik zie het nut van dit agendapunt niet. We gaan hier toch niet in groot gezelschap zitten praten over de persoon van de algemeen directeur? Als er over en weer kritiek is, kan dat toch beter in kleine kring besproken worden?’

Hij had zich voorgenomen niet mee te doen als de bijeenkomst zou neerkomen op het stenigen van Harmen, want dat had hij niet verdiend. Hij wist dat de vier bestuursleden die nu in hun tweede jaar zaten, hem liever kwijt waren. Vooral de kabouterrachtige VN-redactrice Tessel Pollmann had al heel wat clashes met Harmen achter de rug. Maar Tessel had te kennen gegeven binnenkort uit de or te willen stappen, en dus was haar vete met Harmen niet echt van belang meer. En als zij vertrok zou de meerderheid kantelen, want de nieuwe bestuursleden zouden eerst hun eigen ervaringen met de directeur willen opdoen.

‘Mag ik iets zeggen?’ zei Harmen met zachte stem, ‘ik dank Hans voor zijn woorden, maar ik heb een besluit mee te delen.’

Hij slikte even, en startte een lange liefdesverklaring aan het bedrijf dat hij nu met pijn, maar toch ook met trots zei te gaan verlaten.

Toen duidelijk werd dat het Harmens afscheidsspeech was, merkte Hans beweging op in het gezelschap. Iedereen ging even verzitten, de spanning was eraf.

‘Een speciale band heb ik natuurlijk met Vrij Nederland,’ eindigde Harmen, ‘het blad waar ik door omstandigheden al op mijn negende iets voor mocht doen. In de oorlog.’

Hij nam een slok van zijn koffie en liet door de emotie alles in zijn verkeerde keelgat glijden. Hoestend en proestend, met lange uithalen van ademnood, verdween hij door de deur in de richting van de toiletten.

‘Ik denk dat we de vergadering nu het best kunnen beëindigen,’ zei Henk van Stiphout. ‘Harmen wil per 1 oktober zijn dienstverband beëindigen, maar het ligt in de rede dat hij al binnenkort vertrekt en dan de resterende tijd in principe beschikbaar is voor advies aan zijn opvolger.’

Iedereen knikte en Van Stiphout verliet de vergaderzaal om Harmen te zoeken.

‘Het is een goed besluit,’ zei Tessel, ‘ik ben blij dat de kogel nu eindelijk door de kerk is. Rinus kon ook niet meer met hem door één deur.’ Haar kleine hoofd met de bolle wangen en het pagekapsel zag er opgewekt uit.

Zou Rinus haar in de afgelopen maanden gedirigeerd hebben? vroeg Hans zich af. De hoofdredacteur hield ervan om op afstand de touwtjes in handen te hebben en hij had in dit cww-bestuur twee redacteuren zitten. Maar Tessel oogde stevig en Ursula was in het geheel niet te besturen. Ook nu ging ze haar eigen gang. Ze liep naar de koelkast die in een alkoof van de vergaderzaal stond, pakte er na enig zoeken een fles Bokma uit en zei: ‘Ik ga naar Harmen. Wil er nog iemand mee?’

‘Nee,’ zei Donald, ‘ik kan nu geen jenever verwerken. Nooit eigenlijk. En Harmen wil volgens mij geen gezelschap.’ Ook de anderen schudden nee.

‘Ik probeer het gewoon,’ zei Ursula.

Toen ze even later de zaal verlieten en door de gang liepen zagen ze door de open deur Harmen in zijn kamer aan zijn bureau zitten, Ursula tegenover hem, de fles tussen hen in. Harmen glimlachte zowaar.

Het was twaalf uur en Hans liep De Engelbewaarder binnen. Het was nog

iets te vroeg voor de lunch, maar hij trof er toch Koos Jongeling aan, het lange hoofd van de advertentieafdeling.

Hij zat aan de kleine bar, zijn voeten tegen het schot, zodat hij zijn stoel gevaarlijk naar achteren kon laten hellen. Voor de rustige, voorzichtige Koos een opvallend gewaagde houding. En voor zijn biertje was het aan de vroege kant. Er was iets met Koos. Zou hij al weten dat Harmen zojuist zijn ontslag had ingediend?

‘Is er iets?’ vroeg Hans, ‘je zit hier zo vroeg al aan het bier. En dan ook nog alleen.’

‘Elvis is dood,’ zei Koos, ‘neem een pilsje van me.’

‘Ach,’ zei Hans, ‘hoe oud was hij?’

‘Tweeënveertig, zeiden ze op de radio. Vannacht is het gebeurd. Ik hoorde het in de auto. Ik was op weg naar een adverteerder, maar ik ben omgekeerd.’

Tweeënveertig. Elvis was ouder dan hijzelf, bedacht Hans, en Koos was nog jonger. Geen reden voor paniek en hypochondrie dus, de man was hen jaren en jaren vooruit.

‘Ik was meer een Rock-around-the-clock-fan,’ zei Hans, ‘Bill Haley.’

Koos knikte.

‘Ja, die had je ook,’ zei hij. Ze lieten het erbij, kennelijk verschilde hun muzikale smaak.

Bij het tweede glas bier vertelde Hans hem in vertrouwen dat Harmen Bockma zojuist was opgestapt.

‘Ja, dat zat er al een tijdje aan te komen,’ zei Koos peinzend. ‘Rinus klaagde steen en been dat hij er nooit was als je ’m nodig had. En als je Rinus tegen je hebt...’

Hans had het ook gemerkt. De uitgeverij en eenieder die er werkte hadden wat betreft Rinus maar één taak: klaarstaan voor Vrij Nederland. Dat stak hij niet onder stoelen of banken en Hans kon hem geen ongelijk geven. Als Rinus om tien uur ’s ochtends een probleem had dat hij met Harmen wilde bespreken, dan hoorde Harmen er ook te zijn: het bedrijf had het voortbestaan van het blad als doel, stond immers in de statuten.

Nu de directeur er een gewoonte van had gemaakt om nooit voor een uur of elf op kantoor te zijn, en soms in het geheel niet als hij werkte aan het

termijnplan, kwam het geregeld voor dat Rinus hem vergeefs zocht. En een pissige Rinus kon vuur spuwen.

‘Dit moet het enige bedrijf in Nederland zijn waar iedereen erop let of de directeur wel op tijd is,’ zei Hans, ‘in alle andere bedrijven is het precies omgekeerd. Proost!’

Tegen het licht in kijkend zag hij het silhouet van Karel Akersloot naderen.

‘Karel, biertje?’

Karel knikte en liet zich op het lage stoeltje zakken. Hij keek ernstig.

‘Dat zal een klap voor je zijn, het vertrek van Harmen,’ wierp Hans op. Karel keek hem aan en glimlachte een rij witte tanden bloot.

‘Ja, dat zie je goed,’ zei hij, ‘mijn hele dagritme zal veranderen als hij weg is. Maar wat dacht je van Rob? Die zit pas echt dag en nacht aan hem vast. Die jongen zal zich straks geen raad weten met z’n vrije tijd.’

Naast elkaar zittend aan de kleine bar, als twee kleine kleuters en één grote, keken ze de lange lege sleuf van De Engelbewaarder af. Het was stil rond het middaguur. Aan de voorkant van het café was een groot raam waar een bak zonlicht door naar binnen viel. Wie aan de kleine bar zat keek in het licht en zag alleen schaduwen en schimmen naderen. Maar nu bleef het café leeg.

‘Waarom ben je niet bij Harmen?’ vroeg Hans.

Karel Akersloot haalde zijn schouders op. ‘Ach, Ursula is nu bij hem,’ zei hij, ‘en giet hem vol met jenever. Dat geeft me even vrijaf. En ik moet je iets vragen.’

‘Vraag maar op,’ zei Hans, maar Karel aarzelde. Koos begreep de hint en hees zichzelf overeind met een ‘Sommige mensen moeten de economie op gang houden.’

Hij rekende niet af, Koos had een maandrekening bij De Engelbewaarder. Aan het eind van de maand zag je in veel postvakjes bij de Weekbladpers een De Engelbewaarder-envelop met de rekening liggen. Die had status, het betekende dat je meer consumeerde dan je redelijkerwijs aan geld met je meedroeg, en het betekende dat het café je kredietwaardigheid vertrouwde of je belangrijk en vip genoeg vond om enig risico te lopen.

‘Ik heb een vraag van Harmen,’ zei Karel toen Koos uit het zicht was, ‘ik

leg het maar meteen op tafel. Het zal wel enige tijd duren voordat de commissarissen en de cwv het eens zijn over het profiel van de nieuwe directie. Intussen moet het bedrijf wel gerund worden. Het lijkt Harmen een goed idee als jij en Dick dat samen zouden doen.'

Hans was verbaasd.

'Ik wil absoluut niet in een directierol terechtkomen,' zei hij, 'dat weet Harmen toch? Ik heb dat acht jaar bij Inter/ View gedaan en het is me slecht bevallen. Ik heb de neiging mezelf de vernieling in te werken. Daarbij komt, ik wil schrijven.'

Eerder dat jaar was zijn roman Zwarte rijst verschenen. Uitgever Thomas Rap had het boek aangekondigd en Hans onder druk gezet het af te maken, net toen hij togetreden was tot de ondernemingsraad. Rap was een aardige kerel en had kennelijk de omzet nodig, maar het jakkerend schrijven was Hans slecht bekomen, hij schreef zuinig en precies en dat vergde concentratie en tijd. Alhoewel de kritieken goed waren had hij een vervelend gevoel overgehouden aan deze haastproductie. Waarom liet hij zich toch altijd verlokken tot zulke tijdrovende bijbaantjes?

'Jawel, jawel,' zei Karel haastig, 'maar het gaat om iets tijdelijks, een paar maanden hooguit. Je hebt dat toch ook gedaan toen Dick ziek was?'

Hans herinnerde zich nog levendig alle speculaties die toen de ronde deden. En hoewel Dicks werk weinig tijd had geveerd, gaf het zoveel afleiding dat hij ook enkele maanden niet toegekomen was aan zijn roman. Om te kunnen schrijven moest je je hoofd leeg kunnen maken.

'Ik doe het niet,' zei hij ferm. Karel keek hem langdurig aan met een mengeling van verbazing en bewondering.

'Je meent het echt!' zei hij, 'je wilt niet hogerop. Harmen was er al bang voor, maar ik dacht dat je het een beetje speelde. Dan ga ik dat nu maar weer aan Harmen vertellen.'

Hij leegde zijn glas bier en vertrok.

Hans zat nu alleen in het café en dacht na. Elvis dood. 'Een tijdperk wordt afgesloten' zouden de kranten ongetwijfeld vandaag en ook morgen nog berichten. Harmen zou geen berichtje waard zijn. In deze progressieve tijden was het lot van directeuren geen nieuws.

hoofdstuk 5

Jaap en Dick

1978 – 1981

Harmen was van de ene op de andere dag weg. Natuurlijk volgde enkele weken na zijn vertrek een mooi afscheidsfeest in de Brakke Grond, maar toen hij bij die gelegenheid liet weten inmiddels een baan te hebben als directeur van Annoventura, een dochteronderneming van Elsevier, en daar nieuwe bladen zou gaan opstarten, rees het vermoeden dat hij gekozen had voor een kapitalistische carrière. Dat hielp bij de verwerking van zijn vertrek, al vroeg men zich wel af hoe de joyeuze directeur met zijn zijden sjaaltje zich zou voelen te midden van de antracietpakken-en-dassen-cultuur van de Elsevierbaronnen. Hans zag weer eens hoe makkelijk een bedrijf gaten opvult. Als hij tegenwoordig bij Inter/View kwam (een deel van de Weekbladpersonderzoeken liet hij daar uitvoeren) moest hij zich geregeld voorstellen bij de receptie en was elke keer weer blij als er een projectleider langskwam die hem nog herkende. Dat zou Bockma binnenkort ook overkomen, bedacht hij.

Hoe belangrijk, hoe cruciaal iemand voor een bedrijf ook is, na zijn vertrek vult de leemte zich vanzelf op en binnen de kortste keren is er geen enkele verwijzing meer naar zijn aanwezigheid. Logisch, want hij is er niet meer en het bedrijf moet verder. Het is geen desavouering achteraf want de bewondering blijft en als zo'n functionaris nog eens langskomt en iemand van vroeger ontmoet kan hij rekenen op een hartelijke ontvangst en enkele minuten herinneringen ophalen. Niet veel langer, want het werk roept. En ja, daar maakt hij geen deel meer van uit. Bedrijven zijn zelfherstellende organismen, ze overleven zonder enig hartzeer degenen die er vertrekken.

Hans en de andere stafleden hadden achteraf enige spijt over hun duit in het zakje dat Horinga en De Koning hun voorgehouden had, en Hans nam zich voor nooit meer zo openhartig te zijn tegenover een organisatieadviesbureau.

Maar het leven ging verder en de vraag die volgde was: kon Dick Koger

de opvolger worden? En wat zou er gebeuren met Rob Schering en Karel Akersloot die hun bestaan helemaal gekoppeld hadden aan de werkstijl van Harmen? Rob liet de vraag niet lang onbeantwoord, hij vertrok al vrij snel naar Annoventura om daar opnieuw Harmens rekenmeester te worden. De staf was verbaasd en ook enigszins boos, want de ergernis over de wijze waarop hij en Karel door Harmen behandeld werden had een grote rol gespeeld in hun kritiek op de directeur. En nu ging hij hem toch weer achterna!

‘Pavlov, of... de zweep ligt klaar,’ schreef Piet Lagardus in de Personeelskrant waarvoor hij een dagboekrubriek vulde, maar die trap-na was Hans te gortig. Hij publiceerde een maand later een ‘Uitlui’ met aardige herinneringen aan de vertrokken controller: ‘Toen ik drie jaar geleden bij de Weekbladpers kwam werken en als fonkelnieuwe marktonderzoeker wat doelloos rondliep, vervuld van mooie idealen maar met de steeds sterker opkomende praktische vraag Wat doe ik hier eigenlijk?, was Rob Schering de enige die op de gedachte kwam dat het misschien wel aardig zou zijn om me aan deze of gene voor te stellen.’

Na het vertrek van Rob werd verwacht dat ook Karel Akersloot hem zou volgen in de richting van Harmen. Maar Karel ging zijn eigen weg en werd beheerder van de Nieuwe Kerk. Met hem verdween de laatste fysieke herinnering aan Harmen.

De firma Horrynga en De Koning had een dik rapport met veel adviezen over de structuur nagelaten en één aandachtspunt: de zinsnede in de statuten van de Stichting Weekbladpers waarin gezegd werd dat het doel van het bedrijf het voortbestaan van het progressieve, uit het verzet afkomstige blad Vrij Nederland was. ‘Het Primaat van VN’ noemden ze het en adviseerden dat het verstandig zou zijn erover na te denken of dit nu echt de bestaansreden van het bedrijf moest blijven.

Het corpulente rapport met z’n structuuradviezen verdween al snel in vele laden, maar het Primaat werd woedend opgepikt door Joop Niezen, hoofdredacteur van Voetbal International. Vanuit het verre Rotterdam liet hij weten dat het voor hem en de zijnen onverteerbaar was dat de toekomst van hun blad ondergeschikt gemaakt zou worden aan die van Vrij Nederland.

‘Wat een gedoe,’ zei Donald Sanderij geërgerd en bezorgd tegen Hans

toen ze samen naar Rotterdam reisden voor een verbroederingsbijeenkomst. Er werd een voetbalwedstrijd gehouden tussen de vi-redactie en wat voor hen 'Amsterdam' was: de verzameling linkse intellectuelen die hun centen opmaakten.

Piet Lagardus had de wedstrijd georganiseerd en strooide zout in de vi-wonden door op de shirtjes van de Amsterdammers 'FC Primaat' te laten afdrukken. Hans had beloofd een verslag van de wedstrijd te schrijven voor de Personeelskrant en noteerde al kijkend alvast enkele zinnestukjes:

Gerard van Westerloo betrad luid wijzend het strijdperk, goochelde even achteloos met de bal en zocht meteen naar adem happend de bank op.

En:

George Panne had zich tussen de doelpalen gezet. Regelmatig kreeg hij een bal tegen zich aan, hij viel dan langzaam om, met een vreemd galmend geluid.

George Panne was een hoogrood aangelopen administrateur die veertig kilo eerder een aardige keeper was geweest. Eigenlijk net als Joop Niezen, die in het andere doel stond en over wie Hans noteerde:

Joop Niezen rolde nerveus voor zijn doel heen en weer.

Later in de middag was een gesprek met Niezen gepland over het Primaat; misschien moest hij dit zinnestukje maar niet gebruiken.

Met natte haren maar in opgeruimde stemming (vi had gewonnen) heette Niezen hen later welkom in de spreekkamer van de redactie. Donald en Hans waren namens het cwv-bestuur gekomen en Hilda Verwey zat er al toen ze binnenkwamen. Zij was de vertegenwoordigster van de Raad van Commissarissen. Ze stond niet op van haar stoel toen ze binnenkwamen en later, bij hun vertrek, begreep hij waarom: Hilda was een heel kleine vrouw, die zittend op een stoel nog redelijk normaal oogde en daarom die positie niet graag prijs gaf. Over de tafel heen gaf ze hen een hand. Ze was zeventig, een beroemde feministe en sociologe. Ze had de verhoorde hoofdhuid van een komodo varaan en hield zich ook even roerloos. Maar Hilda Verwey oogde niet wreed, eerder mild luisterend. En als zij iets zei, een zeldzaamheid, dan liet ze een aangename stem horen, een nette omastem. Het was de eerste keer dat Hans haar zag. Ze oogde formidabel.

Joop Niezen was een vlezig man met een snel verhit rakend hoofd en

een stevige bos haar. Zijn vierkante kin had in de loop van de tijd een onderkin gekregen en ook de rest van zijn lichaam was na zijn voetbalcarrière behoorlijk uitgedijd. Hij was keeper van ado en agovv geweest, wist Hans nog uit de tijd dat hij het voetbal intensief volgde, en had toen al een stevig postuur. Maar nu liep dat uit de hand en een boze Joop Niezen zou een kamer als deze moeiteloos in zijn eentje gevuld hebben. Gelukkig was de boosheid onder controle.

Joop liet weten dat hij nooit de statuten van de Weekbladpers had gelezen, maar niet negeren kon wat Horinga en De Koning nu boven tafel hadden gebracht.

‘Het komt er eigenlijk op neer dat we met z’n allen voor het blad van Rinus werken,’ zei hij. ‘Ik zit hier met anderhalve man en een paardenkop elke week dit blad in elkaar te timmeren en we maken winst in overvloed. En dat gaat dan linea recta naar Vrij Nederland? Geen denken aan.’

Even zag het ernaar uit dat hij met een zware vuist op tafel zou slaan, maar Joop was goed opgevoed en hij hield zijn gebaren in aanwezigheid van Hilda Verwey klein.

‘Zo is het artikel natuurlijk niet bedoeld,’ zei Hans, ‘trouwens, Vrij Nederland loopt óók als een trein. Jullie winst gaat echt niet naar Amsterdam.’

‘Nou, hier blijft het in elk geval niet,’ zei Niezen met een kleine lach in de richting van Hilda, die echter niet reageerde.

‘Het gaat natuurlijk gewoon in de reserves zitten. Het appeltje voor de dorst,’ zei Hans. Nu knikte Hilda.

‘Dat begrijp ik ook wel,’ zei Joop Niezen, ‘en ik zal direct toegeven dat Vrij Nederland maatschappelijk belangrijker is dan ons voetbalblad. Maar om nu al bij voorbaat in de statuten te zeggen dat het hele bedrijf draait om dat blad, dat gaat me toch te ver.’

Hans draaide een shagje van zijn nieuwe merk, Drum. Hij zag Niezen kijken.

‘Mijn nieuwe shag,’ zei hij, ‘door de Consumentenbond uitgeroepen als de meest gezonde.’

‘Dat doen ze met zo’n rookmachine, nietwaar?’ zei Donald, die zijn Van Nelle voor de dag haalde.

‘Ja, het is een idioot gezicht, zo’n machine die achter elkaar sigaretjes rookt,’ zei Hans, ‘maar dit merk schijnt het laagste teergehalte te hebben.’

‘Dan leef je dus een paar maanden langer,’ zei Niezen, ‘tel uit je winst.’ Hans knikte.

‘Waarom ik het doe weet ik eigenlijk niet,’ zei hij, ‘want die laatste periode van je leven is nooit de plezierigste. Misschien moet ik toch maar teruggaan naar mijn oude vrouwde Samson.’

De verandering van onderwerp had de stemming relaxter gemaakt. Zelfs Hilda Verwey leek wat minder formidabel in haar zwijgende pose.

‘Koffie?’ vroeg Joop Niezen, en terwijl ze wachtten tot zijn assistente de kopjes bracht, probeerde Hans voorzichtig een oplossing.

‘Jij wilt eigenlijk vastgelegd hebben dat alle bladen van de Weekbladpers op dezelfde manier behandeld worden,’ zei hij, ‘geen voorrang voor Vrij Nederland.’

‘Ja, precies,’ zei Joop.

‘Maar je bent het er wel mee eens dat als de nood aan de man komt en het bedrijf moet een keus maken welk blad overleeft, dat dan Vrij Nederland belangrijker is dan vi?’

Joop dacht na. Zijn assistente bracht de kopjes binnen en zette ze op tafel. Zwijgend namen ze hun eerste slok.

‘Ik heb het over de uiterste situatie,’ zei Hans. ‘Stel: Vrij Nederland en Voetbal International zitten allebei in grote problemen, maar het bedrijf heeft slechts geld voor één reddingsoperatie. Dan zou Vrij Nederland voorgaan. Zou je met die interpretatie van dat primaatsartikel kunnen leven?’

‘Ja,’ zei Joop met tegenzin, ‘ik vind het niet leuk, maar als je het zo interpreteert zou ik het acceptabel vinden.’

‘Nou, laten we dan proberen een formulering te maken die als uitleg toegevoegd wordt aan dat artikel uit de statuten. Dan zijn we er!’

Voor het eerst sprak Hilda Verwey.

‘De heer Vervoort heeft hier een goed idee te pakken,’ zei ze met een heldere lichte stem en het accent van de betere kringen uit de jaren dertig.

‘Ik help het u wensen,’ zei Niezen, ‘dat krijgt hij nooit langs Rinus.’

Maar Rinus maakte geen enkel probleem toen Hans hem een paar dagen later een formulering voorlegde: Alle bladen van de Weekbladpers zijn

zakelijk gelijkberechtigd en dienen te voldoen aan dezelfde rendementseisen. Alleen in uiterste noodzaak geldt het in de statuten verwoorde primaat van Vrij Nederland.

Met enige trots stuurde Hans de twee zinnnetjes op naar Rotterdam en ook Joop Niezen kon ermee leven. Er zou een tweede bijeenkomst volgen waarbij Donald als voorzitter van de cwv en Hilda Verwey namens de commissarissen deze interpretatie van de gewraakte passage uit de statuten van de Stichting Weekbladpers zouden ondertekenen.

Maar het kwam er nooit van. Nu er een oplossing was had Joop Niezen z'n belangstelling voor het probleem verloren, er was altijd wel iets belangrijkers te doen dan het afronden van de primaatkwestie. Een paar jaar later wist niemand meer dat het ooit een probleem was geweest.

Direct na het vertrek van Harmen ging Dick Koger er zichtbaar van uit dat hij diens opvolger zou worden. Maar behalve zijn loyale secretaresse Corry Smits was hij vermoedelijk de enige die er zo over dacht, in de wandelgangen van de Weekbladpers was er geen twijfel over dat er iemand anders gezocht moest worden.

‘Hoe vertellen we het Dick zo zachtjes mogelijk?’ zei Donald tijdens de besloten bestuursvergadering die over de opvolging ging en hij keek naar Hans. De andere leden van het bestuur keken met hem mee. Hans was als staflid degene die het dichtst bij Dick stond en dus de meest aangewezen om hem de slechte boodschap te brengen.

Hij zocht vergeefs naar argumenten om zich eronderuit te wurmen, en knikte ten slotte.

‘Ik doe het wel.’

Diezelfde middag zat hij al in Dicks kamer tegenover hem aan zijn bureau. Dicks hoofd was bijzonder geschikt voor sigaren en in zijn pruimenmond stak een stevig exemplaar. Hij kon ook echt paffen en de rook met genoeg nakijken, had Hans inmiddels geconstateerd, terwijl hij hem de resultaten van het meest recente onderzoek vertelde. Hoe meer hij op de cijfers inging hoe aandachtiger Dick de rook van zijn sigaar volgde.

‘Ik moet je ook even iets zeggen in mijn andere rol, als cww-bestuurslid,’ zei Hans na een halfuur. Nu werd Dick alert.

‘We hebben erover gesproken en ik moet je namens het bestuur melden dat we jou eigenlijk niet zien als een voor de hand liggende opvolger van Harmen,’ zei Hans voorzichtig.

‘O,’ zei Dick en hij nam zijn sigaar uit de mond. Hij plukte er met geforceerde aandacht een klein nat stukje tabak af. ‘Zo, jullie zien het niet in me zitten.’

‘Niet echt,’ gaf Hans toe.

Dick keek hem even kort aan en als blikken konden doden was Hans ter plekke overleden. Hij kon het zich goed voorstellen. Dick was een aardige kerel en in een ander tijdsgewricht zouden ze bevriend hebben kunnen zijn, of ten minste zorgeloos naast elkaar hebben kunnen voortbestaan. Maar in deze context was een botsing onvermijdelijk.

‘Is er ook een bepaalde reden voor jullie houding?’ informeerde Dick sarcastisch.

‘Er gaat niet veel van je uit,’ zei Hans. Het was te hard geformuleerd, besefte hij terwijl de woorden uit zijn mond kwamen, maar hij kon de zin niet meer veranderen. Dick zweeg. Hij haalde diep adem.

‘Goed, als dat jullie indruk is, moet ik daarmee leven,’ zei hij, ‘maar er was in het voorstel van Horringtona en De Koning sprake van een tweemansdirectie. De nieuwe directeur en ik kunnen samen de kar trekken.’

Hierop was Hans voorbereid.

‘Daar hebben we het in het bestuur over gehad,’ zei hij, ‘maar wij zijn er toch voor dat één persoon de algemeen directeur is.’

‘O,’ zei Dick verbaasd.

‘Ja,’ zei Hans, ‘in de medezeggenschap doet iedereen mee, maar de uitvoering van de democratische besluiten moet wat ons betreft gebeuren volgens de traditionele hiërarchie. Dat is het meest efficiënt. En daar past een eenhoofdige leiding bij.’

Dick wist dat Hans gelijk had. De kracht van de organisatie zat erin dat na de democratische besluitvorming de uitvoering op een traditionele top-down manier plaatsvond. En met heel wat minder gezeur dan elders, want waar in andere bedrijven de werknemers vaak dwars gingen liggen als zij het niet

eens waren met de koers van de top, kon dat bij de Weekbladpers niet voorkomen. Het besluit was immers democratisch genomen?

Dick had geen weerwoord.

‘Oké. Nou, bedankt zal ik maar zeggen,’ zei hij ten slotte en sloeg een mapje open dat voor hem op zijn bureautafel lag. Hans stond op.

‘Ja, sorry,’ zei hij, ‘ik kan er niets anders van maken.’

‘Het is al goed.’

Het leek er in de dagen daarna niet op dat Dick erg in zak en as zat. Hij was ook niet het type om zich door brandende ambitie te laten leiden. Uitvoerig had hij in de personeelskrant verteld hoe hij eigenlijk op een sabbatical door India aan het reizen was toen hem de baan bij de Weekbladpers werd aangeboden, en dat hij daarna de reis toch gewoon vervolgd had alvorens zich na enkele maanden te melden.

Dick was iemand die goud op straat vond, en dat als vanzelfsprekend in zijn zak stak: een verdiende speling van het lot. Zo had hij ook de door Harmen verlaten directiepost gezien, een verloren voorwerp dat op zijn weg kwam. Nu dat niet doorging staakte hij wel zijn bijna dagelijkse bezoek aan De Engelbewaarder, waar hij na gedane arbeid een pilsje placht te drinken. Mogelijk vond hij het idee onaangenaam daar Hans en mogelijk ook andere leden van het bestuur aan te treffen. In die tijd kocht hij samen met Bas Lubberhuizen, de uitbater van De Engelbewaarder, een klein café in de Nieuwe Hoogstraat. Dat maakte het eenvoudig om voortaan elders de avond door te brengen. De Hoogte hadden ze het toepasselijk genoemd. Het was een aardig bruin café, maar zo klein dat eigenlijk niemand ervan kon bestaan. Zelfs niet de persoon achter de bar. Dick vertelde het met een klein berustend glimlachje aan een groepje stafleden die hij voor de opening uitgenodigd had. Hans had hij niet kunnen overslaan en op zijn beurt had deze niet kunnen wegblijven. Zo stonden ze tot elkaar veroordeeld glazen bier naar binnen te werken totdat de bel voor de laatste ronde hen verlostte.

Het zoeken naar een opvolger voor Harmen liep via de Raad van Commissarissen. Dat was het meest logisch want zij hadden de benodigde zakelijke netwerken voor het vinden van een capabele opvolger. En omdat zowel de RvC als het cwv-bestuur de kandidaat moest goedkeuren deed het er weinig toe wie het voortouw nam.

Af en toe vernam het bestuur dat er weer kandidaten waren gesproken en afgewezen, dan wel afgehaakt na het lezen van de informatie over het werknemerszelfbestuur.

Na enkele maanden leek het de vraag of er ooit iemand gevonden zou worden die aan dit vreemde bedrijf leiding zou willen geven. De redding kwam uit onverwachte hoek.

‘Dick heeft zelf iemand gevonden!’ meldde Donald Sanderij aan zijn bestuur, met een halve glimlach.

‘Maar daar heeft hij toch geen enkel belang bij?’ vroeg Ursula den Tex. Zij was na het vertrek van Tessel Pollmann de enige VN-redacteur die in de ondernemingsraad zitting had.

‘Nou,’ opperde Hans, ‘als er een nieuwe algemeen directeur moet komen heeft Dick er natuurlijk wel belang bij dat het iemand is met wie hij overweg kan. Wie is het?’

Donald keek op een papiertje.

‘Een zekere Rijk. Jaap Rijk. Hij is directeur van een groot reclamebureau.’

Hans was verbaasd.

‘Welk reclamebureau? Lintas? Dan ken ik hem wel van vroeger.’

Donald haalde zijn schouders op. ‘Geen idee. Het zou kunnen.’

In zijn eerste jaren als marktonderzoeker, nog als assistent van dichter Hans Faverey, was Hans geregeld met zijn baas naar Rotterdam meegereisd voor bijeenkomsten met Levers zeep. Dit Unileverbedrijf probeerde zijn merken wasmiddel zo gedifferentieerd mogelijk te positioneren. In essentie waren de waspoeders identiek, gaven de beleidsmakers grif toe aan de marktonderzoekers, maar het ene merk kreeg een hoge status in de reclame en was dan ook wat duurder, terwijl het andere vooral gericht werd op de ouderwets-degelijke witter-dan-wit huissloof en het derde op de huisvrouw die op de penning moest zijn en zich geen dure wasmiddelen kon permitteren. Zo werd de markt verdeeld in doelgroepen en daar gingen die vergaderingen en de onderzoeken over. Bij de besprekingen was geregeld een reclamemaker aanwezig van Lintas, het Unilever-reclamebureau. Een jonge kritische account executive, zoals projectleiders in de reclame genoemd werden, een intelligente dertiger met een schedel die toenemende kaalheid beloofde. Hij

had een opvallend bekakt accent met een rol-r. In de debatten tijdens zo'n bijeenkomst kon hij goed weerwerk leveren en hij wist ook wel iets van onderzoek. Meester Jaap Rijk liet hij zich noemen, de academische titel was hem lief. En nu, ruim tien jaar later, was hij kennelijk sollicitant bij de Weekbladpers.

‘Wel een goeie kerel. Vroeger dan,’ zei Hans.

Er werd een gesprek georganiseerd met de directeur in spe en op de betreffende middag stond Hans in de rammelende lift met een bezoeker. Deze was van normale grootte en bouw, met een belangstellend hoofd waarin een spitse neus de voornaamste blikvanger was. Geen arendsneus, kleiner, meer de neus van een ongevaarlijk soort nachtuil. ‘Is deze lift wel veilig?’ vroeg de man op geaffecteerde toon en Hans herkende Jaap Rijk.

Ze waren tegelijk op weg naar de grote vergaderzaal waar het gesprek zou plaatsvinden.

De herkenning was niet wederzijds, en Hans begreep dat wel. Hij had de Unilever-vergaderingen bijgewoond als assistent-projectleider en zich alleen in de gesprekken gemengd als zijn baas Hans Faverey steun nodig had. En dat was maar zelden het geval. Faverey had er slag van om argumenten en zienswijzen die hem niet bevielen met een klein laatdunkend handgebaar van tafel te vegen, of net te doen alsof hij ze niet hoorde.

Jaap Rijk was een stuk kaler geworden en meer dan tien jaar ouder. Zware lunches, lange werkdagen en veel drank, het bestaan bij een reclamebureau liet zijn sporen na. Maar in het sollicitatiegesprek met het cww-bestuur maakte hij een bevlogen indruk. Zijn hele leven had hij eigenlijk gewacht op een kans als deze, eindelijk iets te kunnen doen voor een kwaliteitsuitgeverij. En dan ook nog voor een blad dat hij al vanaf zijn vroegste jeugd las.

‘Toch niet al tijdens de oorlog?’ vroeg Ursula met een kleine glimlach. Het was een standaardgrap van Rinus, dat de drukoplaag van Vrij Nederland tijdens de oorlog meer dan een miljoen geweest moest zijn als je iedereen mocht geloven die zei het in die tijd gelezen of bezorgd te hebben.

‘Nee, daar was ik toen nog veel te jong voor,’ zei Jaap, ‘maar wel al sinds mijn studententijd. In de jaren zestig.’

‘Ik las toen liever de roze HP,’ zei Hans, ‘met die aardige achterpagina

met allerlei badinerend opgeschreven nieuwtjes. Simon Vinkenoog had je, en die fietsende journalist die later zelfmoord pleegde. Kom... Theun de Winter heeft z'n fiets nog geërfd.'

Maar Jaap liet zich niet afleiden.

'Als ik leiding mag geven aan dit mooie bedrijf, dan is dat wat mij betreft de kroon op het werk,' zei hij. Zijn ogen waren enigszins vochtig, maar het was mogelijk dat hij contactlenzen droeg.

Jaap dacht er zelfs aan om zich in dit linkse milieu te excuseren voor zijn Leids studentenaccent. 'Daar raak ik nooit meer van af, jongens, dus als jullie me willen hebben zul je me dat éne bezwaar moeten vergeven.'

Hans bracht na afloop van het gesprek zijn goede herinneringen aan Jaap in en de nieuwe directeur werd met unanieme stemmen gekozen door het cww-bestuur en benoemd door de Raad van Commissarissen. Ook Dick toonde zich ingenomen met de nieuwe situatie. Toen Hans hem in de wandelgang tegenkwam moest hij zijn triomf kwijt.

'Jaap is algemeen directeur maar hij en ik zijn allebei tot statutair directeur benoemd,' zei hij, 'en wat jullie je niet gerealiseerd hebben is dat we dan feitelijk evenveel bevoegdheden hebben. De statuten maken geen onderscheid tussen de ene statutair directeur en de andere. We zijn dus wel degelijk een tweemansdirectie.'

Hij keek triomfantelijk.

'Nee, dat wisten we niet,' zei Hans. 'Hartelijk gefeliciteerd.' Ze gaven elkaar een hand.

'Nou, ik zal er geen misbruik van maken,' zei Dick met een kleine zuinige glimlach. Die avond stond hij voor het eerst sinds lang weer in De Engelbewaarder en dronk tot sluitingstijd.

'Ik weet niet of ik morgen op tijd ben,' zei Hans toen ze bij de laatste ronde nog een biertje bestelden.

'Ik moet wel,' zei Dick, 'mijn vader leerde me altijd: 's avonds een man, 's ochtends een man. Hoe beroerd ik me ook voel, ik ben op tijd. Maar ik geef toe, ik hou het overdag rustig.'

Jaap liet enkele weken later in zijn eerste speech als directeur het in de vergaderzaal verzamelde personeel weten dat met deze benoeming een jongensdroom in vervulling was gegaan. Natuurlijk, hij had zijn hele leven in

de mallemlen van de reclame doorgebracht, maar in zijn hart was er altijd het verlangen geweest naar een bestaan dat echt zin had. En dat kon hij nu vinden, als directeur van bladen die een maatschappelijke functie hadden. En dan natuurlijk primair Vrij Nederland.

Rinus stond bij Hans in de buurt toen Jaap zijn liefde voor Vrij Nederland verkondigde en liet af en toe een nadrukkelijk 'hear hear' horen. Maar toen Hans hem aankeek verscheen er een kleine ironische glimlach om de mond van de hoofdredacteur en hij knipoogde even. Jaaps pathos paste eigenlijk niet zo bij de toch wat cynische houding van de gemiddelde Weekbladperser, en ook Rinus vond het een beetje overdreven. Maar Jaap kreeg het voordeel van de twijfel.

Het eerste besluit van de nieuwe directie betrof de aanschaf van een nabijgelegen pand aan de Kloveniersburgwal. Het kostte 700.000 gulden en was een doolhof uit het bouwjaar 16-zoveel. Er moest behoorlijk wat onderhoud aan verricht worden, maar daar was geen tijd voor. Onder Harmen was het aantal werknemers explosief gestegen en de hele advertentieafdeling was in arren moede al verhuisd naar een pand aan de Herengracht. Daar hadden ze veel te weinig contact met de VN-redactie, liet Koos Jongeling bij elke stafvergadering weten. Niet dat de redactie ooit iets aan de advertentieverkopers vertelde over hun plannen, dat gaf Koos grif toe. Maar als je bij ze in de buurt was ving je allicht nog eens iets op.

En daarom wilde Koos dichterbij zitten met zijn afdeling en daarom was er geen tijd om het pand grondig te renoveren. Besloten werd het hier en daar van een nieuw verfje te voorzien en de stukgelopen vloerbedekking te vervangen. Waar nodig, dan.

Iedereen die meedeed aan de bezichtigingen die de interne dienst bijna dagelijks organiseerde, raakte verliefd op het pand. Het bestond uit een kelderruimte, twee woonlagen en een zolder, plus een achterhuis, waar vroeger vermoedelijk een koetshuis was geweest met een nu niet meer bestaande uitgang naar de Sint Antoniebreestraat. Het had een royale entreehal met marmeren tegels, van waaruit een brede trap in een halve cirkel

omhoogliep naar de eerste verdieping. Via een balustrade kon men van daaruit naar beneden in de hal kijken. Het was een feest voor het oog. De trap liep langs een nis waarin een tafereel uit het Oosten was gebeeldhouwd, een kameel met vracht. Het pand was heel lang in bezit van een onderneming geweest die handel dreef met de Oost. Voor de Personeelskrant had Ursula den Tex, zelf telg uit een oud Amsterdams geslacht, uitgezocht dat het in de zeventiende eeuw bewoond werd door de patriciërsfamilie Burgh en daarna door de steenrijke Oud-Indischgast Cornelis Valckenier.

De Nieuwmarktbuurt was een paar jaar eerder, tijdens de aanleg van de metro, het terrein geweest van veel krakersacties en om te voorkomen dat het pand bezet zou worden moesten enkele werknemers er al gaan werken. Hans had zojuist voor elkaar gekregen dat Bouke Waltsma, zijn collega van Inter/View, overstapte naar de Weekbladpers en hem parttime ging helpen met het steeds groter wordende onderzoeksprogramma. Met z'n tweeën waren ze de eerste bewoners van het nieuwe pand. Er was één ruimte direct te betrekken op een tussenverdieping tussen de begane grond en de eerste verdieping. De royale kamer had een hoog plafond, een schouw en uitzicht op de gracht. De schilder die er aan het werk was liet trots zien hoe hij bezig was namaak-marmer te schilderen op de zijpanelen van de schouw.

‘Ik ben een van de weinigen die dat nog kan,’ zei hij tegen Bouke, ‘de jonge schilders van nu hebben geen idee hoe dat moet.’ Deze kamer zou Hans’ werkplek voor de komende tien jaar worden, al kon hij dat toen alleen nog maar hopen. Bouke en hij bestelden twee grote bureaus en gingen tegenover elkaar zitten. Als ze met elkaar spraken trok hun blik vanzelf naar de gracht, voor Bouke links van hem en voor Hans rechts. Het uitzicht op de gracht gaf rust. Aan de overkant was ijssalon Tofani gevestigd, waar de tafeltjes buitengezet werden zodra de temperatuur boven de twintig graden kwam. Alexander Pola kon je er dan vaak een kopje koffie zien drinken.

Zij waren de pioniers van de Weekbladperskolonie die zich hier vestigden en meermalen per week het wandelingetje heen en terug maakten naar de Raamgracht, voor een praatje of een vergadering.

Enkele maanden later, toen een groter gedeelte van het pand was opgeknapt, kwam Jan Lansinga met zijn groepje productieplanners over. Zij brachten veel rommel met zich mee, drukproeven, litho’s, kratjes bier,

dossiermappen, fotoafdrukken; de productiemannen waren gewend te wonen in jongenskamers waarin alleen zichzelf de weg wisten.

Daarna kwam het advertentiebedrijf onder leiding van Koos Jongeling en de afdeling oplaagexploitatie: de bladpromotoren met hun chef Piet Lagardus, en Kees van Nijnatten die de losse verkoop beheerde.

Op de Raamgracht bleef Vrij Nederland zitten, met de hoofddirectie, de interne dienst, de postkamer, de boekhouding, de automatisering en de abonnementenadministratie. De jongens van de postkamer liepen viermaal per dag heen en weer met de post.

Dick Koger kreeg als commercieel directeur natuurlijk de mooiste plek op de Kloveniersburgwal, een riante kamer op de eerste verdieping met uitzicht op de gracht en een belendend klein kamertje waar zijn secretaresse Corry Smits huisde. Toen Hans hem feliciteerde met zijn mooie behuizing, knikte hij en zei: ‘En o ja, ik hoor zojuist dat ik benoemd ben in het notu-bestuur. Jaap vindt dat ik dat moet doen. Ik weet er natuurlijk ook meer van dan hij.’

De notu was de overkoepelende vereniging van tijdschriftenuitgevers, wist Hans. En dit zou dan wel een eervolle benoeming zijn.

‘Veel vergaderen?’ vroeg hij beleefdheidshalve.

‘Dat hangt van de commissies af waar je in terechtkomt,’ zei Dick, ‘hoe belangrijker hoe minder vergaderingen. Want dan zit je met mensen die volle agenda’s hebben. Ik heb het getroffen, ik zit in de gewichtigste.’

Hans was verbaasd over deze mededeling. Het leek alsof Dick indruk wilde maken, en dat was niet zijn stijl. Het zat hem misschien toch erg dwars dat niet hij maar Jaap Rijk de algemeen directeur was geworden.

‘Nou, dat is mooi voor je,’ zei Hans en hij ging naar de overkant van de gang. Daar was een bijna even grote en mooie kamer als die van Dick. Enigszins beduusd woonde Koos Jongeling er, nog steeds niet helemaal gewend aan de status van zijn functie als hoofd advertentiebedrijf. Behalve deze twee riante ruimten en ettelijke kleinere kamers was er in het achterhuis op de begane grond de Blauwe Zaal, genoemd naar de mooie dikke azuurblauwe vloerbedekking die er bij aankoop lag en er ondanks alle opknappbeurten van het pand altijd zou blijven liggen. Het was een kamer met allure en hoge ramen die uitkeken op de binnentuin. Aan die tuin werkte Yrrah’s partner Trudy Nijman, die alle planten van de Weekbladpers

verzorgde. Ze had het kleine stukje aarde zo beplant dat het een miniparkje was geworden, met een bankje en een tweetal paden. Vanuit de Blauwe Zaal keek je op dit tuintafereel neer. De zaal was te mooi voor permanente bewoning en werd bestemd voor kleine vergaderingen.

Toen Hans en Bouke nog de enige bewoners waren werd er op een dag aangebeld. Een man en een vrouw van middelbare leeftijd vroegen of zij even mochten rondkijken in het pand. Ze hadden er lang geleden gewerkt toen hier nog een handelshuis gevestigd was en nu ze een dagje in Amsterdam waren, wilden ze graag hun oude werkplek nog eens zien. Bij de Blauwe Zaal stonden ze lang stil.

‘Hier zat de directeur,’ vertelde de vrouw, ‘hij zat daar aan zijn bureau en hij keek je dus direct aan als je binnenkwam.’

‘Hij is hier overleden, aan dat bureau,’ voegde de man toe, ‘hartaanval.’

Zwijgend keken ze naar de plek waar hun baas lang geleden aan zijn eind was gekomen. Hans keek mee. Het beeld zou hem bijblijven, hij was de enige bij de Weekbladpers die de Blauwe Zaal met een dode associeerde.

Nu de commerciële afdelingen zo ver van de Raamgracht zaten werd het moeilijker om de gang van zaken van het bedrijf te volgen. Hans’ voornemen om maar een jaar in de or door te brengen had hij gestand gedaan, hij was halverwege de zittingsperiode afgetreden. Dat was geen probleem omdat elk jaar de helft van het bestuur vervangen werd, in plaats van het hele bestuur elke twee jaar. Dat bevorderde de continuïteit, was het achterliggende idee. Als afscheidscadeautje voor de blijvers had hij het voorstel ingediend om cww-bestuursleden voortaan twee baaldagen per jaar toe te kennen, als beloning voor hun inspanningen. Het voorstel was door de ledenvergadering zonder enige discussie geaccepteerd, dat gebeurde bijna nooit. Het begrip was eerder dat jaar geïntroduceerd door wasmachine-prijsbokser Gerard de Lange: hij kende zijn personeel enkele baaldagen per jaar toe, op te nemen als men een dag geen zin had in het werk.

Hans keerde terug naar zijn marktonderzoeken, inmiddels geholpen door een tweemansafdeling. Vrij snel na Bouke was ook Carla Punt erbij gekomen.

Carla kende hij al sinds 1962, vanaf de dag dat ze van de hbs kwam en zijn assistente werd bij het bureau nimm waar Hans toen als jonge

marktonderzoeker werkte, aanvankelijk als assistent van Hans Faverey. Ooit had hij bij de directie van dat bedrijf gedreigd op te stappen toen Carla bij de jaarlijkse opslagronde werd overgeslagen. Dat schiep een band. Waar hij sindsdien ook werkte, op een gegeven moment kwam Carla erbij. Klein, blond, sproetig en met een aangename stilte om zich heen.

Bouke nam behalve een deel van de lezersenquêtes ook de onderzoeken voor het advertentiebedrijf voor zijn rekening. Het nop, het grote jaarlijkse bereiksonderzoek van de gezamenlijke uitgevers, was zijn specialiteit. Dankzij Carol Voorts' brainwave en het Rankingboek dat eruit voortkwam had de Weekbladpers een goede naam op het gebied van het uitnutten van het bereiksonderzoek. En Bouke kon daardoor snel een positie innemen in het kleine wereldje van de bobo's die de inhoud en de planning van het nop bepaalden.

Bouke was een tijdlang stuurman op de grote vaart geweest, en had daar zijn eerlijke blauwe ogen en een verweerd hoofd aan overgehouden. Als Bouke zei dat iets waar was, dan geloofde men hem. En hij zelf ook. Het was een onbetaalbare eigenschap voor iemand die de bereikscijfers van de Weekbladpersbladen moest verdedigen.

Hans had wel eens naar die cijfers gekeken en zich verbaasd over de onwaarschijnlijk hoge aantallen lezers die de bladen van alle uitgeverijen in het nop haalden. De betaalde oplage vermenigvuldigd met vijf was ongeveer de standaard. Bij kranten was het wat minder, maar bij de tijdschriften leek het er wel op alsof elk blad met alle vrienden en kennissen en iedereen in de straat werd gedeeld.

‘Hoe komen jullie toch aan die idioot hoge getallen?’ vroeg hij aan Bouke.

‘Wel,’ zei Bouke, ‘alle uitgevers zijn natuurlijk gediend met een zo groot mogelijk aantal lezers van hun bladen. Hoe meer lezers hoe goedkoper de advertentie, want het tarief wordt omgerekend in kosten per 1000 lezers. Om zoveel mogelijk lezers te krijgen wordt elke ondervraagde tot op het hemd doorggevraagd over wat hij of zij in de afgelopen week aan teksten onder ogen gehad heeft. Hoe lang of hoe kort doet er niet toe, en ook als ze een blad maar even opengeslagen hebben telt het mee.’

‘Dus als iemand auto rijdt en er waait een Panorama op zijn ruit en er

weer vanaf, dan telt hij mee als lezer van Panorama?’ vroeg hij.

‘Jij begrijpt het!’ zei Bouke, ‘vooropgesteld dat je je herinnert dat dat blad over je ruit woei.’ Hij lachte. ‘Daar zal ik nog eens naar kijken, ik denk niet dat het in de vragenlijst staat. We kunnen het altijd nog toevoegen, wie weet levert het extra bereik op.’

Met de term ‘bereik’ werd veel gegoocheld in medialand. Er was een bereik per gemiddeld nummer, dat was een schatting van het aantal lezers dat je gemiddeld met één nummer van een krant, week- of maandblad bereikte. En dan had je ook het totaalbereik, dat was het aantal lezers dat over een langere periode tenminste één nummer van het blad had gelezen of gezien. Bij tijdschriften was het verschil tussen gemiddeld bereik en totaalbereik vrij groot, omdat lang niet iedereen elke week of elke maand zo’n blad tegenkwam en er veel losse kopers waren. De kranten moesten het vooral van abonnees hebben en daar was het totaalbereik dus weinig hoger dan het gemiddeld bereik. Veel discussies van mediaplanners gingen over deze begrippen en wat ze voor de adverteerder betekenden. Koos hij met zijn campagne voor de krant, dan kwam de advertentieverkoper van de Weekbladpers natuurlijk met het argument dat je bij elke plaatsing dezelfde lezers bereikte, terwijl een tijdschrift een veel hoger totaalbereik had en je dus elke keer onder ogen van een aantal nieuwe lezers kwam.

‘Ja, maar ik moet toch ook een zekere herhaling krijgen bij dezelfde lezers?’ zei de adverteerder dan, want ook hij had wel iets opgestoken van de seminars.

‘Bij een goede campagne niet!’ antwoordde de advertentieverkoper, ‘want die verkoopt z’n boodschap in één of twee keer. En je hebt toch een goede advertentiecampagne?’

Als vanzelf knikte de adverteerder hierop bevestigend.

Hoe harder advertentieverkopers de adverteerders met deze cijfers confronteerden, hoe moeilijker het voor ze werd om een afspraak te maken. Steeds vaker werden ze doorgestuurd naar het reclamebureau, die ze weer doorstuurde naar hun mediaplanner. Die mediaplanner was dan de Bouke van het reclamebureau, die de cijfers van de advertentieverkopers pareerde met zijn eigen computeruitdraaien uit hetzelfde nop-materiaal. Weinig verkopers overleefden dat, want hoe goed zij ook geïnstrueerd waren, ze waren juist in

dit vak beland omdat ze aardig konden praten en leuke contacten konden onderhouden met adverteerders, niet omdat ze goed konden rekenen.

Het waren verwarrende tijden voor de traditionele advertentieverkopers. Rinus' verhaal over de bij de redactie 'Oostenrijk' roepende advertentieverkoper was nostalgische verleden tijd, alles draaide nu om 'kosten per duizend'. Het duizelde de buitendienstverkopers vaak, en Bouke was dan ook heel welkom met zijn geduldige uitleg van al die cijfers.

'De Consumentenbond heeft weer een onderzoek gedaan naar het teer- en nicotinegehalte van shag,' zei Bouke terwijl hij een zware Van Nelle rolde. Hij had de Consumentengids opengeslagen voor zich. Het blad kwam om onduidelijke redenen maandelijks binnen op de marktonderzoekafdeling.

Hans rookte op een eerder advies van de Consumentenbond het merk Drum, halfzwarte. Sinds een jaar of tien was roken een gespreksonderwerp. Dat kwam door de anti-rookactiviteiten van dokter Meinsma, een akelig serieuze man die steeds vaker op de televisie te zien was. Hij had het vierkante hoofd van een Zuid-Afrikaanse blanke politieman, met kortgeknipt haar en glad uitgeschoren nek. Hij stond haaks op de jaren zeventig. Hij beweerde dat roken kanker veroorzaakte. Dat wist iedereen, maar men hoorde het niet graag.

'En?' vroeg Hans.

'Nou, het best is nu American Star-shag, van Niemeijer,' zei Bouke, 'daar kan je wel honderd mee worden.'

'Dat is iets te lang,' antwoordde Hans.

Zijn opa, tachtig jaar en zowel doof als bijna blind, gaf geregeld te kennen dat hij blij zou zijn als het eind kwam. Hij rookte niet, maar kauwde pruimtabak. Dat was kennelijk niet afdoende.

'Laat eens kijken,' zei hij. Bouke gaf hem het blad.

'Weet je wanneer duidelijk werd dat roken slecht is? Toen men ophield elkaar een sigaret te presenteren. Dat was begin jaren zestig.'

Hans herinnerde het zich. Hij werkte toen op een accountantskantoor, waar iedereen die een sigaret opstak vanzelfsprekend alle anderen zijn pakje

voorhield. Je rookte altijd in het tempo van de snelste, en allerlei merken door elkaar. Een paar jaar later was die gewoonte verdwenen. Iedereen rookte nog wel, maar het presenteren was voorbij. Dat was het moment waarop het besef was doorgedrongen dat roken gevaarlijk was. Zelf van een kankerstokje genieten kon nog, maar anderen zo'n gevaarlijk voorwerp aanreiken, dat deed je niet meer.

‘Weet je dat ik als jongen van negentien een keer definitief gestopt ben met roken, maar door de regering weer aan de tabak geraakt ben?’ zei Hans.

‘Hoezo?’ wilde Bouke weten.

‘Ik was in militaire dienst en we hadden een oefening. Ik lag in de regen in een eenpersoonstentje op de hei, bitterkoud. En toen kreeg ik een rantsoenpakket, met een paar legergroene blikjes bruine bonen. En een pakje sigaretten in een blanco, merkloze verpakking. Plus zo'n klein boekje lucifers, je weet wel, van die slappe dingen waarvan de helft het niet doet en de andere helft je vingers verbrandt. Met de complimenten van de regering. Ik rookte achter elkaar dat pakje leeg en ben nooit meer gestopt.’

‘Je kan de koningin aanklagen,’ opperde Bouke, ‘wie weet schrikt ze.’

Hans las de tekst van het artikel door. Het idee dat ergens een paar robotmachines niets anders deden dan de ene sigaret na de andere roken vermaakte hem altijd zeer.

‘Ik heb ooit een enquête voor Niemeijer gedaan,’ zei hij, ‘en toen kreeg ik een rondleiding in de fabriek in Groningen. Een lang verhaal over melanges die ze maakten, hoe ingewikkeld dat was. Op een stil moment vroeg ik: “En wanneer stoppen jullie de teer erin?” Die rondleider keek me heel verontwaardigd aan.’

Bouke lachte niet, hij kende het verhaal.

‘Als we nu allebei overgaan op American Star-shag,’ zei hij, ‘dan hebben we in elk geval ons best gedaan.’

Ze probeerden het. American Star-shag was lichte tabak, je merkte nauwelijks dat je rookte. Maar het wende.

Net als Hans voelde Bouke zich als een vis in het water in het vrijmoedige

Weekbladpersmilieu en al na een jaar stelde hij zich kandidaat voor de ondernemingsraad. Zo werd de afdeling weer wat uitgedund, want het bestuurslidmaatschap kostte al gauw een dag of twee per week en Bouke had net zoals Hans een werkweek van vier dagen.

Het voordeel was dat nu Bouke op de directie paste, Hans al zijn tijd kon besteden aan de onderzoeken en aan het in kaart brengen van de markt voor opiniebladen.

Zijn vermoeden dat de lezersmarkt één grote recyclebeweging was van abonnees en loskopers werd steeds meer bevestigd uit de gegevens die over de verschillende bladen verzameld werden. Hij had er een stroomschema van gemaakt dat hij met enige trots had laten zien aan Kees van Nijnatten, de man van de losse verkoop en een van de leergierigste functionarissen van het bedrijf. Eigenwijs was hij ook, had zijn chef Piet Lagardus gemerkt. Toen het tweede kabinet-Den Uyl er in 1978 niet kwam en Van Agt en Wiegel op het bordes met Juliana stonden stelde het reclamebureau een campagne voor met die bordesfoto en de slogan: Het zijn weer tijden om Vrij Nederland te lezen. Het zou een dure postercampagne worden en Piet had niet genoeg budget meer in de abonnementenwervingspot. Dus ging hij bij zijn losseverkoopman langs voor wat aanvullende gelden. Kees adverteerde wekelijks met inhoudsadvertenties in de dagbladen en dat kon misschien wel wat minder, toch? Maar Kees had een hekel aan zijn flamboyante chef en diens gewoonte om zich uitvoerig te laten fêteren door het reclamebureau. Hij liet weten geen geld beschikbaar te kunnen stellen. En bij de Weekbladpers hadden bazen het nooit echt voor het zeggen. Kees was weliswaar Piets ondergeschikte, maar hij had zijn eigen budget en daar kon Piet niet aankomen.

Boos liet Piet de slogan veranderen in Het zijn weer tijden om je te abonneren op Vrij Nederland.

De campagne werd een groot succes, maar wie Kees erover aansprak kreeg geen schuldbekentenis te horen. Integendeel, Kees ging er prat op dat hij gratis en voor niets meegelift had op Piets campagne, want ook de losse verkoop was gestegen. Dat zijn relatie met Piet Lagardus nooit meer goed zou komen, daar lag Kees niet van wakker.

De losse verkoop en de abonnementenwerving verdroegen elkaar slecht. De bladenwinkels vonden het onzinnig en belachelijk dat in de tijdschriften

die zij zo mooi voor hun klanten uitstalden allerlei bonnen en kaarten zaten waarmee die klant zich kon abonneren. En dan ook nog vaak met korting! Geregeld scheurde de tijdschriftenwinkelier die bonnen uit het blad en stuurde ze met een boos briefje terug naar de uitgever: blijf met je tengels van mijn klanten af! Als losseverkoopman identificeerde Kees zich met hun problemen en betoogde geregeld dat het werven van abonnees via de voor de losse verkoop bestemde exemplaren beter stopgezet kon worden. Het leverde niks op want losse kopers kozen er immers voor om los te kopen? Je ergerde er alleen de winkeliers mee.

Hans vond in zijn onderzoeken dat er inderdaad mensen waren die hun lectuur het liefst los kochten en nooit een abonnement wilden. Maar dat was maar een kleine minderheid. De meeste lezers begonnen hun relatie met een blad door het een tijdlang los te kopen. Na enige tijd namen zij dan een abonnement, dat was ook goedkoper, en als het blad na een paar jaar begon te vervelen zegden ze het op en kochten het dan meestal weer af en toe los. De lezersmarkt recyclede zichzelf continu.

Toen Kees deze sprekende cijfers zag liet hij zich van zijn beste kant kennen, hij veranderde van mening. Hij raakte ervan overtuigd dat abonnementenwerving en losse verkoop elkaar niet in de weg zaten maar elkaar aanvulden. Een loskoper was een toekomstige abonnee en een abonnee was een toekomstige loskoper.

Hij kon dat ook uitleggen aan de winkeliers en niemand was vertrouwenwekkender dan Kees. Sindsdien werd hij boos als er kaartjes en bonnen uit de bladen gescheurd werden en er werd een speciaal contactpersoon aangetrokken om de winkeliers langs te gaan en een praatje te maken over dit onderwerp.

Kees keek nu al geruime tijd met gefronst voorhoofd naar het stroomschema dat Hans hem had voorgeschoteld.

‘Ik kan het niet direct allemaal begrijpen,’ zei hij ten slotte, ‘kan ik een kopie van je krijgen?’ Toen hij wegliep bespeurde Hans enige onnodige haast. Hij keek nog eens naar het schema en begreep dat het er bij een eerste confrontatie nogal ingewikkeld uitzag. En bij een tweede eigenlijk ook. Het zag eruit als de plattegrond van een tentoonstellingsruimte, waar van alle kanten publiek kon toestromen naar enkele middenpleinen, of er vanuit kon

weggaan. Bouke had het schema getekend, die vaardigheid hoorde bij zijn stuurmansopleiding en hij had er een kunstwerk van gemaakt.

Het schema gaf weer dat ongeveer 1,2 miljoen Nederlanders Vrij Nederland wel eens in handen hadden gehad, waarvan 70.000 een abonnement op het blad hadden en 100.000 het los kochten (gemiddeld 4 van de 10 nummers, wat leidde tot een losse verkoop van 40.000). Daarnaast waren er zo'n 400.000 geregelde of ongeregelde meelezers van de abonnees en de losse kopers. De resterende ruim 600.000 personen verkeerden in diverse stadia van verwijdering of juist komst naar het blad.

Hans had in het schema geprobeerd duidelijk te maken hoe de groepen voortdurend in beweging waren. Abonnees haakten na enkele jaren af en gingen dan het blad los kopen of namen een leespauze. Sommige loskopers zagen een aantrekkelijk abonnementaanbod en voegden zich in de gelederen van de abonnees. Anderen haakten af of verminderden de aankoopfrequentie. De VN-groep werd ook bedreigd door natuurlijk verloop, want elk jaar stierf 1 à 2% van de lezers. Maar jonge mensen deden eindexamen en traden toe tot de elite van progressieve intellectuelen die vroeg of laat tegen Vrij Nederland zouden aanlopen.

Dit alles door Bouke in kaart gebracht leidde tot een veelheid van pijlen en paden, die moeilijk te volgen waren. Misschien kon hij beter proberen het in woorden te vatten, bedacht Hans. Bij Piet Lagardus of Dick Koger hoefde hij niet aan te komen met ingewikkelde schema's, Kees was eigenlijk de enige die meer wilde weten. Hij had de laatste tijd wat vaker contact met hem, omdat er gewerkt werd aan een nieuw project.

'Binnenkort komt De Telegraaf met een algemeen sportblad,' liet Joop Niezen ten minste eenmaal per jaar weten aan zowel de commissarissen als het cww-bestuur. 'Dan kunnen we het schudden met ons voetbalblaadje.'

Hij had gelijk, het gros van de vi-lezers behoorde tot de lezers van De Telegraaf en als dat blad een eigen sportmagazine zou uitbrengen kon Voetbal International in de verdrukking komen.

'Nou, waarom maaien we hen dan niet het gras voor de voeten weg?' vervolgde Joop Niezen op zo'n moment, zijn brillenglazen blikkerend, 'als er al een algemeen sportblad is zullen ze niet zo gauw op het idee komen er nog een naast te zetten.'

Kees grijsde toen hij en Hans het erover hadden. ‘Het voordeel is natuurlijk ook dat als wij zelf zo’n blad uitbrengen, Joop erop toe kan zien dat er niet te veel voetbal in staat. Want anders kannibaliseren we onszelf.’

Jaap Rijk en Dick Koger voelden wel iets voor het plan, maar aarzelden ook. In het bedrijf woedde al enige tijd een discussie over de vraag of expansieprojecten bij het bedrijf pasten. Het blad Opzij verscheen wel bij de Weekbladpers, maar de positie van het blad was onduidelijk. Moest daar niet eens helderheid in komen? Onlangs had de directie toestemming gevraagd een van de nagelaten plannetjes van Harmen Bockma uit te voeren: het maandelijks laten verschijnen van het ooit als bijlage van Vrij Nederland uitgeprobeerde blad Filmfan. Omdat het een klein project was had niemand daar moeilijk over gedaan, maar men vond bij de Weekbladpers wel dat er over zoiets als expansie principieel gediscussieerd moest worden.

Ging het uitbrengen van nieuwe bladen niet ten koste van de aandacht voor Vrij Nederland en Voetbal International? Was HP eigenlijk al niet een stap te ver?

De voorstanders, onder wie Hans, betoogden dat een groter aantal titels het makkelijker zou maken om de kosten van de dienstverlenende afdelingen betaalbaar te houden, en dat het ook zou helpen de risico’s te spreiden.

Na lang palaveren ging de ledenvergadering akkoord met de mogelijkheid van expansie, mits zo’n gekocht of gestart blad géén concurrent zou zijn van een van de bestaande bladen en mits het zou passen, althans niet uit de toon zou vallen, bij het linkse karakter van het bedrijf.

Er mocht nu dus onderhandeld gaan worden met het stichtingsbestuur van Opzij. En er mocht nagedacht worden over Joop Niezens sportmaandblad. Sport International zou het gaan heten, naar analogie van Voetbal International. De vraag was: welke sporten moeten er in het blad behandeld worden. Het zou geen blad worden voor actieve sporters, zoveel was wel duidelijk. De meesten van hen deden maar één sport, hooguit twee, en een blad dat zich in vijf of zes sporten verdiepte zou dus voor de zuinige Nederlandse lezer te veel oninteressante stof bevatten. Het blad zou zich derhalve vooral moeten richten op de passieve sportbeoefenaren, de tv-kijkers, schreef Hans in het onderzoeksvoorstel dat hij op verzoek van de directie maakte. Hij was er trots op dat hij eraan gedacht had het woord

‘derhalve’ te gebruiken: de sportjournalistiek was de enige tak van schrijven waar die uitdrukking nog werd gebruikt. Ook de tv-commentatoren namen het geregeld in de mond.

Hij stelde voor een onderzoek te doen onder mannen en ze van een groot aantal sporten te laten aangeven of zij daarnaar keken als er wedstrijdverslagen van op de televisie waren. Toen na een paar maanden de cijfers binnenkwamen bracht hij ze meteen naar Kees, naar wie Piet Lagardus het project had doorgeschoven. Piet had geen interesse in sport, Kees – zelf hoofdklasse-tafeltennisser en weekendvoetballer – des te meer. Samen keken ze naar de percentages. Hans had naar de belangstelling voor wel zo’n twintig sporten gevraagd, passieve (lees- en kijk-)belangstelling. Voetbal scoorde uiteraard het hoogst, zo’n 70% van de mannen keek naar die sport. Ook tennis, schaatsen en wielrennen haalden hoge cijfers.

‘Dat zijn toch eigenlijk heel verschillende sporten,’ zei Hans.

‘Ik kijk overal naar,’ zei Kees, ‘Willy klaagt er wel eens over. Dan wil zij iets anders zien.’

‘Hebben jullie dan geen tweede tv?’ vroeg Hans.

‘Nee, Willy wil niet nog zo’n dood oog in huis,’ zei Kees, ‘dus dan zeg ik: Oké, één scherm in huis, dan kiezen we voor de sport. Want dat is mijn werk.’ Hij kneep zijn ogen half dicht en trok zijn mond in een slimme glimlach. Willy was de baas in huize Van Nijnatten, dat wist Hans allang, en Kees maakte er ook geen geheim van. Maar dat hij op dit punt zijn zin kreeg was geloofwaardig. Want Kees bracht het geld binnen en als hij daarvoor veel naar sport op de tv moest kijken, dan was dat voor zijn eega een uitgemaakte zaak. Zo waren zij getrouwd.

‘Als er veel mensen zijn zoals jij, die overal naar kijken, is er vanzelf een markt voor Sport International,’ zei Hans, ‘maar misschien ben je een uitzondering, misschien zijn er groepen die naar de ene soort sport kijken en groepen die naar andere soorten sport kijken. Dan heb je misschien wel meerdere sportbladen naast elkaar nodig om ze te bedienen.’

‘Hoe komen we daarachter?’ vroeg Kees.

‘Ik kan een clusteranalyse proberen,’ zei Hans, ‘als ik nog ergens kan vinden hoe dat moet.’ Hij legde Kees uit dat hij in de statistiekcolleges had geleerd hoe je uit een tabel van correlaties groepen kon formeren van mensen

die meer op elkaar leken dan anderen.

Kees keek hem onzeker aan, als het te abstract werd raakte hij snel van slag. En ook Hans bewoog zich liever niet op wiskundig terrein. Die avond keek hij het in zijn oude collegedictaten na.

Het bleek mee te vallen. Als hij de correlaties zou laten becijferen tussen de interesses voor de twintig sporten, kon hij vervolgens de tweetallen bij elkaar zoeken die de hoogste correlatie ten opzichte van elkaar hadden en daar één groep van maken. Vervolgens keek je met welke van de andere tweetallen die groep de hoogste correlatie had en voegde die bij elkaar tot een viertal. En zo verder, tot de enorme bak correlaties teruggebracht was tot enkele groepen van personen die min of meer dezelfde belangstelling hadden. Het resultaat was aangenaam verrassend. Zo bleken krachtsporten bij elkaar te horen, snelheidssporten, wintersporten, balsporten.

Maar Hans ontdekte ook dat er een beperkt aantal sporten was waarvan de evenementen door hetzelfde grote mannenpubliek gevolgd werden, en vooral als Nederland erin uitblonk. De mannen die het Nederlands elftal graag zagen voetballen waren ook degenen die Ard en Keessie toejuichten, Tom Okker zagen tennissen en Knetemann fietsen. Een blad dat opgebouwd zou worden rond dat soort evenementen, dus schaatsen en voetbal in de winter, fietsen en tennis in de zomer, plus alle andere sporten waarbij Nederlanders in een bepaalde periode hoog scoorden, zo'n blad zou succes kunnen hebben.

'Ja, wat is succes?' vroeg Jaap Rijk, die méér dan Dick interesse had voor onderzoek en die geïmponeerd was door Hans' clusteranalyse.

'Daar heb ik geen precieze getallen van,' gaf Hans toe, 'ik weet wel dat een royale meerderheid van de mannen belangstelling heeft voor al deze publiekssporten. Maar hoeveel daar een bijbehorend blad over zouden willen lezen, dat weet ik dus niet.'

'Je kan toch vragen of men zo'n blad zou kopen?'

Hans aarzelde. De koopintentievraag was van oudsher de achillespees van het marktonderzoek.

'Ja, ik kan het vragen,' zei hij, 'en ik krijg natuurlijk antwoord op zo'n vraag. Maar als 20% van de mannen zegt het blad te gaan kopen, heb ik geen idee hoeveel dat ook werkelijk zullen gaan doen. Misschien allemaal,

misschien maar 2%. Dat hangt erg van de bekendheid af, natuurlijk, want een blad dat je niet kent zul je ook niet kopen. Maar ook de prijs is een factor. En dan de aankoopfrequentie. De een zal het blad elke maand kopen, de ander één keer per jaar.'

Jaap Rijk keek hem teleurgesteld aan.

'Maar bij Unilever...,' begon hij. Zijn Lintas-ervaring speelde op.

'Bij Unilever is op een gegeven moment ervaring ontstaan,' beaamde Hans. 'Als je twintig nieuwe margarines per jaar uittest en steeds de koopintentievraag stelt, dan weet je in elk geval of de score die een nieuw product haalt hoog of laag is. Je hebt een referentiekader door al die onderzoeken. En als je geregeld zo'n product echt op de markt brengt heb je na enige tijd ook een vertaalsleutel. Dan weet je dat als 10% van de huisvrouwen zegt op dit merk over te gaan als het op de markt komt, in werkelijkheid 3% dat zal doen. Maar in de bladensector bestaat zo'n referentiekader niet. Ik kan wel naar de koopintentie vragen, maar de vertaling daarvan naar echte aankopen, blijft een gok.'

'Laten we die gok maar proberen dan,' zei Jaap.

Zes weken later rekende Hans het hem voor.

'Als ik "zeker kopen" een gewicht geef van 50% en "zeer waarschijnlijk kopen" 33% en "waarschijnlijk kopen" 25% en ik ga ervan uit dat ze dan één op elke vier nummers kopen, dan kom ik op een betaalde oplage van zo'n 30.000,' zei Hans. 'Mits de prijs geen probleem vormt, natuurlijk,' voegde hij eraan toe, 'dat wil zeggen, het mag niet duurder zijn dan vijf gulden. Dat is aan ze gevraagd.'

'Daar kunnen we wat mee,' zei Jaap Rijk heftig knikkend, '30.000, zei je?'

'Let wel,' zei Hans, 'de ondervraagden hebben geen exemplaar van het blad gezien, want er is nog geen nulnummer. Ze hebben hun antwoord dus gegeven op basis van het idee dat ze zelf van zo'n sportblad hebben. En het blad kan in werkelijkheid heel anders zijn.'

'Vanzelfsprekend,' knikte Jaap.

Hans nam niet de moeite nog eens te wijzen op de zwaktes van zo'n koopintentieonderzoek. Hij wist dat Jaap dat niet zou willen horen en vond zelf ook dat het geen zin had om onderzoek te doen en vervolgens te

rapporteren dat het niets waard was.

Jaap nam de cijfers enthousiast mee, maar Hans hoorde nooit meer iets over het project. Af en toe vroeg hij het aan Kees van Nijnatten

‘Ik weet dat Joop Niezen het geregeld bij de directie aankaat,’ zei Kees, ‘maar hij krijgt nooit bericht. Het lijkt wel alsof alles stilstaat bij Jaap en Dick.’

Ook de financieel adjunct-directeur bracht weinig dynamiek. Een van de aanbevelingen van Horinga en De Koning betrof de noodzaak van zo’n financiële man in de directie. Paul de Hen, economisch redacteur van Vrij Nederland en een tijdlang zelfs adjunct-hoofdredacteur, had die rol ad interim op zich genomen. Het gerucht ging dat hij bij Vrij Nederland zo kritisch keek naar de declaraties die de redacteurs indienden, dat ze hem liever kwijt dan rijk waren. Detachering bij de directie zou dus een oplossing kunnen zijn. Maar hoewel hij het acht maanden deed voelde Paul zich zichtbaar niet thuis aan de bedrijfskant en het was duidelijk dat hij uiteindelijk weer in de journalistiek zou terugkeren.

‘Wat kijk je zuur, Paul, is er iets?’ liet Hans zich ontvallen toen hij hem een keer bij een borrel in een hoekje van de zaal zag staan. Paul keek verbaasd. Hij was een dunne man met een mager hoofd en spaarzame hoofdbeharing.

‘Zo kijk ik altijd,’ zei hij zonder nadenken. Hans had nooit echt op hem gelet, maar deed dat sindsdien wel. En Paul had gelijk: hij keek altijd zuur, de uitdrukking was in zijn gezicht verankerd. Toen er na een halfjaar eindelijk een kandidaat was voor de rol van financieel-economisch adjunct-directeur trad hij met een zucht van opluchting terug en vertrok naar Elsevier. Jaren later zag Hans een foto van hem bij een column in Elsevier en zag dat er een wonder was gebeurd. Door het zo hoog mogelijk optrekken van zijn mondhoeken had Pauls gezicht op deze foto een uitdrukking gekregen die bij de meeste mensen een glimlach zou betekenen. Maar bij Paul niet. Wat dan wel? vroeg Hans zich af en hij pakte er een vergrootglas bij. Het was eerder een grimas dan een glimlach, besloot hij na minutenlange studie. Maar wat voor grimas? Het leek er nog het meest op alsof hij met grote inspanning een eind probeerde te maken aan een lange periode van constipatie. Persen, dát was het wat Paul had zitten doen voor deze fotograaf. En het had resultaat

gehad: aan een levenslang zuur gezicht was, in elk geval voor een fractie van een seconde, een eind gekomen. Lang genoeg voor de foto.

De nieuwe man die uiteindelijk werd aangetrokken als financieel-economisch adjunct-directeur heette Theo Bouwman.

Bij de maandelijkse borrel in de grote zoldervergaderzaal stond in februari 1979 een kleine robuust gebouwde dertiger met Jaap Rijk en Dick Koger te praten toen Hans binnenkwam. Er was een bericht rondgegaan over de komst van het nieuwe directielid en Hans stelde zich meteen voor. Theo had alerte ogen in een stevig maar goed geproportioneerd hoofd. Hij keek Hans oplettend aan, klaar voor alles. 'Je komt uit de kledingsector?' vroeg Hans om iets te vragen.

'Ja,' gaf Theo toe, 'dat is wel iets heel anders dan tijdschriften.'

'Ach, stoffen worden ook bedrukt.' Hans wist zo gauw niets beters te verzinnen, maar het gaf Theo de kans om te lachen, wat hij met overgave deed. Het was de eerste keer dat Hans iemand meemaakte met zo'n luide lach. Theo maakte een dynamische indruk, hij had ook moeite met stilstaan. Het gerucht wilde dat hij uit Arnhem kwam en daar na een huwelijk van een kleine twintig jaar was gescheiden en vervolgens naar Amsterdam was vertrokken, vermoedelijk om de bloemetjes buiten te zetten en een nieuw leven te beginnen. Hij was directeur geweest van een grote wasserij in Arnhem en had duidelijk beneden zijn stand gesolliciteerd, want de functie van financieel adjunct-directeur stelde niet zo heel veel voor en Weekbladpers Tijdschriften betaalde geen topsalarissen. Toch leek het Hans een waagstuk voor hem om deze baan aan te nemen, want algemeen directeurs zijn juist lang niet altijd goed in administratieve zaken en wat hij hier moest doen was strikt administratief. Theo moest wel erg graag in Amsterdam of bij een links bedrijf willen werken om deze post te ambiëren. Actief was hij in elk geval wel.

Hij startte vrijwel direct een groot automatiseringsproject met ibm, zowel de abonnementenadministratie als de advertentieboekhouding ging op de schop. Hij berichtte er maandelijks tijdens de stafvergadering in enkele

woorden over: het loopt, het gaat, er is vooruitgang. Erg mededeelzaam was hij niet. Hij slaagde er wel in om Jan de Grens geruisloos weg te werken, de cholerische chef automatisering met wie Hans één verwarrende keer te maken had gehad in de periode-Bockma. Jan vertrok goedgeluimd met vervroegd pensioen; Theo was royaal geweest, liet hij weten. Jan had er uiteindelijk toch voor gekozen geen toupet te dragen, zag Hans met genoeg op de afscheidsreceptie. Hij had gekozen voor eerlijk kaal.

Bouwman kreeg al snel de reputatie van allesweter en Hans hoorde dat hij na het werk vaak in het café te zien was, discussiërend met Vrij Nederland-redacteuren over elk denkbaar onderwerp.

Hans zag hem in de begintijd alleen bij stafvergaderingen, waar hij tijdens discussies juist vaak ostentatief de krant las, mogelijk om te voorkomen dat hij zich met het werkterrein van Dick of Jaap zou bemoeien.

Jaap Rijk had het intussen druk met Rinus. De cynische blik die Hans van Rinus had opgevangen toen Jaap zijn bewogen maidenspeech hield als directeur, was gevolgd door een uitvoerige test van zijn kwaliteit als manager. Rinus rekende erop dat de directie van de Weekbladpers er alles aan zou doen om zijn blad probleemloos en zonder fouten elke week op woensdagmiddag in de winkel te krijgen en op donderdag in de brievenbussen van de abonnees. Ook moesten redactieleden hun werk kunnen doen zonder problemen met hun auto's of met beperkte openingsuren van de kassier als zij hun declaraties wilden innen. Verder moesten de wc-rollen op de wc's op tijd ververs worden en de kopjesvoorraad in het redactiekeukentje op peil gehouden. Je kon toch niet hebben dat op een redactievergadering een van de redacteuren geen kopje had! Tl-lampen die het niet deden waren een doorn in Rinus' oog. Eigenlijk gold dat voor alles wat het niet deed. En bij elke tekortkoming sprak hij de directie aan, dat was immers zijn aanspreekpunt? Was de redactie van vi in Rotterdam geneigd zoveel mogelijk zelf te regelen en daarover te mopperen, bij Vrij Nederland regelde men zelf niets en mopperde als het dienstverlenende bedrijf het liet afweten. Rinus had met de abonnementenadministratie de afspraak dat hij een kopie ontving van de briefjes die abonnees naar het bedrijf stuurden en kende dus ook de bezorgklachten en administratieve blunders eerder dan wie ook in het bedrijf. En ook daar sprak hij Jaap op aan.

Harmen had weliswaar geen managementervaring toen hij aangesteld werd bij de Weekbladpers, maar het bedrijf was toen klein en overzichtelijk, en al snel had hij begrepen dat Rinus en zijn redactie in de watten gelegd moesten worden. Dat werd de primaire taak van zijn twee paladijnen, zelfs Harmens eigen welzijn week daarvoor. Het lukte aardig, en het ging pas mis toen Harmen vanwege zijn nachtelijke werkuren zelf overdag te weinig aanspreekbaar was voor Rinus.

Jaap had ook graag VN in de watten gelegd, maar had geen flauw idee hoe hij dat moest regelen. Hij was binnengekomen met op zijn cv een jarenlange ervaring als directeur van een groot reclamebedrijf, maar dat was verkeerd begrepen. Jaap was 'director' geweest, het hoofd van een creatieve afdeling. Managementervaring met dienstverlenende afdelingen zoals een interne dienst of een boekhouding had hij eigenlijk niet. Hij wist dan ook niet aan welke touwtjes hij moest trekken om iets voor elkaar te krijgen en aan Dick Koger had hij op dit punt niets: die had geen belangstelling voor touwtjes.

Jaap was wel een Vrij Nederland-adept, maar Rinus werd snel kregel van dweperij. Service wilde hij van de directie hebben en dat kon Jaap niet waarmaken. Het stapeltje klachten van Rinus op zijn bureau werd groter en groter. Rinus zou desgevraagd de eerste zijn om toe te geven dat de redactie en hijzelf zich gedroegen als verwende kinderen. Maar Jaap zou dan de moed moeten hebben om hem dat voor de voeten te gooien. En hij kon of durfde dat niet, begreep Hans, als Jaap hem wel eens vertelde over zijn moeizame contacten met de hoofdredacteur.

Een ander probleem waarmee de nieuwe directeur te maken kreeg was de steeds verdergaande linkse radicalisering bij de administratieve afdelingen en personeelszaken. Arbeiderszelfbestuur en links zijn leken bij elkaar te horen, maar combineerden in de praktijk slecht. Dat bleek regelmatig. Want links wilde eigenlijk de confrontatie van kapitaal en arbeid, en dat lag bij de Weekbladpers anders dan gebruikelijk. Feitelijk was het bedrijf van de werknemers en kapitaal en arbeid lagen dus in één hand. Het gebruikelijke confrontatiemodel van werkgevers en werknemers gold hier ook niet. De meeste personeelsleden van het bedrijf waren trots op Vrij Nederland, trots op het feit dat het bedrijf van hen zelf was, en keken met een welwillende blik

naar wat de directie bakte van het beleid.

Zodra een directeur zijn boekje te buiten ging sloeg dat meteen om in wantrouwen, maar een directie die geen rare dingen deed kon rekenen op goodwill en harmonie zolang het duurde. Vakbonden hadden bij de Weekbladpers nooit een poot aan de grond gekregen omdat de werknemers de cwv als hun vertegenwoordiging beschouwden.

Vanuit de administratie en personeelszaken begonnen nu andere geluiden te klinken, viel Hans de laatste tijd op. Grauw geklede twintigers met vreugdeloze koppen waren op deze afdelingen verschenen bij de vacatures die in het afgelopen jaar vervuld moesten worden.

Personeelsvertegenwoordiging en directie schurkten in dit bedrijf veel te dicht tegen elkaar aan, lieten zij weten. De directie moest gezien worden als representant van de factor kapitaal en daar kon alleen een stevige vakbond tegenover gesteld worden. Je had niks aan zo'n op harmonie gerichte werknemersvereniging als de cwv, die niet alleen de werkers vertegenwoordigde maar zich ook nog eigenaar van het bedrijf voelde. Voor je het wist was je bij dit bedrijf bezig jezelf uit te buiten!

De nieuwe assistent op personeelszaken, Han Krocht, een lange jongeman die vanuit zijn hoogte met dedain neerkeek op discussietegenstanders, had in de Personeelskrant al laten weten het te betreuren dat Vrij Nederland advertenties opnam. Nee, dan de Groene, waar alle redactieleden genoeg namen met hetzelfde minimumloon en toch een kwalitatief hoogwaardig blad maakten. De stafleden die het lazen beseften dat ze moesten reageren. Alles wat van directiezijde kwam was voor deze linkse diehards verdacht, maar collegiale inbreng zouden zij toch serieus moeten nemen. Advertentiechef Koos Jongeling schreef een tegenbetoog en ook Hans reageerde via een ingezonden stuk. Beiden brachten in dat het toch wel plezierig was dat de redacteurs van VN zich niet voor een hongerloon uit de naad hoefden te werken en dat er geld en budget was om belangrijke kwesties tot op de bodem uit te zoeken. Maar in een naschrift maakte Han Krocht korte metten met dit burgerlijke denken.

Op de eerstvolgende stafvergadering liet personeelschef Han Rozendaal namens zijn afdeling weten dat personeelszaken in een identiteitscrisis was beland. Han was nog door Harmen aangetrokken, een bebrilde, snel pratende

buurtwerker die boze steekoogjes kreeg als je hem tegensprak.

Traditioneel was personeelszaken een afdeling die het door de directie uitgestippelde personeelsbeleid uitvoerde. Zo'n onderdanige rol was niet meer helemaal van deze tijd, hadden beide Hannen nu besloten. De afdeling stelde zich voor een onafhankelijke rol te gaan spelen in het gebied tussen personeel en directie. Dit wilde Han even medegedeeld hebben. De stafleden keken vragend naar Jaap Rijk, maar die keek belangstellend terug.

'Wat een eigenaardig voorstel,' zei Hans, 'nu proberen directie en cwv er samen uit te komen als er voorstellen liggen op het terrein van sociaal beleid. En personeelszaken adviseert daarbij de directie. Worden dat in de toekomst dan drie partijen?'

'Dat is wel het idee,' zei Han.

'En als jullie het niet eens zijn met een van de twee anderen?'

Han spreidde zijn handen.

'Wij geven onze professionele mening. Je moet het zo zien dat we een onafhankelijke rol spelen. We staan als het ware buiten het bedrijf. Dus als wij het er niet mee eens zijn, dan geven wij dat aan. En wat de partijen daar dan mee doen, dat is hun zaak.'

'Jullie gaan niet proberen de twee partijen bij elkaar te brengen?'

'Nee, dat ligt niet op onze weg.'

'Dus eigenlijk ben je de stuurman aan wal?' mengde Piet Lagardus zich in de discussie, 'daar heeft toch niemand wat aan? Dan ga je op afstand iets roepen waar vermoedelijk niemand naar luistert.'

Hans gezicht verstrakte bij al deze kritiek.

'Dat staat te bezien...' zei hij, 'wij, de afdeling, denken dat het zal werken.'

De staf zweeg en dacht na.

'Ik vind het maar niks,' zei Koos Jongeling ten slotte, 'mijn mensen moeten ergens terecht kunnen als zij iets te vragen of te melden hebben. Daar is personeelszaken toch primair voor? Om directiemaatregelen uit te voeren en de mensen die daardoor in problemen komen er weer uit te helpen?' Er klonk gegrinnik en hij keek verrast op, want hij had geen grap bedoeld.

'En dan zitten jullie ergens op een wolk te mediteren,' eindigde hij.

'Nee, nou stel je het te zwart-wit,' protesteerde Han, 'we blijven wel

gewoon ons uitvoerende werk doen. Maar we zijn niet meer simpelweg het verlengstuk van de directie. Bij het maken van nieuw beleid zullen we een eigen standpunt innemen.'

Koos haalde zijn schouders op en Jaap Rijk sprong in het gat van de stilte die viel: 'We hebben het er nog over, Han.'

Jaap had meer te stellen met Jan Breker, een nieuwe kracht op de boekhouding. Het was de tijd van lang haar en zelfs de meest behoudende zakenman liet het tot over zijn boord groeien. Maar Jan ging verder dan ieder ander. Op zijn hoofd stond een enorm uitgedijd afrokapsel, maar dan zonder krulletjes; Jan was nu eenmaal niet van Afrikaanse afkomst. Door het haar nooit te kammen werd het op den duur warrig en benaderde het beoogde resultaat. Een stevige snor en een wat pluizige baard completeerden de sierbehaving. Een grote bril met een zwaar montuur liet van de resterende gezichtshuid nog maar een paar vierkante centimeter wang en voorhoofd onbedekt. Het waren bleke, ongeïnspireerde stukjes huid. Maar Jan Breker zelf was een en al vuur, als hij op de ledenvergaderingen liet weten het totaal oneens te zijn met het beleid. Dat er verschil was in de salarissen terwijl iedereen even hard werkte, was een schande! En dat onze bladen meededen aan consumentenverlakkerij door advertenties op te nemen, was toch te zot voor woorden!

Geduldig hoorden de leden het betoog aan. Natuurlijk, naar strikt linkse normen had Jan gelijk, maar moest het nou allemaal zo recht in de leer?

Had de directie niet gelijk als ze zei dat je geen ervaren en kundige mensen kreeg als je iedereen het minimumloon betaalde?

'Maar wat moeten wij met mensen die niet bereid zijn salaris in te leveren voor het goede doel?' betoogde Jan, 'die moeten dan maar ergens anders gaan werken.'

De paar stafleden die tijd vonden om de cwv-vergaderingen bij te wonen keken om zich heen en lazen in elkaars ogen dat ze maar eens zouden gaan uitkijken naar een andere baan. Het salaris dat bij de Weekbladpers betaald werd lag al beduidend lager dan wat specialisten bij andere bedrijven kregen. En nu nog verder nivelleren? Eigenlijk werd het tijd voor een salarisverhoging, zeiden ze na de stafvergadering wel eens tegen elkaar. Maar niemand had zin het buiten die kleine kring te zeggen.

Gelukkig voor hen vond Jan Breker weinig aanhang onder het personeel. Iedereen kon zien dat hij onder al dat haar een onbeduidende jonge kantoorklerk was, die dringend behoefte had aan een vriendin die zijn leven inhoud gaf. Als hij haar eenmaal was tegengekomen zou hij al snel keurig geknipt en geschoren een burgermansbestaan gaan leiden in een baan met toekomst. Maar nu was hij in verzet en elke avond, als Jaap Rijk zijn dagelijkse biertje ging drinken in De Engelbewaarder, stond Jan hem op te wachten met de diehards van de boekhoudafdeling en personeelszaken. Daar stond Jaap dan urenlang zichzelf en het beleid te verdedigen, steeds meer aangeschoten. De linkse elite liet genadiglijk toe dat hij het ene rondje na het andere voor hen bestelde en betaalde.

Als hij eens in het café was en dit zag gebeuren probeerde Hans hem nog wel eens uit zijn benarde positie te halen en hij werd bij een van die gelegenheden geholpen door Theo Bouwman, die het ook te gortig vond worden. Maar al een halfuur later zaten ze samen aan de kleine bar terwijl Jaap verderop koppig bleef discussiëren. Zelf had hij het gevoel heel goed bezig te zijn, al die discussies hoorden immers bij het idealistische karakter van het bedrijf?

‘Ik heb een keer mijn auto aan de kant gezet toen ik je een verhaal hoorde voorlezen op de radio,’ zei Theo Bouwman.

‘O,’ zei Hans verbaasd. Hij had niet eerder gemerkt dat Theo hem als schrijver kende.

‘Welk verhaal?’

‘Het ging over iemand die in een vergadering last kreeg van benauwdheid en in een belendend kamertje op de grond ging liggen om te sterven. Toen ik het hoorde ben ik even op de vluchtstrook gaan staan.’

‘Ach ja,’ zei Hans, ‘weet je dat me dat precies zo overkomen is? We hadden een onderzoek gedaan voor de Federatie Goud en Zilver en ik presenteerde voor het bestuur van juweliërs de resultaten. En toen kreeg ik zo’n hollend hart en ik kon geen adem meer halen. Pas veel later heb ik begrepen wat ik had. Hyperventilatie, goddomme. Simpel kwaaltje dat makkelijk te verhelpen is. Heb jij daar ook last van gehad?’

‘Nee hoor, ikke niet,’ zei Theo. Een zwakte toegeven, daar begon hij niet aan. ‘Ik vond het gewoon een mooi verhaal.’

Filmfan werd de eerste nieuwe uitgave van de Weekbladpers. Het was in het begin van de jaren zeventig een paar keer als bijlage van Vrij Nederland verschenen en het was Hans – niet speciaal een filmliefhebber – altijd bijgebleven als een bijzonder leesbaar blad. Tijdens het bewind van Harmen Bockma lag er al een plan om het als maandelijks magazine te gaan uitbrengen, maar het kwam er pas van in september 1978, kort nadat Jaap Rijk was aangetreden. Ron Kaal werd hoofdredacteur en hij kreeg Jaap van der Zwan als vormgever. Ze vestigden zich op de zolder van Kloveniersburgwal 23.

Ron was zo kaal dat menig een dacht dat zijn naam een zelfbedacht pseudoniem was. Totdat je merkte dat zelfspot niet zijn sterke punt was. Je kon dan alleen nog veronderstellen dat het een genetische, tot Napoleon teruggaande familietrek was. Sommige mensen hebben een hoofd waarvan je steeds het gevoel hebt dat als je het omdraait het opnieuw een hoofd zal zijn. Maar dan bijvoorbeeld met een sippe mond in plaats van een lachende, omdat het omdraaien natuurlijk alle curven op zijn kop zet. De eerste persoon bij wie Hans dit gevoel ooit kreeg was de kvp-politicus Schmelzer. En bij Ron kwam ook meteen dat idee op. Beiden waren kaal, beiden hadden een oogopslag met prominent zichtbare oogleden. Ron had een baard die omgedraaid als haardos kon dienen. Tijdens de gesprekken die Ron en hij hadden – voor het blad moest veel lezersonderzoek gedaan worden – kreeg Hans geregeld het gevoel dat hij te weinig bij de les was en dat Ron zich daaraan ergerde. Telkens nam hij zich voor nu eindelijk eens een foto van Ron te pakken te krijgen en die om te draaien, om te kijken of zijn idee klopte. Dan was hij van die obsessie af. Maar het kwam er nooit van.

Ron neigde naar corpulentie en had een olijkleurige, wat vetzig ogende huid. Zijn vriendin, die geregeld langskwam, was desondanks oogverblindend. Platinablond en gestoken in nauwsluitende japonnen. En uiteraard op hoge hakken, lastig op de scheve vloeren en steile trappen van het gebouw aan de Kloveniersburgwal, dat korthedshalve steeds vaker Kloof werd genoemd. Ze leek niet te weten op wie ze wilde lijken: Jean Harlow of

Marilyn Monroe. Ron liet haar zo vaak opdraven dat het op opschepperij begon te lijken. Ze werd gemist toen na enkele maanden de relatie kennelijk stukliep. Ron werd er zichtbaar dikker door.

Dat hij zichzelf zag als groot tijdschriftenkenner en -theoreticus was voor wie hem ontmoette al na enkele zinnen duidelijk. Met een paar goed geplaatste sneren en een laatdunkende blik vanachter de dikke rookwolken van zijn sigaar liet hij de bezoeker weten dat die niets wist van de vele geheimen van het maken van een tijdschrift. Ik wel, zei diezelfde blik. Misschien was dat ook wel zo.

Tot de principes die Ron meebracht over de opzet van Filmfan behoorde het idee dat het blad in zwart-wit moest worden uitgevoerd en beslist niet glossy mocht zijn, zoals concurrent Skoop, het blad van Rogier Proper en co.

Zwart-witfilms werden al tientallen jaren niet meer uitgebracht, maar Filmfan moest het vooral hebben van nostalgie en de verering van oude filmhelden en -heldinnen, en Rons keuze leek dus in eerste instantie niet zo vreemd. Het mocht absoluut geen glossy kleurenmagazine worden, maar hij wilde wel de allerbeste druk kwaliteit.

Filmfan zag er als gevolg van deze eisen van meet af aan een beetje vreemd uit. Het formaat was groter dan gebruikelijk en vanwege de geëiste druk kwaliteit was het papier zo dik dat het omslaan van de pagina's leek op het openen van klapdeuren.

Het blad had lezers kunnen aantrekken, maar deed het niet. De losse verkoop kwam nooit hoger dan 6000 en het abonentenaantal bleef steken op zo'n 5000. Lang niet genoeg om de kosten te dekken. Het tastte Rons zelfvertrouwen niet zichtbaar aan, het ging tenslotte om kwaliteit en niet om lezersaantallen bleef hij door dikke wolken sigarenrook volhouden. Jaap Rijk tutterte wat als de cijfers ter sprake kwamen, maar wist ook niet wat hij eraan moest doen. Hans deed geregeld onderzoek, maar zoals zo vaak bij bladen met een kleine oplage: de bestaande lezers waren heel tevreden. Zij waren gevallen op het blad zoals het was en konden niets zeggen over de grote aantallen bij wie het blad niet aansloeg. Pas toen hij het liet verspreiden onder film liefhebbers die het niet kenden, kwam naar voren dat het een wat doods blad gevonden werd. Er was niets aan te merken op de kwaliteit van de teksten en de foto's, maar er zat geen leven in. Kwam het door de zwart-

witfoto's of het gesteven papier of beide? Toen Hans een jaargang doorbladerde en het vergeleek met andere filmbladen zoals Skoop en het zojuist gestarte Première viel hem ineens iets op: in Filmfan stonden weinig actiefoto's, de afgebeelde personen verkeerden meestal in een toestand van verstillings. Daardoor oogde het blad zo on dynamisch. Voorzichtig deelde hij zijn bevindingen aan Ron mee, die zijn schouders erover ophaalde. De mensen hadden gewoon geen smaak, liet hij weten.

Het behoorde tot de principes van de Weekbladpers dat de redactie de formule en inhoud van het blad bepaalde, for better or worse. En alhoewel iedereen inzag dat Filmfan met verlies zou blijven draaien als het bleef zoals het was, zag niemand de noodzaak daar een punt van te maken. Zo bleef Ron Kaal, tevreden met zichzelf en met zijn blad, dagelijks de trappen van de Kloof beklimmen. Eenmaal achter zijn bureau duurde het uithijgen in de loop van de jaren wel steeds langer.

In de trage schrijverscarrière die Hans naast zijn werk bij de Weekbladpers probeerde voort te zetten gebeurde in 1979 iets. Na twee verhalenbundels, twee romans en een reisboek had hij afscheid genomen van zijn uitgever, het vrolijke weeskind Thomas Rap.

Ze hadden eerder een discussie gehad over de vraag of een uitgever meer moest doen dan manuscripten laten drukken en naar de boekhandel sturen. Een beetje adverteren hoorde er toch wel bij, vond Hans, hoe konden lezers anders weten dat een boek bestond? Als je moest wachten op recensies, kon je wachten tot je een ons woog. Het was niet helemaal waar, wist hij, want de recensenten waren bij hem juist vrij snel en overwegend heel lovend geweest. Aad Nuis, Gerrit Komrij, Kees Fens, Bob den Uyl, wat kon je je als nieuwe auteur meer wensen dan de complimenten van deze heren? En ook zonder advertenties haalden zijn boeken altijd wel een tweede druk.

Zijn behoefte om te vertrekken had misschien ook iets te maken met Thomas' halfslachtige manier van afrekenen. Het scheen dat de meeste uitgeverijen jaarlijks verkoopoverzichten naar hun auteurs stuurden en dan ook honoraria betaalden. Maar Thomas deed aan die onzin niet mee. Hij gaf

alleen op dringend verzoek een indicatie van wat zijn schrijvers van hem tegoed hadden. ‘Kom maar langs als je iets nodig hebt,’ had hij een keer tegen Mensje van Keulen gezegd, ‘wil je een fiets?’

Het was vermoedelijk geen krenterigheid van Thomas, hij was domweg onzakelijk en had zo’n groot gat in zijn hand dat hij naar eigen zeggen eigenlijk geen hand meer over had.

Toen hij bij Inter/View vertrok had Hans een aardige voorraad geld, maar het zuinige salaris van de Weekbladpers had als gevolg dat hij snel inteerde op zijn kapitaal. En hoewel hij een hekel had aan de crisistijdpaniek waaraan zijn moeder leed, was financieel conservatisme hem met de paplepel ingegoten.

Hij werkte officieel 80% om tijd over te houden voor het schrijven, dan moest die vrijgekochte werkdag ook geld opleveren. En dat kon het best bij een uitgeverij die gewend was te betalen. Dat en het vermoeden dat de Arbeiderspers meer deed aan de promotie van titels, was reden voor Hans om Thomas te schrijven dat hij zijn volgende boek elders wilde onderbrengen.

‘Jammer,’ zei Thomas met een zucht, ‘maar als je ooit een kinderboek schrijft wil ik wel graag dat je dat bij mij doet.’

Hans stemde daar graag mee in; hij en Maja hadden wel twee zoontjes van inmiddels zes en acht jaar, maar hij had geen kinderboek in gedachten. Thomas bracht in 1980 nog wel een bundel uit met alle verhalen die Hans geschreven had onder de titel Oud zeer. Trudy Nijman was op kantoor langsgekomen om foto’s van hem te nemen, fotografie was naast tuinieren haar tweede vak. Hans had er een hekel aan om gefotografeerd te worden en de sessie verliep stroef. Tot hij op een onbewaakt moment achteroverleunde, z’n handen achter het hoofd vouwde en naar rechts uitkeek over de Kloveniersburgwal. Het was zijn favoriete denkhouding. Klik klik hoorde hij en Trudy nam afscheid. Het hoofd van de nadenkend ogende schrijver vulde de hele cover van Oud zeer. Het was zijn laatste publicatie bij Thomas Rap.

Een briefje aan Theo Sontrop was voldoende voor nieuw onderdak. Theo had zijn verhalendebuut Kleine stukjes om te lezen in 1970 met kennelijk genoeg gerecenseerd in Het Parool en was dus een voor de hand liggende uitgever. Hans had Theo ook meegemaakt als lid van de Ideële Concentratie, een slaperig ogend lid weliswaar, maar als hij wakker werd uit zijn dommeling

kwam er geregeld een erudiete opmerking uit zijn mond. Toen werkte Sontrop nog bij Meulenhoff, maar inmiddels had hij van de ingeslapen Arbeiderspers een vooraanstaande uitgeverij gemaakt.

Nu nog een boek. Hans had eerder dat jaar zijn oude Inter/View-collega Joop Tel naar de Jellinekkliniek gebracht. Het thema van de teloorgang van een alcoholist hield hem bezig sinds hij zelf op zijn tweeëntwintigste het bier had ontdekt als universele hulp tegen alle kwalen, en Joop was een intrigerende persoon.

Hij werd geregeerd door angsten, pleinvrees en vooral brugangst. In de roman Zonder dollen had Hans al eens beschreven hoe hij tijdens een marktonderzoekcongres in Hongarije hand-in-hand met een panische Joop over een eindeloos lange brug holde die Buda en Pest verbond.

Joop bestreed zijn angsten met grote hoeveelheden alcohol. De visioenen die dat opwekte deelde hij met degenen die op zo'n moment zijn drinkebroers waren en hij bezwoer hen zijn geheimen te bewaren. Zo duurde het lange tijd voordat Hans erachter kwam dat Joop aan elk van de partners met wie hij Inter/View had opgericht de verhalen had verteld over zijn jaren als huursoldaat in Afrika, en over de vreselijke daden die hij daar had begaan: dorpen platgebrand, vrouwen en kinderen gedood. Niemand wist of het waar was. Het leek ondenkbaar dat de mollige, beminnelijke en fysiek niet dappere Joop een moordenaar van onschuldige dorpingen zou zijn. Zou hij er zichzelf een alibi mee geven om te drinken tot hij erbij neerviel? Ook dat leek nogal onwaarschijnlijk. Na een paar jaar was Joop zo ver heen dat hij niet meer in staat was te werken en uiteindelijk verloor hij zijn geheugen aan korsakov.

Toen praatte Hans hem de Jellinekkliniek in, geholpen door zijn oude leermeester Hans Faverey, die inmiddels psycholoog bij een psychiatrisch ziekenhuis was en een snelle opname kon regelen.

Tijdens het bezoek ontmoette hij daar Joops broer, een keurige kantoorman die veel last had gehad van Joops permanente beroep op zijn portemonnee sinds hij zijn eigen geld voortdurend kwijt was.

‘Heeft Joop ooit in Afrika gezeten?’ vroeg Hans hem, ‘hij vertelt daar vreemde verhalen over.’ Maar de broer wist stellig dat Joop nooit in het buitenland had gewerkt, laat staan als soldaat. ‘Hij is niet eens in dienst

geweest,' zei hij, 'hij kan nog geen geweer vasthouden.'

Hans besloot het verhaal te schrijven van een uit Nederlands-Indië afkomstig adoptiekind dat in een Hollands gezin opgroeit met een grote dikke broer die alcoholist wordt. Zijn plichtsgevoel dwingt de Indische jongen om bij de broer te blijven en hem zo goed mogelijk overeind te houden. En ja, uiteindelijk brengt hij hem naar de Jellinekkliniek.

Hans speelde zelf in het verhaal de Indische jongen en door hem een opvallende wijnvlek in zijn gezicht te geven kon hij er ook een contactschuw mens van maken. Zo'n ik-persoon was hij graag, zeker in verhalen. Van Joop maakte hij zijn broer Bert. Al schrijvend verscheen ook Theo Bouwman ineens in het verhaal, kennelijk een geboren romanfiguur. Hij was hier de ambitieuze zakenpartner van Bert. Hans beschreef hem in het boek als volgt:

'Ik ben kwiek, onvermoeibaar, ik dring snel tot de problemen door, dat was zijn boodschap. Hij was jonger dan Bert en ik. Een stevig lichaam van matige lengte in een keurig pak, brede kaak, nieuwsgierige ogen, nette bruine lokken. Wat we ook te beraadslagen hadden, een oplossing moest binnen een kwartier te vinden zijn. Dat was zijn boodschap.'

Het boek schreef grotendeels zichzelf en Hans hield Sontrop via briefjes geregeld op de hoogte van de voortgang. Halverwege het schrijfproces bepaalde hij voor zichzelf een deadline en bevestigde vlak voor de voltooiing aan Sontrop dat het zou lukken om die datum te halen.

Bijna ging het nog mis door enkele onverwachte enquête-aanvragen bij de Weekbladers, maar op de afgesproken datum, in december 1979, ging hij 's avonds op pad met het manuscript in een grote envelop. Er was geen tijd meer om het door de postbussen te laten vervoeren, maar hij had het huisadres van Sontrop en ging het in de bus duwen. Niemand zou ooit kunnen zeggen dat hij, Hans Vervoort, een onbetrouwbare schrijver was.

Theo Sontrop woonde op een etage in de Vondelstraat en toen Hans de envelop in de brievenbus wilde duwen merkte hij dat die net te smal was. De envelop dan maar voor de deur leggen? Dat leek toch wat te riskant. Het was half elf en er brandde licht. In arren moede belde hij aan en de uitgever deed persoonlijk open. Theo Sontrop was een kleine, met weinig zorg gebouwde man. Ook aan zijn hoofd was weinig aandacht besteed, een klerkenhoofd met wijde oren die zijn hoofd een verbaasde uitdrukking gaven, een bril en kalend

haar van onbestemde lichte kleur. Hij droeg over zijn kleding een chamber cloak, zoals een eeuw eerder gebruikelijk was bij Engelse gentlemen als zij de avond met een glas cognac in hun bibliotheek doorbrachten. Hij toonde zich verrast maar noodde de schrijver binnen en bood hem een glaasje wijn aan. Al pratend kreeg Hans de indruk dat Sontrop helemaal niet zat te wachten op een manuscript en eigenlijk geen flauw idee had wat hij kwam doen. Maar toen hij het begreep zegde hij toe het boek snel te zullen lezen.

‘En dan kunnen we het volgend najaar laten verschijnen,’ zei hij toen ze afscheid namen.

‘O,’ zei Hans, ‘ik had gehoopt het voorjaar.’

‘Nee, die aanbieding is de deur al uit,’ zei Theo en sloot de voordeur.

Onderweg naar huis drong het tot Hans door wat dit betekende. Het was december 1979 en al die tijd was hij er in de brieven van uitgegaan dat het boek in het voorjaar van 1980 zou uitkomen. Waarom had Sontrop niet even de moeite genomen hem te berichten dat dat niet kon?

Thuisgekomen schreef hij een woedende brief en die had resultaat. Buiten alle planning en aanbiedingen om verscheen Met stijgende verbazing in juni 1980.

‘Mijn hoofdredacteur Martin Ros geeft het een 8,’ zei Sontrop tegen Hans toen ze het manuscript bespraken. Het klonk als een groot compliment en Hans knikte dankbaar. De naam Martin Ros zei hem niets, maar het was kennelijk iemand die niet zo makkelijk enthousiast raakte over een boek.

‘Gaan jullie nog adverteren?’ vroeg Hans, indachtig zijn redenen om te vertrekken bij Rap.

‘Als er recensies zijn verschenen,’ zei Sontrop, ‘dan hebben we iets te melden.’

Het leek Hans mosterd na de maaltijd, maar Sontrop wist vast wel wat hij deed. Toen enkele maanden later enkele mooie recensies waren verschenen en hij Sontrop weer eens tegenkwam, vroeg hij het opnieuw: ‘Nu gaan jullie toch adverteren, neem ik aan?’

Sontrop keek verbaasd. ‘Nee, er zijn prachtige recensies. En het boek loopt goed, we gaan naar de tweede druk toe.’

Boekenmarketing was een vak apart, begreep Hans.

In september 1980 beleefde Dick Koger het hoogtepunt van zijn carrière. Vrij Nederland vierde het veertigjarig bestaan en reclamebureau Wubbe de Fries & Franken, dat enige tijd eerder de succesvolle campagne 'Het zijn weer tijden...' had ontwikkeld, was nu gekomen met het plan in VN een chequeboekje te hechten waarmee loskopers korting konden krijgen op het blad. Kwartaal-, halfjaar- en jaarabonnementsen zouden weggaan met 40% jubileumkorting en dat scheelde een slok op een borrel. Tot dan toe was het aanbieden van kortingen en premies bij Vrij Nederland heel ongebruikelijk, zijnde te commercieel. Maar dat het niet mocht was nooit ergens vastgelegd en aangezien uitvoering van beleid een zaak van de directie was konden Piet Lagardus en Dick hun gang gaan.

De nieuwe abonnementsen stroomden binnen, merendeels jaarabonnementsen want dat bood het grootste bedrag aan voordeel. Tijdens deze succesmaanden waren Dick en Piet voortdurend feestelijk aan het dineren, viel de lager gerangschikte werknemers op, maar het gemor verstomde naarmate de aantallen nieuwe abonnees verder en verder toenamen. Uiteindelijk bleken er ruim 11.000 jaarabonnees geboekt te zijn en nog eens een kleine 5000 korter lopende abonnementsen. Aan het eind van dat jubileumjaar had Vrij Nederland de hoogste oplage die het ooit had gehad: 120.000, waarvan 80.000 abonnementsen. Over het hele jaar 1980 gerekend kwam het oplaagcijfer op 115.000, het hoogste jaargemiddelde ooit.

De losse verkoop had nauwelijks schade ondervonden van de succesvolle abonnementswerving, vertelde Kees van Nijnatten met enige verbazing. Van de verkooppunten waren natuurlijk wel boze reacties gekomen en veel kioskhouders hadden gewoontegetrouw de bonboekjes uit de exemplaren getrokken en weggegooid. Waarom zouden zij meewerken aan het verminderen van hun omzet? Maar ondanks het enorme succes van de abonnementsactie bleef de losse verkoop op peil. Hans begreep dat wel: de meeste loskopers kochten het blad maar 1 keer in de maand en de 16.000 die nu een abonnement hadden genomen stonden dus voor zo'n 4000 aankopen per week. Op een gemiddelde verkoop van 35.000 à 40.000 die ook nog eens wekelijks varieerde was dat een betrekkelijk overzichtelijke vermindering. En

natuurlijk had het jubileumnummer zelf extra verkocht in de losse verkoop, zodat Kees' cijfers ook goed waren. Iedereen was tevreden, maar Hans had een unheimisch gevoel over de enorme kortingen die nu gegeven waren. Er waren al heel wat protesten binnengekomen van de bestaande abonnees, die altijd de volle prijs betaald hadden voor hun lijfblad en nu zagen hoe wildvreemden ineens een stevige korting kregen. Deze trouwe abonnees werden zo goed mogelijk getroost met kortingen op de boeken en platen die ls, de lezersservicewinkel van Dorothea Meijerink, aanbod. Ze hechtten gelukkig te veel aan het blad om het uit boosheid over deze ongelijke behandeling op te zeggen.

Maar bij Hans begon het vermoeden te ontstaan van het bestaan van een wet op de werving, die wel eens zou kunnen luiden: Hoe lager je de drempel maakt voor de komst van een nieuwe abonnee, hoe eerder hij weer vertrekt. Zo'n enorme prijsverlaging haalde abonnees binnen die eigenlijk niet het volle bedrag voor het abonnement overhadden. En als zij die volle prijs bij de verlenging moesten betalen, mocht grote wegloop verwacht worden.

Aan dat soort hypothesen had noch Dick Koger noch Piet Lagardus behoefte, merkte hij toen hij zijn voorzichtige bedenkingen op tafel legde.

'Al dat voorzichtige gedoe, dat is toch niet meer van deze tijd?' zei Piet voortvarend, en Hans knikte diplomatiek. Ook hij vond dat er best wat meer schwung in de werving kon komen.

'Krijgen de jubileum-jaarabonnees nu aan het eind van dat jaar een acceptgiro voor de verlenging met het volle jaarbedrag?' vroeg hij. 'Dan zullen ze behoorlijk schrikken.'

'Er zit weinig anders op,' zei Piet, 'of stel je voor dat we ze dan opnieuw een korting aanbieden? Een wat kleinere korting, om de overgang niet al te groot te maken? Misschien wel een idee.'

'Nee, ik bedoel meer dat je ze over een jaar de keuze kan geven om per kwartaal te betalen of per halfjaar of per jaar. Dat ze niet in één keer dat grote jaarbedrag voor hun neus krijgen.'

'Hm,' zei Dick, 'daar gaan we over nadenken.' Hij maakte geen notitie en Hans wist dat hij dus niets met deze gedachte zou doen. In oktober 1981 zouden 11.000 abonnees ineens de volle prijs voor een heel jaar moeten betalen, 135 gulden. En heel wat van hen zouden dat niet doen.

‘Is het mogelijk om na te gaan hoe het verloop gaat worden bij deze jubileumabonnees?’ vroeg hij, ‘wordt ergens bijgehouden hoe lang iemand abonnee is?’

‘O, knock yourself out,’ zei Dick terwijl hij achteloos een dik pak computerprint uit een la haalde en voor Hans’ neus legde.

‘Wat is dit?’ vroeg Hans.

‘Dit is labo67,’ zei Dick. ‘Alle abonnementen staan erop, naar kwartaal van ingang en naar wervingsbron. Wat je er precies mee kan doen is mij niet duidelijk. Ik krijg het elk kwartaal en gooi dan het vorige pak weg. Misschien kan jij er wat mee?’

Dit was Hans’ eerste kennismaking met het levensduuroverzicht dat al jarenlang braaf elk kwartaal werd uitgespuugd door de computer, maar waar niemand ooit iets mee gedaan had. Het gaf de stand van de abonnementen van elk blad weer, onderverdeeld naar jaar van ingang en wervingsbron. Je kon zien hoeveel abonnees er nog over waren van bijvoorbeeld de in 1963 geworven abonnees, en dat ook nog onderverdeeld naar de wijze waarop ze zich aangemeld hadden, bijvoorbeeld via de bon in het blad zelf of via een mailing of een advertentie in de krant.

De codes van die wervingsbronnen waren geheimzinnige drielettercombinaties en alleen bij de boekhouding en de abonnementenadministratie wisten ze waar elke drie letters voor stonden. Dat zou hij na moeten vragen. Maar jub van het derde kwartaal van 1980 bij Vrij Nederland, dat konden alleen de jubileumabonnees zijn. Waarom waren er maar 15.000 in plaats van de 16.000 die geboekt waren? En dat terwijl de actie nog maar net afgelopen was.

‘Wanbetalers,’ zei abonnementenchef Flip van Hagelen tussen twee telefoontjes met klagende abonnees door, ‘dat is een heel gedoe. We sturen ze het blad en de rekening en enkele aanmaningen. Maar ja, er zijn altijd mensen die proletarisch willen winkelen en die maken het geld domweg niet over. Ja, dan voeren we ze weer af en stoppen de verzending. En het gekke is, dan gaan ze vaak ineens wel betalen. Dan poeren we wat in het systeem en boeken we ze weer in. Ze krijgen dan een her als code, van Herstel.’

‘Hoeveel jubileumabonnementen zijn hersteld nadat ze gestopt waren wegens wanbetaling?’ vroeg Hans. Flip keek hem aan. Hij stond aan het

hoofd van zeven dames en een heer die afwisselend de telefoon bedienden en aan de ponsmachines de abonnementen intikten. Flip had een ringetje in zijn oor, wat volgens de geldende kledingregels aangaf dat hij homo was. Om dat nog eens extra te benadrukken onderhield hij zijn lichaam zo goed dat het slank was en altijd hoogtezoon-gebruind. Flip had helderblauwe ogen die fel contrasteerden met zijn roodbruine gelaat en als hij lachte zag je een glanzend wit, gaaf gebit. Maar Flip lachte niet vaak, hij was bezeten van het up-to-date houden van het abonnementensysteem, en de zeven dames en een heer die hij onder zijn hoede had, kwamen geregeld in opstand tegen zijn straffe regime. Dat hij Hans' vraag niet direct kon beantwoorden irriteerde hem zichtbaar.

‘Hoeveel wanbetalers? Dat weet ik niet zo zonder meer. Honderden, misschien wel duizend.’

‘Dus als ik de jubileumabonnees wil volgen en ik zie dat er duizend weg zijn, dan kunnen ze in de herstelgroep terechtgekomen zijn?’

‘Ja, dat kan.’

Hans zuchtte. Als er zo'n gat in het systeem zat, wat had je er dan aan? Maar ondanks deze makke begon hij het toch te gebruiken als enige manier om de diverse wervingsvormen met elkaar te vergelijken. Het was fascinerend materiaal. Al binnen het jaar bleek zo'n 40% van de nieuwe abonnees van Vrij Nederland en Haagse Post weg te lopen, en bij Voetbal International was dat zelfs 60%. Dat moest iets te maken hebben met het colportagesysteem dat voor vi gebruikt werd.

Ploegen colporteurs stroopten stad en land af, belden in volkswijken huis-aan-huis aan en haalden voetbalfans over een kwartaaltje vi te nemen. Een voetbalshirtje als premie deed wonderen, en als de abonnee aarzelde kreeg hij te horen dat het abonnement vanzelf na drie maanden afliep. Eigenlijk was het te geef, alleen al het shirtje was het abonnementsgeld waard. Toch? Als na drie maanden het abonnement niet vanzelf afliep, maar er een rekening kwam voor de volgende termijn, belden ze boos op en kregen dan Flip of zijn onderhorigen aan de telefoon die uitlegden dat in Nederland een abonnement automatisch doorliep tenzij men een maand tevoren opzegde. Had de abonnee dat gedaan? Nee, moest hij toegeven. Welnu, dan liep het abonnement door, daar hielp geen moedertje lief aan. De meeste abonnees waren geïntimideerd genoeg om dan de rekening maar te betalen.

Flip en zijn crew deden geen poging de pil te vergulden of het blad nog eens aan te prijzen. Daar waren zij niet voor, lieten ze driftig weten als de bladpromotors voorzichtig aandrongen op een klantvriendelijker behandeling. Zij waren puur administratief en ergerden zich aan de colportageploegen die iets beloofden wat niet klopte.

‘Laten ze dan een echt proefabonnement verkopen!’ hoorde Hans Flip een keer met stemverheffing roepen tegen Kees van Nijnatten, die de colportage beheerde omdat Piet Lagardus geen zin had in de bijbehorende administratieve overzichten, ‘en dan betaal je ze als dat proefabonnement omgezet wordt in een echt abonnement.’

Het systeem bood inderdaad de mogelijkheid van een proefabonnement dat na zekere tijd vanzelf stopte. Maar met de conversie, het overhalen van de abonnee om dat proefabonnement te verlengen tot een echt abonnement, daar wist het abonnementensysteem nog niet goed raad mee. Het staakte na de proefperiode domweg de verzending, tenzij de abonnee eigener beweging had opgebeld om het abonnement te verlengen.

‘Flip, je weet toch dat maar een paar procent uit zichzelf het proefabonnement voortzet? De colporteurs zien me aankomen als ze alleen betaald krijgen voor die paar verlengde abonnementen.’

Flip knikte met tegenzin, hij wist dat Kees gelijk had.

‘Ik zal de teamleiders nog eens op het hart drukken dat ze niet mogen beloven dat het abonnement vanzelf afloopt,’ bood Kees aan, ‘en als jouw cluppie nou de klachten noteert en even opzoekt welke colporteur dat was, dan beloof ik je dat ik die eruit zet.’

‘Ja, maar daar kunnen we niet aan beginnen,’ zei Flip geschrokken. Hij was tegen elke extra werkbelasting. Maar afgezien daarvan: je ging je medewerkers toch niet verlinken bij de baas?

‘Hoor eens,’ zei Kees, ‘als jij mij niet helpt kan ik jou niet helpen.’

‘Dan maar niet,’ zei Flip mokkend en Kees verwijderde zich schouderophalend.

In labo67 zag Hans het resultaat: maar 40% van de nieuwe vi-abonnees haalde het tweede abonnementsjaar. Bij de afvallers zat vast en zeker ook de Turkse gastarbeider die onlangs in de enquêtesteekproef was gevallen en die wat treurig had gemeld dat hem door de colporteur beloofd was dat Voetbal

International uitvoerig over het Turkse voetbal berichtte. ‘International’ immers? Maar vi schreef vrijwel uitsluitend over de nationale competitie.

Naarmate de abonnees langer in het systeem zaten werd het jaarlijkse verloop bij de bladen wel minder. Het kaf was dan van het koren gescheiden, de echte liefhebbers bleven over. Het verloop bij de oudste abonnees was nog maar een paar procent per jaar, ongeveer gelijk aan het sterftcijfer, vermoedde Hans.

Maandenlang besteedde hij elk vrij moment aan de schat van informatie die dit administratieve overzicht bood. Je kon zien dat bij Opzij de trouw van de abonnees het grootst was, gevolgd door Vrij Nederland, en ten slotte Voetbal International. Maar je kon ook zien dat het verloop bij abonnees die zichzelf telefonisch of via een briefje aangemeld hadden, veel kleiner was dan bij de abonnees die via de bon in het blad binnengekomen waren. Het verloop was het grootst bij abonnees die gereageerd hadden op advertenties in andere bladen. Op zich heel logisch, hoe meer moeite de lezer zelf al had gedaan voordat hij een abonnement nam, hoe meer hij dat abonnement op prijs stelde en dus niet opzegde. En hoe meer moeite de uitgever deed om de lezer te bereiken en over te halen, hoe eenzijdiger de band was die ze kregen.

‘Je kunt dus uitrekenen wat de grenswaarde is,’ zei Hans opgewonden in het café tegen Theo Bouwman, ‘wanneer gaat zo’n advertentie of mailing zo duur worden dat de inkomsten van die extra abonnees er niet meer tegenop wegen.’

‘Wat mag een abonnee kosten wil hij nog rendabel zijn,’ zei Theo, ‘interessante vraag.’

‘Ja,’ antwoordde Hans, ‘een extra probleem is dat het nogal wat uitmaakt of het abonnees zijn die je abonnementenstand verhogen, of abonnees die wegliep vervangen. Elk jaar tippelt bij Vrij Nederland zo’n 20% weg, dat betekent dat je 16.000 nieuwe abonnees binnen moet halen om de stand op peil te houden. Dat mag een bepaald bedrag kosten, ik ben er nog niet uit hoeveel dat kan zijn. Maar als je met extra acties de abonnementenstand omhoog kunt krikken, mogen die extra abonnementen veel meer kosten dan de vervangende abonnementen. Logisch, want die extra abonnementen vergen alleen additionele kosten aan papier en porti, het maken en drukken van het blad is dan al betaald door de normale oplage.’

Theo Bouwman knikte. Hij nam snel informatie op, wist Hans intussen, en zou er een week of een maand later op terugkomen alsof ze het gesprek een kwartier geleden gevoerd hadden.

‘En weet je wat ook mogelijk is?’ hernam Hans, ‘als je per wervingsbron weet hoe het abonnementenverloop is, kan je elk jaar heel precies vooruit berekenen wat in het komende jaar de wegloop zal zijn.’

‘Hoe dan?’ vroeg Theo.

‘Heb je een papiertje?’

Theo had na het werk zelfs nooit een tas bij zich. ‘Ik heb alles in mijn hoofd,’ was de boodschap die dat uitzond. Maar Hans vermoedde dat hij bij het boemelen al eens een tas met documenten kwijtgeraakt was en daarom uit voorzorg niets meer meenam. Hij viste een aan één kant betikt velletje uit zijn eigen tas en begon op de andere zijde een tabel te tekenen.

‘Kijk.’

Theo keek. Ze lagen elkaar wel.

In het begin van de jaren tachtig stond het eerste kabinet-Lubbers op het bordes van Huis ten Bosch. Er was al enkele jaren een economische crisis aan de gang en om die te beteugelen werd een aantal bezuinigingsronden gepland. Om de bezuinigingen door de Tweede Kamer te krijgen moesten schrikbeelden geschetst worden van de schrale toekomst die Nederland te wachten stond. Van de schrik begonnen de consumenten te sparen en alle niet-dringende kopen uit te stellen.

En dat bracht de crisis pas echt op gang. De omzet van bedrijven daalde, er volgden ontslagen, de werkloosheid escaleerde snel. Een generatie afgestudeerden kon geen baan vinden, totdat na enkele jaren van deze rampspoed een nieuwe mogelijkheid werd geschapen: de vut. Zestig-plussers werden opgeroepen plaats te maken voor jongeren en vrijwillig hun werkplek te verlaten door akkoord te gaan met een vervroegd pensioen. Tegen 80% van het laatstgenoten salaris.

De verwachtingen waren niet hooggespannen, want wie zou er nu 20% van z'n salaris willen inleveren om een paar jaar eerder achter de geraniums

te kunnen zitten? En wat zouden de burens niet denken van een nog fitte 60'er die thuis zat? Vermoedelijk zou de conclusie van de buurt zijn dat hij ontslagen was, een schande voor het gezin!

Bij het aan het publiek verkopen van de vut-gedachte werd dan ook het ethische aspect benadrukt: je hielp er de nieuwe generatie mee. Je offerde jezelf op voor de jongeren. Of het daardoor kwam was niet duidelijk, maar een feit was dat de vut van meet af aan een groot succes werd. Duizenden nog lang niet versleten arbeiders en kantoormensen klokten met een zucht van verlichting voor de laatste keer uit en begonnen een nieuwe – lang onopgemerkt gebleven – groep te vormen: de actieve senioren. Eenmaal de tuin aan kant en de dertig jaar uitgestelde klussen-in-huis gedaan begonnen zij te lezen, te sporten, te reizen.

Terwijl vroeger met het pensioen een tijdperk van geleidelijk afsterven begon, werd de vut nu het begin van een echte derde levensfase. De eerste fase die liep tot het trouwen werd over het algemeen gekenmerkt door veel vrije tijd en weinig geld. Daarna volgde de gezinsperiode, waarbij men geen vrije tijd had en vanwege de kinderen en de hypotheek ook meestal krap in het geld zat. De vutters waren de eerste groep die én veel tijd én veel geld had. Kinderen de deur uit, de hypotheek afbetaald en 80% van hun eindsalaris!

Voor de Weekbladpers had de vut weinig consequenties, want bijna iedereen was als twintiger of dertiger in de jaren zeventig binnengekomen en hun vut was nog verre toekomst. Wel had de uitgeverij last van de economische crisis. De omzet begon te dalen. De advertentieomzet het eerst en het scherpst. Vrij Nederland had altijd vele pagina's met advertenties voor academische overheidsfuncties gehad, maar nu er zoveel sollicitanten op zelfs de kleinste advertenties binnenkwamen volstond men met publicatie in de primaire vacaturebladen: de Volkskrant of nrc. Ook voor merkartikelen werd minder geadverteerd. Economen en reclamegoeroes wezen er regelmatig op dat men in slechte tijden juist méér zou moeten adverteren om de consumentenbestedingen op hoog peil te houden. Dan was de crisis sneller voorbij. 'Anti-cyclisch adverteren' heette dat, en het zou de snelste manier zijn om de consument weer in de winkels te krijgen. Maar de fabrikanten durfden het niet aan, snijden in de reclamebudgetten leverde een directe

verbetering van hun resultaten op en daar kozen ze toch liever voor.

Zou de bezuinigingsdrang ook de abonnementen van de bladen treffen? In eerste instantie leek dat er niet op. De theorie luidde dat in crisistijd de consument begint met het uitstellen van grote uitgaven: de auto kan nog wel een jaar mee, nieuw tapijt hoeft niet. Pas als duidelijk wordt dat gedurende een langere periode de broekriem aangetrokken moet worden begint men echt te besparen. Dan worden alle uitgaven kritisch bekeken en schrapt men de niet-noodzakelijke dingen, mits dat tenminste een duidelijke bezuiniging oplevert. Leuke dingen die weinig kosten blijven het langst gespaard.

Voor de intellectuelen van wie HP en Vrij Nederland het moesten hebben was lectuur een basisbehoefte, en ach, zo duur was een abonnement niet: 135 gulden per jaar voor Vrij Nederland en 118 gulden voor HP. En de voetballiefhebbers die vi wekelijks van voor naar achteren spelden hadden in deze droeve tijden naast hun shag en hun biertje toch ook dat stukje lectuur broodnodig. Wie bracht er het geld binnen in de vi-huishoudens? De man toch zeker? En wat kostte het blad nu helemaal? Maar een guldentje per week!

In eerste instantie viel de schade dan ook mee. Verdere groei van de oplaag bleef weliswaar uit, maar dat kon je in deze beroerde tijden wel verwachten. Hans en Bouke verhoogden de frequentie van de onderzoeken en voegden vragen toe over de bezuinigingsdrang van de abonnees en hun gehechtheid aan het abonnement. De afdeling werd anti-cyclisch groter, want assistente Carla Punt kon als werkende moeder haar 60% dienstverband niet uitbreiden en dus werd Jeanne van Roden, een werkloze, pas afgestudeerde neerlandica, ingehuurd om de extra onderzoeken uit te werken. Zij behoorde tot de kennissenkring van Bouke; bij de Weekbladpers werd het binnenhalen van vrienden, kennissen en familieleden aangemoedigd als er een vacature was.

Hans was daar zelf geen voorstander van, het leidde naar zijn idee tot cliëkvorming en je kon een vriend of kennis toch veel minder makkelijk weer wegsturen als de prestaties tegenvielen. Maar het was nu eenmaal bedrijfspolitiek en hij had niet de wijsheid in pacht. Dus was daar Jeanne.

Ze was een levendige, welbespraakte jonge vrouw met een melkwitte huid, en het donkerbruine haar en het gezicht van een Botticelli-model.

Tijdens het werk sprak ze veel en Hans luisterde geïnteresseerd naar de vrijmoedigheid van iemand uit de generatie geboren in het jaar waarin hij zelf volwassen werd. Jeanne had lang en genietend gedaan over haar studie, was nu 26 en niet van plan ooit kinderen te krijgen. Voor haar seksuele behoeften en aanspraak had zij twee mannen beschikbaar met wie ze al jaren omging. Verbijsterd hoorde hij haar vertellen over een vrijpartij terwijl ze menstrueerde. ‘Hou jij daar niet van?’ vroeg ze toen ze een onwillekeurige trek van weerzin over Hans’ gezicht zag glijden.

‘Nou, nee,’ gaf hij toe.

‘Nou, bij mij worden de lakens goed rood,’ lachte Jeanne vrolijk. ‘Henk en Martin zijn er gek op.’

‘Niet tegelijkertijd natuurlijk,’ voegde ze er snel aan toe, mocht hij denken dat ze aan orgies deed. Ook haar generatie kende grenzen.

De afdeling telde nu vier man, weliswaar allemaal parttimers, maar toch in totaal 2,5 fte, full time equivalent. Niemand die er iets van zei. Hans vroeg zich wel eens af waarom het steeds hogere budget van zijn afdeling nooit op verzet stuitte, want zowel hij als Bouke gaf altijd duidelijk aan welke beperkingen hun onderzoeken hadden. Kennelijk had men toch grote behoefte aan de relatieve zekerheid die marktonderzoek kon bieden. Alles beter dan op het eigen instinct vertrouwen was de trend in het bedrijfsleven in de jaren zeventig en tachtig. En daar was iets voor te zeggen, want hoe onbetrouwbaar en poly-interpretabel de marktonderzoekgegevens vaak ook waren, het was de enige mogelijkheid van producenten om contact te krijgen met de afnemers. Het belangrijkste bij enquêtes was een goede steekproef. Bij de huis-aan-huisenquêtes, waarmee de meeste marktonderzoekbureaus hun brood verdienden, was dat een groot probleem aan het worden, omdat steeds meer mensen weigerden hun televisieapparaat uit te zetten voor een vraaggesprekje over wasmiddelen of rookworst. De respons bedroeg vaak niet meer dan 30 tot 40%, en je wist dus nooit wat de 60 tot 70% weigeraars van het product vonden.

Hans had dat probleem veel minder. Bij enquêtes onder tijdschriftabonnees ging de vragenlijst over het blad dat zij lazen, en de meeste lezers vonden het wel leuk dat hun mening gevraagd werd. Een voordeel was ook dat de enquêtes schriftelijk gedaan konden worden, dat

scheelde geld maar scheelde ook de invloed die enquêteurs vaak op de gegeven antwoorden hadden. Er was maar één nadeel: je kon bij schriftelijke enquêtes weinig druk op de deelnemers uitoefenen om het formulier in te vullen en op te sturen. Natuurlijk, er ging een portvrije antwoordersvelop mee. En Hans signeerde met een echte pen alle driehonderd begeleidende brieven onder het motto: als ik iemand vraag een enquêteformulier in te vullen moet ik niet te beroerd zijn om mijn eigen handtekening onder dat verzoek te zetten. Zijn handtekening sleet in de loop van de jaren tot een grote zwierige V met daarachter een licht golvende streep. Het was niet genoeg voor een goede respons.

Hij belde Sontrop, zijn uitgever. ‘Hebben jullie misschien boekjes over die ik kan meesturen met enquêtes? Het moeten lichte boekjes zijn, anders betaal ik me suf aan porto.’

Sontrop hoefde niet lang na te denken.

‘De columns van Rinus! Die doen we nooit in de ramsj, net zomin als Carmiggelt. Dat vinden we niet sjiek. Maar als je ze gebruikt voor enquêtes, dan is dat prima. Zijn wij ze op een fatsoenlijke manier kwijt.’

‘Maar zijn het er genoeg? Ik moet er zo’n driehonderd per enquête hebben. En ik doe er heel wat per jaar.’

Sontrop begon nu warm te lopen voor het idee. ‘O, meer dan genoeg. Niet alleen van Rinus, hoor, er zijn heel wat pockets. Laat jouw man contact opnemen over de prijs met mijn man!’

‘Ik heb geen man. Ik ben zelf de man,’ zei Hans, enigszins beschaamd.

‘Oké, ik eigenlijk ook,’ gaf Sontrop toe, ‘ik heb wel een magazijnman, maar die bepaalt de prijs niet. Ik bel je.’

En in afwijking van zijn gewoonte belde hij inderdaad even later de prijs door. Voor een habbekrats hielp de marktonderzoekafdeling sindsdien de Arbeiderspers en Querido van hun overtollige pockets af. En het werkte! Dat ze met het enquêteformulier al meteen een boekje ontvingen, gaf de ontvangers een stevig gevoel van verplichting. Zeker als na twee weken nog een reminder werd verstuurd, waarin herinnerd werd aan het reeds voor de medewerking ontvangen cadeautje. De respons was 70%, bij Opzij soms zelfs 80%, een ongekend hoog percentage in de wereld van het opinieonderzoek. Hans bleef in elk rapport vermelden dat er natuurlijk een

kans was dat de ontbrekende 30% heel andere meningen had dan de 70% die wel meedeed. Maar dat was alleen omdat hij het Methodologie-handboek van de strenge professor A.D. de Groot als bijbel beschouwde.

Net toen het erop leek dat de crisis de bladen zou sparen en iedereen opgelucht ademhaalde begon de oplage van HP drastisch te dalen. En uit de enquêtes bleek waarom.

HP was al een decennium het tweede opinieblad van Vrij Nederland-lezers. Van de 80.000 Vrij Nederland-abonnees las 40% HP ernaast en dat vertegenwoordigde 60% van de oplage van dat blad. En nu door al het slechte economische nieuws ook de intellectuele elite bezorgd begon te raken over de toekomst leek het veel VN-abonnees een goed idee om voortaan maar één opinieblad te lezen. Ook bij de losse kopers vond zo'n sanering plaats: kocht men vroeger gemiddeld anderhalf blad, nu liep dat terug tot één blad. De oplage van HP daalde drastisch, maar daar bleef het niet bij. Een jaar na HP begon ook de oplage van Vrij Nederland te dalen.

‘Lijkt het je iets tijdelijks?’ vroeg Theo Bouwman in het café. Rinus stond erbij en schudde alvast nee.

Rinus was geen optimist van nature en had daarin vaak gelijk.

‘Het zijn de krantenbijlagen die ons de das om gaan doen,’ zei hij met stelligheid, ‘die gaan steeds meer achtergrondstukken opnemen die nu in de opiniebladen staan. We moeten het stencilapparaat maar weer eens gaan invetten.’ Met de kranten, primaire nieuwsbronnen, ging het ondanks de crisis nog steeds goed en Rinus had gelijk, ze probeerden via nieuwe bijlagen een steeds groter redactioneel terrein te bestrijken. Niet meer uitsluitend het nieuws, maar ook achtergronden, interviews en sappige onthullingen. De functie van opiniebladen werd erdoor aangetast en wie wilde bezuinigen had een nieuw doelwit: het weekblad er uit.

‘Die kranten krijgen vast ook nog wel een tik,’ zei Theo. Hij had zich ontpopt als een fanatiek lezer.

‘Nou,’ vond Hans, ‘als het gaat om de primaire leesbehoefte dan zitten de kranten goed. Misschien dat een volgende generatie niet meer automatisch een krant neemt als zij een gezin beginnen, maar tot nu toe is dat vaste prik. Het wordt ook gezien als iets essentieels. Er is maar een paar procent die géén krant heeft.’

‘Maar die achtergrondstukken in de krant zijn toch niet te vergelijken met wat er in VN staat?’ zei Theo, ‘daar zit veel meer tijd in. En kennis.’

‘En stijl,’ voegde Hans toe.

‘Ja, en stijl,’ herhaalde Theo. ‘Mensen als Martin van Amerongen en Gerard Mulder, die lees je toch met plezier? En Joop van Tijn. En Rinus hier. Zulke schrijvers hebben de kranten niet...’

Rinus knikte boven zijn Perrier, maar hij leek niet overtuigd.

Sinds Theo Bouwman als vanzelf in zijn roman terechtgekomen was bekeek Hans hem met extra aandacht. Theo was echter een moeilijk te peilen mens. In het café wisselen mannen sowieso weinig persoonlijke informatie uit, maar Theo was wel erg spaarzaam met mededelingen. Hij had zijn hele leven in Arnhem doorgebracht, dat mocht iedereen weten, en ook dat hij al op zijn veertiende was gaan werken in de wasserij waarvan hij later directeur werd. Zijn vader was kelner geweest, liet hij los, en zo’n leven op zere voeten had Theo per se willen vermijden. Als het invullen van belastingformulieren ter sprake kwam – zo rond 1 april van elk jaar – meldde Theo steevast dat hij dat op vroege leeftijd al deed voor zijn ouders. Hij schetste het beeld van een kind van een jaar of zes, zeven, dat op de toog van het café gezeten belastingformulieren invulde voor wie het maar wilde. En als de militaire dienstdienst ter sprake kwam (dat was maar zelden het geval bij de Weekbladpers, met zijn meerderheid van S5-afgekeurden), liet Theo doorschemeren dat hij bij de Groene Baretten had gezeten, het elitecorps. ‘Was je daar niet wat te klein voor?’ vroeg Hans, soldaat in ruste van de Lichte Luchtdoelartillerie. ‘Ik stond bij de keuring op mijn tenen,’ zei Theo.

Hans begon te vermoeden dat Theo les had genomen bij Gerard Reve, die zijn levensloop ook graag wat romantiseerde. Als hij op zijn veertiende al was gaan werken, kon zijn formele scholing niet veel voorstellen, en Theo was daar ook vaag over. Een paar jaar kleinseminarie, liet hij wel eens los, totdat de hormonen op gang kwamen. Ook dit kon best verzonnen zijn. Het kon Hans weinig schelen wat voor opleiding Theo had, het was overduidelijk dat hij snel en intelligent was en veel kennis in een ongehoord efficiënt

geheugen had opgeborgen. Wel verbaasde hij zich over Theo's chronische behoefte om zijn meer-kennis te bewijzen. Er was geen onderwerp te bedenken of hij ging erover in discussie en op de een of andere manier slaagde hij er vaak in om het te laten uitmonden in een weddenschap. Dat kon gaan over de linksbuiten van Ajax 1 in 1963, maar net zo goed over het jaartal van de eerste druk van Sartres Huis clos. Op een middag kwam aan de bar van De Engelbewaarder Hermans' roman De tranen der acacia's ter sprake.

'Ken je dat?' vroeg Theo, een bewonderaar van Hermans. Hans had nooit veel met de schrijver opgehad, het veelbewonderde Mandarijnen vond hij kwaadsappig en humorloos, de schrijver miste ook elk vermogen om zichzelf te relativieren. Hans was een reviaan. Maar hij had veel gelezen van wat er kort na de oorlog gepubliceerd werd. Zelfs De God Denkbaar Denkbaar de God had hij doorgeworsteld, een bijna onverteerbare hap experimenteel proza.

'De tranen der acacia's, ja, dat ken ik,' zei Hans met tegenzin.

'Wanneer denk je dat dat gepubliceerd is?' vroeg Theo.

'Een paar jaar na de oorlog,' zei Hans schouderophalend, 'pakweg 1949, denk ik. Hoezo?'

'O, ik dacht een paar jaar eerder. Direct na de oorlog, volgens mij.'

'Nee, dat geloof ik niet,' zei Hans, die dacht dat hij als literatuurkenner geraadpleegd werd.

'Zullen we erom wedden?'

Hans had niets met wedden, maar als hij daar Theo een plezier mee kon doen, vooruit dan maar.

'Oké,' zei hij.

'Om vijftig gulden?' stelde Theo voor.

'Als jij zo graag vijftig gulden kwijt wil...' zei Hans, stoer voor zijn doen.

'Goed,' zei Theo, 'you're on.' En tot Hans' verbazing kwam hij meteen met het goede antwoord: 'De eerste hoofdstukken van De tranen der acacia's werden gepubliceerd in het tijdschrift Criterium. Dat was in 1946! Ha!'

'Ja, dat kan best, een tijdschrift,' zei Hans, 'ik dacht dat het om het boek ging.'

Er was kort na de oorlog een hausse in literaire tijdschriften. Hij had zelf met smaak de weinige jaargangen van Columbus gelezen, en Libertinage. Best mogelijk dat het boek in zo'n blad eerder was gepubliceerd.

‘Ik wist het,’ zei Theo triomfantelijk.

‘Ja, dat merk ik,’ zei Hans, ‘die vijftig gulden stuur ik je wel op. Ik heb het nu niet bij me.’

Maar twee pilsjes verder merkte hij dat hij geleidelijk aan kwaad werd. Wat was dat voor eigenaardige truc van Theo om hem in een weddenschap te lokken terwijl hij zeker wist die te zullen winnen?

In Hans' wereld sloot je alleen een weddenschap af als je zelf ook redelijke twijfels had over je gelijk. Als je iets zeker wist was het onethisch om een ander daarmee geld afhandig te maken.

Hij legde het Theo uit, die geïnteresseerd toeluisterde met een blik van ongeloof.

Wat was dat voor een vreemde wereld waar Hans in was opgegroeid? In Theo's wereld pakte je wat je krijgen kon, en hoe makkelijker hoe liever.

‘Bij nader inzien weiger ik om je die vijftig gulden te betalen,’ zei Hans tot slot, ‘het was in mijn ogen geen eerlijke weddenschap.’

‘Dat moet je zelf weten,’ zei Theo schouderophalend. Alhoewel hij het kinderachtig van zichzelf vond betaalde Hans hem nooit en Theo kwam er niet op terug. Zo was hij ook wel weer.

Telkens als ze daarna samen ergens waren en Theo was bezig een weddenschap af te sluiten, kon Hans het niet laten om het zijn tegenstander af te raden: ‘Theo wedt alleen als hij ergens zeker van is. Niet doen!’ Theo keek geamuseerd toe, want hoe dan ook, zijn status als allesweter was met Hans' waarschuwing gediend. En daar ging het hem eerder om dan om het geld van een weddenschap.

Hans kreeg geleidelijk het gevoel dat Theo's obsessie met het verzamelen en etaleren van kennis te maken moest hebben met zijn geringe formele scholing. Zelf had hij hbs gedaan, een goede opleiding voor mensen van zijn generatie. Het gaf je een zeker zelfvertrouwen, je wist wat je hoorde te weten en als je iets niet wist wat daarbuiten viel, dan geneerde je je daar niet voor. Bij Theo lag dat waarschijnlijk heel anders, want met zijn vermoedelijk onafgemaakte school had hij geen idee wat men hoorde te weten en wat niet.

En dus was hij als een razende kennis gaan verzamelen en testte voortdurend uit of hij inderdaad meer wist dan mensen met een betere opleiding dan hij.

Zou zo'n afwijking een naam hebben, iets met Von Münchhausen misschien? Nee, dat was een fantast en dat was Theo beslist niet. Enfin, het maakte hem in elk geval tot een wandelende encyclopedie, en wie kon daar bezwaar tegen hebben?

Een andere vreemde eigenschap van Theo kwam aan het licht toen hij op een avond in het café langskwam waar Hans na het werk een pilsje met Hannie Saffier zat te drinken. Hans kende Hannie al vanaf de tijd dat hij met haar ex in de redactie van *Propria Cures* zat, en toen zij door haar scheiding gedwongen op zoek was naar een baan kon hij haar helpen aan een tijdelijke plek bij het advertentiebedrijf van de *Weekbladpers*. Hij had haar de lichtgewicht schrijfmachine geleend die hij op vakanties meenam, zodat ze haar typevaardigheid wat kon opvijzelen. En nu, na haar eerste week werken, dronken ze samen een biertje op de goede afloop. Hannie lachte graag en veel en zij en Theo konden direct goed overweg. Toen Hans aan het eind van de avond zijn fiets ophaalde en de gracht afreed zag hij haar en Theo samen lopen, armen over elkaars schouder, de hoofden dicht bij elkaar, niet helemaal standvastig. Theo had al een reeks onenightstands achter de rug sinds hij naar Amsterdam was gekomen en dat leek niet veel minder te worden nu hij sinds kort samenwoonde met een nieuwe vriendin.

Hans fietste even naar hen toe om te checken of Theo misschien onwel geworden was, maar één blik op het verzaligde hoofd dat Theo op Hannies schouder had gelegd terwijl ze voortstapten was genoeg. Snel fietste hij naar huis. De volgende dag belde Theo hem op.

'Ik ben je misschien een excuus verschuldigd, vanwege Hannie. Ik heb wel eens de aanvechting om vriendinnen van een ander af te troggelen en misschien heb ik dat gisteren bij jou gedaan. Ik had even het gevoel dat er iets tussen jullie was.'

'Nou, ik dacht het niet,' antwoordde Hans, 'Hannie en ik hebben nooit iets gehad en dat zal ook wel nooit gebeuren. Dus ga je gang.'

Nadat hij de hoorn neergelegd had schudde hij het hoofd. Wat was nu de bedoeling van Theo's telefoontje geweest? Even laten weten dat hij ieders vriendin kon afpakken als hij dat wilde? Of was het een verkapte

verontschuldiging voor zijn gedrag na drankgebruik?

Want dat Theo sterk op drank reageerde, dat bleek geregeld.

Vrijwel direct na zijn komst was Theo een fors administratief project gestart met ibm als uitvoerder. Hij nam na het werk regelmatig de ibm-projectleider mee het café in, een grote blonde man met het uiterlijk en air van een bevelvoerend marineofficier. Omdat Theo de opdrachtgever was sprak het vanzelf dat de blonde marineheld de rondjes gaf en betaalde. Om vervolgens luidkeels door Theo onderhouden te worden over de trage voortgang en de vele fouten die ibm had gemaakt. De paar keer dat Hans erbij zat schrok hij van deze transformatie van de aimabele adjunct-directeur tot bullebak. Na enkele keren ging de ibm'er nog wel mee naar het café, maar maakte zich na één pilsje snel uit de voeten.

Theo en drank, dat was kennelijk problematisch. Maar niet altijd, merkte Hans. Meestal was Theo de vrolijkheid zelve, ook na een dozijn biertjes. Als hij tegen het eind van de avond overging op een dubbele whisky, hóéfdde dat ook niet de start van een kwade dronk te zijn. Hans had eerder de indruk dat Theo dan even van zijn drukke zelf af wilde zijn, en met twee dubbele whisky's was dat ook snel gebeurd. Als hij zag hoe bij Theo op zo'n moment het licht uitging moest Hans altijd denken aan een zaklantaarn waarvan de batterijen op zijn. Je ziet het lampje nog een paar maal even opleven om er dan definitief de brui aan te geven. Theo kon op zo'n moment met een lieve glimlach nog iets zeggen tegen zijn buurman, een onverstaanbaar wauwelwoord, om vervolgens weg te dommelen, hoofd op de borst. Een half uur later kon hij dan kiplekker wakker worden, klaar voor een nieuw etmaal.

Een wonderlijke kerel.

Theo was een ui, besloot Hans, elke laag die je afpelde leidde naar een volgende laag. En het was de vraag of hij een kern had en wat die kern dan was.

‘Geen tijd, geen geld,’ zei Bouke, ‘dat is toch onvoldoende reden om een abonnement op te zeggen?’

Hans en Bouke bekeken samen de alweer tiende reeks van onderzoeken

onder abonnees en opzeggers van Vrij Nederland. Gemiddeld deden ze de enquêtes twee keer per jaar en als Hans eraan dacht dat hij ooit, over een jaar of twintig, toe zou zijn aan het vijftigste onderzoek onder VN-abonnees, keek hij even in een diep ravijn van moedeloosheid. De keuze om telkens hetzelfde onderzoek te herhalen teneinde trends vast te stellen was technisch de beste optie, maar mijn hemel, wat was het saai. En dan te bedenken dat hij vroeger, bij het marktonderzoekbureau, soms wel twintig of dertig totaal verschillende onderzoekopzetten en vragenlijsten per maand maakte. Maar, hield hij zichzelf voor, het werken voor de Weekbladers was maatschappelijk gezien heel wat nuttiger dan tegelijk voor de firma's Coca-Cola en Pepsi-Cola te onderzoeken hoe ze met elkaar moesten concurreren, zoals hem een keer bij Inter/View was overkomen. 'Waarom weigerde je dan niet een van die twee opdrachten?' vroeg Maja hem destijds toen hij zich thuis beklagde over het dilemma.

'Als ik de een vertel dat ik bezig ben met een onderzoek voor de ander, geef ik informatie weg die ik geheim moet houden,' zei Hans, 'er zit niets anders op dan beide onderzoeken te doen en met mezelf te schaken.'

Soms miste hij dat soort vreemde gebeurtenissen nu hij zich bij de Weekbladers verbonden had aan een eindeloze reeks herhaalonderzoeken. Maar het probleem dat Bouke aansneed was nog wel een uitdaging.

Hoe je het ook vroeg aan opzeggers en wat je ook opperde aan mogelijkheden, altijd kwam eruit dat ze het blad hadden opgezegd vanwege tijdnood of om geld te besparen. Bijna nooit zegde iemand op omdat hij het blad niet interessant meer vond of boos was vanwege een stuk, of het te rechts of juist te links vond. Bouke nam geen genoegen met die oppervlakkige antwoorden en had nu 100 opzeggers extra langdurig laten doorzagen over hun redenen om het blad te verlaten.

'Hier nummer 11,' zei hij, 'begint aan een studie parapsychologie. Heeft daardoor minder tijd om te lezen. Heeft de Volkskrant en De Tijd, gooit Vrij Nederland eruit. Maar waarom nu juist Vrij Nederland? Waarom niet De Tijd? "Vindt De Tijd ietsje beter", schrijft de interviewster. Maar op welke punten dan? Ze heeft het wel gevraagd, maar daarop geen antwoord gekregen. Ja, dat wist hij niet. Gewoon ietsje beter.'

Ze waren gestuit op een van de moedeloos makende verschijnselen bij het

enquêteren: de ondervraagden weten vaak niet wat zij vinden. Het ene product is wat lekkerder dan het andere, het ene blad leest wat prettiger dan het andere. Voor de consument is dat voldoende, waarom zou hij erover nadenken wat precies de reden is van de voorkeur of afwijzing? Maar de onderzoeker wil het namens de producent graag weten en Bouke was daar heel hardnekkig in.

‘We moeten accepteren dat het geen zin heeft om te proberen erachter te komen,’ zei Hans ten slotte, ‘ofwel ze weten het niet, of het is zo specifiek dat je er ook geen bal aan hebt. Stel je nou voor dat ze allemaal precies kunnen opgeven wat de exacte reden is waarom ze nu net op Vrij Nederland afknappen en niet op een ander blad in hun leespakket. Dan heb je bij 100 ondervraagden vermoedelijk een tabel met 100 verschillende redenen, of misschien 50 als er wat dubbelingen in zitten. Maar daar heb je toch ook niets aan? Laten we het dan maar gewoon houden op geen geld en geen tijd en erbij zeggen dat dat de basisredenen zijn om iets aan het leespakket te doen. Geen geld, geen tijd, dus moet er een blad weg. En waarom dat nu precies Vrij Nederland is, daar komen we domweg niet achter. Accepteer dat nou, Bouke.’

Officieel was Hans de baas van de afdeling, maar Bouke en hij gingen als gelijkwaardige collega's met elkaar om. Soms ergerde het hem dat Bouke royaal de tijd nam voor zijn deel van de onderzoeken en dus vaak deadlines overschreed, maar hij slikte het weg: grondigheid was ook een deugd.

Bouke zuchtte. ‘En ook nog eeuwig en altijd “Geknipt voor U” en “Terzijde” als meest populaire rubrieken, daar word ik ook niet goed van,’ zei hij.

‘Ja, dat is al vanaf mijn eerste onderzoek zo,’ beaamde Hans.

‘Maar dat zijn toch geen echte Vrij Nederland-stukken? Het ene is cabaret, het andere knip-en-plak-werk uit andere bladen.’

‘Terzijde’ was een rubriek van politieke en actuele oneliners, gemaakt door de freelancer Toon Verhoeven met losse bijdragen van vooral Rinus. 70% van de abonnees las die rubriek altijd, en 80% vermaakte zich met ‘Geknipt voor U’, door lezers opgestuurde en uit kranten en bladen geknipte komische schrijf- en spelfouten.

‘Lezers hebben kennelijk allemaal behoefte aan een aardige, licht

verteerbare rubriek,' zei Hans, 'kijk ook maar naar de hoge cijfers van Tamar en Grijs. En de tekeningen van Peter van Straaten niet te vergeten. De zware kost wordt veel selectiever gelezen. Bijna geen enkel artikel komt boven de dertig, veertig procent uit.'

'Daar is ook weinig peil op te trekken,' zei Bouke, 'van sommige stukken verwacht je dat iedereen erop springt, maar dat is dan in het geheel niet het geval.'

'Rinus zou het wel kunnen uitleggen, denk ik,' zei Hans, 'maar ik denk niet dat hij het op prijs stelt als ik ernaar vraag.'

Op het bespreken van de lees- en waarderingscijfers die ze verzamelden rustte een taboe. Journalisten hoorden zich niets aan te trekken van wat de lezer van hun stukken vond, was de algemene opvatting bij de Weekbladpers en menig redacteur van Vrij Nederland zou boos reageren als hij wist dat zijn artikel beoordeeld werd in enquêtes. Onder de 300 lezers die per keer een formulier toegestuurd kregen zou zich allicht ooit een vriend of vriendin van een VN-redacteur kunnen bevinden en geheim was de enquête dan ook niet. Om te verhinderen dat er leutige of sarcastische stukjes over de vragenlijsten in de pers konden verschijnen, keken Hans en Bouke altijd even de adreslijsten na van de at random geselecteerde abonnees en verwijderden de namen van bekende scribenten.

'Zijn er nog opvallend controversiële rubrieken?' vroeg Hans. Nieuwe rubrieken begonnen altijd met een groot aantal lezers en de reacties waren dan controversieel: veel hoge cijfers, maar ook veel lage. Na enige tijd selecteerde zo'n rubriek haar eigen publiek uit en dan zakte het leescijfer en steeg de waardering.

'Heb je gezien dat de kookrubriek controversieel is?' vroeg Bouke.

'Foute boel,' zei Hans. 'Hugh Jans begint zijn rubriek veel te vaak met "vraag uw slager". Vraag uw slager om een verse rundertong. Vraag uw slager om wat kippenhersentjes apart te houden. Dat is niet slim. Wie heeft er tegenwoordig nog een slager? Ik haal alles bij de supermarkt.'

Een specialistische rubriek zoals de schaakrubriek of de kookrubriek van Hugh Jans zou nooit meer dan een klein deel van de lezers trekken, wisten ze. Maar die lezers moesten dan wel een positief oordeel hebben, anders had de rubriek geen zin.

‘Zou Rinus ervan wakker liggen?’ vroeg Bouke.

‘Hij neemt Hugh Jans vast mee naar het café,’ antwoordde Hans. Bouke grinnikte.

Rinus werd niet gezien als een harde hoofdredacteur. Bekend was het verhaal dat hij een medewerker die niet voldeed een keer meenam naar het café om hem daar zijn congé te geven. Twee uur later namen ze afscheid, waarbij de man zijn diepe dankbaarheid uitsprak over het vertrouwen dat de hoofdredacteur hem gegeven had door zijn contract te verlengen. Hans had zelf trouwens ook zo’n ervaring met Rinus. Nadat hij een tijdlang recensies voor VN geschreven had vroeg Rinus hem een column te schrijven over literaire kritiek. Toen het stuk na een week of zes nog niet was geplaatst informeerde Hans of het misschien geweigerd was, maar Rinus ontkende dat in alle standen. Het was vermoedelijk zoekgeraakt tussen zijn in-bakje en zijn uit-bakje, schreef hij terug. Het werd nimmer gepubliceerd en toen Hans jaren later nog eens opperde dat het in de prullenmand was beland verscheen er een voorzichtige glimlach om Rinus’ mond. Hans vond het een aandoenlijke ervaring. Met alle macht en reputatie die Rinus had schrok hij toch terug voor het doen van onaangename mededelingen aan zijn medewerkers. Het was een zwakte. Maar je hield van mensen vooral om hun zwakheden, had Hans ondervonden.

Na de maandelijkse stafvergadering zat Hans met Jan Lansinga aan de kleine bar van De Engelbewaarder. Elke keer als hij dat deed verbaasde het hem dat de tijd zich in het café zo merkwaardig gedroeg. De eerste keer dat hij op zijn horloge keek was het meestal een uur of zeven en dan zat hij voor zijn gevoel al heel lang in het café en was zo ongeveer uitgepraat met Jan. Nog één pilsje en dan op huis aan.

Een paar glazen later trok Jan ineens zijn jas aan en holde met een haastig ‘Tot ziens’ de deur uit. Jan vluchtte altijd in één keer weg uit het café, uit vrees dat iemand hem nog een biertje zou aanbieden en dat hij dan zou bezwijken. Hij moest met de laatste pont naar Noord, waar hij zijn auto op de kade had staan. ‘Dag Jan,’ zei Hans automatisch en hij keek op zijn horloge.

Op miraculeuze wijze was het dan ineens elf uur geworden, soms ook twaalf uur. Deze donderdag was Jan na de vergadering weer dorstig meegegaan. Ook vormgever Charles Boermans had een plek aan de kleine bar gekozen. Meestal zat hij alleen aan een tafeltje verderop te kijken naar de andere gasten. Charles was een van de meest opvallende Weekbladperswerknemers, gevreesd om zijn ongezouten opmerkingen over het directionele beleid of de houding van zijn collega's. Hij nam vaak anderen de maat. 'Teringwif!' kon hij welgemeend roepen, met een onversneden Amsterdams accent, als het ging om de advertentieontwerpen die hij moest maken voor Dorothea Mijerink, de Lezersservice-dame. Haar teksten bevielen hem niet en ze zat hem te veel achter de vodden. Alhoewel het bij de Weekbladpers de gewoonte was om bij de uitvoering van besluiten net zo hiërarchisch te handelen als in een gewoon bedrijf, werd het weigeren van werk toch makkelijker geaccepteerd en een van de andere vormgevers nam dan zonder morren het klusje van Charles over. Dat hij slagadvertenties geen plaats wilde geven op de door hem vorm te geven pagina's was vanzelfsprekend, Charles was vegetariër van het meest principiële soort en deed dus die categorie consumptieartikelen niet. Gelukkig had noch VN noch vi veel aanvragen voor voedseladvertenties.

Jan Lansinga, Charles' baas, mocht hem graag omdat hij afgezien van zijn eigenaardigheden een harde werker was, en altijd eerlijk in zijn uitspraken. Omgekeerd kon Charles in het café ook met kinderlijke trots naar Jan kijken, alsof het zijn vader was die daar zat. Jan had de uitstraling van een zeerob, ook nu hij onlangs zijn baard had afgeschoren, want gelukkig bleek hij daaronder een stevige ronde kin te hebben.

Charles had het uiterlijk van een cherubijn. Hij was hooguit één meter zestig en tenger gebouwd, met een bleek rond hoofd waarin aandachtige grijsblauwe ogen. Hij had krullend haar. Volgens Jan woonde Charles ergens op het platteland, vlak bij een snelwegviaduct. Daar had hij een huisje met een lapje grond waarop hij konijnen hield, in het wild, met alle hollen die konijnen groeven rond het viaduct. Het is net de Waterschapsheuvel, had Jan Hans een keer verteld.

Als Charles na het werk naar huis ging trok hij een kunstleren pak aan en stapte op een grote motorfiets. Gezwind reed hij dan naar zijn

konijnenparadijs. Op een dag kwam Hans hem tegen bij een bezoekje aan Jan Lansinga's kamer. Charles glimlachte een brede lach naar hem en riep:

‘Nummer 38!’

‘Hoezo, nummer 38?’

‘Slauerhoffstraat!’

‘Ja, die ken ik. Daar heb ik ooit gewoond.’

‘Op welk nummer dan?’

‘Ja, achtendertig.’

‘Ik was je buurjongen,’ riep Charles. Hans had hem nog nooit zo opgetogen gezien, die gemoedstoestand zat eigenlijk niet in Charles' genen.

Na een mooie jeugd in Nederlands-Indië was Hans op zijn veertiende in Nederland terechtgekomen. Het was 1953, en men bouwde tuindorpen rond Amsterdam. Slotermeer was het eerste, een blokkendoos van eendere flats op een kale zwarte kleivlakte. Die eerste jaren op vreemde bodem waren voor Hans een lange donkere tunnel, maar zijn jongere zusjes speelden graag buiten met de kinderen uit de buurt, op de brede trottoirs. Dat de wind vrijelijk rondgierde tussen de dunne jonge bomen die de gemeente daar had laten planten deerde hen niet. Charles was kennelijk een van die kinderen geweest.

Toen hij op zijn negentiende in militaire dienst moest was Hans meteen ook uit het ouderlijk huis vertrokken en hij had nooit meer teruggedacht aan Slotermeer.

Hoe had Charles ontdekt dat ze burens waren geweest?

‘Ik was op bezoek bij meneer Van Berkum, de buurman van nummer 40, weet je wel?’

Ja, Hans herinnerde zich meneer Van Berkum, de verzekeringsagent die zo ongeveer de hele straat van polissen had voorzien. Hans' vader had een begrafenisverzekering voor hem afgesloten bij meneer Van Berkum en Hans had die overgenomen toen hij 21 werd. De 8,44 gulden die de premie bedroeg zag hij nog maandelijks op zijn rekeningafschrift verschijnen en hij kreeg dan altijd een steek van ergernis. Wat moest een mens nou met zo'n verzekering? Ergens in de puinhoop van papieren die hij in een koffer in de kelder bewaarde, moest een polis liggen van deze verzekering, want Hans' vader was een pietje precies en had de polis wis en waarachtig overgedragen. Soms

nam hij zich voor het papier op te gaan zoeken, maar één blik op de groen uitgeslagen koffer was al voldoende om het weer uit te stellen. In die koffer zaten ook alle treurdichten en opstandige proza-experimenten die hij van zijn zestiende tot de dienstdienst had geschreven, schriften vol en vele vele losse vellen. Alles bij elkaar gedonderd in één koffer toen hij het ouderlijk huis verliet om op kamers te gaan wonen. Nooit meer was de koffer opengegaan, het verdriet van die jeugdijaren wilde hij niet terugzien, zeker niet vanuit de gesettelde maar altijd broze volwassenheid die hij intussen had bereikt. Daarvoor was het te echt geweest, en te erg. Die verzekeringspolis moest daar maar tussen blijven zitten.

Meneer Van Berkum was in de jaren vijftig een dikke, kale man, zeker een kilo of dertig te zwaar en minstens veertig jaar oud. Hans had gedacht dat hij al lang overleden zou zijn, maar kennelijk woonde hij nog steeds in de Slauerhoffstraat.

‘Ja, ik moest er zijn vanwege het motorongeluk.’

Daar had Hans van gehoord. Op zijn giga-motor was Charles een maand of twee geleden onderuitgegaan.

‘Ja, dat was niet gering,’ zei Jan en hij keek naar zijn vormgever met een mengeling van trots en bezorgdheid, ‘een paar gebroken ribben en zijn hele kaak in elkaar.’

‘Ach...’ zei Charles bescheiden, ‘het had veel erger kunnen zijn. Weet je dat ik me van het hele ongeluk niets herinner? Ik ben gewoon een paar uur van mijn leven kwijt.’

‘Dat schijnt vaker voor te komen,’ legde Jan aan Hans uit, ‘amnesia huppeldepup. Je geest sluit zich af voor wat te verschrikkelijk is om onder ogen te zien.’

‘Nou, ik moet een meter of tien over het asfalt gegleden zijn, met mijn gezicht voorover. Geen wonder dat ik dat niet wil weten.’ Charles toonde zowaar een grijns.

‘Zijn kaak is vastgezet,’ zei Jan, ‘beide kaken aan elkaar genaaid. Charles heeft een paar weken niet kunnen praten. Niet dat hij anders veel zegt. Kelerezooi, matennaai, teringwrijf, dan heb je het wel zo ongeveer gehad. Hè, Charles?’

‘Ja, Jan, klotechef.’ Jan lachte breed, dit was de humor van de

vormgevers.

Sinds de ontdekking dat ze burens geweest waren scheen Hans een speciale plek in Charles' hart te hebben en als Jan en hij aan de kleine bar van De Engelbewaarder zaten, schoof Charles soms aan. Dan zaten ze als drie kleine kleuters op een hek de avond uit. Charles dronk in het begin altijd op tempo mee, maar raakte in de loop van de avond achter. Omdat hij toch bij elk volgend rondje mee bleef doen ontstond voor hem een rijtje glazen in verschillende stadia van leegte. Op een avond, toen Jan op zijn gebruikelijk haastige manier om een uur of elf het café had verlaten, verraste Charles hem. Hans hoorde hem ineens zeggen: 'Zeg eens iets aardigs tegen me.'

Ze hadden allebei een stevige slok op.

'Hoe bedoel je?' zei Hans geschrokken.

'Zeg eens iets aardigs tegen mij,' herhaalde Charles met een ruk van zijn schouders.

'Dat kan ik niet,' hoorde Hans zichzelf verschrikt antwoorden. Charles moest toch weten dat hij getrouwd was en absoluut geen homoseksuele neigingen had? En wat was Charles zelf eigenlijk? Maandenlang was hij onafscheidelijk geweest van Sasja de Jong, de nieuwste aanwinst van oplage-exploitatie. Op een avond kwam de bladpromotor van vi, Jos Paverling, haar na haar sollicitatiegesprek in De Engelbewaarder tonen, trots als een pauw. Jos had stekelhaar en nooit had het zo rechttop gestaan als toen hij met Sasja binnenkwam, een prinsesje met hangend haar, gekleed in een eenvoudig wit jurkje en sandalen. Wat zou ze zijn? Hooguit achttien, negentien jaar. Het hele café keek betoverd toe hoe Jos haar naar een tafeltje leidde en zich vervolgens naar de bar spoedde.

'Biertje. Twee,' zei hij hees en dromerig keken de stamgasten toe hoe Sasja het gouden vocht in haar slanke keel liet verdwijnen.

Charles, de mooiste schildknaap die de Weekbladpers te bieden had, werd haar vaste gezelschap gedurende de eerste maanden. Hij leek zelfs gelukkig te zijn. Maar Sasja was onlangs haar eigen weg gegaan. Als redactieassistente van Filmfan was ze gevallen voor de vormgever van dat blad, Jaap van der Zwan.

Moest Hans daarom nu iets aardigs zeggen?

'Sorry,' zei hij en hij spreidde zijn armen ter verontschuldiging. Charles

knikte. Hij ging over naar het volgende onderwerp.

‘Ik heb naar je zitten kijken,’ zei hij, ‘maar je hebt geen moedervlek op je gezicht.’

Hans begreep meteen waar hij het over had. Hij had Charles ter viering van hun buurjongens-verleden een exemplaar van Met stijgende verbazing gegeven. De ik-persoon uit dat boek had een wijnvlek op zijn gezicht, in de vorm van het eiland Celebes. Dat Charles de moeite had genomen het boek te lezen ontroerde hem.

‘Nee, ik heb geen wijnvlek,’ zei hij. Zou hij Charles vertellen waar die vlek voor stond? Waarom eigenlijk niet?

‘Toen we uit Indonesië naar Nederland kwamen, maakte ik in de zomer een fietstocht met een schoolvriend die ook gerepatriëerd was,’ begon hij, ‘en daarbij verbrandde ik mijn neus. Een heel gekke ervaring, want ik kwam uit een land waar de zon altijd aan stond. Het verdwijnt wel na een paar dagen, dacht ik.’ Hij nam een slok. ‘Maar het duurde drie jaar. Drie jaar lang liep ik voor gek met een clownsneus, van mijn veertiende tot mijn zeventiende.’ Terwijl hij het vertelde kroop de permanente schaamte van die tijd weer in hem naar boven. Waarom was hij gestraft met zo’n belachelijk mankement? Een uitbundige extravert was hij nooit geweest, maar dit gebrek had hem teruggedrongen in de verste regionen van teruggetrokkenheid en liefst onzichtbaarheid. ‘Het rare is: niemand heeft me er ooit mee gepest op school. Achteraf vraag ik me wel eens af: is het wel echt gebeurd?’

Charles keek hem aan. ‘Nou, je hebt nog wel wat rode adertjes op je neus.’

‘Ja, hoor eens,’ zei Hans ongeduldig, ‘dat heeft iedereen op mijn gevorderde leeftijd. Maar wat ik zeggen wil: in het verhaal heb ik dat veranderd in een wijnvlek, dat is wat dramatischer dan een door de zon verbrande neus.’

Charles knikte en Hans kreeg meteen spijt van zijn openhartigheid. Morgen zou het verhaal de ronde doen in het bedrijf. Of zou Charles het voor zich houden?

Toen kwam er iets terug: ‘Ik ben als kind fotomodel geweest,’ zei Charles, met een halve lach. Beschaamd keek hij omlaag. ‘Ik had van die mooie krullen. Reclamebureaus stonden in de rij!’

Hans begreep zijn gène. Voor de linkse voorhoede waartoe Charles nu behoorde was een reclameverleden ongeveer het ergste wat je met je mee kon dragen.

Hij vertelt me dit om iets terug te doen, besefte Hans. ‘Vertel eens, voor welke merken heb je geposeerd?’ Maar zoveel wilde Charles er niet over kwijt.

Ze bewaarden elkaars geheim en toen Hans later uit nieuwsgierigheid een keer aan Jan vroeg wat Charles’ geaardheid nu eigenlijk was, had die er geen duidelijk antwoord op.

‘Ik denk eigenlijk dat Charles niks is,’ zei Jan, ‘hij leeft alleen, dat heeft hij altijd gedaan. Alleen met zijn konijnen dan. Maar die zijn verwilderd.’

Nu zaten ze weer eens met zijn drieën in het café en Charles had iets te melden.

‘Ik vind het toch niet kunnen,’ zei hij, ‘de man verdient een behoorlijke boterham en dan kan je niet nog van een ander walletje eten.’

‘Wat is er aan de hand?’ vroeg Hans, die het begin van het gesprek gemist had.

‘Ach,’ zei Jan, ‘Charles heeft een broer en die werkt op de boekhouding van Wubbe de Fries & Franken, dat reclamebureau van Vrij Nederland. En hij zegt dat dat bureau elke maand een bedrag betaalt aan Piet Lagardus. Voor adviezen.’

‘Wat raar,’ zei Hans, ‘gaat het om grote bedragen?’

‘Nee, een paar honderd gulden per maand.’

‘En wat doet hij daar dan voor?’

‘Geen idee,’ zei Jan, ‘dat vertelt het verhaal niet.’

‘Een kelerelijer is het,’ verklaarde Charles met stelligheid.

‘Dat doet er nu even niet toe, Charles,’ zei Jan sussend.

‘Hij gaat ook een paar keer per maand met die lui eten,’ zei Charles, ‘mijn broer ziet de declaraties.’

‘Eten mag,’ zei Hans, ‘want hij is opdrachtgever en dan heb je soms werkbesprekingen in een restaurant. Maar op de loonlijst staan van een bedrijf waarvan je opdrachtgever bent, dat kan natuurlijk niet. Tenzij je toestemming hebt van je eigen bedrijf om werkzaamheden voor die ander te verrichten. Alhoewel... ook dan is het een lastige positie. Je broer weet het

zeker?’

‘Absoluut zeker,’ zei Charles.

Ze praatten nog een tijdlang heen en weer over wat je aan moest met dit soort informatie. Hoewel het Charles erg hoog zat voelde hij zich vreemd genoeg niet de aangewezen persoon om er iets mee te doen. En Jan maakte zich om elf uur weer haastig uit de voeten. Omdat hij de volgende dag vrij zou hebben ging Hans na enige aarzeling terug naar kantoor en tikte een vierregelig briefje waarin hij meldde gehoord te hebben dat Piet Lagardus voor enkele honderden guldens per maand op de loonlijst van het reclamebureau stond, dat het best mogelijk was dat dat binnen de grenzen van het toelaatbare lag, maar dat hij zich toch verplicht voelde het bij de directie te melden. Hij deed het briefje op de interne post naar zowel Jaap Rijk als Dick Koger, met een kopie naar Piet Lagardus zelf, en fietste naar huis. Ook in aangeschoten toestand kon hij altijd nog redelijk typen en formuleren, was hem vaak opgevallen. Eigenlijk veranderde hij niet door alcohol. Wat was dan de zin van het nuttigen van zoveel pils? vroeg hij zich wel eens af. En het antwoord kwam prompt: alcohol was brandstof voor de geest. Met een pilsje op kwam de motor op gang. Vandaar dat hij al zijn verhalen en romans schreef met een biertje naast de schrijfmachine.

Het briefje over Piet Lagardus’ bijverdienste kwam hard aan. Om kwart over negen de volgende ochtend werd Hans gewekt door Maja: ‘Er is telefoon voor je. Hanna Garde of zoiets.’

Het was Piet Lagardus.

‘Wat maak je me nou?’ brieft hij, ‘achter mijn rug om zo’n bericht naar de directie sturen!’

‘Niet achter je rug. Ik heb je toch een kopie gestuurd?’

‘Ja, die ligt hier voor me. Maar zoiets doe je toch niet?’

Hans had een kater, zijn hersens lagen uiterst kwetsbaar in een mandje vol watten en wilden niet gestoord worden. Alles wat hij nu bedacht liep via de noodhersentjes die aan de buitenrand lagen. Veel capaciteit hadden die niet, maar dit was een eenvoudig probleem.

‘Piet, het ligt heel simpel. Of jij wel of niet op de loonlijst staat is mijn zaak niet, maar als ik zoiets hoor moet ik er wat mee doen. Ik heb het gemeld en wat er mee gebeurt is aan jou en de directie. Ik wil er verder ook niets over

weten.'

'Nou, je wordt bedankt!' zei Piet gemelijk en hij smeedde de hoorn op de haak. Het was het laatste wat Hans ooit van hem hoorde.

Later op de dag fietste hij naar kantoor, ondanks zijn vrije dag, om eventueel beschikbaar te zijn voor het geval Jaap of Dick hem wilde raadplegen. Maar Piet had kennelijk toegegeven dat het gerucht op waarheid berustte en was direct met stille trom vertrokken. De affaire veroorzaakte nauwelijks commotie, merkte Hans toen hij bij de afdeling oplaagexploitatie langsging. Piet Lagardus was niet erg populair op zijn afdeling, men hoopte dat Kees van Nijnatten hem zou opvolgen. Hans hoopte het ook, Kees was een aardige, competente kerel.

Er stond een koffiezetautomaat op de eerste verdieping van de Kloof, en toen Hans daar een kop koffie tapte om wakker te worden sprak Dick Koger hem aan.

'Treurige zaak,' zei Dick, 'maar we hebben meteen de knoop doorgehakt.'

Hans knikte. Alhoewel het natuurlijk Piets eigen stomme fout was, voelde hij zich toch schuldig dat hij de kwestie aangemeld had.

'Een vraagje,' zei Dick, 'je weet, ik zit in de notu. Dat levert presentiegeld op. Vind je dat ik dat moet storten in de Weekbladpers-kas?'

Hans begreep dat hij nu werd aangesproken als het zelfbenoemde geweten van het bedrijf. Was Dick bang dat ook hij over de schreef ging?

'Ik heb geen idee,' zei Hans, 'dat is toch iets totaal anders dan op de loonlijst staan van een reclamebureau waarvan je ook opdrachtgever bent? Jouw positie bij de notu is bekend en maakt deel uit van je functie als commercieel directeur. Erg riant zijn de salarissen bij ons niet, dus lijkt het me heel redelijk als je het presentiegeld als een bonus beschouwt. Wat vind je zelf?'

Dicks sigaar paste precies in zijn ronde mondopening. Hij volstond met een knik.

Later zat Hans met Theo Bouwman aan de bar van De Engelbewaarder. Twee dagen achter elkaar het café in was niet zijn gewoonte, maar hij had behoefte aan Weekbladperspraat. De kleine bar was bezet, ze zaten nu als gewone klanten op de hoge krukken aan de grote bar. Naar aanleiding van

Piets ontslag bereed Theo een van zijn stokpaardjes: het ontstellend gebrek aan morele discipline van mensen en bedrijven.

Neem nou de belastingen, hoeveel mensen hadden niet een schoonmaakster in dienst zonder dat de belastingen er iets van afwisten?

‘Nou, dat is toch langzamerhand alom geaccepteerd?’ zei Hans, die zelf tante Loes, de hulp bij hem thuis, wekelijks enkele tientjes zwart uitbetaalde.

‘Ja, maar dat maakt het nog niet oké,’ Theo hobbelde voort op het pad van de deugd. Het deed Hans goed dat hij zich druk maakte over die dingen, een financieel-economisch adjunct-directeur moest de morele standaard stellen.

‘Ander voorbeeld,’ zei Theo, ‘ik kom laatst op de boekhouding en ik zie Daaf Mijnals bezig met een stapeltje Vrij Nederlands. Er zitten blanco banderollen omheen en Daaf schrijft daar namen en adressen op. Ik denk, dit zal wel de nazending voor nieuwe abonnees zijn. Maar waarom doet Daaf dat? Dat is toch werk voor de abonnementenadministratie? Ik vraag het Daaf en dan blijkt dat hij het blad elke week naar een tiental vrienden en kennissen gratis opstuurt!’

Hans lachte. ‘Weet je dat ik de eerste maanden dat ik hier werkte elke week keurig Vrij Nederland in de kiosk kocht?’ zei hij. ‘Toen pas ontdekte ik dat je een exemplaar mocht pakken van de stapel bij de receptie!’

‘Daaf had niet eens het besef dat het misschien niet mocht!’ zei Theo verbijsterd. ‘Ik zei dat tegen hem en hij reageerde heel laconiek: o sorry, dan doe ik dat niet meer. Ik heb het er maar bij gelaten. Maar als ik het nog een keer merk, vliegt hij eruit.’

Terwijl Theo voortdraafde op het rechte pad keek Hans op zijn horloge, het was gisteren laat geworden en hij wilde vroeg naar huis. Theo, naast hem, bestelde een dubbele whisky. Het was na een reeks biertjes zijn tweede sterkalcoholische shot.

‘Biertje?’ vroeg hij. Hans dronk nooit iets anders, wist hij.

‘De laatste dan,’ zei Hans en hij vroeg zich af hoeveel keer hij dat nog zou zeggen vanavond.

Theo draaide zich op zijn kruk om en keek Hans van opzij indringend aan.

‘Ik ga jullie allemaal natuurlijk meteen laten doorlichten,’ zei hij. ‘De

hele staf.'

'Hoezo doorlichten?'

'Nou, of er meer zijn met bijverdiensten zoals Piet.'

Hans was verrast door deze mededeling. Een plotselinge golf van boosheid steeg in hem op.

'Dat je dat doet is jouw zaak,' zei hij, 'maar ik word er nogal pissig van. Je gaat toch niet zonder concrete aanleiding in het privé-leven van werknemers snuffelen?'

'En jij dan bij Piet Lagardus?'

'Daar was ik niet naar op zoek, Theo. Ik hoorde het toevallig. En als je zoiets hoort kan je het niet negeren. Dat is iets totaal anders.'

'Zsja. Kan verkeren...' Theo sprak zeurderig en Hans keek verbaasd naar hem. Hij leunde enigszins voorover met zijn linkerelleboog op de bar, kin in de hand, en keek half glimlachend naar Hans met enigszins samengeknepen ogen. Hij leek op een spinnende poes.

'Hoe doe je dat, trouwens?' vroeg Hans, toch geïnteresseerd, 'checken of iemand clandestien bijverdient?'

'Z-zou je wel willen w-weten!' liet Theo moeizaam los.

Hij sprak met dubbele tong en Hans realiseerde zich dat Theo dronken was. De whisky's waren hem kennelijk te veel. Het was niet de eerste keer dat hij meemaakte dat Theo er kwaadaardig door werd.

Terwijl Hans zijn rekening betaalde bleef Theo hem met een lodderoog aankijken en herhalen: 'Controle isz goed.'

'Hoe ga jij naar huis?' vroeg Hans.

'Mezze auto,' antwoordde Theo ferm.

'Zou ik niet doen,' zei Hans. Theo woonde bij hem in de buurt, in de Valeriusstraat. 'Je kan wel achterop bij mij,' zei hij.

Hij had toevallig die ochtend zijn banden opgepompt en Theo was een kleine man.

Zijn fiets stond trouw te wachten in het fietsenrek tegenover De Engelbewaarder. Hans stapte op en tien meter verder voelde hij een plof toen Theo op de bagagedrager sprong. Echt licht was Theo niet, merkte hij meteen. Zelf had hij een half dozijn biertjes op en de inspanning viel niet mee. Vooral op de bruggen was het zwaar en hij merkte dat hij met het

bovenlichaam voorover moest zwoegen. Halverwege de klim viel ineens het gewicht weg, Theo was van de bagagedrager gesprongen en holde mee totdat hij de top van de brug bereikt had. Dan sprong hij weer achterop. Met zijn dronkenschap moest het al met al meevallen als hij dit nog kon.

Zo namen ze de bruggen van de grachten, reden door de Spiegelstraat en de onderdoorgang van het Rijksmuseum naar het weidse Museumplein. Gelukkig hadden ze wind mee en even later kon Hans Theo voor zijn huis afzetten.

‘Afzakkertje?’ bood Theo aan. Van zijn dronkenschap was niets meer te merken. Hij herstelde enorm snel, merkte Hans weer. Dat gold voor hemzelf niet.

‘Nee, niet verstandig,’ zei hij, ‘ik ga liever naar huis.’

Eenmaal thuis voelde hij opnieuw de ergernis opkomen. Wat was dat nou voor flauwekul van Theo om hem te bedreigen met controle? Hans’ bureau stond in de woonkamer, hij deed al zijn schrijfwerk altijd na elf uur, als iedereen sliep of in elk geval naar bed was. Nu was het bijna één uur, het huis was in stilte gehuld, Maja en de zoons lagen boven te slapen.

Hans schoof een vel papier in zijn schrijfmachine en begon aan een boze brief. Hij wist bij voorbaat dat hij die de volgende dag zou weggooien, maar woedend naar bed gaan was ook geen aantrekkelijk idee.

Op het eerste gezicht was Theo een plezierige collega, levendig, goedgehumeurd en vol gespreksstof. Maar hij had kennelijk ook zijn nare kanten. Om drie uur die nacht ging Hans slapen, de boze brief was af. Maar tijdens het weekend dat volgde liet hij het papier in de prullenmand vallen. Van Theo hoorde hij nooit meer iets over het onderwerp van de clandestiene bijverdiensten en hij vroeg er ook niet naar.

‘Nivellering’. Het woord viel geregeld bij de Weekbladpers. Bij de winstuitkering was de nivellering al gelukt, van hoog tot laag kreeg iedereen hetzelfde brutobedrag. Nu de salarissen nog. Harmen Bockma had in het begin van 1977, zijn laatste jaar, een plan ingediend om de laagstbetaalden een salarisverhoging te bieden. Er werd een bedrag van 162.000 gulden voor

gereserveerd, in afwachting van een salarisplan. Aan de hogere regionen in het bedrijf werd gevraagd zich te matigen en men deed dat braaf. Maar zonder dat iemand het wist verhoogde in diezelfde periode de Raad van Commissarissen de salarissen van directie en hoofdredacteurs met een stevig bedrag. Het bepalen van die salarissen behoorde tot de laatste rechten die de commissarissen nog hadden in het gedemocratiseerde bedrijf, maar het stond haaks op wat er op de werkvloer gaande was. Het vond plaats toen Hans aan het eind van zijn jaar als cww-bestuurslid was. Wat te doen? Het bestuur was kwader dan kwaad, maar tegelijk machteloos. In arren moede concipieerde Hans namens het bestuur een Boze Brief Aan Commissarissen waarin geprotesteerd werd tegen het besluit en verzocht werd bij volgende gelegenheden overleg te plegen. Hans had er wat zinnigjes in verwerkt die het gezonde volksgevoel weergaven. 'Bij directie en hoofdredacties rinkelt de kassa,' las hij op de openbare cww-vergadering voor en zag uit zijn ooghoeken Rinus peinzend naar hem kijken. Het daarna optredende bestuur vond het protest wat te zwak en richtte aan de hoofdredacties en directeurs het verzoek af te zien van de toegekende opslagen. Daarop volgde een lange stilte. Eigenlijk kwam er nooit een antwoord.

Dit incident was de start van een roep om verdergaande nivellering. Werd het niet tijd om echt een progressief beleid te voeren en allen hetzelfde salaris te geven? Iedereen deed immers zijn best en dat de een wat sneller of slimmer was dan de ander, kon de ander niet helpen. Daarvoor gestraft te worden door een lager salaris, dat was toch niet meer van deze tijd? Trouwens, was wel bewezen dat de een slimmer en beter was dan de ander? Bij de afdeling boekhouding deden ze aan functieroulatie, elke drie maanden ruilden ze van taak en verantwoordelijkheid en dat ging prima. Iedereen verdiende daar nu ook hetzelfde. Waarom de functieroulatie niet in het hele bedrijf doorgevoerd?

Deze geluiden kwamen vooral van de linkse voorhoede en Hans hoorde ze zorgelijk aan. De dames van de abonnementenafdeling hadden nu met 2000 gulden per maand de laagste salarissen van de Weekbladpers. De directieleden verdienden 10.000 bruto, de hoofdredacteurs iets minder en de stafleden maximaal 4400 gulden. Hans werkte maar 80% en kreeg dus 3500 bruto.

Toen hij de baan aannam leek het goed mogelijk van dit bedrag te leven, maar omdat de twee zontjes 's ochtends en 's middags naar school gebracht en weer afgehaald moesten worden, had Maja haar baan er tijdelijk aan gegeven. Sindsdien slonk het spaargeld in snel tempo. Zuiniger leven was de enige oplossing, maar het bleek moeilijk uitgaven te vinden waarop bespaard kon worden. Vakantie was eigenlijk de enige grote post die ze hadden. En de centrale verwarming van hun tochtige huis. Hans en Maja waren allebei opgegroeid in de tropen en hadden grote behoefte aan zon en warmte, de verwarming kon echt niet lager. Maar bij wijze van proef gingen ze een jaar op vakantie in Nederland. Samen met de kinderen wachtten ze in een zomerhuisje vergeefs op de zomer. Het scheelde geld, maar de treurnis die hem in die maand overviel wilde Hans niet nog eens meemaken. Het vrat aan hem, hard werken en goed werk afleveren en dan zo moeten sappelen, dat kon toch niet de bedoeling zijn.

Hij wist dat de andere Weekbladpers-stafleden in de zomer zuchtend met de hele familie in de auto stapten en naar Frankrijk reden. Eind augustus was iedereen weer terug en hoorde je:

‘Waar ben je geweest?’

‘Frankrijk.’

‘Ik ook.’

‘Waar?’

‘De Dordogne.’

‘God, ik ook. Drie weken regen gehad.’

‘O, ik niet. Prachtig weer, eerste helft juli.’

‘Toen waren wij er ook.’

‘Dan zaten jullie zeker aan de andere kant van de bergen.’

‘Dat zal het zijn. Wij zitten altijd aan de verkeerde kant.’

Hans had de pessimistische overtuiging dat áls er een verkeerde kant aan bergen zat, hij en zijn gezin daar gegarandeerd terecht zouden komen.

Daarom zocht hij voortaan elk jaar avondenlang de vakantiebrochures door, op zoek naar een plek met drie weken gegarandeerd zon en strand voor een prijs van maximaal 700 gulden per persoon.

Telkens kwamen ze in Spanje terecht, aan een van de dorre costa's, onder de bloedhete brandende zon. En aan het eind van het jaar was er ondanks de

zuinigheid weer een deel van het spaargeld weg. In dit tempo zou hij over een jaar of twee, drie een lucratievere baan moeten gaan zoeken. Of was dat te voorkomen?

De Weekbladpers maakte ondanks de recessie nog stevige winst en er was eigenlijk geen economische reden om de werknemers zo weinig te betalen. En dat er zo'n enorm gat zat tussen de directiesalarissen en die van de rest van het bedrijf, was ook moeilijk te verdedigen. Dus sprak het idee van nivellering hem wel aan en als daar ooit een experiment mee gedaan kon worden zou dat toch bij dit bedrijf zijn. Maar dan moest je er wel van rond kunnen komen.

Hij leverde een doortimmerd stuk in bij het cww-bestuur. Hij wees erop dat gelijke beloning voor iedereen een mooi en goed te verdedigen principe was, maar in de praktijk toch een hoop ellende zou kunnen opleveren. Want wat voor een vrijgezel een aardig inkomen kon zijn, was voor gezinsvaders vermoedelijk aan de krappe kant. Die zouden uit pure noodzaak onherroepelijk vertrekken naar andere bedrijven, waar ze een beter salaris konden krijgen.

Zou loon naar behoefte niet een aardig idee zijn? opperde Hans als tegenvoorstel. Wel iedereen een genivelleerd salaris, maar een extra toeslag of mindering op basis van de levenssituatie van de betrokkene? Kostwinners van grote gezinnen konden dan een extra toeslag krijgen zolang zij dat nodig hadden en hoefden niet op zoek te gaan naar een beter betalend bedrijf. Zo zou je kunnen bereiken wat hij een 'haalbare nivellering' noemde.

Hans was redelijk tevreden met zijn stuk, een poging om nivellering praktisch uitvoerbaar te maken. Maar het zorgde voor verwarring bij het nieuwe cww-bestuur. De linkse cww-leden traden weliswaar het meest op de voorgrond in allerlei discussies, maar het stemgedrag van de werknemers werd vooral bepaald door een sterke onderstroom van pragmatisme. En dat bepaalde de samenstelling van het bestuur.

Terwijl Hans nog reageerde op de nivelleringskretten van links was het nieuwe cww-bestuur rechtsaf gegaan. Hij werd uitgenodigd bij de Commissie Loon- en Arbeidsvoorwaarden en hoorde tot zijn verbazing dat er gedacht werd aan nieuwe salarisschalen, gebaseerd op verschillen in kennis en kunde.

'Maar de nivellering dan?' vroeg Hans.

‘Daar zijn we eigenlijk een beetje van af aan het raken. We vinden dat er best wat meer genivelleerd kan worden dan in andere bedrijven, maar we moeten ons niet vervreemden van de personeelsmarkt,’ zei Han Rozendaal; de pragmatische personeelsman in hem had het gewonnen van de bevlogen radicaal. Hij was als adviseur namens de directie toegevoegd aan deze cww-commissie.

‘Hé, ik krijg ineens een idee,’ vervolgde hij. ‘Kan jij als marktonderzoeker niet een onderzoek doen bij het personeel naar de behoefte die men echt heeft aan nivellering? Misschien wil men zelfs wel grotere verschillen dan er nu zijn!’

Hans ging aan de slag, toch verbaasd over deze politieke ommezwaai. De essentie van de Weekbladpers lag niet in een links karakter, begon tot hem door te dringen. Dat etiket had het bedrijf meegekregen omdat het vanuit de Rode Burcht ontstaan was. Maar de democratisering, het idee van werknemerszelfbestuur, was inmiddels veel belangrijker geworden dan de linkse principes. De Weekbladpers was tegenwoordig meer een kind van D’66 dan van de PvdA. Met het zelfbestuur kon men alle kanten uit, men kon van de uitgeverij ook een betrekkelijk ‘normaal’ bedrijf maken, met pragmatische beslissingen en zonder sterke ideologieën. En kennelijk was de Weekbladpers zich in die richting aan het ontwikkelen.

De enquête die hij hield bij de werknemers leverde verrassende uitkomsten op. Volledige nivellering, daar bleek vrijwel niemand voor te voelen. Maar het verschil tussen het hoogste en het laagste salaris zou wel wat kleiner mogen worden. Jaap Rijk als hoogstbetaalde, verdiende nu f 10.130 en de laagstbetaalde kreeg f 2026, een verhouding van 5:1.

Dat zou men anders willen: f 9000 tegenover f 2400, ofwel ongeveer 4:1.

Duidelijk meer voor de laagste regionen en wat minder voor de directie dus, een compromis waarmee iedereen zou moeten kunnen leven.

En langzaam kwam de kar in beweging. Er zou een nieuw salarisgebouw ontwikkeld worden dat moest voldoen aan de volgende eisen:

a. Niemand mocht erop achteruitgaan. Als onverhoopt iemand in een lagere schaal terechtkwam (zoals bij de directie vermoedelijk het geval zou zijn), behield hij zijn rechten op het salaris dat hij verdiende. Zijn opvolger zou pas het lagere salaris krijgen;

b. Het mocht niet meer kosten dan de al gereserveerde 162.000 gulden plus 3% van het totale salarisbudget van het bedrijf;

c. De verhouding tussen hoogste en laagste salaris zou minder moeten worden dan 5:1.

‘We gaan aan functieclassificatie doen,’ zei Han Rozendaal enkele weken later handenwrijvend in de stafvergadering.

‘Functieclassificatie?’

‘Ja, functieclassificatie. Het is bedacht door een wiskundige. Elke functie in het bedrijf krijgt punten toebedeeld voor dingen als niveau, benodigde kennis en kunde, verantwoordelijkheid, afbreukrisico enzovoort.’

‘Afbreukrisico?’ vroeg Koos Jongeling. Het leek alsof hij ging gniffelen, maar hij hield zich in.

‘Ja, afbreukrisico. Dat geeft aan hoeveel schade je het bedrijf in je functie kan berokkenen door een verkeerde beslissing. Dat is een indicatie van het belang van de functie.’

‘Oké. En hoe gaat het dan verder?’

‘Nou, elke functie krijgt een puntenaantal. En dan worden ze op basis van dat aantal opgedeeld over salarisschalen. We moeten zelf bepalen hoeveel schalen we willen, het zullen er wel een stuk of tien moeten zijn. En dan volgt het moeilijkste. Hoe zet je de punten om in geld?’

‘Hoe zet je de punten om in geld,’ herhaalde Koos werktuiglijk, ‘gooi het maar in mijn pet.’ Van drie kanten begonnen anderen het hem uit te leggen.

‘Logaritmische schaalverdelingen,’ hoorde Hans Theo Bouwman in het rumoer zeggen. Als financiële man was hij degene die namens de directie het proces zou begeleiden en hij had ervoor gezorgd dat hij er meer van wist dan menselijkerwijs mogelijk was. Er werd een gespecialiseerd bureau ingehuurd, Van der Korn en Bunning, en iedereen maakte een zo eclatant mogelijke omschrijving van zijn functie. Die functieomschrijvingen waren de basis voor de puntentoekenning en het idee was dat ze complementair aan elkaar zouden zijn: wat de een deed kon niet meer behoren tot het takenpakket van een ander. Een jaar lang werd gewogen en herwogen en nog eens herwogen, want bij de Weekbladpers werd niet lichtzinnig geoordeeld. Een hogere score van een collega gaf altijd aanleiding tot protest en de mogelijkheid tot een hoger beroep was vanzelfsprekend in het proces ingebouwd. Ook werkte de ene

chef wat creatiever mee dan de andere, om de scores van zijn mensen zo hoog mogelijk op te krikken.

En toen kraakte onverhoeds de VN-redactie het systeem.

Vanuit de cwv wilde men absoluut dat ook journalisten via functieclassificatie ingeschaald zouden worden, géén aparte positie meer voor deze vrije vogels die via de journalistenvakbond hun eigen salarissen bedongen. Gelijke monniken, gelijke kappen.

Rob Sijmons was de dienstdoende VN-redacteur in het cwv-bestuur en de enige journalist die zich verdiept had in het functieclassificatiesysteem. Dat was genoeg. Rob oogde met zijn bril, lange baard en open sandalen als het prototype van de mierenneukende geitenwollensokkendrager, maar in de praktijk van het besturen was hij opvallend behendig en pragmatisch. Achteloos kraakte hij het classificatiesysteem. De Vrij Nederland-redactie was een collectief, stelde hij, waarbij elk redactielid evenveel macht had als de hoofdredacteur. Rinus was voorzitter van de redactievergadering, maar meer ook niet. Desgevraagd had Rinus dit grif toegegeven en het stond ook zo in het redactiestatuut. De inschalers van Van der Korn en Bunning zaten dus met een onoplosbaar probleem: de redactie van VN telde dertig hoofdredacteurs! Er zat niets anders op dan iedereen op een hoofdredactiefunctie in te schalen. Grijnzend vertelde Rob Sijmons het rond en ging vervolgens namens zijn collega's en de hoofdredacteur graag akkoord met het voorstel om de VN-redactie toch maar in hun eigen journalisten-cao-schalen te laten. Want het inschalen van dertig hoofdredacteurs was onbetaalbaar.

Robs truc inspireerde de chefs van de afdelingen. Gedeelde verantwoordelijkheid was de sleutel tot een hogere score, begrepen ze nu, en ze deden dus hun best om in de functieomschrijvingen zoveel mogelijk van hun eigen verantwoordelijkheden te delen met hun mensen. Dat kostte henzelf geen punten want een gedeelde verantwoordelijkheid bleef even zwaar wegen, maar het leverde voor hun ondergeschikten wat extra's op.

Uiteindelijk liepen de scores uiteen van ongeveer 200 voor de allerlaagste functies (de telefonistes van de abonnementenadministratie, die dus meteen ook wisten dat zij qua status aan de bodem van de piramide zouden blijven) tot ongeveer 800 voor de directieleden.

En toen begon de volgende fase: er moest gerekend worden om de punten te vertalen in geld.

Maandelijks werd in cww- en in stafvergaderingen bericht over de voortgang van het project. Het schoot niet echt op en toen er eindelijk een resultaat kwam, viel dat tegen. Van der Korn en Bunning had wel een aantal salarisschalen berekend, maar die zo gesitueerd dat een fors aantal werknemers erop achteruit zou gaan.

‘Hoe kan dat?’ vroeg Hans.

‘Het heeft te maken met de vraag hoeveel schalen je maakt,’ zei Theo. ‘Van der Korn gaat uit van minder schalen dan we nu hebben. Een grovere indeling dus en dat pakt voor vrij veel mensen precies verkeerd uit. Terwijl hun huidige schaal echt niet te hoog is.’

‘Ik begrijp het niet,’ zei Jan Lansinga.

‘Nou, stel dat we besluiten om maar één schaal te maken, de uiterste nivellering dus. Iedereen in dezelfde schaal. Dan gaat de helft erop vooruit en de andere helft erop achteruit, ten opzichte van wat ze nu verdienen. Zo’n soort effect treedt nu ook op omdat Van der Korn minder schalen gebruikt dan we in het oude salarisgebouw hebben.’

‘Ik begrijp het,’ zei Jan.

‘Waarom vraag je ze dan niet om hetzelfde aantal schalen te gebruiken als we nu hebben?’ vroeg Hans.

Theo haalde zijn schouders op. ‘Dat heeft te maken met de clusters die in het materiaal zitten,’ zei hij. ‘Als je de functies en hun puntentotalen in een grafiek zet, zijn er kennelijk te weinig clusters om meer schalen te kunnen maken.’

‘We zijn nu ruim een jaar bezig. Wordt het niet eens tijd om een paar knopen door te hakken?’ vroeg Hans. ‘Misschien moeten we die hele functieclassificatie overboord gooien en gewoon het oude salarisstelsel optuigen. Een paar schalen wat ophogen, of zoiets.’

Hij wist niet wat hij teweegbracht. In de week na de stafvergadering besloot de directie zelf aan de slag te gaan, met de oude schalen als basis. Uiteindelijk bestond de wijziging alleen uit het verhogen van de stafsalarissen. En omdat Hans degene was die het aangekaart had, kreeg hij als eerste bericht van de directie dat hem met terugwerkende kracht een hoger

salaris was toegekend. Tegelijk kreeg hij een bedrag van tienduizend gulden nabetaling op zijn girorekening gestort.

‘Ja, we wilden een daad stellen,’ zei Jaap Rijk door de telefoon, toen Hans hem belde. Hij klonk strijdlustig. ‘Het cwv-bestuur staat op z’n achterste benen, maar we moesten toch een keer de knoop doorhakken.’

‘Sorry, maar hier kan ik niet mee akkoord gaan,’ zei Hans met tegenzin, ‘ik kan toch geen salaris aannemen waar het cwv-bestuur niet mee instemt?’ Dezelfde dag nog stortte hij het bedrag terug.

‘Rare vogel ben jij,’ zei Theo toen hij hem tegen het lijf liep, ‘dat je zo’n meevaller teruggeeft!’

Maar voor het eerst zag Hans een glimp van respect in Theo’s ogen. Hans had in hun gesprekken gemerkt dat Theo ervan overtuigd was dat elk mens maar één drijfveer had: eigenbelang. Hij kon zich absoluut niet voorstellen dat iemand iets zou doen om een andere reden dan dat hij er zelf op korte of lange termijn voordeel bij zou hebben. Zo’n enorm bedrag terugstorten zonder zichtbaar voordeel, dat kon hij moeilijk plaatsen.

Hij vroeg Hans om dan in vredesnaam te komen helpen met een beter ontwerp dan het onbruikbare dat Van der Korn en Bunning had gewrocht. Het vergde logaritmisch rekenwerk en veel computergestamp om in de buurt van een oplossing te komen, en na een paar maanden was Theo zover dat hij de handdoek in de ring gooide. Bij elke oplossing was er wel iets fout: of het salarisgebouw kwam te duur uit, of de verhouding tussen hoogste en laagste salaris was te groot, of er waren te veel mensen die er op achteruitgingen. Ook Hans zag er op den duur geen gat meer in, maar het bleef aan hem knagen en na een paar weken begon hij in zijn eentje opnieuw. De oplossing lag uiteindelijk in een nog ongebruikte variabele: het aantal dienstjaren. Elke schaal in een kantoor-salarisgebouw heeft een aantal schaaltraden: bij elk volgend dienstjaar krijgt men een opslag. Hans bedacht dat zowel het aantal schaaltraden als de hoogte van de opslag gevarieerd kon worden en na nog ettelijke probeersels hadden ze het eindelijk voor elkaar: een salarisgebouw dat aan alle eisen voldeed. Het kostte veel moeite om het in een voorstel te gieten en uit te leggen, maar ten slotte stemde een grote meerderheid van de leden voor het nieuwe stelsel.

‘Hoera! We hebben een nieuw salarisgebouw’ kopte de Personeelskrant

in maart 1981. Het hele proces had vier jaar geduurd.

‘Over tien jaar is het onbetaalbaar,’ zei Theo somber aan de bar van De Engelbewaarder waar ze op het succes van de stemming dronken, ‘niemand vertrekt ooit bij dit bedrijf en op een gegeven moment zit iedereen aan het eind van de schaal. Dan betaal je je een ongeluk.’

‘Ja, hoor eens, dat moet je niet achteraf zeggen,’ zei Hans.

Het viel hem op dat Theo steeds vaker over de bedrijfskosten sprak alsof hij ze uit zijn eigen zak moest betalen. Zou hij misschien verknocht raken aan het bedrijf?

Ze waren nog bezig het gereedkomen van het salarisgebouw in het café te vieren toen de barman Hans aan de telefoon riep. Zijn eerste uitgever Thomas Rap was failliet gegaan en de hele boedel was overgenomen door Bert Bakker, een jonge uitgever die het gelijknamige bedrijf van zijn overleden oom nieuw leven in probeerde te blazen. De jonge Bert wilde nu, en wel nu direct langskomen om Hans in zijn fonds in te lijven. Hans had twee jaar eerder al afscheid genomen van Thomas en werd inmiddels uitgegeven bij De Arbeiderspers. Maar het streelde zijn ijdelheid dat een uitgever stad en land had afgebeld om hem te vinden en er vervolgens geen gras over wilde laten groeien. ‘Oké,’ zei hij, en vertelde waar hij te vinden was.

Toen hij de hoorn had neergelegd sloeg de realiteit toe. Waar zou het gesprek over moeten gaan?

‘Kan jij niet voor mij onderhandelen?’ zei hij tegen Theo, ‘ik weet niet wat ik zeggen moet. Mezelf verkopen is niet mijn sterke punt.’

Twijfel over eigen capaciteiten zat niet in Theo’s aard.

‘Ik sleep er een goeie deal voor je uit,’ zei hij en wreef zich alvast in de handen.

Hij had Hans geregeld verteld over zijn avonturen in wasserijland en de klapper die hij voor het bedrijf had gemaakt door het te verkopen aan een buitenlandse Grootwasser.

‘Wat was je beste verkoopprestatie?’ had Hans een keer gevraagd. Theo had niet veel bedenktijd nodig.

‘O, dat weet ik nog wel. Wij deden de was voor een instituut voor zwakzinnige kinderen. En er was een keer iets fout gegaan, de temperatuur was veel te hoog ingesteld en alle kleren waren gekrompen, en niet zo’n klein beetje ook. Het was wel vaker gebeurd, maar nog nooit zo erg. Poppenkleertjes waren het geworden. Rampzalig!’

Theo gaf met zijn handen de omvang van de kleren aan. Inderdaad, sterk gekrompen.

‘Dus dat gaf een hoop heisa. Ik moest het komen uitleggen aan een zaal vol boze ouders. Hoe dat nou toch kon, dat die kleren zo gekrompen waren. En hoe we dachten dat te vergoeden.’

Hij snoof luidruchtig.

‘Vergoeden, daar beginnen wasserijen niet aan, dan kan je wel aan de gang blijven. Dus ik hield voor die zaal een heel verhaal over dat onze primaire zorg toch de gezondheid van hun kinderen betrof. De kleren moesten schoon, natuurlijk, maar vooral ook bacterievrij gemaakt worden. Als ouders wisten ze zelf toch ook hoe vuil de kleren van de kinderen konden zijn, vooral van de kinderen die moeite hadden met zindelijkheid?’

Theo pauzeerde, en Hans zag hem voor de zaal staan, wachtend op het hoofdknikken van de ouders.

‘Welnu, dan moet de watertemperatuur zo hoog mogelijk. Zo hoog dat geen enkele bacterie het kan overleven. Dát is onze grootste prioriteit, de gezondheid van uw kinderen. En soms, soms gaat dat ten koste van de kledingmaat.’

Theo grijnsde. ‘En ze pikten het. Applaus alom.’

‘Schaam je je dan niet achteraf een beetje?’ vroeg Hans

‘Nou,’ gaf Theo toe, ‘na afloop kwam een moeder op me af om me nog eens extra te bedanken voor mijn goede zorgen voor haar kind. Toen had ik het wel even moeilijk. Het zal je maar gebeuren, een zwakzinnig kind en dan een wasserij die z’n kleren steeds laat krimpen tot poppenkleertjes!’

Ze keken elkaar aan en kregen gelijktijdig de slappe lach.

Het duurde een uur voordat Bert junior het café betrad, gevolgd door twee anonieme assistenten.

‘Theo vertegenwoordigt mij in rechte,’ zei Hans na het voorstellen. Ze waren na het telefoontje nog enkele glazen gevorderd en zelfs met dit kleine

badinerende zinnetje had hij al moeite. Tot zijn schrik bleek dat ook voor Theo te gelden.

‘Laawe meteen terzake,’ zei Theo, ‘het percentage. Honoraar... honorarium. Perzentaazje honorarium. Ik denk minstens 25...’ zei Theo en wees naar Hans. Iedereen wachtte de rest van de zin af. ‘Prozent’ voegde hij er na enige tijd aan toe. Hij hief zijn hoofd met moeite omhoog om Bakker aan te kijken en trok zijn mondhoeken op in een onverwacht lieve, afwachtende glimlach. Enkele tanden waren lichtgebruind door de eindeloze reeks Gauloises die door hem heen waren gegaan.

Waar Bert Bakker vandaan kwam had hij niet gezegd, maar aan zijn slingerende hoofdbewegingen was te zien dat het ook in zijn geval een horecagelegenheid was geweest. ‘Overall is over te praten...’ gebaarde hij royaal en zijn paladijnen knikten ijverig. Noch Theo noch Bert had aan deze tekst nog veel toe te voegen, bleek vervolgens. Na een halfuur vage woordenwisseling en enkele snelle biertjes nam jonge Bert hartelijk afscheid. ‘Naar de Snelbinder!’ riep hij, maakte een beweging alsof hij een cape omsloeg en was vertrokken met zijn metgezellen.

‘Sorry dat ik het nummer van De Engelbewaarder gegeven heb,’ zei Maja toen hij een paar uur later thuiskwam, ‘ik weet dat je daar niet graag gestoord wordt maar hij drong zó aan... Is het nog wat geworden?’

‘Ik denk niet dat ik er ooit nog iets van zal horen,’ zei Hans. En dat klopte. Jaren later bleek in het magazijn van De Arbeiderspers een doos met honderd exemplaren van de tweede druk van Hans’ reisboek Vanonder de koperen ploert te zijn beland. Dat was de erfenis van Rap, via uitgeverij Bert Bakker bij zijn nieuwe uitgever terechtgekomen. Hans’ zonen verkochten jaarlijks op Koninginnedag een tiental exemplaren en er kwam dan altijd een kleine, wat oudere man langs die enkele Ploerten afnam. ‘Vraag hem eens naar zijn naam,’ drong Hans aan, maar toen ze eindelijk groot genoeg waren om dat te durven, verscheen hij niet meer.

Geleidelijk aan begon duidelijk te worden dat er onder Jaap Rijk weinig beweging in het bedrijf zou ontstaan. De economische recessie werd steeds

zichtbaarder in het grote aantal opzeggingen en ondanks het succes van de jubileumacties rond VN voelde niemand zich gerust over de toekomst. Van de nieuwe initiatieven bleek Filmfan het niet goed te doen, en de onderhandelingen met de Stichting Opzij over een mogelijke overname van het blad waren gestagneerd.

Er werd nu al een jaar wekelijks door de directie vergaderd over een middellangetermijnplan en uit de kleine zuchten van directiesecretaris Erik Spastra viel af te leiden dat het weinig resultaat opleverde. Lange, goedbesprenkelde vergaderlunches waren het, liet hij Hans tussen de regels door weten. Erik, een bescheiden notulist, was de discretie zelve, als hij zich verstoutte bedekte kritiek te leveren, was er echt iets mis.

Op een dag liet Theo na wat biertjes in het café los dat hij zich als niet-statutair lid van de directie natuurlijk niet verantwoordelijk voelde voor wat er uiteindelijk gebrouwen zou worden.

Het ging kennelijk niet goed met het bedrijf en instinctief stelde Hans zich kandidaat toen in februari 1981 verkiezingen voor het cww-bestuur werden gehouden. Er waren vijftien kandidaten en Hans kreeg het grootste aantal stemmen: 114 van de 157 cww'ers hadden op hem gestemd. Hij was geveleid maar het verbaasde hem ook dat hij zo bekend was, er moest ergens een tamtam zijn die hij zelf nooit hoorde. Veel verder dan de marktonderzoekkamer kwam hij niet en op de Raamgracht wist hij helemaal geen weg meer. Het gevaar van zoveel stemmen was natuurlijk dat hij weer eens kans liep voorzitter te worden, het laatste wat hij wilde. Gelukkig bleek al bij de eerste bijeenkomst dat zowel Bouke als Hugo Anderman, de dienstdoende VN-redacteur in het bestuur, graag die rol op zich wilde nemen. Ze spraken af dat Bouke dat het eerste jaar zou doen en daarna de hamer aan Hugo zou overdragen.

Dat Bouke al in het bestuur zat was een extra reden voor Hans om zijn kandidatuur ook deze keer tot een jaar te beperken. Bouke had een houding van grote onverstoorbareheid als het ging om de vraag wat belangrijker was: het marktonderzoek of het werk als cww-bestuurslid. Natuurlijk was het bedrijf belangrijker en dan moest het marktonderzoek maar even wachten, vond hij. Maar Hans kon dat voor zichzelf niet billijken, want de lezerswerving en het advertentiebedrijf hadden toch ook recht op hun

enquêtegegevens en het excuus dat het besturen van het bedrijf nu even vooringing zouden ze niet pikken. Gelukkig was er in de afgelopen tijd veel onderzoek gedaan en bij de gebruikers was zelfs enige moeheid te constateren: natuurlijk, dat onderzoek was nuttig, maar ja, al die tabellen doorneuzen, dat was toch een heel karwei. Hans kon die luiheid moeilijk begrijpen, maar het kwam wel goed uit nu ze beiden een druk cww-jaar voor de boeg hadden. Voor 1981 maakten ze het onderzoekprogramma dus wat kleiner.

Enkele maanden nadat het bestuur was aangetreden kwam het punt 'Evaluatie relatie met directie' op de agenda. Het vorige bestuur had in zijn laatste zitting afgesproken dat directie en or-cww-bestuur één keer per jaar een eerlijk gesprek met elkaar moesten hebben over elkaars functioneren. En dit zou de allereerste keer zijn waarop dat gesprek plaatsvond.

Hans had zich voorgenomen wel wat kritiek op tafel te leggen, maar geen problemen te scheppen. En ook van de andere bestuursleden had hij het gevoel dat ze eerder behoefte hadden de directie wat op te porren dan af te kraken. Jaap had nog goodwill, al was die voornamelijk gebaseerd op zijn eigenschappen als mens en niet op zijn dynamiek als directeur.

Toen Theo, nieuwsgierig als altijd, enkele dagen tevoren bij Hans informeerde hoe de vlag erbij hing, had hij dat in die zin ook geformuleerd: niemand zal wel echt tevreden zijn, maar ik verwacht niet dat de directie zich ongerust hoeft te maken. Het liep anders. Op de middag voor de bijeenkomst was er een voorvergadering en om de beurt vertelden de bestuursleden wat zij vonden van het bewind van Jaap en Dick.

Vooraf degenen die als bestuurslid al een periode met Jaap en Dick achter de rug hadden, zoals Bouke en Hugo, uitten zich scherp: er gebeurde geen flikker, en dat terwijl de oplagen terugliepen en de advertentie-inkomsten daalden.

'De economie zakt in elkaar, mensen beginnen te bezuinigen en onze magazines zijn een luxe die steeds vaker uit het budget geschrapt wordt,' zei Bouke, 'en onze directie vergadert maar door over een langetermijnplan. Intussen staat alles stil.'

Ook Hugo was weinig gecharmeerd van het directieduo. Eigenlijk kon alleen Theo ermee door, maar die had zich stilletjesaan gedistantieerd van

zijn collega's.

Successievelijk sloot iedereen zich bij deze meningen aan, ook Hans.

'Kortom, erg vrolijk zijn we geen van allen over de directie. En we verwachten ook niet dat er verbetering zal komen. Maar wat doen we met dat gegeven?' vroeg Bouke, die de vergadering voorzat.

'We zullen hun dat duidelijk moeten maken,' zei Hans, 'er is kennelijk weinig vertrouwen bij ons dat zij de kar een eind verder zullen trekken.'

'Hooguit tot de eerstvolgende kroeg. Nee, dat is flauw van mij,' zei Hugo.

'Vinden we dat ze weg moeten?' vroeg Hans. 'Nee toch?'

'Nou, als je als ondernemingsraad te kennen geeft dat je geen vertrouwen meer hebt in de directie, dan is dat natuurlijk heel zwaar.' Hugo knikte er ernstig bij. Hij was sinds enkele jaren researchjournalist bij Vrij Nederland, een slimme en snelle jongen die ook nog kon schrijven. Hij maakte op Hans wel altijd de indruk een corpballenverleden te hebben. Hij had een wat arrogante oogopslag en de aardappel in zijn keel was te horen.

'Willen we dat?' vroeg Bouke, 'willen we ze kwijt?'

Er viel een lange stilte.

'Oprotten die hap,' zei Jaap van der Zwan. Hij was vormgever van Filmfan en behoorde tot de linkervleugel van de productieafdeling. Anders dan zijn geleerde broer Arie was hij gewend zich volks uit te drukken. Niemand zou kunnen zeggen dat hij zijn eenvoudige afkomst als zoon van een Scheveningse visser verloochende.

'Erg veel fiducia heb ik er eerlijk gezegd ook niet meer in,' zei Hans, 'en misschien zou het beter zijn als we een nieuwe directie zochten. Maar Jaap en Dick op stel en sprong wegsturen, dat gaat te ver. Zo beroerd doen ze het nu ook weer niet.'

'Laten we het dan wat lichter brengen,' zei Max van Weezel, de tweede VN-redacteur in het bestuur, een bleke, bebrilde, zacht pratende jongeman. Onder de hoede van Joop van Tijn was hij bezig zich in te graven in het Haagse politieke circuit en hij had al laten weten binnenkort belangrijker zaken te doen te hebben dan het democratisch gebeuren in het bedrijf. Dat speet hem wel, voegde hij eraan toe, maar je kon horen dat hij het niet echt meende. Niemand nam hem dat kwalijk, wat was er leuker en spannender dan

met Joop van Tijn de Haagse elite uit te horen?

‘Wat bedoel je met lichter brengen?’ vroeg Bouke

‘Nou, dat we ze vragen om op termijn op te stappen. Ze hoeven niet van de ene dag op de andere weg, maar we laten ze wel weten dat we het op prijs zouden stellen als ze naar een andere baan gingen uitkijken.’

‘Hmm.’

Ze hoefden er niet lang over na te denken: dit was natuurlijk de goede oplossing. Onderhands de directie laten weten dat hun krediet vrijwel op was, maar ze er niet uitschoppen. Dat was ook niet de stijl van het bedrijf, legden ze elkaar enkele keren uit. Dit evaluatieoverleg tussen directie en or/cwv was een van de weinige vertrouwelijke zaken in het bedrijf en de leden hoefden dus niet op de hoogte gesteld te worden. Zo had de directie de kans om met ere te vertrekken, op termijn dan en op eigen initiatief.

Bouke en Hugo werden als voorzitter en vice-voorzitter afgevaardigd om de conclusie van het vooroverleg aan de directie te berichten. Bouke verwijderde zich om door te geven dat zij de volgende dag een afvaardiging op bezoek zouden krijgen en niet het hele bestuur, maar kwam even later terug. Jaap Rijk had de afspraak een week moeten verzetten.

‘Dan moeten we afspreken dat niemand van ons hier tegen wie dan ook iets over zegt,’ zei Bouke en ze beloofden het allemaal plechtig voordat de vergadering uit elkaar ging.

Hans meed die week De Engelbewaarder en de Raamgracht, dan kwam hij Theo ook niet tegen en hoefde hij niet te liegen. De eerstvolgende donderdag vond ’s ochtends het gesprek tussen Bouke en Hugo en de directie plaats. Hans was om een uur of tien op kantoor en kreeg meteen een telefoontje voor een spoedbijeenkomst van het bestuur.

‘Ja, het is iets anders uitgepakt dan we dachten,’ zei Bouke met een halve lach. Hij was niet makkelijk van zijn stuk te brengen, maar zag er nu toch wat onrustig uit.

‘Dat is zacht uitgedrukt,’ viel Hugo hem bij.

Ze vertelden dat Jaap Rijk na het horen van hun mededeling ontploft was van woede. Zo’n motie van wantrouwen vond hij onacceptabel en hij zou direct de steun van de Raad van Commissarissen inroepen. Die was uiteindelijk toch voor de wet degene die de directie benoemde of weg kon

sturen.

‘Heb je uitgelegd dat we helemaal niet vinden dat ze à la minute moeten vertrekken?’ vroeg Hans.

‘Jazeker, maar dat ging helemaal langs hem heen. Hij vond het volstrekt onacceptabel dat we kritiek op de directie hadden. Die deed haar best in moeilijke tijden, enzovoort enzovoort.’

Hans kon zich Jaap Rijk als boze gedecideerde directeur nauwelijks voorstellen en bij Dick was het zelfs een onmogelijkheid.

‘Hoe reageerde Dick?’ vroeg hij.

‘Nou, die liet ook weten dat hij nogal kwaad was.’

‘En nu?’

Bouke haalde zijn schouders op.

‘Nu niks, denk ik. Laten we maar afwachten hoe het verder loopt. Wij hebben niet het vertrouwen opgezegd, alleen laten weten dat we niet het gevoel hebben dat we met deze directie veel langer door kunnen gaan. We hebben ze een gele kaart gegeven, geen rode. Ze kunnen het naast zich neerleggen. Als er niets gebeurt moeten we over een paar maanden nog maar eens verder praten.’

Ze gingen met een onvoldaan gevoel uiteen. Bouke en Hans zaten tegenover elkaar in de marktonderzoekruimte maar hadden moeite hun gedachten bij de enquêtes te houden.

‘Jaap Rijk heeft gemeld dat de commissarissen des duivels zijn en pal achter de directie staan,’ zei Bouke enkele uren later, nadat hij even weggeroepen was. ‘We hebben misschien toch onderschat waar we mee bezig waren.’

Ook Hans begon het gevoel te krijgen dat ze er wat langer over hadden moeten nadenken. En misschien wel vooraf contact met de voorzitter van de Raad van Commissarissen hadden moeten zoeken. Wat zij zelf zagen als een voorzichtig en vertrouwelijk advies aan de directie om eens naar een andere baan om te zien, was nu geëscaleerd tot een motie van wantrouwen. En alhoewel informeel alle partijen het erover eens waren dat het cwv-bestuur de macht had in het bedrijf, waren de commissarissen volgens de wet nog steeds de beslissers over het lot van directies.

Al snel gebeurde er iets.

Het cwv-bestuur kreeg het verzoek om diezelfde avond al langs te komen bij een commissarissenvergadering die plaatsvond in het Mercure-motel, onbereikbaar per openbaar vervoer.

‘Hadden ze daar niet een andere plek voor kunnen vinden?’ zei Bouke boos.

Met zeven man in twee auto’s arriveerden ze stipt op tijd in het meest treurige motel van Amsterdam, gelegen in het stille hart van een verkeersdraaikolk aan de rand van de A4. De commissarissen lieten weten dat zij nog even bezig waren. Of het bestuur maar wilde wachten in de lobby. Het was stil in het hotel, de lobby telde zeven lege bankstellen, in de verte rinkelde een telefoon.

‘Hè, wat ongezellig,’ zei Max van Weezel, met een nerveuze glimlach.

‘Misschien is er ergens een koffieautomaat,’ zei Hugo en hij begon kordaat de ruimte te doorzoeken. Er was niets te vinden en in arren moede gingen ze maar op de banken zitten wachten.

‘Ze doen het vast opzettelijk,’ zei Hans, ‘we moeten onze plaats kennen. Dat is de boodschap.’

Na een halfuur was het zover. Een voor een schudden ze de commissarissen de hand.

Henk van Stiphout, die Hans zich herinnerde van zijn beginjaren bij de Weekbladpers, was er niet meer bij. Hij was enige tijd eerder benoemd tot lid van de Raad voor het Regeringsbeleid en had afscheid moeten nemen als commissaris. Hij was opgevolgd door Herman Menco, een kleine, stevig gebouwde vijftiger met het gezicht van een clown: opengesperde ogen en een dik aangezette lachende mond. In tegenstelling tot de opgewekte aanblik die hij gaf was hij een ongemakkelijk mens, had Hans wel eens gehoord. Maar het was bekend dat Menco als jongeman Auschwitz had overleefd en het getatoeëerde nummer op zijn arm droeg. Wie zo’n verleden had mocht zijn hoe hij wilde, was de algemene opvatting. En Menco’s knorrighe uitvallen werden hem makkelijk vergeven.

Naast hem aan tafel zat Victor Halberstadt. Sinds HP de economie ontdekt had als materiaal voor journalistieke stukken en het duo Nypels en Tamboer de ene na de andere econoom aan het woord liet, waren sommigen van hen tot de sterrenstatus togetreden. Jan Pen, Arnold Heertje, Hans van

den Doel, wie kende ze niet? Ook Halberstadt behoorde tot die kanonnen. Hij was een jaar of veertig en droeg een rond hoofd van Latijns-Amerikaanse makelij waarvan hij de snel kalende schedel met zoveel mogelijk van het resterende haar bedekte. Halberstadt loenste. Hij leunde permanent naar Menco die hij steeds fluisterend souffleerde, terwijl hij met zijn ene oog de rechterhelft van het gezelschap bekeek en met zijn linkeroog de andere helft.

Naast Menco en Halberstadt zat de derde coryfee. Dat was Rienk Visser, afkomstig uit de hoofddirectie van Kluwer, een giga-uitgeverij in vergelijking met de Weekbladpers. Hij was een lange slanke bejaarde met een langwerpige, opvallend rood aangelopen hoofd en waterige blauwe ogen. Als enige commissaris had hij geregeld laten weten met veel plezier te kijken naar wat er bij de Weekbladpers gebeurde. De anderen uitten zich stelselmatig zorgelijk over de gang van zaken in het bedrijf, en met name over de doorgeslagen democratisering. Rienk woonde in Oud-Zuid en Hans zag hem vaak langsfietsen, een oude baas, genietend van zijn pensioen.

Daarnaast kende het bedrijf nog twee commissarissen die aangewezen werden door de fnv en de vakbondsverzekeringsmaatschappij De Centrale, de oorspronkelijke geldschietters van het bedrijf. Zij hadden namen als De Vries en Kapper en toonden de houten koppen van uit linkse marathonsessies voortgekomen vergadertijgers. Maar hier hielden ze hun mond, de Weekbladpers was hun besogne niet, zij zaten hier plichtmatig. De sfeer in de kamer was koel en afwachtend.

Nadat Bouke uitgelegd had dat het algemene gevoel was dat deze directie weinig daadkracht had en op termijn het best vervangen kon worden, viel Halberstadt in: 'Op termijn? Wat bedoelen jullie daarmee?'

'Precies wat ik zeg. We hebben hun gevraagd uit te gaan kijken naar een andere baan.'

'Maar zonder het vertrouwen van de cwv kan de directie toch niet functioneren? Dan moeten ze toch meteen weg?'

'Zo zwart-wit zien wij het niet,' zei Bouke.

'Maar zo zwart-wit is het wel,' gaf Halberstadt terug.

Na een kwartier begon het gesprek rondjes te draaien. Menco keek Hans aan: 'Jij bent niet alleen bestuurslid maar ook staflid. Sta je achter wat hier gezegd is?'

Hans had al jaren geleden geleerd dat als je eenmaal een weg bewandelde, het heel onverstandig was om halverwege om te draaien.

‘Absoluut,’ zei hij. ‘Dick en Jaap zijn beiden aardige mensen, maar nu de economie stagneert en de oplagen onder druk staan, hebben we een krachtiger leiding nodig.’

Er viel even een stilte.

‘Het respect ontbreekt,’ zei Halberstadt plechtig, alsof hij een onthullende constatering deed.

‘Ja, dat ook wel een beetje,’ zei Hans en hij dacht aan Jaaps machteloze discussies in De Engelbewaarder met het linkse tuig van de boekhouding, ‘maar het schort vooral aan plannen.’

‘Het respect ontbreekt,’ herhaalde Halberstadt peinzend en Hans liet het maar zo.

‘En als beide heren nu zo boos zijn dat ze opstappen, hebben jullie dan ook een oplossing voor het gat dat ontstaat?’

‘Daar hebben we nog helemaal niet bij stilgestaan,’ zei Hans voorzichtig, ‘we gaan ervan uit dat ze niet op korte termijn vertrekken. Maar als dat toch gebeurt denken wij dat de adjunct-directeur prima in staat zal zijn het bedrijf te runnen.’ Het kwam spontaan bij hem op en hij sprak eigenlijk alleen namens zichzelf. Hij keek even vragend rond en zag de anderen instemmend knikken. Hans merkte hoe de commissarissen dat in zich opnamen. Zouden ze Theo kennen? Als adjunct-directeur had hij in het commissarissenoverleg natuurlijk weinig status. Strikt genomen was hij ook geen lid van de directie, misschien zat hij alleen bij de bespreking van de jaarcijfers.

‘Wij hebben Theo Bouwman leren kennen als een heel competente financieel directeur,’ legde hij voor alle zekerheid op tafel, ‘en hij weet inmiddels ook veel van het uitgeefvak.’

Menco knikte.

‘Wij kennen hem ook,’ zei hij. Het onderwerp was afgesloten.

Na een uurtje stonden ze weer buiten.

‘Wat denken jullie?’ vroeg Hugo op de parkeerplaats.

‘Ik heb het rare gevoel dat we het initiatief kwijt zijn,’ meldde Bouke. ‘We hebben ons op het matje laten roepen terwijl we eigenlijk het hoogste orgaan zijn.’

‘Behalve volgens de wet,’ zei Hugo. Hij had gelijk, de machtsverdeling bij de Weekbladpers was eigenlijk in strijd met de wet en als puntje bij paaltje kwam konden commissarissen daar altijd op terugvallen.

De volgende dag werden Jaap Rijk en Dick Koger door de Raad van Commissarissen op non-actief gesteld. Bouke en Hugo hadden dat in een vertrouwelijk overleg even eerder van Menco gehoord en een memo ontvangen dat later op de dag verspreid zou worden en opgehangen op de mededelingenborden. Het was een kort bericht: commissarissen waren in gesprek met de directie over het voortzetten dan wel beëindigen van het dienstverband. Geen verdere uitleg, koeler dan dit kon het eigenlijk niet.

‘Wat is er gebeurd sinds gisteren?’ vroeg Hans tijdens de inderhaast belegde vergadering van het cwv-bestuur.

‘De bal is anders gaan rollen dan Jaap en Dick dachten,’ antwoordde Bouke, ‘kennelijk hadden ook de commissarissen al hun twijfels over de directie. Ze zullen ook wel met Rinus en Joop Niezen gesproken hebben. En nu komt alles in een stroomversnelling.’

‘Dat wordt dus een algemene ledenvergadering,’ zei Jaap van der Zwan stellig, ‘we kunnen dit niet meer buiten de leden om doen.’

‘Ja, het vervelende is, de commissarissen hebben ons dringend verzocht geen mededelingen te doen. Want alles wat wij zeggen kan invloed hebben op de hoogte van de afvloeiingsregeling.’

‘Nou, dat zal ons door de leden niet in dank worden afgenomen.’ Jaap hield wel van wat tumult in de vergaderzaal.

‘We staan nu dus plotseling buitenspel!’ Hans schudde verbaasd het hoofd. Het ene moment had de cwv alle macht in het bedrijf in handen, en even later was die afgepakt.

‘Dat lijkt er wel op,’ zei Hugo, ‘ik heb eens geïnformeerd bij mijn vriendin die jurist is, maar we hebben geen poot om op te staan. En je kan je afvragen of dat zo erg is. Nu handelt de Raad van Commissarissen iets voor ons af dat we anders zelf hadden moeten doen.’ Hij keek slim.

‘Jawel, jawel,’ Hans zag de voordelen wel, ‘maar het gaat nu op een manier die wij niet wilden. Zo van het ene moment op het andere weg.’

‘Dat hebben ze zelf in gang gezet,’ zei Max. Hij keek vroom. ‘Jaap en Dick hebben de commissarissen er zelf bij gehaald. En dat blijkt nu averechts

gewerkt te hebben.’

‘Maar hoe leggen we dit de leden uit?’ vroeg Hans, ‘het enige wat we kunnen zeggen is dat er overleg is tussen bestuur en RvC over de positie van de directie. Punt.’

‘En dat er zo snel mogelijk helderheid zal komen. Dat we daarnaar streven,’ zei Bouke.

Hugo knikte. ‘Dat is het wel ongeveer, ja.’

Ze gingen toch wat ongelukkig naar hun eigen werkplek, onderweg hier en daar aangeklampt door nieuwsgierige cwv-leden. De wandelgangsgonsden, niets in dit bedrijf kon ooit geheim blijven en de secretaressen van Dick en Jaap hadden natuurlijk meteen gemerkt dat er iets aan de hand was. Toen even later het memo van de commissarissen werd rondgedeeld door de interne dienst groeide de opwindning snel. De zeven bestuursleden verspreidden zich over het bedrijf en zeiden wat ze afgesproken hadden te zullen zeggen. Bevreemdend was het niet en ze verwachtten dan ook snel ter verantwoording geroepen te worden. Elk cwv-lid kon door het verzamelen van twintig handtekeningen een algemene ledenvergadering eisen, maar tot hun opluchting nam niemand het initiatief daartoe. Dat zei wel iets over de weinige steun die Jaap en Dick genoten onder het personeel.

De enige die iets liet horen was Theo Bouwman. Hij belde Hans knorrig op.

‘Hoorde ik jou een week geleden niet zeggen dat de directie zich geen zorgen hoefde te maken?’

‘Ja, sorry,’ zei Hans, ‘het is heel anders gelopen dan ik dacht. We zijn de volgende dag bij elkaar gekomen voor een voorgesprek en toen rolde eruit dat we de directie nogal passief vinden. Jou niet, maar Jaap en Dick wel. En we hebben afgesproken dat we hun zouden vragen op termijn op te stappen.’

‘Op termijn opstappen?’ herhaalde Theo, ‘hoe komen jullie op zoiets mafs. Er bestaat toch niet zoiets als een motie van wantrouwen op termijn?’

‘Nou ja, waarom niet?’

Theo had een karakteristieke snuif die hij liet horen als hij iets belachelijk vond. Er hoorde ook een ben-ik-nou-gek-of-ben-jij-het-armgebaar bij, de elleboog zijwaarts omhoog. Hans hoorde de snuif en zag in gedachten de elleboog omhoog gaan.

‘Ik denk dat ik solidair moet zijn met Dick en Jaap,’ meldde Theo, ‘dit is toch niet de manier waarop je met elkaar omgaat. Vind ik tenminste.’

‘Ja, maar dat zijn wij niet, dit doet de RvC,’ antwoordde Hans.

‘Nou, ik vind het niks,’ zei Theo en hing op

Enkele dagen gingen voorbij.

Toen kondigde Theo een tussentijdse stafvergadering aan. Jaap Rijk en Dick Koger waren al enige tijd niet meer gesignaleerd en er hing een afwachtende stemming in het bedrijf. De stafvergadering had maar één onderwerp: een peiling van de stemming ten opzichte van de directie. Theo zat voor aan de lange tafel en liet weten geschokt te zijn over de wijze waarop het cww-bestuur de directie had aangevallen. Hij zat voorovergeleund en keek niemand aan terwijl hij zijn korte speech hield.

‘Commissarissen hebben mij nu gevraagd, voordat zij een definitieve stap doen, de stemming van de stafvergadering te peilen,’ zei hij, ‘het gaat om de vraag of de directie naar jullie mening goed functioneerde of niet.’

Hij stopte en keek voor het eerst de tafel rond. Iedereen zweeg.

‘Misschien mag ik in mijn dubbelrol iets zeggen over wat het cww-bestuur heeft gedaan?’ vroeg Hans.

Theo knikte flauwtjes en Hans vertelde wat hij zelf langzamerhand ook een zwak verhaal vond.

‘We zijn door de Raad van Commissarissen ingehaald,’ eindigde hij. ‘Wij vonden de directie te weinig actief, maar niet zodanig dat ze onmiddellijk moet verdwijnen. Wat wij bedoelden als een verzoek om naar een andere baan uit te kijken is na een dag ineens een ontslagprocedure geworden. En degenen die dat gestart hebben zijn Jaap en Dick zelf geweest, die de Raad van Commissarissen te hulp riepen.’

De stafcollega’s reageerden nauwelijks. Enkelen knikten droefgeestig, anderen keken voor zich uit.

‘Goed, dat verhaal hebben we nu gehad,’ zei Theo na een korte pauze, ‘ik wilde maar een rondje gaan maken. Koos?’

Koos Jongeling had het moeilijk, hij draaide nerveus op zijn stoel.

‘Jaap ken ik eigenlijk nauwelijks,’ zei hij, ‘ik heb vooral met Dick te maken. Dick heeft me een paar jaar geleden benoemd en is een goede baas voor me geweest. Ik kan hem nu niet afvallen.’

Het was geen gloedvolle verdediging, maar het was toch steun voor de directie.

‘En Kees?’ vroeg Theo.

‘Hetzelfde,’ zei Kees van Nijnatten, ‘ik heb prima contact met Dick. Van mij hoeft hij niet weg.’

Dick had loyale stafleden onder zich, zoveel was duidelijk. Hans keek in spanning toe. Als de staf zich unaniem achter de directie zou stellen, zou de positie van Dick en Jaap gered kunnen zijn. Leuk voor hen, maar voor hemzelf zou er dan weinig anders opzitten dan ontslag te nemen. Dat begon nu tot hem door te dringen.

‘Erik?’ vroeg Theo.

Erik Spastra was als directiesecretaris het meest betrokken bij het functioneren van de directie. De kleine, manke, door psoriasis geteisterde secretaris bewoog zich stil en bescheiden door het gebouw van de Raamgracht. Als je bij hem langsliiep en zijn kamer in keek zag je op zijn bureau een hoge stapel boeken liggen. Soms zat hij daarachter en schrok zichtbaar als zijn aanwezigheid ontdekt werd. Snel legde hij dan een document op het cryptogram dat hij aan het invullen was. Hij was vooral notulist en vatte in fraaie volzinnen de vergaderingen samen. ‘Pas als ik Eriks verslag lees, begrijp ik wat ik bedoeld heb te zeggen,’ had Hans een keer gezegd over de stafnotulen, eigenlijk bij wijze van grap. Maar Erik had dankbaar geknikt. Hans mocht hem graag, maar Erik was geen krachtfiguur en Hans verwachtte dat hij zich diplomatiek zou uitdrukken. Het pakte anders uit.

‘Het cww-bestuur heeft naar mijn mening gelijk,’ zei Erik, ‘de directie is in gebreke gebleven plannen voor de toekomst te maken. Ik kan het niet anders zien.’

Hans hoorde zijn collega’s verbaasde geluiden maken bij zoveel openhartigheid.

‘Ik vind het ook geen goede directie,’ zei Jan Lansinga, de productieman, ‘Dick is een aardige kerel en Jaap Rijk ook. Maar er komt niets uit hun vingers.’

Uiteindelijk bleken Koos en Kees de enigen te zijn die achter de directie, en dan met name achter Dick bleven staan.

Theo brak de vergadering op en iedereen verliet nadenkend de zaal. Niemand was in de stemming om na te praten, laat staan een borrel te drinken.

Enkele dagen later werd bekendgemaakt dat beide directeuren met onmiddellijke ingang vertrokken waren. Een reden werd niet opgegeven.

Toen Hans die avond naar huis fietste en achter het Concertgebouw de Jan Willem Brouwersstraat in reed, zag hij dat de deur van café Welling openstond. Als dat het geval was, zag je aan een tafeltje vaak de achterkant van het hoofd van Henk Hofland, die hier zo ongeveer woonde. Maar nu herkende hij het achterhoofd van Jaap Rijk, met naast hem Dick Koger. Het café was eigendom van Bas Lubberhuizen, Dicks partner in café De Hoogte. Ze waren vermoedelijk hier wat gaan drinken omdat De Engelbewaarder en De Hoogte te dicht bij hun oude werkplek lagen.

Honderd meter verder was Hans thuis. Hij stalde zijn fiets in de gang en ging na enig aarzelen te voet terug naar het café. Hij vond dat hij ze in de gelegenheid moest stellen om hun woede op hem los te laten. Het was stil in het café. Matti stond achter de bar, een van de barkeepers van De Engelbewaarder die hierheen geëmigreerd was. Dick en Jaap keken niet op toen Hans binnenkwam. Ze voerden geen gesprek maar zaten somber bijeen. ‘Mag ik erbij komen?’ vroeg Hans. Dick knikte zonder enthousiasme, maar stond op toen Hans ging zitten en verhuisde ostentatief naar de bar. Jaap was al een tijd aan het drinken, kon hij zien.

‘Zo Hans,’ zei hij niet onwelwillend, ‘je komt ons uitwuiven?’

‘Nou nee,’ zei Hans, ‘ik wilde jullie zeggen dat het me spijt dat het zo gelopen is. Het was niet de bedoeling van het cwv-bestuur dat jullie op deze manier zouden vertrekken.’

‘Nou, dan heb je het slecht aangepakt,’ zei Jaap met een halve lach. Hij wenkte Dick dichterbij, hij voelde zich kennelijk niet in staat in zijn eentje het gesprek met Hans aan te gaan. Met tegenzin ging Dick weer zitten, hij had een glas bier aan de tap gehaald maar bood Hans niets aan.

‘Iets drinken?’ vroeg Jaap, de goede opvoeding die hij had genoten dwong hem tot deze vraag.

‘Nee,’ zei Hans, ‘ik was op weg naar huis, maar ik zag jullie zitten en voelde me verplicht even langs te komen.’

‘Nou, die verplichting schenk ik je,’ zei Dick. Hij nam een lange slok van zijn bier en wreef met de bovenkant van zijn hand zijn mond droog. ‘Weet je wat het is?’ vervolgde hij. ‘Zoals wij er nu uitgeknikkerd worden lijkt het net alsof we met de hand in de kas gezeten hebben. Ik schaam me voor mijn ouders. Die lezen in de krant dat wij met onmiddellijke ingang vertrekken. Niet vanwege een verschil van inzicht of wat voor lulverhaal dan ook dat er meestal bij wordt verzonnen. Nee, zelfs dat wordt ons niet gegund. Niets. Op stel en sprong worden we eruit geschopt alsof we iets misdaan hebben! Mij doet het niets, maar ik geneer me voor mijn ouders.’

Voordat Hans iets kon zeggen kwam Jaap met zijn bezwaar.

‘Dat Theo ons dit mes in de rug steekt, dat zit mij nog het meest dwars. We zijn twee jaar collega’s geweest. Dan mag je toch enige loyaliteit verwachten.’

‘Ho ho,’ zei Hans, ‘Theo heeft hier echt niets mee te maken. Hij wist absoluut niet dat het cwv-bestuur bij de directie-evaluatie tot deze conclusie zou komen. Theo wist van niets!’

‘Ja, nou, dat weten wij wel beter,’ zei Jaap, ‘het is voor Dick en mij duidelijk dat Theo hier de boosdoener is.’

Waar hij dit idee vandaan haalde kreeg Hans niet boven tafel in het halfuur dat hij in café Welling doorbracht. Het lukte hem evenmin Jaap ervan te overtuigen dat Theo geen aandeel had in hun vertrek.

‘Het ga je goed,’ zei Jaap nog plechtig toen Hans afscheid nam, en hij schudde hem de hand. Dick was weer aan de bar gaan zitten en keek de andere kant op.

‘Dat is wederzijds,’ zei Hans en vertrok met gemengde gevoelens. Voor het bedrijf was het beter dat Dick en Jaap vertrokken, daar was hij van overtuigd. Maar Jaap was een goede kerel en had het niet verdiend zo weggestuurd te worden. Toch, terwijl hij naar huis liep, was hij in gedachten al bezig met hoe het verder moest. Hij merkte het toen hij binnenkwam en Maja vroeg: ‘En?’

‘Hoezo “En”?’

‘Nou, je ging Jaap en Dick toch troosten?’

Het tweetal en hun verdriet waren al uit zijn hoofd verdwenen tijdens de honderd meter lopen naar zijn eigen huis. Zo was het kantoorbestaan, je gaf

je ziel en zaligheid, maar zodra je vertrok sloot het gat zich razendsnel boven je.

De volgende dag werd bij het cwv-overleg niet meer stilgestaan bij het lot van de beide directeuren, alleen nog bij de vraag hoe dit aan de cwv-leden verteld moest worden. Besloten werd nu toch echt een algemene ledenvergadering bijeen te roepen om verantwoording af te leggen over het met stille trom vertrekken van Jaap en Dick.

‘Menco heeft me nog eens op het hart gedrukt dat we niets kunnen zeggen over de redenen van het vertrek,’ zei Bouke, ‘dat zou juridische problemen kunnen opleveren.’

‘Ja, maar dat is wel erg raar,’ wierp Jaap van der Zwan op, ‘we hebben helderheid beloofd. Als mensen vragen waarom ze er niet meer zijn, moeten we dan zeggen “dat weten we niet”?’

‘Nee,’ zei Hugo, ‘we moeten zeggen dat we dat niet kunnen vertellen. Want dat zou de verdere afhandeling van de afvloeiingsregeling in gevaar kunnen brengen. Als wij bijvoorbeeld vertellen dat ze niet actief genoeg waren, kan dat hen schaden bij het vinden van een nieuwe baan. En dat kost ons dan een tonnetje extra in de afvloeiing.’

‘Nou, laten we dat dan maar gewoon eerlijk zeggen tegen de leden,’ vond Hans. ‘Ik heb een tekstje waarin de gang van zaken wordt uitgelegd zonder over de schreef te gaan. Misschien kunnen we dat gebruiken voor de convocatie?’ Hans deelde het tekstje uit dat hij de vorige avond had getikt en die ochtend op het kopieerapparaat had gelegd. Iedereen begon het braaf te bestuderen. Hans kwam geregeld met tekstjes en ze werden meestal met opluchting aanvaard, het scheelde de anderen tijd.

‘Maar nu de opvolging,’ wierp Bouke op nadat Hans’ tekst met enige wijzigingen was goedgekeurd. Ze werden het er snel over eens dat Theo Bouwman de beste kandidaat was. Maar zou hij het alléén kunnen?

‘Het is veel werk,’ zei Hans, ‘maar Theo kan in elk geval proberen er een financiële man bij te krijgen. Anders moet hij het werk van drie personen doen. Ik heb eens geturfd met hoeveel afdelingshoofden en hoofdredacteurs

de directeur contact moet hebben en ik kwam op een dozijn. Doe je dat op wekelijkse basis en duurt elk gesprek een uurtje, dan ben je al anderhalve werkdag per week kwijt aan alleen contact. Die gesprekken moet je ook voorbereiden. Dan hou je weinig over voor beleid. En dan is er ook nog Singel 262.'

Aan de boekentak dachten de tijdschriftmensen eigenlijk nooit, die werd gezien als een apart bedrijf waarvan de Weekbladpers toevallig de aandelen had maar verder niks mee wilde. Vanuit Singel 262 was na een erg goed jaar wel eens geroepen dat ze zich los wilden maken en het bestuur van de tijdschriften had daarop lankmoedig gereageerd: prima, wat ons betreft. Maar de roep om zelfstandigheid was verstomd toen bij de boekentak het besef ontstond dat ze goedkoop geld konden lenen van de tijdschriften, die altijd een overvloed in kas hadden omdat de abonnementen vooruit betaald werden. Sindsdien leefden de beide bedrijven als stille partners naast elkaar verder. Maar officieel had de directie van de Weekbladpers ook De Arbeiderspers en Querido onder haar hoede.

Tijdens het bestuursoverleg merkte Hans dat af en toe gehint werd op de mogelijkheid dat hijzelf samen met Theo directielid zou worden, al dan niet tijdelijk. Dat was hij vroeger immers al eens geweest, onder Harmen Bockma? En had Jaap Rijk ook niet al eens een balletje opgeworpen? Hans verbaasde zich erover dat het laatste bekend was, maar begreep dat hij snel duidelijkheid moest geven.

'Even voor alle zekerheid,' zei hij, 'mocht iemand van ons bestuur geschikt gevonden worden om Theo bij te staan, dan lijkt het mij volstrekt duidelijk dat dat niet kan als directielid. Toch? Dat doe je niet, mensen eruit gooien en zelf hun plaats innemen.'

Iedereen knikte opgelucht, het onderwerp was van de baan.

Er werd een ledenvergadering uitgeschreven, maar voordat het zover was meldde zich een journalist van de Haagse Post: Ton van Dijk, een grote man met een snor en grint in zijn zware stem. Hans was een keer als romanschrijver door hem geïnterviewd en ze waren samen op pad geweest naar Johan Fabricius, die in een oud boerderijtje in Groningen de ene roman na de andere schreef. Hans behoorde tot de weinige critici die zijn boeken nog recenseerden en Ton wilde de oude bard graag spreken voordat hij de

pijp aan Maarten gaf. Aan die rit naar Groningen had Hans goede herinneringen. Maar nu stelde Ton zich op als een ernstige, achterdochtige onderzoeksjournalist. ‘Als jullie niet tevreden zijn over je directeur is het je goed recht om hem weg te sturen,’ zei hij, ‘maar bij ons op de redactie vragen ze zich af waarom nu ook de HP-directeur weg moet. Dick heeft veel goeds voor ons gedaan.’

Niemand had erbij stilgestaan dat een van Dicks functies het directeurschap van HP was. Toen Harmen vertrok en er een tweemansdirectie kwam leek het handig om een van hen speciaal te belasten met het voeren van de directie over de Haagse Post. Dan was er tenminste iemand die de belangen van dat blad behartigde en kon voorkomen dat alle aandacht naar Vrij Nederland ging. Dick had zich tamelijk lauw van zijn taak gekweten, maar nu hij plotseling moest vertrekken rees er toch snel argwaan bij de HP’ers: moest hij misschien weg omdat hij HP te veel goed deed?

‘Wij mogen van de commissarissen niets vertellen over het vertrek van Jaap en Dick,’ zei Hans, ‘maar ik kan je verzekeren dat het niets te maken heeft met zijn HP-directeurschap. Je kunt met Theo praten en met iedereen hier in huis. Misschien ontdek je iets wat wij niet weten!’

Ton knikte. ‘Ik weet wanneer ik met een kluitje in het riet word gestuurd,’ zei zijn blik en in de dagen die volgden zag Hans hem bij deze en gene op de kamer zitten en vlijtig notities maken.

Maar na een paar dagen meldde hij zich af: ‘Er is geen eer aan te behalen,’ zei hij, ‘ik heb niets kunnen vinden.’

Er verscheen in HP geen artikel over het vertrek van de directie.

Theo werd benoemd tot waarnemend directeur. Samen met Rinus, Joop Niezen en twee commissarissen voerde hij de directie van het bedrijf. De eerste weken stond Herman Menco geregeld ’s ochtends om half negen op de stoep om te controleren of de waarnemend directeur tijdig en in nuchtere toestand op zijn werkplek aanwezig was. Theo’s caféreputatie was ook tot de commissarissen doorgedrongen.

Hans schreef voor de cwv en de commissarissen het stuk ‘Wat te doen bij een directiecrisis’. Het was bedoeld om te voorkomen dat een eenvoudig beoordelingsgesprek tussen directie en or opnieuw zo uit de klauwen zou lopen en dat vervolgens de Raad van Commissarissen het initiatief naar zich

toe zou kunnen halen. Voorzien werd in een verplichte afkoelingsperiode en bemiddeling. Hans had alles uitgedacht tot en met de afvloeiingsregeling, mocht de bemiddeling op niets uitdraaien. De betreffende paragraaf begon met de stelling ‘Gouden handdrukken horen niet bij het karakter van ons bedrijf’.

Toen na enkele maanden de commissarissen ervan overtuigd waren dat Theo de functie aankon werd hij op 11 juni 1981 benoemd tot statutair directeur, ook van Haagse Post en Singel 262. Hij was zevenendertig jaar en deed nu het werk van drie directieleden in zijn eentje. Hij nam genoegen met het maximumsalaris in het nieuwe salarisgebouw, viermaal het laagste salaris, ofwel 8400 gulden per maand.

Hij was een instant succes. Zijn schallende lach hoorde je overal in de twee panden, hij was onvermoeibaar kwiek en altijd in discussie. Voorstellen aan de or/cwv kwamen op tijd en waren voorzien van alle voor- en nadelen, zodat de leden een doordachte keuze konden maken. De stafleden kwamen opgemonterd terug van hun wekelijkse gesprek met de baas. Hij was de ideale directeur.

Op een avond zat Hans in het café aan de kleine bar terwijl Theo een paar meter verderop met Frits Barend in discussie was over de uitslag van een voetbalwedstrijd van pakweg twintig jaar geleden. Het zou ongetwijfeld in een weddenschap eindigen.

‘Wat zit je aanminnig naar Theo te kijken?’ vroeg Henk van Dorp, de schrijfpartner van Frits Barend, die naast Hans zat. Henk zag eruit als iemand die het liefst de zomer zou doorbrengen in zijn volkstuin, maar hij liet sinds kort zijn baard een paar millimeter groeien. Het gaf hem de vermoedelijk bedoelde zwerversuitstraling, maar Hans keek daar graag doorheen.

‘Theo is de vleesgeworden romanfiguur,’ zei Hans, ‘en het gaat nu goed met de hoofdpersoon. Daar geniet ik even van.’ Henk knikte en samen keken ze toe hoe Theo zich vermaakte met Frits Barend, terwijl zijn rechterhand geregeld als vanzelf naar het glas bier tastte dat achter Frits’ rug op de toog stond.

hoofdstuk 6

Theo

1981 en later

Een van de eerste successen van Theo was het binnenhalen van Opzij. Het drukken en verspreiden van het blad werd al vrijwel vanaf de oprichting in 1972 door de Weekbladpers verzorgd. Eerst als een hobbyproject van Harmen Bockma, min of meer clandestien, in zijn latere directiejaren met kennis van het or/cwv-bestuur en de belofte dat er ooit helderheid zou komen over de status van het blad in het bedrijf. Het was opgericht door Wim Hora Adema en Hedy d'Ancona en had z'n lezersaantal heel langzaam zien groeien tot 10.000. Nog lang niet genoeg om zichzelf te kunnen bedruipen en in de loop van de jaren had het blad een stevige schuld aan de Weekbladpers opgebouwd. Zou het niet het beste zijn als het werd overgenomen door de uitgeverij, zodat die er ook wat makkelijker geld in kon steken? En er eindelijk een betaalde hoofdredacteur aangetrokken kon worden?

De vraag was meer dan eens gesteld, maar de dames van Opzij aarzelden. Hun blad was klein en hulpbehoevend, maar ze hadden er nu nog alle zeggenschap over. Zo'n grote uitgeverij, zou die niet geneigd zijn er een heel commercieel blad van te maken? Met vrouwonvriendelijke adverteerders en commerciële wervingsmethoden? Om redenen die niemand begreep had de fabrikant van Buckley's hoestsiroop er vrijwel direct na de start voor gekozen maandelijks in het blad te adverteren. De droge zakelijke tekst bij de afbeelding van het keel-schrapende drankje kon zelfs uit feministische hoek geen bezwaar oproepen. Maar stel je voor dat het advertentiebedrijf van de Weekbladpers Unilever ging benaderen en ze zo ver kreeg dat Persil of Omo een wasmiddeladvertentie plaatste met een brave huisvrouw erin? De telefoon bij de redactie zou roodgloeiend staan, en honderden abonnees zouden op staande voet vertrekken.

En zou – ondanks de beloofde redactionele onafhankelijkheid – het karakter van het blad uiteindelijk toch niet aangetast worden als het in zo'n

door mannen geregeerde uitgeverij terecht kwam?

Jaap Rijk en Dick hadden het grote wantrouwen van het Stichtingsbestuur Opzij niet kunnen overwinnen. Mogelijk speelde Jaaps Leidse accent en zijn reclameachtergrond hem parten.

Theo's charmes waren overtuigender en dat hij de dames in alles hun zin gaf hielp vermoedelijk ook. De sommen die de Weekbladpers in het verleden in het blad gestoken had werden doorgestreept, het blad zou voortaan door de uitgeverij voor eigen rekening en risico uitgebracht worden maar de titel bleef eigendom van de Stichting Opzij. Het Stichtingsbestuur zou de koers blijven bewaken en ervoor zorgen dat het blad niet verloederde. Drank- en sigarettenadvertenties waren taboe, alsook alle vrouwonvriendelijke reclame. En voor het eerst kreeg het blad een betaalde, fulltime hoofdredacteur, Cisca Dresselhuys.

In het verleden was bij het Weekbladperspersoneel altijd wat onwillig gereageerd op de gedachte dat Opzij deel zou uitmaken van de uitgeverij. De drammerigheid van de tweede feministische golf en de Dolle Mina's was veel brave linkse broeders in het verkeerde keelgat geschoten, en er was ook enige angst voor de scherpe tong van de dames. Je kon het als man tegenwoordig nooit meer goed doen: als je in de tram niet opstond voor een dame was je een pluk, maar deed je het wel dan liet je zien dat je vrouwen nog steeds als de zwakke sekse beschouwde. Bij deze ambivalentie leek Theo's oplossing iedereen dan ook prima. Het blad zou bij het bedrijf komen, maar toch van zichzelf blijven. Eigenlijk was er alleen sprake van dienstverlening, maar dan op een wat commerciëlere en boekhoudkundig zichtbaarder manier.

Het voorstel werd door het cwv-bestuur bestudeerd en voorzien van een positief stemadvies, maar er moest natuurlijk nog een algemene ledenvergadering volgen.

Op de dag dat dat gebeurde kwam het Stichtingsbestuur van Opzij geharnast opdraven, klaar om lik op stuk te geven als er van de zijde van dit linkse gepeupel vervelende opmerkingen over het blad gemaakt werden. Sienie Strikwerda, de zilvergrijze Kruisraketten-Nee-activiste, voerde het bestuur aan.

De interne dienst had de grote tafels uit de vergaderzaal gesleept en een theateropstelling gemaakt. Theo zat met het cwv-bestuur op het gelijkvloerse

podium van dit denkbeeldige theater. Ongeveer vijftig leden zaten op stoeltjes, het Stichtingsbestuur op de eerste rij.

Het voorstel werd door voorzitter Rob Sijmons kort samengevat, en daarna in stemming gebracht. Een massa handen ging omhoog. Iemand tegen? De Opzij-bestuursleden verdraaiden hun nek bij het achteromkijken maar geen enkele hand ging omhoog.

‘Dan is het voorstel hierbij met unanieme stemmen aangenomen!’ zei Rob.

‘Is dat alles?’ hoorde Hans Sienie Strikwerda zeggen met luide verbaasde stem. ‘Zijn we dáár speciaal voor komen opdraven!’

Het hele proces had nog geen vijf minuten geduurd.

‘Van harte gefeliciteerd,’ stooft Theo op het verbouwde gezelschap af.

Niemand zag veel in de toekomst van het sektarische blad, maar nu het besluit genomen was hielden de aanwezige cwv’ers er toch wel een goed gevoel aan over: wij kameraden van een links bedrijf steunen onze strijdende zusters.

Dankzij het vertrek van Dick Koger kon Theo de eerste fulltime en betaalde hoofdredactrice van het blad diens riante kamer aanbieden, op de eerste verdieping van de Kloof. Met uitzicht op de gracht.

Cisca Dresselhuys trok er in en settelde zich snel in het bedrijf. Opvallend makkelijk wond ze de mannelijke leden van de staf om haar vinger. Bij Jan Lansinga waren daarvoor maar enkele koekjes nodig uit de fraai beschilderde koektrommel die op haar ronde vergadertafel stond.

Haar manier van praten deed Hans sterk aan Joop ter Heul denken, wat vreemd was omdat hij Cissy van Marxveldts boeken nooit gelezen had. Cisca zei niet: ‘Ik was naar je op zoek,’ Cisca zei: ‘Ik was naarstig naar je op zoek.’

Het wende, en het was ook wel vleidend om zo bloemrijk toegesproken te worden.

Een paar weken na de komst van Opzij sprak Theo Hans aan: ‘Ik heb een telefoontje gekregen van Serpentine. Zij protesteren dat wij hen hadden moeten overnemen in plaats van Opzij.’

Serpentine was de enige concurrent van Opzij, en nog noodlijdender. Het was opgericht door een redactie die Opzij veel te elitair vond en pretendeerde

wel de gewone vrouw te kunnen bereiken terwijl Opzij overduidelijk alleen gelezen werd door een kleine intellectuele voorhoede. Het had een oplage van 3000 à 4000, was de algemene schatting.

‘Wat vind jij?’ vroeg Theo, ‘ik heb er eigenlijk niet zo’n trek in. Het zal niet zoveel kosten, maar het levert ook geen bal op, natuurlijk. En dan hebben we nog eens twee met elkaar concurrerende bladen in huis, alsof we het al niet moeilijk genoeg hebben met VN en HP.’

Hans dacht na. ‘Als zij pretenderen de gewone vrouw te bereiken, moet dat ook zichtbaar zijn in de lezerskring. Misschien kunnen we een abonneeonderzoek doen, zoals we ook voor Opzij hebben gedaan. Als blijkt dat hun lezeressen een veel lagere opleiding hebben, dan hebben ze gelijk. En dan heeft het ook meer zin om ze over te nemen.’

Enkele weken later zat hij tegenover Ina Bouman, een keurige dame van middelbare leeftijd in mantelpak. Ze was zo vriendelijk geweest op de Kloveniersburgwal te komen en hij ontving haar in de marktonderzoekkamer. Bouke was er die middag niet en ze zat aan zijn bureau, tegenover Hans. Ina Bouman had permanent een licht afkeurende uitdrukking op haar gezicht en Hans had van Theo begrepen dat argwaan haar meest in het oog springende eigenschap was. Althans in het contact dat hij met haar had gehad. En die argwaan was ook nu aanwezig. Wat wilde de Weekbladpers met die driehonderd adressen van Serpentine-abonnees waar Hans om gevraagd had? Dat er een abonneeonderzoek gedaan zou worden was op zich prima, daar hadden ze zelf geen geld voor. Maar hoe kon ze zeker zijn dat die adressen niet gebruikt werden om deze mensen Opzij aan te praten?

‘Ik heb met de commercie niets te maken,’ verzekerde Hans haar, ‘ik doe alleen onderzoek.’ Maar dat stelde haar niet gerust.

‘U kunt eventueel zelf de adresstickers op de enveloppen plakken. En op de reminders, de herinneringsbrieven, die twee weken later gestuurd moeten worden,’ stelde Hans voor.

‘Dan hebben we het over zo’n zeshonderd enveloppen dus? Daar hebben wij helemaal de menskracht niet voor,’ zei Ina Bouman.

Tobberig zaten ze tegenover elkaar. Hans keek naar buiten, de Kloveniersburgwal toonde zich onverstoort. Het was herfst, maar het zonnetje scheen. Aan de overkant zat Alexander Pola op het terrasje van

ijssalon Tofani koffie te drinken.

Hans kreeg een idee.

‘We doen het anders,’ zei hij, ‘wij krijgen de adressen niet in handen. Dat had ik eerder moeten bedenken. De adressen zendt u naar Inter/View, het bureau dat het onderzoek doet en dat bureau heeft geheimhoudingsplicht. Ze zijn lid van Esomar, de Europese vereniging van marktonderzoekers, en die verbiedt het verstrekken van adressen van ondervraagden aan de opdrachtgever. Dit ter bescherming van de privacy.’

Nu sprak hij Ina Boumans taal. Ze liet het zich nog eens uitleggen en ging daarna met een knikje akkoord. Nog wat vormelijk maar wel tevreden namen ze afscheid van elkaar.

Bouke maakte de vragenlijst voor het onderzoek, door de standaardvragenlijst van Opzij te pakken en overal het woord ‘Opzij’ te vervangen door ‘Serpentine’. Hij stuurde het enquêteformulier op naar hun vaste projectleider Tom van Verre bij Inter/View. En ging met vakantie.

Een week later ging Hans’ telefoon. Ina Bouman was boos.

‘U stuurt mijn abonnees een vragenlijst die over Serpentine gaat. Maar het begeleidende briefje is ondertekend door Opzij. Wat moeten mijn abonnees daar nu van denken? Dat wij onze adressen aan Opzij hebben gegeven om onderzoek naar Serpentine te doen?’

Hans ging door de grond. Jezus nog aan toe. Een telefoontje naar Tom van Verre, die het zou nakijken en enige tijd later bedremmeld terugbelde.

‘Ja, Hans, ze heeft gelijk. Bouke heeft overal Opzij in Serpentine veranderd, behalve in het begeleidende briefje. Ik had het moeten checken, maar Bouke is zo’n pietje precies dat ik er niet aan gedacht heb.’

Hans haatte deadlines en werkte zich altijd een slag in de rondte om niet in tijdnood te komen. Maar fouten haatte hij nog meer, vooral fouten waarvan hij de schuld op zich moest nemen. Hij liet het een dag liggen en belde haar toen op om zich te verontschuldigen voor de vergissing. Zou het mogelijk zijn om namens haar, Ina Bouman, er een briefje achteraan te sturen met uitleg?

‘Wat voor uitleg dan?’ vroeg ze stijfjes.

‘Gewoon, wat er gebeurd is. Dat u als hoofdredacteur van Serpentine een onderzoek onder abonnees doet, dat u de vragenlijst van collega Opzij heeft

mogen gebruiken en dat het bureau op één plek vergeten is Opzij in Serpentine te veranderen.'

Daar kon Ina Bouman mee leven. En Tom vond het niet erg de schuld te krijgen.

Enkele weken later ontving Hans de tabellen. De lezers van Serpentine bleken net zo elitair en hoogopgeleid te zijn als die van Opzij. Weliswaar ging het hele blad over het rampzalige lot van modale moeder-de-vrouwen en fabrieksmeiden, maar die lazen het blad duidelijk niet.

'Dank je wel,' zei Theo opgelucht, 'ik bel haar af.'

Toen Bouke enige tijd later terugkwam van vakantie, wachtte Hans niet lang en liet hem het begeleidende briefje zien.

'Zie je hier iets aan?' vroeg hij.

Bouke keek en keek en haalde ten slotte zijn schouders op.

'Geen idee,' zei hij.

'In de hele vragenlijst heb je keurig Opzij vervangen door Serpentine,' zei Hans, 'maar in de begeleidende brief niet. De Serpentine-abonnees kregen dus een enquêteformulier over hun blad, verstuurd door Opzij.'

Bouke lachte. Hij leek niet erg onder de indruk.

'Die Ina Bouman belde boos op. Ik stond voor gek,' probeerde Hans nog. Maar Bouke was al in een dossier verdiept.

Begin 1982, ruim een halfjaar na Theo's benoeming, trad Hans uit het cww-bestuur. Met Theo Bouwman aan het roer liep de democratie als een trein en Hans was aan een nieuwe roman begonnen die hij dit jaar wilde publiceren. Zijn tijd in het cww-bestuur was omgevlogen en ze hadden alles kunnen regelen wat er op het gebied van zelfbestuur te regelen viel. Er was een door Rob Sijmons opgesteld stuk getiteld 'De democratische structuur' aangenomen waarin zo precies mogelijk stond wanneer het bestuur zelf iets mocht beslissen en wanneer een voorstel aan de ledenvergadering voorgelegd moest worden. Er waren twee commissies benoemd die het bestuur van advies zouden dienen: de Sociale Commissie over arbeidsvoorwaarden en beloningen, en de Commissie Zakendoen over de bedrijfscijfers. Hans had de

naam geopperd: Commissie Zakendoen had precies de goede ironische bijklank, vond hij.

Om de achterban zoveel mogelijk bij het beleid te betrekken was de functie ‘afdelingsvertegenwoordiger’ bedacht. De afdelingen werd gevraagd één persoon aan te wijzen die de maandelijkse openbare or-vergadering van het cww-bestuur zou bijwonen. Zij kregen vooraf de or-stukken toegestuurd en als het om zaken ging die hun afdeling raakten organiseerden ze soms een eigen voorvergadering. Daar schoof dan het bestuurslid bij aan dat deze afdeling onder zijn hoede had, want alle bestuursleden hadden er één of twee toegewezen gekregen waar zij extra contact mee onderhielden.

Zo was alles goed geregeld, vond Hans en hij trad tevreden af. Er moest nog wel een Huishoudelijk Reglement komen om de spelregels bij het stemmen (wanneer mondeling of schriftelijk) te regelen, maar dat zou er wel komen. Hij had rust in zijn hoofd nodig als hij ging schrijven, en die rust had hij nu.

In de zomer van 1982 leverde hij zijn vierde roman in bij De Arbeiderspers. Die heette Een zomer apart en was voor zijn doen een ingewikkeld verhaal, over een leraar die zijn vrouw verlaat en een sabbatical neemt op een lieflijk maar klein en eenzaam Italiaans eiland. Hij wil daar zijn al zo lang uigestelde roman schrijven. Op het eiland treft hij een bejaarde Nederlandse schrijfster aan die samenwoont met een aantrekkelijke maar doofstomme jonge huishoudster. Zij is telepathisch begaafd. Hans had hiervoor gekozen omdat hij stelselmatig in recensies beschreven werd als vertegenwoordiger van de ironisch-realistische literaire richting. Een personage die telepathisch communiceert zou niemand ooit realistisch kunnen noemen, en het was sowieso een uitdaging om zoiets geloofwaardig op te schrijven. Voor de oude auteur met wie de leraar een korzelige vader-zoonverhouding kreeg had hij Johan Fabricius’ vader Jan in gedachten, die hij enkele jaren eerder op de televisie had gezien in het programma Dit is uw leven van Mies Bouwman. De oude Fabricius was een toneelschrijver, een boom van een man, negentig jaar oud, met wilde pieken wit haar om de gebeitelde kop.

Hans had het eiland Maradona genoemd, de Wereldkampioenschappen Voetbal 1984 kwamen er aan en Voetbal International schreef het ene artikel

na het andere over dit Argentijnse wonderkind.

Sontrop nam het manuscript vriendelijk in ontvangst en liet het zonder wijzigingen drukken. Hans vroeg zich soms af of Theo zijn verhalen eigenlijk wel las.

Halverwege de productieperiode werd hij gebeld. Of hij even langs wilde komen om het omslag te bekijken. Hij kreeg de drukproef te zien en schrok. Zijn mooie Italiaanse eiland was weergegeven als een van dichtbij gefotografeerd kolenstadje in Wales. Een grauw, armoedig tafereel van morsige huisjes.

‘Mooi sfeertje, hè?’ zei Sontrop vergenoegd, ‘ik heb de foto zelf uitgezocht. Dit is een vergroting van een stukje ervan. Dan krijg je die lekkere grove korrel.’

Ter plekke overviel Hans een grote treurigheid. Zijn zonnige Italiaanse dorpje vertaald naar een somber kolenstadje, hij kon het niet accepteren.

‘Het speelt in een Italiaans dorpje,’ zei hij, ‘Maradona heet het. Het zou wat lieflijker moeten zijn dan dit, denk ik.’

‘Hm,’ zei Sontrop gepikeerd, ‘wij vinden het wel mooi zo. En dit is al een drukproef.’

Hans begreep dat de overgang naar ‘wij’ bedoeld was om wat meer gewicht aan de status van het ontwerp te geven. En de opmerking dat het al een drukproef was diende om hem te laten weten dat het grof geld zou kosten om het te laten veranderen. Vroeger vergde dat een metalen cliché, nu ging het wat simpeler, wist hij. Maar Hans was van één ding overtuigd: dit plaatje wilde hij niet op het omslag van zijn boek.

‘Mag ik het origineel zien?’ vroeg hij.

‘Natuurlijk,’ zei Theo. Hij pakte een fotoboek en liet het Hans zien: een grote foto van een eilandje, met op de voorgrond een charmant vissersplaatsje.

‘Waarom heb je niet een groter deel van de plaat genomen?’ vroeg hij, ‘of zelfs de hele afbeelding? Waarom alleen dat stukje met die huizen vergroot?’

Sontrop keek hem verbaasd aan.

‘Als ik het hele plaatje neem lijkt het wel alsof het verhaal op een eiland speelt!’

‘Ja, maar Theo, het spéélt ook op een eiland!’

Er was een oproep gedaan om plannen in te dienen voor expansieprojecten en Theo Bouwman had de staf bijeengeroepen om ze te bespreken. Wie een idee had ingebracht kon het daar verdedigen.

‘Het is een prachtig project,’ zei Hans toen hij aan de beurt was, met alle enthousiasme die hij kon opbrengen, ‘weinig investering en de mogelijkheden om inkomsten te krijgen zijn vrijwel onbegrensd.’

‘Hoe noem je het project?’ vroeg Koos Jongeling.

‘Voorlopig gewoon “Begrafeniseiland”,’ zei Hans, ‘de fancy naam komt later wel. Als het project doorgaat.’

Theo keek afwachtend.

‘Leg het nog eens uit,’ zei hij.

‘Oké,’ zei Hans. ‘Waar wil jij begraven worden?’

‘Ik wil verbrand,’ zei Theo.

‘Goed, dan neem ik mezelf. Hoeveel mensen dromen niet van een bestaan in de tropen? Op zo’n Bounty-eiland, leven van de kokosnoten die naar beneden vallen. Er zijn maar weinig mensen in Nederland die dat geluk tijdens hun leven hebben. En tot overmaat van ramp worden ze dan ook nog in de koude Hollandse klei begraven. Ik moet er niet aan denken dat dat mijn gebeente overkomt. En het kan anders. Er zijn onbewoonde tropische eilanden te koop voor een paar ton en als je daar een begraafplaats van maakt kan elke Nederlander die dat wil in alle eeuwigheid onder zijn eigen klapperboom liggen in het zilte zand van de atol. Hier heb ik het krantenknipsel.’

Hij deelde de fotokopieën rond die hij had gemaakt van een artikeltje in Het Parool dat hij al sinds 1972 bewaarde. Het vertelde over de West-Duitser René Boehm en de Pers Farhard Vladi, die al tweehonderd eilanden hadden verkocht aan miljonairs en excentriekelingen.

‘Kijk, je biedt een paar beroemdcici een gratis graf aan op een mooie plek en dat geeft publiciteit voor de verkoop van de andere plots,’ vervolgde Hans. Het gebruik van het woord ‘plot’ gaf het plan een wat professioneler cachet, hoopte hij.

‘En natuurlijk betaal je meer hoe dichterbij die beroemdheid wilt liggen,’ knikte Koos Jongeling.

‘Er moet ook een hotel komen, denk ik,’ zei Jan Lansinga, ‘zodat de nabestaanden één keer per jaar bloemen kunnen komen leggen. En tegelijk is het een uitje voor hen.’

‘Daar kunnen de weduwen en weduwnaren elkaar ontmoeten,’ vulde Hans aan, ‘zodat er weer nieuwe huwelijken ontstaan. Uit leed naar vreugde. Misschien is dat wel een mooie naam voor de BV.’

‘Ik ben er wel voor,’ zei Koos Jongeling.

‘Ik ook!’ zei Jan. Een aantal andere stafleden knikte instemmend.

Theo zuchtte.

‘Oké,’ zei hij, ‘Corry, zet het maar bij de eindselectie.’

Expansie was in bij de Weekbladpers. Het maandblad Sport International was enkele maanden eerder van start gegaan en het leek erop dat de oplage van 30.000, die voor een rendabele exploitatie nodig was, gehaald zou worden. Daartegenover stond dat Filmfan was gestopt. Ron Kaal was aangezocht als nieuwe hoofdredacteur van HP en Theo Bouwman had van de gelegenheid gebruikgemaakt de exploitatie van het blad te beëindigen, Filmfan werd nu een maandelijkse bijlage van HP. Hoe meer titels de uitgeverij had, hoe beter de overheadkosten te dragen zouden zijn, wist iedereen en er was een lange lijst gemaakt van mogelijke bladideeën. Een groepje stafleden boog zich over de mogelijkheid van een kunstblad, anderen dachten na over een vijftig-plustijdschrift. Door de economische crisis werd het aantal ‘minima’ steeds groter en er werd een blad geopperd dat tips kon geven over een zuiniger en goedkoper bestaan. Maar dat idee werd snel geschrapt omdat een bedrijf als de Weekbladpers moeilijk winst kon gaan maken op de onderliggenden van de maatschappij. En met nieuwe projecten moest wel winst gemaakt worden, dat beseften zelfs de meest linkse cwv’ers.

Als grap had Hans zijn idee van een begrafeniseiland in de groep gegooid en vooraf met een paar collega’s afgesproken dat ze enthousiast zouden reageren. En nu had het zelfs de eindronde van mogelijke projecten gehaald!

Hans had ook de mogelijkheid geopperd van een leesblad voor kinderen, géén stripblad maar een blad voor leesfreaks zoals hijzelf als kind ook was geweest: tekstslurpers.

‘Ik heb Aukje gevraagd om er even bij te komen,’ zei Theo toen ze het idee bespraken.

Hans schrok. Aukje Holtrop maakte de ‘Blauw Geruite Kiel’, de pagina voor de jeugd in Vrij Nederland, en hij hield niet van die rubriek.

‘Het moet een gewoon leesblad worden,’ zei hij stellig, ‘met goede spannende verhalen. Geen foto’s, geen tekeningen, alleen tekst.’

‘Hmm,’ zei Aukje. Zij had voor een vrouw een formidabele lengte en fietste hem geregeld met grote snelheid voorbij als hij op weg was naar kantoor. Ze woonde bij hem in de buurt, maar hij kende haar niet.

‘Een aardig gedicht is natuurlijk ook nooit weg in zo’n blad,’ zei ze. Willem Wilmink en Karel Eijkman werkten mee aan de Blauw Geruite Kiel en hoe leuk Hans hun gedichten ook vond, hij wilde ze niet in zijn leesblad hebben. De Blauw Geruite Kiel was hem wat te belerend, te geëngageerd, te veel Vrij Nederland-op-de-hurken.

‘Het moet een echt boeiend verhalenblad zijn,’ zei hij, ‘geen Gouden Griffel-verhalen of andere goedbedoelde stukken zoals die in de Blauw Geruite Kiel staan. Gewoon zoiets als De Vijf, spannende avonturen zonder opvoedkundige bijbedoelingen.’

‘Je vindt de Kiel opvoedkundig?’ zei Aukje nadenkend, ‘zo heb ik het nooit gelezen. Is ook niet de bedoeling.’

‘Ja, nou, sorry, zo denk ik er nu eenmaal over.’

Behendig maakte Theo een eind aan het gesprek. Hans begreep dat hij zich had afgevraagd of Aukje het blad misschien kon maken. Zou Theo van de Blauw Geruite Kiel af willen, bedacht hij meteen. Het was een dure rubriek en zij werd weinig gelezen, slechts een kleine 10% van de abonnees had kinderen in de bedoelde leeftijd. Maar Theo zou zich nooit uitlaten over zulke plannen.

‘We moeten er nog maar eens over nadenken,’ zei hij, en Hans vond het best.

Het leesblad verdween in de plannenlade, net zoals het idee van een voorpublicatiebundel dat hij had geopperd: vier keer per jaar een dik tijdschrift maken met op elke pagina een groot fragment uit een binnenkort te verschijnen boek. ‘Een soort staalkaart van wat er komen gaat,’ schreef hij erbij, ‘zodat lezers de boeken kunnen voorproeven.’ Theo zou het bespreken

met de boekenuitgevers en ergens in dat circuit was het plan uit het zicht verdwenen. De Singel 262-uitgeverijen (Arbeiderspers en Querido) hadden altijd een rustig bestaan geleid, vrijwel zonder bemoeienis van de Weekbladpers-directie. Theo was de eerste die zich druk maakte over de gang van zaken in het boekenbedrijf en was aan het saneren gegaan. Tien personeelsleden eruit, ze konden hem wel schieten.

Hans overwoog soms of hij het voorpublicatieplan nog eens ter tafel zou brengen, maar beseftte dat het aankaarten van een nieuw project twee kanten had: als het ooit gerealiseerd werd en succes had dan was dat natuurlijk geweldig, maar als het mislukte en 't het bedrijf geld kostte dan geneerde je je dood. En die kans was vrij groot, want maar één op de vier nieuwe bladen haalde het tweede verschijningsjaar, had hij onlangs gelezen. Hij besloot het er bij te laten zitten, zo'n kwartaaluitgave kon toch nooit erg lucratief zijn.

En toen kwam het blad Issue.

Bij Theo was een concreet plan binnengekomen voor het maken van een tweewekelijks sociaal-wetenschappelijk tijdschrift. Hendrik Jan Schoo, een rijzige dertiger met een diepe betoogstem, had eigenlijk een ander project op stapel staan, vertelde hij, maar dit deed hij toch liever.

Het plan was om samen met een kleine redactie in één maand tijd een nulnummer te maken, dat dan getest kon worden in een onderzoek bij potentiële lezers. En vervolgens zou het al dan niet op de markt worden gebracht. Issue zou het blad gaan heten.

De enige beschikbare ruimte was de mooie blauwe vergaderzaal aan de Kloveniersburgwal en daar zaten een maand lang Hendrik Jan Schoo, de broers Flip en Herman Vuijsje en Willem Velema. Ze werkten lange dagen aan het blad en discussieerden stevig met elkaar, kon Hans horen als hij langs de Blauwe Zaal liep. Theo kwam een keer na werktijd langs, altijd gretig om zijn kennis te testen, en het werd een lange avond waarbij Hans geregeld wat koud bier uit de koelkast van de productieafdeling haalde zodat Theo en Hendrik Jan zonder onderbreking verder konden debatteren. Het ging over de Club van Rome en hoeveel toekomst de wereld eigenlijk nog had. Ze sloegen elkaar om de oren met citaten totdat Hans na een paar uur vroeg wat nu de conclusie was.

‘Het ziet er somber uit voor de wereld,’ zei Theo en Hendrik Jan knikte.

Hij gaf de wereld ook weinig toekomst meer. Theo liet doorschemeren dat dat ook de reden was waarom hij geen kinderen ter wereld had willen brengen. Dat had bij hem uiteindelijk zelfs geleid tot een scheiding, zijn ex was nu zwanger van haar tweede echtgenoot.

Het nulnummer van Issue kwam keurig op tijd af. Het blad had ongeveer het A4-formaat en telde 36 pagina's, met een omslag in rood-wit-blauwe letters en daaronder een cartoon van een boot vol kale wetenschappers in zwarte pakken op weg over een zee met donkere wolken aan de einder. 'Toekomstverkenner: portret van de wr' heette dan ook het omslagartikel van Herman Vuijsje. Verder telde het nog zeven andere degelijke artikelen, variërend van 'Turkse tragedies' tot 'Omzien met Karl August Wittfogel'.

Hans had een manier bedacht om de markt voor het magazine te verkennen. Een blad als dit zou voornamelijk aan de man gebracht moeten worden via mailings naar mensen met intellectuele beroepen en er was dus een selectie gemaakt van enkele duizenden adressen uit die doelgroep. Die bestanden kon je kopen bij adressenboeren, wist Kees van Nijnatten. Naar de helft van deze adressen zou een mailing gaan met een nulnummer van het blad en een kennismakingsaanbod. De andere helft van de adressen zou géén blad ontvangen maar alleen de mailing met een beschrijving van het blad. Het reclamebureau had zijn best gedaan en een vrolijk foldertje ontworpen met als kop: Eindelijk! Sociale wetenschap in glasheldere taal!

Afgesproken werd hoeveel procent zou moeten reageren op deze mailing om er redelijk zeker van te zijn dat het blad toekomst had. Issue werd in voldoende exemplaren gedrukt voor de test en daarna was het afwachten of er reacties zouden komen.

'Maar wat doe je met die abonnees als het blad niet doorgaat?' vroeg Theo, 'we hebben dan leveringsplicht!' Hans had erover nagedacht.

'Daar zou ik niet zo zwaar aan tillen, we laten ze toch niet betalen? Ze krijgen dan een briefje dat het project is opgeschort. Of zoiets. Dan hoor je echt nooit meer iets van ze.'

Een week ging voorbij en nog één, en na een maand was slechts een dertigtal aanmeldingen binnengekomen, veel minder dan nodig was om de doelstelling te halen.

Extra vervelend was dat degenen die de mailing mét het blad hadden

ontvangen minder positief reageerden dan degenen die alleen de mailing hadden gekregen. De uitvoering viel dus tegen in vergelijking met de verwachtingen die de mailing wekte. Een enquête bij een deel van de adressen bevestigde het beeld: er was eigenlijk maar weinig interesse voor een blad als dit.

Op een avond namen Theo en Hans afscheid van het viertal van Issue met een rijsttafel in restaurant Indonesia aan de Munt. De stemming was ondanks de teleurstelling niet gedeprimeerd: het blad dat ze in gedachten hadden was er gekomen en had een kans gekregen. Dat er te weinig geïnteresseerden waren, was ook de initiatiefnemers wel duidelijk geworden uit het rapport dat Hans erover geschreven had. Jammer maar helaas. Een paar maanden later werd Hendrik Jan Schoo hoofdredacteur van het door Swets & Zeitlinger opgerichte blad Psychologie. Dat was het project dat hij achter de hand had. En Maja, Hans' vrouw, die al eerder met Hendrik Jan gewerkt had bij de Spectrum Encyclopedie, werd zijn assistente.

Intussen had de Weekbladpers nog steeds geen nieuw blad op stapel staan.

‘We bedenken wel ideeën,’ zei Hans tegen Theo toen ze het hierover hadden, ‘maar we komen niet verder, het blijft iets abstracts. Je kan beter een journalist hebben die langskomt en precies weet wat hij maken wil. Zoals Schoo. Dan heb je niet alleen het idee, maar meteen ook de uitvoering.’

‘Daar heb je vast wel gelijk in,’ zei Theo, ‘maar wij hebben in de buitenwereld niet de reputatie ondernemend te zijn. Er lopen natuurlijk zat mensen rond met een bladidee, maar die komen niet bij ons.’

‘Waarom zouden we niet een blad kopen?’ opperde Hans, en Theo nam enige tijd later het blad Wat Nu over, een jaarlijkse uitgave met studie- en beroepstips voor schoolverlaters. Het werd gratis verspreid op scholen en kreeg zijn inkomsten uit advertenties van grote bedrijven die op zoek waren naar jong personeel. Maar helaas, vanwege de economische crisis verschrompelde die markt vrijwel direct na de overname en Wat Nu bleek een verliesgevend project dat na enige tijd gestaakt werd. Niemand nam Theo deze inschattingsfout kwalijk, maar het leek sindsdien alsof zijn belangstelling voor het starten of kopen van bladen aan het tanen was. Op een dag vroeg hij of Hans even bij hem langs wilde komen. Er zat een jonge

Amerikaan op zijn kamer die in goed maar knauwerig Nederlands een bladidee wilde verkopen. Theo zat half achterovergeleund, vingers tikkend op de tafel, met gesloten ogen te luisteren naar diens pitch. Het ging om een culinair tijdschrift dat in supermarkten verkocht zou worden en waarbij de supermarkt de ingrediënten van het menu-van-de-dag alvast bij elkaar zou zetten voor de klanten. Aardig idee, vond Hans, niet echt goed aansluitend bij de bladen die ze al hadden, maar toch...

Hij keek naar de op de achterpoten van zijn stoel wippende Theo en verbaasde zich.

Ik kan je maken of breken, liet zijn lichaamstaal weten. En ik heb geen zin om je te maken.

Na een uur zwoegen, waarbij Theo af en toe onwillig knikte maar vaker nee schudde, pakte de Amerikaan aangeslagen zijn presentatie in en vertrok. Theo had hem zelfs geen kop thee aangeboden. ‘Waarom doe je dat?’ vroeg Hans, die zich een uur lang had afgevraagd waarom Theo hem erbij wilde hebben. Theo haalde de schouders op en maakte zijn karakteristieke snuifgeluid.

Jaren later terugdenkend aan dit moment bedacht Hans dat Theo toen misschien al met zijn gedachten bij andere expansieplannen was en het idee van nieuwe bladen achter zich had gelaten. De expansiewerkgroepen werden op een laag pitje gezet, de dynamiek ebde weg. Het grote keerpunt in de geschiedenis van de Weekbladpers, de overname van de NV Nijgh & Van Ditmar, was toen mogelijk al in de maak.

Intussen daalden de oplagen van vooral Haagse Post maar ook Vrij Nederland stelselmatig. Hans had twaalf stellingen geformuleerd die de terugloop van de bladen zouden kunnen verklaren. De vraag was: welke van die stellingen klopten, welke niet en voor welke was nader onderzoek nodig? Theo had hem gevraagd een vergadering hierover te beleggen en was zelf ook komen opdraven. Verder waren er Kees van Nijnatten en Koos Jongeling, de chefs van oplaagexploitatie en advertentiewerving. Ook Rinus Ferdinandusse schoof aan. Ze zaten in de grote vergaderzaal aan het uiteinde

van de lange tafel. Automatisch had Theo aan het hoofd plaatsgenomen, al had hij tevoren gezegd alleen gespreksdeelnemer te willen zijn.

Hans vond het best, hij was niet graag voorzitter van een bijeenkomst.

‘Je kan de stellingen onderverdelen in groepen,’ legde hij uit, ‘de eerste drie gaan erover dat de middelen afnemen terwijl de concurrentie toeneemt. Laten we beginnen met de economische crisis. De middelen van onze abonnees nemen af.’

‘Nou ja, dat is duidelijk,’ zei Theo, ‘we verliezen zelfs op drie fronten. De lezers bezuinigen en vertrekken, de vacaturepagina’s in Vrij Nederland zijn totaal verdwenen nu er geen vacatures zijn, en de algehele malaise kost ons ook tientallen pagina’s commerciële advertenties.’

‘Komt dat weer goed als de economie aantrekt?’ vroeg Rinus.

‘Ik denk het wel,’ zei Theo, ‘de wrv verwacht op lange termijn maar een kleine daling van de tijdschriftenverkoop, 0,2% per jaar. Dat overleven we wel. Probleem is dat Hans in zijn stelling terecht zegt dat vooral bezuinigd wordt op niet-noodzakelijke bladen. Kranten hebben er minder last van. We moeten de noodzaak van onze bladen dus meer benadrukken in onze reclame.’

Kees van Nijnatten en Rinus keken elkaar aan.

‘Vrij Nederland – Nu nóg noodzakelijker!’ zei Rinus licht ironisch. Hij schreef alle reclameteksten voor het blad nu het bureau Wubbe de Fries en Franken uit beeld was. Kees had ze met het vertrek van Piet Lagardus meteen aan de dijk gezet en Rinus in de arm genomen, die toch al de wekelijkse inhoudsadvertentie schreef.

‘Nou, zoiets...’ zei Theo gemelijk, ‘ik bedoel het niet letterlijk zo.’

‘Ik ook niet,’ zei Rinus glimlachend. Hij was goedgehumeurd, zoals altijd als er nagedacht en gepraat werd over zijn blad.

‘De tweede stelling betreft de toenemende concurrentie van de dagbladen met hun bijlagen,’ zei Hans, ‘ik zie in onze enquêtes dat de lezers vinden dat de krant de rol van opiniebladen steeds meer overneemt.’

‘Zeg ik al jaren,’ zei Rinus. ‘Maar desnoods gaan we terug naar het stencilapparaat.’

‘Dat zal voorlopig niet nodig zijn,’ zei Theo, ‘al kan ik je melden dat ik prima overweg kan met zo’n apparaat. Jaren mee gewerkt. Maar het punt is:

in Amerika en andere landen kennen ze al heel lang die dikke dagbladen. Vooral in het weekend. En bladen als Times, Newsweek en Der Spiegel tierelieren rustig verder. Geen centje pijn.’ Hij keek triomfantelijk.

‘Hoezo dan? Wat is hun geheim?’ vroeg Koos Jongeling.

‘Vervroeging! Ze komen allemaal eerder in de week uit, dinsdagochtend en soms zelfs maandagochtend. Zo ontlopen ze de concurrentie met de weekendbijlagen.’

‘Dan zou je in het weekend moeten drukken?’ Rinus was sceptisch.

‘Ja,’ knikte Theo, ‘dat ligt cao-technisch moeilijk. Maar het kan wel, al zal het duur uitpakken.’

‘Mijn redactie zit er ook niet op te wachten,’ zei Rinus.

‘Bij HP is de nood hoger,’ glimlachte Theo, ‘misschien kunnen we met dát blad een experiment doen.’ Hans kreeg even de indruk dat hij Rinus uit de tent wilde lokken, misschien dat die toch liever de proef met VN zou willen doen dan de concurrentie deze kans te gunnen. Maar Rinus gaf geen krimp.

‘Het hoeft ook niet langs die weg,’ vervolgde Theo sussend, ‘je kan ook van de dagbladen winnen door meer redactionele kwaliteit. En dat hebben we natuurlijk volop bij VN. En niet te vergeten de druk kwaliteit en de kleur. Daarin verslaan we de kranten moeiteloos.’

‘Gelukkig maar,’ zei Koos Jongeling, ‘als kranten ooit met een magazine beginnen wordt het erg moeilijk. In elk geval qua advertenties. De rest kan ik niet zo goed beoordelen.’ Men knikte, er was over dit onderwerp niets meer te zeggen.

‘Derde stelling dan maar,’ zei Hans. ‘Men kijkt steeds meer tv en video, videotheken worden steeds populairder. En dat heeft consequenties voor het lezen, daar is minder tijd voor. De krant bladert men nog wel door, maar het opinieblad schiet erbij in. Wat vinden jullie van die stelling?’

‘Onzin,’ zei Theo stellig, ‘in Amerika zijn er nog veel meer tv-kanalen en is behalve de video ook de personal computer in opkomst. Maar je merkt daar dat zo’n informatiebombardement alleen maar leidt tot méér tijdschriften, men wil uitgelegd hebben wat men ziet en doet. De komst van de computer heeft al heel wat computerbladen gegenereerd!’

‘Er is dus volgens jou geen verband tussen meer tijd besteden aan tv en video en minder tijd aan lezen?’ vroeg Hans.

‘O, dat verband zal er wel zijn,’ gaf Theo toe, ‘maar hoe meer men ziet, hoe meer men behoefte heeft aan uitleg. En daar moeten we op inspelen!’

Hans had ook enkele stellingen bedacht over de jongeren van de jaren tachtig, die minder lazen, minder links waren, überhaupt minder in politiek geïnteresseerd en dat vulde nog een uurtje vergaderen.

Daarna volgde de stelling die hij niet voor niets aan het eind gezet had: De journalistieke aanpak van Vrij Nederland ‘veroudert’ met haar redacteuren en sluit daardoor minder aan bij wat jongere lezers willen.

‘Ja, wat moet ik hierop zeggen?’ zei Theo, terwijl Rinus hem belangstellend aankeek, ‘dat is een oordeel over redactioneel beleid en daar doen we hier niet aan.’

‘Hear hear,’ zei Rinus.

Het was inderdaad een vaste regel bij de Weekbladpers dat er vanuit het bedrijf geen commentaar geleverd werd op de redactionele inhoud van de bladen, want dat zou de redactionele onafhankelijkheid aantasten. Hans had gehoopt dat het in dit kleine gezelschap misschien wel zou kunnen, het ging tenslotte om een mogelijke reden voor de terugval van het blad. En waarom zou je daar niet zakelijk over kunnen praten? Theo liet in het café ook wel eens doorschemeren dat hij na het lezen van het nummer van die week kritiek geuit had tegenover Rinus. Maar nu zat hij op een ander spoor.

‘Ik denk dat Vrij Nederland nog heel lang meekan,’ zei Theo. Hij tikte het af op zijn vingers: ‘In de eerste plaats het hinderlijk volgen van de macht, dat is de basis voor het bestaan van het blad. Dat blijft altijd actueel. Dan de achtergronden van het nieuws, die lichten wij toe als geen ander. Dan de documentaires van Van Westerloo en zijn mensen, uniek toch? En ten vierde de kwaliteit van de redacteuren en fotografen, stilistische meesters zijn het. En ten vijfde de literatuur, nergens wordt die op zo’n hoog niveau belicht. Dat is voor mij Vrij Nederland. En dat veroudert nooit.’

Theo gaf maar zelden complimenten en deze reeks loftuitingen verraste dan ook iedereen. Maar hij leek het te menen. Eigenlijk was er geen vuiltje aan de lucht, was de onuitgesproken eindconclusie van de bijeenkomst. Als de economie aantrok kwam het allemaal vanzelf weer goed.

Pas toen hij weer onderweg was naar de Kloof besefte Hans dat hij één stelling niet in de lijst had opgenomen: het gaandeweg verdwijnen van de

symboolfunctie van opiniebladen en met name Vrij Nederland. Nog maar een jaar of vijf geleden liepen mensen met het blad onder hun arm omdat het liet zien dat ze intellectueel waren en progressief. Je moest in die kringen ook het nummer van de afgelopen week gelezen hebben om te kunnen meepraten. En geleidelijk aan was dat aan het verdwijnen. De zojuist aangetreden regering-Lubbers bepleitte een no-nonsensebeleid, ieder voor zich en God voor ons allen. En dat idee leek aan te slaan, het leek erop dat het linkse hoogseizoen voorbij was. Misschien moest hij deze stelling bij een volgende gelegenheid eens inbrengen.

‘Ik heb jou laten inschrijven als mijn vervanger bij Haagse Post,’ zei Theo, ‘voor als ik met vakantie ben of onder de tram kom. Het ene ben ik wel van plan, het andere niet.’

‘O,’ zei Hans, ‘maar je weet toch dat ik niet hogerop wil?’ Theo haalde ongeduldig zijn schouders op.

‘Dit stelt niks voor, Hans. Als ik er niet ben zijn Joop Niezen en Rinus mijn vervangers bij de Weekbladpers, maar ik kan ze moeilijk ook bij de BV Haagse Post voordragen. Dat kan natuurlijk niet, Rinus als plaatsvervangend directeur bij HP. Jou accepteren ze.’

Hans aanvaardde de honoraire promotie en vergat die ook meteen weer. Tot Theo hem kort voor zijn vakantie nog even belde.

‘Ik ga morgen weg voor drie weken. Je weet nog dat je mijn vervanger bij HP bent?’

‘O jee. Wat houdt dat in de praktijk in?’

‘Niet veel. Niets eigenlijk. Ik bel meestal woensdag om Ron Kaal te vragen of er nog problemen zijn. En dan complimenteer ik hem met het nieuwe nummer.’

‘Zo,’ zei Hans, ‘je geeft hem een pluim. Kan het er af?’

‘Dat kost niks, Hans.’

Hans vermoedde dat Theo nooit een compliment gaf, zo zat hij nu eenmaal in elkaar, maar wel vond dat het af en toe moest gebeuren. Dan maar door zijn vervanger.

De week daarna dacht hij er op woensdagmiddag op het nippertje aan om Ron te bellen.

‘Hallo Hans,’ zei Ron met zijn enigszins neuzige stem, ‘waar kan ik je mee van dienst zijn?’

‘Ik bel als vervanger van Theo,’ zei Hans, ‘dat weet je misschien niet?’

‘O ja. Toch wel,’ zei Ron licht verbaasd, ‘levert dat je nog wat op?’

‘Liefdewerk oud papier, Ron. Ik moest je van Theo vragen of er nog problemen zijn die om directionele aandacht vragen.’

‘Niet direct,’ peinsde Ron, ‘maar als ik iets bedenken dan bel ik je, oké?’

‘Goed,’ zei Hans.

Er viel een stilte. Hans was geen liefhebber van telefoneren, het idee dat je eigenlijk oor-aan-oor stond met iemand anders maakte hem licht onpasselijk.

‘Zijn we klaar?’ vroeg Ron. Er viel Hans iets in.

‘Nou, nee. Ik heb van Theo ook de instructie gekregen dat ik je elke week moet complimenteren met het nieuwe nummer. Bij dezen dus.’

‘Haha,’ zei Ron en legde de hoorn op de haak.

Hans bleef zitten met het onaangename gevoel dat hij een rotstreek had begaan.

Ron was misschien niet de sympathiekste mens, maar toch een mens. Het werd tijd dat hij die kinderachtige Propria Cures-streken eens afleerde. De laatste keer dat hij met zo’n grap uit de bocht was gevlogen was nog niet zo gek lang geleden, toen Vrij Nederland aan het eind van het jaar aan zijn recensenten vroeg wat zij de beste boeken van het afgelopen jaar hadden gevonden. Omdat Hans wel eens recensies schreef, bij voorkeur over debuterende schrijvers (zodat hij alleen dat ene boek hoefde te lezen), kreeg ook hij die uitnodiging.

Het jaar daarvoor had hij zich geërgerd aan de dikdoenerij van andere recensenten, die om te laten zien hoe erudiet zij waren de meest schimmige buitenlandse elite-auteurs noemden. Bij voorkeur een uit het Swahili vertaalde doofstomme dichter-schilder. Geheel in stijl maakte hij een stukje over twee door hem bewonderde boekuitgaven. Eén betrof de in eigen beheer uitgegeven roman Ik niet van Rolf ter Haar, waarin de hoofdpersoon niet beschreven werd, maar zijn rol als het ware ‘uitgespaard’ was in het verhaal.

De leegte bepaalde de contouren van het personage. In het andere boek was hem opgevallen hoe knap schrijfster Joyce Kirschstein drie personages met dezelfde naam zo onderscheidend opvoerde dat je als lezer nooit twijfelde wie wie was. Als uitgeverij noemde hij bij dit boek Sijthof met één f in plaats van twee en hij was blij dat de zeer grondige correctoren van Vrij Nederland dat niet veranderden. Toch kreeg hij in het begin van het nieuwe jaar een telefoontje.

‘Ik zie hier in Vrij Nederland bij de beste boeken van 1976 een boek van onze uitgeverij staan,’ zei een aangename herenstem, ‘Verboden oogst van Joyce Kirschstein, maar ik kan die titel helemaal niet in onze fondslijst vinden.’

Hans voelde zich betrappt.

‘Ach, dat was bedoeld als een grapje,’ zei hij, ‘daarom heb ik de naam van de uitgeverij expres ook verkeerd gespeld. Ziet u het? Heeft u het stukje voor u liggen?’

‘Een grapje?’ vroeg de herenstem, ‘is die hele pagina een grap?’

‘Nee,’ zei Hans, die het wat benauwd kreeg, ‘alleen mijn stukje. U begrijpt wel, ik vind dat altijd zo’n dikdoenerij, de beste boeken van het jaar, dat ik dacht: weet je wat, ik verzin er gewoon twee. Haha.’

Zijn lach was niet erg overtuigend.

‘Nou, ik hoop maar dat we er niet al te veel aanvragen voor krijgen,’ zei de herenstem verongelijkt, ‘want dat kost ons dan een hoop werk om uit te leggen dat u een grappenmaker bent.’

‘Het spijt me,’ zei Hans ontnuchterd. Aan die consequentie had hij niet gedacht.

De heer was al vertrokken, vermoedelijk om zich te gaan beklagen bij de hoofdredacteur. Hans belde meteen Rinus, de interne telefoon ging gelukkig sneller.

‘Hmm,’ zei Rinus, ‘goed dat je het me even vertelt. Sijthoff met één f? Dat zal de correctie dan wel terugveranderd hebben in twee.’

‘Nee, die ene f is blijven staan.’

‘Ook dat nog!’ Het leek wel alsof Rinus nog het meest teleurgesteld was in zijn correctoren.

Maar bij dat commentaar liet hij het, Rinus was zelf ook geïnfecteerd met

het Propria Cures-grappenvirus. Dat hij het toch niet leuk had gevonden merkte Hans eind 1977 en de jaren daarna. Nooit meer kreeg hij het verzoek mee te doen aan de Beste Boeken van... Het was voor hem geen straf. Maar nu, achteraf, vond hij de grap zelf ook niet leuk meer. Hij moest maar eens ophouden met dit soort ongein.

Hij nam zich voor het begrafenisland zo snel mogelijk van de expansielijst te halen.

Op donderdag 16 september 1982 overviel Hans geheel onverwacht de midlifecrisis. Na de stafvergadering was hij gewoontegetrouw naar het café gegaan, maar het vaste gezelschap van Theo en Jan Lansinga moest hij missen. Theo stond droog, iets wat hij wel vaker deed en soms enkele weken volhield, en Jan was die dag naar een drukkersbeurs om zich te vergapen aan de nieuwste vierkleurenpersen.

Feike Salverda en Lex Runderkamp zaten in een hoekje onthullingen uit te wisselen met een radiojournalist, en vertrokken even later met een handzwaai naar Hans. 'Naar de Thai?' hoorde hij Feike zeggen. 'Nee, Thais komt mijn neus uit,' antwoordde Lex.

Hans bestelde een pils en dronk die langzaam op. Het was een uur of zeven en dan viel er vaak een stilte in het café. Mensen gingen eten en kwamen om een uur of acht weer terug. Zo rond elf uur was het café dan weer vol, tot sluitingstijd. Vanuit de opvatting dat je naar een café ging om aangeschoten te raken, deed Hans nooit mee met eetactiviteiten.

'Dat is contraproductief,' had hij Theo wel eens uitgelegd als die een portie bitterballen of worst bestelde, 'dan geef je geld uit om de dronkenschap uit te stellen. Terwijl je die nu juist beoogt.'

Theo had hem even zwijgend aangekeken en annuleerde daarna zijn eetbestelling: 'Doe in plaats daarvan maar een dubbele whisky.' Theo was nooit te beroerd iets te leren. Maar deze avond zat hij thuis op een droogje.

Hans herkende de vrouw toen ze binnenkwam, ze was getrouwd met de radiojournalist en kennelijk op zoek naar haar man. Ze kwam op hem af.

'Heb je Harry gezien?' vroeg ze.

‘Ja, hij is zojuist vertrokken, met Feike en Lex.’

‘Ach, de drie musketiers! Weet je waar ze heen zijn gegaan?’

‘Ik weet alleen zeker dat ze niet naar de Thai zijn gegaan!’ zei Hans. ‘Wil je iets drinken?’

Ze knikte.

‘We zouden samen gaan eten, maar als hij opgepikt is door dat duo, vergeet hij alles.’

Bij boekpresentaties en andere gelegenheden hadden ze al eens met elkaar staan praten en tot Hans’ verbazing had hij geen moment hoeven te zwoegen. Smalltalk was niet zijn sterke punt, maar bij haar ging het vanzelf.

En ook vanavond liep het gesprek soepel. Om elf uur stapten ze op. De geveltrap buiten was glad, het motregende gestaag maar het was niet koud.

Ze had haar fiets tegen de gevel staan en bukte zich om het slot te openen. Toen ze overeind kwam wilde Hans haar een beleefde afscheidskus geven. Waarom dat anders liep kon hij achteraf niet bedenken, maar ineens stonden ze elkaar in het zwakke schijnsel van de straatlamp intensief te zoenen. Toen hij een uur later thuiskwam, nat tot op het bot, riep Maja van boven: ‘Alles goed?’

‘Ja hoor,’ riep hij terug, trok zijn natte broek en schoenen uit en ging in zijn onderbroek achter de schrijfmachine zitten. Dat was een automatisme, elke avond rond deze tijd zat hij hier te typen.

Hij had zijn bureau in de huiskamer staan omdat hij het toen ze kinderen kregen te pretentius vond een eigen werkkamer te claimen. Niet Storen, Vader Is Schrijver, Vader Schept! Zo ‘Harry Mulisch’ wilde hij niet leven. Maar nu zijn bureau en schrijfmachine beneden in de huiskamer stonden, wist het hele gezin wel dat hij graag elke avond om elf uur aan de slag wilde. Braaf gingen ze rond dat tijdstip naar de slaapkamers boven, zodat hij de hele benedenverdieping voor zichzelf had. Niemand zei er ooit iets over dat het eigenlijk een onhandige oplossing was, en als Hans in gezelschap met enige trots meldde dat hij geen eigen werkkamer had, protesteerde Maja nooit. Ook nu was ze uit gewoonte rond elf uur een verdieping omhoog gegaan en zat boven in bed te lezen tot de slaap toesloeg. Hij kwam altijd pas veel later naar bed, zijn kinderen en de burens hoorden het geluid van zijn getik en sliepen er content bij in. Elke keer als een van hen hem dat vertelde voelde hij zich toch

schuldig over de geluidsoverlast. Maar vanavond telde dat niet. Hij was van de kaart.

Zonder bedenken ging hij aan het bureau zitten, draaide een schoon vel in de schrijfmachine en begon aan een verwarde brief. Hij wist zich geen raad. Zoals elke getrouwde man had hij zich wel eens afgevraagd hoe het zou zijn om vreemd te gaan, maar hij was geen haantje. Theo was onlangs getrouwd met de studente die hij had leren kennen toen ze bij wijze van studiebaantje zijn huis schoonhield. Je mocht aannemen dat hij gelukkig met haar was, maar het weerhield hem er niet van om in het café of in het bedrijf zijn blik te laten rondgaan over het vrouwelijk schoon. En er waren maar één of twee pilsjes nodig om elke reserve te laten varen en weer als vrijgezel in te zoomen op de vangst van de dag. Maar Hans had in bijna twintig jaar huwelijk geen enkele aanvechting gehad om zoiets te doen. Vrouwelijke collega's zag hij ook nooit als potentiële bedgenoten, maar uitsluitend als meer of minder plezierige werkpartners.

Een zwak libido, kennelijk, had hij geconstateerd en besloten dat hij daar blij om moest zijn. Want dat vreemdgaan alleen maar ellende gaf, kon hij geregeld bij anderen zien.

Maar nu, één lange tongzoen, en hij was geheel de kluts kwijt.

Het was net alsof allang afgestorven delen van zijn hersenen en zintuigen ineens weer tot leven waren gekomen. Verliefdheid, de opperste staat van opwinding, verwachting en angst, hij herkende het nog van ruim twintig jaar geleden. Maar toen was hij een jonge man, het hoorde bij de leeftijd, hij zocht het op. Nu, als 43-jarige, veegde het hem totaal van de kaart. Steeds zag hij haar gezicht, hoe ze naar hem geglimlacht had in de zacht neerdalende motregen. Hoe haar mond en de zijne elkaar hadden gevonden, haar tong dartel en vlinderig, de zijne bedachtzaam.

'Ik moet gaan,' had ze na lange tijd met een zucht gezegd. Ze keek hem aan, gaf hem nog een korte zoen op de mond, stapte op haar fiets en reed weg.

De volgende dag werd hij pas om elf uur wakker, nog steeds in verwarring. Hij was om vier uur gestopt met schrijven, zes volgetikte A4'tjes lagen verscheurd in de prullenmand. Toen hij een halfuur in bed lag, slapeloos woelend, viel hem in dat het niet handig was, zo'n brief in de

prullenmand. Stel dat Maja de boel opruimde en onwillekeurig een stukje tekst las? Hij hees zichzelf weer uit bed, liep op slaperige benen de trap af en leegde de prullenmand in de vuilnisbak. Het bedrog was begonnen.

Teruggekeerd keek hij naar haar. Ze lag op haar zij, het meisjeshoofd rustig en onbevreesd op het witte kussen, de zachte ronding van haar kin ontroerde hem altijd, zonder dat hij wist waarom. De hoog opgetrokken deken liet het silhouet zien van haar immer slanke lijf. Ze bewoog toen hij het bed aanraakte en dreigde wakker te worden. ‘Ga maar lekker slapen,’ zei hij zachtjes, zoals altijd als hij laat naar bed ging en ze aan de rand van het bewustzijn kwam. Ze zuchtte een kleine voldane zucht, en draaide zich weer op haar zij. Hij wist dat hij haar nooit zou verlaten en lag nog uren wakker.

De volgende dag was vrijdag, zijn vrije dag. Maja was naar haar werk bij het psychologieblad van Hendrik Jan Schoo, ze had de kinderen naar school gebracht, hij had het rijk alleen. Na enig zoeken vond hij in de telefoongids het goede nummer. Beducht belde hij op, klaar om de hoorn weer neer te gooien als Harry, de radioman, onverhoopt zou opnemen. Maar zij was het.

‘Ik ben helemaal in de war,’ zei hij, ‘wat is er gebeurd, gisteren? Betekende dat iets, of kwam het gewoon door de regen?’

Ze lachte. ‘Nee, ik was ook overrompeld,’ zei ze, ‘ik ben nog nooit zo hard naar huis gefietst. Alsof de duivel me op de hielen zat. Maar het hielp niet.’

Wat zou ze bedoelen met ‘het hielp niet’? Hij was nog bezig het te wikken en te wegen toen ze vroeg: ‘Wat doe je vandaag?’

‘Het is vandaag mijn vrije dag. Ik weet het nog niet.’ Hij keek naar buiten, de zon scheen. ‘Ik denk dat ik naar het Vondelpark ga voor een wandeling.’

Ze zweeg even.

‘Hm,’ zei ze, ‘ik dacht er ook over om even naar het Vondelpark te gaan. Misschien komen we elkaar tegen.’

‘Ik ben om half één bij de brug over de Van Baerlestraat,’ zei hij.

‘Wat toevallig. Dan moet ik daar óók zijn. Tot zo dan.’

Hij was niet verwend met vrouwelijke aandacht en toen hij een uur later op een bankje in het Vondelpark zat, rekende hij er half en half op dat ze toch niet zou komen. Maar hij zat nog geen minuut of ze kwam aanfietsen en even

later wandelden ze naar het zuiden, langs de grote vijver, het hondenweitje en ten slotte naar het stille gedeelte dat eindigde aan de Amstelveenseweg. Hier, aan het water, was het Vondelpark het mooist, met treurwilgen en kastanjes. Het was een Indian summer met een warme, hartelijke zon en een zachte wind. Zonder overleg gingen ze als vanzelf in het gras liggen, zij op haar rug en hij half over haar heen gebogen. Voordat hij haar kuste zag hij haar blauwgrijze ogen van dichtbij, de kijkfabriek waarin per seconde duizenden signalen werden opgenomen en verwerkt tot hersenmateriaal, tot visuele gewaarwordingen. Zo van dichtbij keken ze koud naar hem, blauwgrijs glas, zonder uitdrukking. Achter die ogen zaten de hersens, waartoe niemand toegang had, behalve zijzelf. Nooit zou hij weten wat daar omging, wat daar gedacht werd. Maar misschien...

Toen hij zijn mond op de hare drukte wist hij dat hij een andere weg had gevonden om te voelen wat zij voelde. Simpelweg zoenend leek het alsof ze urenlang, eindeloos lang, in een toestand van geluk doorbrachten.

Toen hij zich ten slotte afwendde en op zijn rug liggend omhoog keek, voelde hij haar hand naar de zijne tasten. Zwijgend lagen ze in opperste tevredenheid. Seks was hier onmogelijk, zo in het openbaar, maar hij merkte dat hij er niet eens hevig naar verlangde. Het was goed zo.

En toen drong ineens het geluid tot hem door dat al enige tijd in de buurt zoemde. Een grasmaaimachine reed over het grasveld. Rondjes draaiend kwam zij langzamerhand dichterbij.

‘Zullen we hem uit de weg gaan?’ stelde Hans voor, altijd bezorgd anderen te storen of te hinderen in hun werk.

‘Welnee, hij rijdt maar om ons heen, hoor,’ zei ze.

Hans was er niet gerust op, maar ging toch weer liggen. De grasmaaier kwam dichterbij en dichterbij en reed ten slotte een rondje om hen heen, om daarna te vertrekken naar een ander veldje. Toen Hans hem nakeek, zag hij ineens een paar meter verderop zijn zonnebril liggen. Hoe was die zo ver geraakt? Hij kwam overeind en pakte de bril op. Ook zij was opgestaan en even later bekeken ze samen wat er over was van de zonnebril. Het montuur was licht verbogen en de beide poten moest hij terugbuigen. Het ergste: een van beide brillenglazen was verdwenen.

‘Dat is die grasmaaier geweest,’ zei ze, ‘kijk, daar rijdt hij nog. Laten we

verhaal halen!’

Verhaal halen zat niet in Hans’ repertoire, hij haatte elk vertoon van openbare boosheid. De man op de grasmaaier had zich vermoedelijk gestoord aan hun ostentatieve zoenerij, hij kon zich dat wel voorstellen.

‘Ach,’ zei hij, ‘het is een ding van de hema. En nu heb ik een mooi souvenir aan deze dag.’

‘Wat lief,’ zei ze, en ze stak haar hand omhoog om hem door zijn haar te strijken, ‘ik moet nu weg. Kunnen we later vandaag nog afspreken?’

‘Oké, graag.’

‘Om vijf uur in Americain?’

‘Goed,’ zei Hans.

Hij keek haar na terwijl ze hard wegfietste. Americain, was dat niet ook een hotel? Thuisgekomen belde hij op om een kamer te reserveren. Als het zijn tijd was om vreemd te gaan, zou hij het in elk geval snel en energiek regelen. Maar de receptie van Americain meldde dat het hotel de komende weken was volgeboekt.

‘Geen enkele kamer vrij?’

‘Nee, meneer. Helaas.’

Het was het begin van het einde, bleek later die middag. Ze had erover nagedacht, vertelde ze. Ze zaten tegenover elkaar aan een raamtafel, ver buiten de looproute van de kelners en het had een kwartier geduurd voordat ze hun koffie kregen. Toen hij tegenover haar ging zitten besepte hij te laat dat dat weinig mogelijkheden gaf om haar aan te raken, en dat was eigenlijk het enige wat hij wilde. Maar toen hij met zijn hand over de tafel naar haar reikte, legde ze gewillig de hare erin.

‘Hans, het kan niet,’ zei ze, ‘ik kan het Harry niet aandoen hem te bedriegen. En jij lijkt me ook niet iemand die makkelijk vreemdgaat.’

Dat klopte. Hoe verliefd hij zich nu ook voelde, Hans wist dat hij Maja en de jongens nooit zou verlaten. Wat wilde hij dan eigenlijk?

Ook hij had er die middag over nagedacht.

‘Ik hoopte op een idylle,’ zei hij, ‘iets liefs tussen twee mensen die van elkaar houden, maar elkaar op een goed moment toch weer loslaten.’

‘Een idylle,’ zei ze peinzend, ‘zoiets als wat we gisteravond en vanmiddag beleefd hebben. Verliefd tot op het bot?’

‘Ja,’ zei hij, ‘zo verliefd dat je alles aankan. Ik heb het gevoel dat ik weer helemaal tot leven kom. Ik wil er niet mee stoppen.’

‘Maar de idylle moet tijdelijk zijn, zeg je.’

‘Ja,’ gaf hij toe.

‘Maar hebben we onze idylle dan niet al gehad? Het was de mooiste septembermiddag die ik ooit heb beleefd. Als we verdergaan wordt het steeds moeilijker afscheid te nemen. En misschien maken we iets stuk in ons huwelijk. Ik wil dat niet.’

‘Ik ook niet,’ zei hij werktuigelijk.

Een halfuur later namen ze afscheid met een kleine, zakelijke zoen. Verstandige mensen. Het leek te doen, maar toen Hans naar huis fietste was het alsof een grote hand zijn maag klein kneep. Automatisch maakte hij de warme maaltijd voor het gezin, keek met Maja televisie, wenste haar welterusten toen zij om elf uur naar boven ging en schoof achter de schrijfmachine. Eén keer per maand een brief, hadden ze afgesproken, om de pijn wat te verzachten en hij begon meteen. Hij had niets kunnen eten die avond en de pilsjes die hij traditioneel bij het schrijven dronk, maakten hem sneller aangeschoten dan hij gewend was. Terwijl zijn hoofd tolde overviel hem een diepe pijn die hij nooit eerder had gevoeld. De totale wanhoop. Maja en de kinderen verlaten was ondenkbaar. Zijn liefde voor haar en de jongens was niet veranderd door het simpele feit dat hij nu verliefd was. Dat was een totaal ander gevoel dan de warmte en zorgzaamheid die hij voor hen voelde. Verliefdheid is avontuur, de zoektocht zonder nieten in het hart en de ziel van een ander. Alles aan de ander is mooi en interessant en nieuw en vertederend als je verliefd bent. En het is hartverscheurend als verliefdheid, om welke reden dan ook, onbeantwoord blijft. Hans wist het, de literatuur was vol met verhalen over liefdesverdriet. Maar zoveel pijn als hij nu had was beslist nog nooit iemand overkomen. Waarom konden mensen zichzelf niet klonen? De ene Hans gelukkig verder met Maja en de kinderen. De nieuwe Hans verliefd verder met Haar. Waarom kon dat niet?

Het bleef in zijn hoofd malen en na een paar dagen merkte hij dat hij in een diepe depressie was beland. Zijn lichaam was verstijfd, zijn handen trilden, de pijn vrat aan hem. Met alle energie die hij kon opbrengen reed hij 's ochtends naar kantoor, deed daar kleine en eenvoudige klusjes en sprak zo

min mogelijk. Dan naar huis, eten koken, wat televisie kijken zonder iets te zien en wachten tot Maja naar bed ging, om verder te schrijven aan de lange, lange maandbrief. Het enige wat hij at was een paar glazen bier, de knoop in zijn maag accepteerde alleen vloeibaar voedsel.

Maja keek en zweeg, ze voelde dat er iets aan de hand was, maar Hans had haar vaak duidelijk gemaakt dat hij het liefst alleen was als hij zich niet goed voelde.

Na een week hakte ze de knoop door: ‘Je moet naar de huisarts, je ziet er niet uit, Hans. Zal ik een afspraak voor je maken?’

Hij had wel eens gehoord van antidepressiva en ging. De wachtkamer van de huisarts was spartaans ingericht, aan de muur hing maar één schilderij, een kopie van Van Goghs Korenveld met kraaien, een verontrustend tafereel. De zoemer van de huisarts gaf een nijdig snerpend geluid af.

‘Ik heb een stagiaire, die een maand lang mijn praktijk volgt om ervaring op te doen,’ zei dokter De Boer, een friskewassen vijftiger, ‘als u daar bezwaar tegen heeft, stuur ik hem weg.’ Hans knikte nee. Achter de dokter stond een lange jongeman in witte doktersjas die hem met een knik bedankte voor zijn tolerantie.

‘Zegt u het eens,’ zei De Boer.

‘Ik heb een depressie,’ antwoordde Hans, ‘ik ben helemaal stijf, mijn handen trillen, ik kan nauwelijks praten.’

‘Hmm,’ zei dokter De Boer, ‘hoe komt dat, denkt u?’

‘Ik ben na bijna twintig jaar huwelijk verliefd geraakt op een andere vrouw,’ zei Hans.

Hij voelde een golf van belangstelling van de twee artsen op hem afkomen.

‘En dat kan dus niet,’ vervolgde Hans, ‘want ik hou erg veel van mijn vrouw.’

De belangstelling ebde weg.

‘En wat doet u met die verliefdheid?’ vroeg De Boer.

‘Niets,’ zei Hans, ‘ik kan er niets mee. Hopelijk slijt het. Maar voorlopig zit ik in een depressie. Denk ik tenminste. Want dit voelt niet goed aan.’ Hij hield zijn hand naar hen omhoog. Die trilde zichtbaar.

‘Ik denk wel dat we er iets aan kunnen doen,’ zei De Boer en de stagiaire

knikte ijverig.

Die middag slikte hij braaf de voorgeschreven antidepressiva en de volgende dag eveneens. De derde dag gooide hij ze weg. De wanhoop was er geen millimeter door verminderd en de lichamelijke effecten waren averechts: hij kon van de spierspanning nauwelijks nog een woord uit zijn mond krijgen en met de hand iets schrijven was onmogelijk geworden.

Hij belde Theo, die van de Raamgracht naar de marktonderzoekafdeling kwam lopen en bezorgd zag dat er iets hevig mis was. Alhoewel hij het best kon missen was te zien dat Hans in korte tijd wel heel veel kilo's kwijtgeraakt was. En zijn gezicht stond strak en bleek.

'Ik heb zoiets al eerder gehad,' loog Hans, 'toen ik bij Inter/View zat en overwerkt raakte. Hyperventilatie, nou ja, van die dingen. Nu is het een depressie. Ik heb er pillen voor, maar die maken het alleen maar erger.'

'Weet je nog dat ik een keer mijn auto langs de kant van de weg gezet heb, dankzij jou?' vroeg Theo. 'Je las op de radio dat stuk voor over die man die hyperventileerde tijdens een vergadering en in een belendende kamer op de grond ging liggen om te sterven.'

'Ja, dat heb je al eens verteld,' beaamde Hans, 'ik dacht dat ik een hartkwaal had, mijn huisarts kende het verschijnsel hyperventilatie niet.'

'Dan heb je toch wel een andere dokter genomen, neem ik aan?'

Hans knikte. Het was niet waar, maar hij had geen zin in een discussie.

'Ik ben toen blijven werken, want ik wilde me absoluut niet ziek melden,' zei hij, 'en dat wil ik nu ook niet. Na een tijdje ging het vanzelf over en het zal nu ook wel slijten.'

Theo hoefde niet te weten wat de oorzaak van zijn misère was, had hij tevoren besloten. Het idee dat je van liefdesverdriet zoveel last kon hebben als hij nu had zou door Theo ongetwijfeld weggehoond worden. En gelijk had hij, Hans zou het zelf ook niet serieus genomen hebben als het een ander was overkomen.

'Wat stel je voor?' vroeg Theo.

'Nou, een hele werkdag hier red ik op het ogenblik niet. Als ik wat later kan beginnen wordt de dag korter en ik zal werk meenemen naar huis voor 's avonds.'

'Is elf uur haalbaar voor je?' vroeg Theo. Hans dacht even na. Hij had

zelf gedacht aan halve dagen, maar dit was te doen.

‘Oké’ zei hij.

‘Sterkte,’ wenste Theo hem en hij stond meteen op om te vertrekken. Hans begreep het. Zelf hield hij ook niet van zieke mensen en maakte zich altijd minstens zo snel uit de voeten als Theo nu. En hij was op het ogenblik ook het liefst alleen.

Met het nieuwe kantoorritme van elf uur tot half zes, en thuis van elf uur ’s avonds tot twee uur ’s nachts kon hij goed overweg. Eten ging nog steeds niet, maar elke avond goot hij twee liter pils naar binnen terwijl hij schreef aan de marktonderzoekrapporten en het laatste halfuur aan de maandelijkse brief. Maja en de kinderen raakten eraan gewend dat hij als een stille schim thuiskwam, eten voor hen kookte en dan zwijgend voor de televisie ging zitten tot het elf uur was en de huiskamer zijn werkkamer werd. Maja streelde hem wel eens door zijn haar als ze achter hem langsliep, maar wist dat hij bij ziekte niets moest hebben van verwennerij en extra aandacht.

‘Het gaat echt wel over,’ had hij één keer tegen haar gezegd en met zijn wijsvinger op zijn voorhoofd getikt, ‘het zit hier even fout, maar het komt goed.’

’s Ochtends als hij wakker werd was er altijd een kort moment waarop het leek alsof de dag een gewone dag was. En dan sloeg het besef toe en keek hij in het zwarte gat van weer een dag vol peilloos verdriet. Aan die eerste minuut klampte hij zich vast. Ooit zou die minuut de hele dag weer vullen met verwachting van geluk of ten minste tevredenheid, zoals hij dat vroeger gewend was. Op een nacht de radio beluisterend belandde hij in een praatprogramma van Joop van Tijn met als onderwerp: liefdesverdriet. Joop sprak met Johannes van Dam, die Hans wel eens gezien had toen hij nog redactiesecretaris van Haagse Post was, een dikke jongeman. Hij vertelde over zijn verloren liefde en het drong ineens tot Hans door: hij was niet alleen. Het was een schrale troost, maar het was troost.

In november kreeg hij bericht dat Zonder dollen, zijn debuutroman, verfilmd zou worden. Het boek was in 1974 verschenen, acht jaar geleden, en toen filmproducent Matthijs van Heijningen er een optie op nam was Hans daar zeer door verrast. Hij schreef altijd vanuit de ik-persoon en de ironische observaties en gedachten van dat personage leken hem niet makkelijk te

verfilmen. Het had dan ook acht jaar geduurd voordat er eindelijk een verfilmbaar script was. Schrijver Guus Luijters was ermee bezig geweest en had hem verteld dat hij voortdurend gebeld werd door Ton van Duinhoven, die per se de hoofdrol wilde spelen en ook geld in de film wilde steken. De acteur had met een serie reclamespotjes voor 'Meneer Jamin' veel geld verdiend en kon wel wat financiën inbrengen. Maar Guus vond hem te oud voor de rol. Daarna waren andere filmers er aan gaan werken en Hans had zelfs een keer gehoord dat zijn op een marktonderzoekcongres in Boedapest spelende verhaal over een wraakneming inmiddels veranderd was in een avontuur van twee politiemannen met een hond in Limburg. Maar nu, in november 1982, belde out of the blue Matthijs van Heijningen nogmaals op om hem een bod te doen op de filmrechten. Een jonge talentvolle regisseur, George Schouten, had een verfilmbaar script geschreven en er was budget van het Productiefonds. De film zou al over enkele weken gedraaid worden, als een soort rug-aan-rugproductie met De lift, een film van ook al een nieuwe regisseur, Dick Maas.

Het gelijktijdig produceren van twee films had technische en financiële voordelen, vertelde Matthijs van Heijningen hem door de telefoon, om de lange stilte op te vullen die Hans liet vallen.

In andere omstandigheden had Hans een gat in de lucht gesprongen, maar nu kon hij slechts met moeite uitbrengen dat hij het allemaal best vond. Ook het bedrag dat Van Heijningen hem bood, 14.000 gulden, accepteerde hij zonder discussie. Er was een populair apparaat in de handel, video, waarmee je films kon afspelen en zelfs opnemen van de televisie. Het kostte een paar duizend gulden en de jongens zouden het geweldig vinden. Direct nadat het geld overgemaakt was kochten ze bij Valkenberg een Philips Video 2000. Later herinnerde Hans zich vooral met hoeveel moeite hij zijn handtekening onder de tien betaalcheques gezet had die voor de transactie nodig waren. Hij stond nog steeds stijf van de spanning en de sierlijke krul van de hoofdletter V kwam er nu uit als een scherpe winkelhaak. Gelukkig keek de verkoper niet kritisch en thuis zag Hans met genoeg hoe de twee jongens, elf en negen jaar oud, het apparaat uitpakten en aansloten en de afstandsbediening ontrafelden zonder één moment de gebruiksaanwijzing te raadplegen.

'Je moet daar wel je gezicht even laten zien,' zei Maja een week later,

toen regisseur Schouten hem had uitgenodigd om op de set langs te komen. Opgevoed in een Indisch milieu was zij gewend een indirecte vorm te geven aan haar eigen verlangens. En Hans, zelf ook in de tropen opgegroeid, kon dat vertalen. ‘Wil je misschien naar de film?’ vroeg ze Hans als ze zelf naar de bioscoop wilde, en hij begreep nu ook direct dat ze zich niet de kans wilde laten ontgaan om te zien hoe een film gemaakt werd. Een paar dagen later liepen ze rond in marktonderzoekbureau itm in de Vondelstraat, dat ruimte had vrijgemaakt voor de opnamen. Terwijl Maja geanimeerd met de jonge regisseur praatte, keek Hans versteend toe en liet zich met tegenzin door een assistente naar de kleedkamer leiden, waar de acteurs Peter Faber en Gerard Cox verveeld zaten te wachten op de volgende opname. Zittend staken ze hem hun hand toe. Niemand zei iets.

‘Ik heb een exemplaar van Zonder dollen voor u meegenomen,’ zei Hans, ‘mocht u geïnteresseerd zijn.’

Hij stak het boekje omhoog, maar de acteurs verroerden geen vin. Ze verkeerden in stand-bystand.

‘Veel succes,’ zei hij ten slotte, legde het boekje op de koffietafel en liet hen alleen.

Gek genoeg was dat het moment waarop hij uit de depressie begon te kruipen. Hans was zijn hele leven bang voor nieuwe contacten geweest en zag er altijd als een berg tegenop om ergens heen te gaan en te praten met onbekenden. Dat dat nu moest, terwijl hij in een bijna catatonische toestand verkeerde, dwong hem zich daaruit te werken. In de weken daarna gleed de spanning langzaam uit hem weg en op een ochtend werd hij wakker en hoorde een paar vogels kwetteren in de winterkou.

Het was januari 1983 en hij was aan de beterende hand. In de vier maanden die waren verstreken was hij vijftien kilo kwijtgeraakt, zag hij toen hij op de weegschaal ging staan. Van 88 kilo naar 73, dat had hij voor het laatst als tengere tiener gewogen. Het gewichtsverlies was het enige goede dat de depressie hem gebracht had.

Hij had vier lange maandbrieven aan haar geschreven en er twee terug ontvangen. Zij was niet van het schrijvende soort. Eén keer waren ze elkaar op straat tegengekomen en ze hadden kort gepraat en elkaar even aangeraakt. Het hielp dat hij kon zien dat ook zij pijn had, al was het bij haar veel minder.

Wat voor hem een zware midlifecrisis was, dat was voor haar niet meer dan een verliefdheid die slecht uitkwam. Zij was vijftien jaar jonger dan hij, en pas enkele jaren getrouwd. Over een paar jaar zou ze misschien wel vreemdgegaan zijn, haar generatie tilde niet zo zwaar aan ontrouw. Maar nu, zo kort na haar huwelijk, kon het niet.

Dat hun onverhoedse verliefdheid voor Hans heel wat zwaarder telde, begreep zij van meet af aan en het versterkte haar vastbeslotenheid om er meteen een punt achter te zetten: hij nam alles zo serieus en het laatste wat zij wilde was dat zijn huwelijk eraan kapotging. Hun brieven gingen hierover en hadden van haar kant de toon van mededogen en van zijn kant die van verlangen en frustratie: het kon nu eenmaal niet.

Maar nu de pijn wegsleet kon hij ook weer iets anders schrijven dan brieven. De film naar zijn boek was Een zaak van leven of dood genoemd en Ron Kaal, nu hoofdredacteur van HP, vroeg hem of hij een stuk voor het blad wilde schrijven over wat hij als schrijver vond van het proces van de verfilming van een boek. Zonder veel problemen slaagde hij erin om een badinerend en grotendeels verzonnen verslagje te maken van zijn onderhandelingen met Matthijs van Heijningen, die ertoe hadden geleid dat diens eerste bod van 14.000 gulden ook zonder slag of stoot het uiteindelijke bedrag werd.

En zonder veel problemen bezocht hij op 14 februari 1983 met Maja de grote zaal van de Cinetone Studio's aan de Duivendrechtse Kade waar een voorvertoning van Een zaak van leven of dood plaatsvond. Ook George Schouten was er niet in geslaagd om de binnengedachten van de hoofdpersoon in een goed script te vatten. Bij wat het dramatische hoogtepunt van de film had moeten worden barstte het publiek los in hartelijk gelach en drie weken na het uitbrengen van de film verdween hij definitief uit de bioscoop.

Hans rouwde er niet om, hij was blij met zijn genezing en probeerde zelfs aan een nieuwe roman te beginnen.

Maar plotseling bleek wat hem overkomen was te staan tussen hem en zijn schrijflust. Hij voelde een intense behoefte om op te schrijven wat hij had meegemaakt, maar het kon niet. Het zou Maja pijn doen en ook 'die Ander' zou het hem niet in dank afnemen. Met veel gezwoeg lukte het hem

pas vijf jaar na de depressie om een roman te schrijven waarin hij zijn verdriet en wanhoop van die tijd definitief kon opbergen, zonder dat er iets in stond wat herkenbaar was voor anderen dan de direct betrokkenen. Free at last! Intussen betekende zijn onvermogen om te schrijven dat hij meer tijd had voor het bedrijf.

Enkele maanden uit de geschiedenis van de Weekbladpers waren aan Hans voorbijgegaan tijdens de maanden die Theo hardnekkig zijn anorexiaperiode bleef noemen. Veel was er niet gebeurd. De oplagen liepen nog steeds terug en Theo had uit zuinigheid geopperd de maandelijkse bedrijfsborrel driemaandelijks te maken, maar dat was niet doorgedaan. Dat was het wel zo'n beetje.

In de loop van 1983 gingen Theo, Hans, Bouke Waltsma en Kees van Nijnatten naar Monte Carlo om met zijn vieren een marketingcongres bij te wonen. Het idee was een maand eerder opgekomen, maar toen ze vertrokken bleek het een slecht moment te zijn. Even eerder die week had Theo een oekaze moeten laten uitgaan met de mededeling dat het slecht ging met het bedrijf en dat de broekriem aangetrokken moest worden. Winstdeling zat er dit jaar helemaal niet in, en vagelijk dreigde Theo met de mogelijkheid de jaarlijkse periodiek dit jaar niet toe te kennen. Het cww-bestuur had al laten weten daar niet afwijzend tegenover te staan en Theo was door deze mededeling onverwacht ontroerd geraakt. Zijn liefde voor het arbeiderszelfbestuur was nog nooit zo groot geweest: waar ter wereld vond je een personeelsvertegenwoordiging die eigener beweging bereid was mee te doen aan een bezuiniging? Toch alleen in een bedrijf waar de mensen het gevoel hadden 'dit bedrijf is van mij'?

Hans hoorde hem dit enthousiaste verhaal meermalen in het café afsteken, één keer zelfs tegenover Rinus, die zuur knikte. Misschien omdat Hans erbij stond. Sinds Hans in zijn eerste cww-bestuursperiode een keer – meegesleurd door het revolutionaire jargon – de term 'de kassa rinkelt' had gebruikt bij het bespreken van de salarissen van hoofdredacteuren, keek Rinus hem altijd wat stuurs aan bij geldonderwerpen.

Toen ze met zijn vieren op Schiphol klaarstonden voor hun vlucht naar Monte Carlo legde Theo's memo wel een domper op hun vrolijkheid.

'Waar zit de directie?'

'Die is naar Monte Carlo.' Dat zou Theo's secretaresse Corry Smits in de komende week geregeld moeten antwoorden en Corry sprak altijd op stentorsterkte. De telefoon had wat haar betreft niet uitgevonden hoeven worden.

Monte Carlo viel wat tegen, een smalle strook villa's en hotels, gebouwd langs zegge en schrijve één doorgaande weg. Het Hilton waar zij logeerden en waar het congres plaatsvond was een lelijke steenklomp. En dat kwam eigenlijk goed van pas. Ze namen zich voor door hard werken en spaarzaamheid hun schuldgevoel over deze snoepreis te bestrijden. Het werd een spartaanse werkweek.

De hele dag volgden ze braaf zoveel mogelijk lezingen en maakten aantekeningen om alles wat zij hier leerden aan de achterblijvers door te geven. 's Avonds wandelden ze gevieren naar de haven, waar de luxejachten van de rijke buitenlanders lagen. Onderweg kwamen ze langs het Casino. Theo had laten weten een onbeheersbare goklust met zich mee te dragen en zoals zo vaak wist je bij Theo niet zeker of het opschepperij was, een poging om zijn personage interessanter te maken, of dat hij echt zichzelf te gronde zou richten als hij eenmaal een stap over deze drempel zou zetten. Zwijgend stapten ze er in stevige tred voorbij.

'Ik wil het toch wel één keer gezien hebben,' zei Hans de derde avond, betrad het bordes en deed de deur open. Nieuwsgierig keken ze naar binnen en zagen een grote kroonluchter aan het plafond van de entree hangen. Er liepen wat dames en heren onder in avondkledij, het leek eerder een balzaal dan een gokhal.

'Daar doe ik het wel mee,' zei Hans en vervolgde de tocht. Theo keek wat langer naar binnen, maar volgde een paar tellen later ook.

Aan de haven waren enkele goedkope restaurants, hadden ze ontdekt, en dagelijks namen ze hier het menu van gebakken vis, de goedkoopste maaltijd. Kees leed eronder, hij had een aantal keren laten weten alleen dieren te eten die konden lopen. Ook van vliegende dieren hield hij niet. Met tegenzin werkte hij zijn kabeljauwfilet naar binnen. Op de wijn werd niet beknibbeld,

dagelijks gingen er drie flessen doorheen. Kees dronk nauwelijks, de andere drie namen zijn aandeel moeiteloos over.

Tot sluitingstijd discussieerden ze vervolgens over het bedrijf. Bouke, normaal al geen meegaande gesprekspartner, bleek na enkele glazen wijn absoluut niet in staat om het ergens mee eens te zijn. En omdat Theo niet van plan was ooit een woordenwisseling te verliezen bekvechtten ze door totdat de obers het viertal na sluitingstijd gedecideerd op straat zetten.

Een paar weken later bekende Kees aan Hans dat dit de vreselijkste vier dagen waren geweest die hij ooit had meegemaakt en dat hij er af en toe nog nachtmerries van kreeg.

Toch had Kees uiteindelijk voordeel van het uitje, want tijdens alle discussies over de toekomst van het bedrijf was een gemeenschappelijk idee naar voren gekomen: het zou goed zijn als het bedrijf zich verdeelde in twee takken. Een sportpoot, bestaande uit Voetbal International en Sport International. En een andere tak, bestaande uit de politieke en culturele bladen: Vrij Nederland, Haagse Post en Opzij. Als die twee groepen elk hun eigen exploitatieafdeling kregen konden ze allebei gaan groeien en nieuwe titels opnemen. En de dienstverlenende afdelingen, zoals automatisering, boekhouding, marktonderzoek, zouden goedkoper worden als de kosten door meer titels gedragen werden. Gezien de malaise zou het dom zijn zo'n reorganisatie meteen door te voeren, want het zou bij de start meer personeel vergen. Ze zouden het eerst bij wijze van proef proberen met de bestaande bezetting, dan was het plan ook beter te verkopen aan het cww-bestuur.

Kees zou de sportbladen onder zijn hoede nemen. En Hans zou tijdelijk zijn marktonderzoekrol combineren met die van hoofd lezerswerving van de cultuurpoot. Zo kon hij Kees ontlasten, die nu de werving voor alle bladen onder zijn hoede had. Als de nieuwe tweedeling een succes werd, zou Hans zich terugtrekken en kon iemand anders definitief aangetrokken worden voor de cultuurpoot.

Doodop kwamen ze voor het weekend aan in Amsterdam, waar Theo werd opgehaald door zijn jonge vrouw. Verbaasd keek ze naar hun vermoeide koppen.

Het beheer van de lezerswerving van de cultuurbladen was een behoorlijke verzwarening van zijn taak, maar Hans deed het graag. Het marktonderzoek was routine geworden en hij vond het leuk om zelf direct iets te doen aan de verkoop van de bladen aan de lezers. En hij hielp Kees ermee, die zich nu aan de sportbladen kon wijden.

Om de scheiding zichtbaar te maken verhuisden de twee bladpromotoren van de cultuurpoot naar de Blauwe Zaal, tot dan toe bewaard gebleven voor kleine vergaderingen. Het was zonde van die mooie ruimte, vond Hans, maar het was voor een goed doel.

IJverig begon hij schema's te maken en begrippen te ontwikkelen. Bij het werven van lezers viel onderscheid te maken tussen zaaien, oogsten en behoud, had hij al eerder bedacht en ingebracht in bijeenkomsten van de oplaagexploitatie. Maar nu hij chef van de opinie/cultuur-helft van die afdeling was kon hij dit denkmodel doordrukken.

'Zaaien, dat is zorgen dat zoveel mogelijk mensen het blad ten minste één keer in handen hebben gehad. De gebruiksbekendheid verhogen dus,' legde hij bij hun eerste afdelingsvergadering aan de bladpromotoren uit, 'daar doen we nog te weinig aan. Oogsten is het via abonnementen binnenhalen van die lezers. Dat is wat jullie nu voornamelijk doen. En behoud is: zorgen dat ze zo lang mogelijk blijven. Zorgen dat er binding ontstaat tussen de lezer en het blad.'

Ze kenden dit stokpaardje van hem al, maar begrepen dat er nu niet meer aan te ontkomen zou zijn.

'Als we nou eens proberen bij de marketingplannen een actieschema per blad te maken? Zaai-, oogst- en behoudsacties voor abonnees en hetzelfde voor losse kopers? Dan hebben we per blad zes lege hokken op te vullen met activiteiten.'

Hij had even overwogen om ook meteen het levensduuroverzicht labo67 in de groep te gooien, want in die tabellen kon je het eindresultaat van alle activiteiten zien. Maar dat was toch iets te opdringerig voor een kersverse chef.

'Hoe stel je je dat voor, het behouden van losse kopers?' vroeg Rob Dagids, de bladpromotor van Vrij Nederland.

‘Ja, daar moeten we over nadenken,’ zei Hans, ‘dat is de bedoeling van het schema. Ik geef toe, het vasthouden van losse kopers is het moeilijkste van de zes segmenten. Maar spaaracties zijn altijd een goed idee, heb ik gelezen. We kunnen mensen bijvoorbeeld het stukje van de voorpagina laten knippen waar de datum staat. En als je dan tien van die dingen hebt, kan je één keer Vrij Nederland gratis opgestuurd krijgen. Hebben we meteen het adres! Zoiets...’

Het duurde enkele maanden voordat hij het zover had dat elke actie in het teken stond van één van de drie begrippen. Zaaïen en oogsten was niet zo’n probleem, met advertenties en mailings kwam je een heel eind. En dat de losse verkoop gezien kon worden als een zaaï-activiteit voor de abonneewerving, dat wist men ook al wel. Alleen het behoud, het vasthouden van abonnees? Hoe kreeg je dat voor elkaar?

Jaren geleden had Harmen Bockma al de Lezersservice bedacht, de kleine afdeling die voor Vrij Nederland-lezers aanbiedingen opspoorde. Boeken, grammofoonplaten, grafiek. Hij had er Dorothea Mijerink voor aangetrokken, die door de bladpromotoren achter haar rug ‘de freule’ werd genoemd vanwege haar verzorgde uiterlijk en kleding en haar licht geaffecteerde stem. Ze maakte niet de indruk last te hebben van dat stigma en was in de praktijk ook geen snob. ‘Ach, ik ben ook maar een ouwe jodin,’ zei ze toen Hans haar een keer complimenteerde met de kwaliteit van haar aanbiedingen aan de lezers. Hij wist zo gauw niet tegen welke van de twee kwalificaties hij moest protesteren en koos voor: ‘Nou, oud?’

Geen sterke conversatie begreep hij zelf, maar Dorothea had dat effect op hem. Ze zoomde professioneel in op degene met wie ze sprak en dat was voor hem te dichtbij. Hans hield van afstand tussen hemzelf en andere mensen. Dorothea moest elk jaar bewijzen dat haar ls-winkeltje rendabel was en eenmaal had Hans meegemaakt dat ze even haar freulevocabulaire vergat en met vuur en verve in de stafvergadering verklaarde: ‘Ik hou mijn eigen broek op.’ Er klonk gelach.

‘Ach, jullie!’ Maar ze moest er zelf ook om lachen.

‘Als ik Dorothea zie, dan denk ik aan stoute dingen,’ had Theo hem in het café een keer toevertrouwd en Hans kreeg die opmerking nooit meer uit zijn geheugen. Ls was al snel een succes geworden, met een jaaromzet van een

miljoen gulden, vooral door de series klassieke grammofoonplaten.

De abonnees kregen bij sommige aanbiedingen een extra korting. Als een trouwe abonnee boos opbelde omdat nieuwe abonnees ineens allerlei dure boeken cadeau kregen dan wees de abonnementenafdeling daar ook op: Maar meneer/ mevrouw, u heeft al die jaren kunnen genieten van de ls-aanbiedingen! Althans, het was de bedoeling dat Flip van Hagelen en zijn zevental dat zouden zeggen, maar aangezien ze zichzelf beschouwden als een puur administratieve afdeling kwam het ook geregeld voor dat zij de klager lieten weten dat hij bij de verkeerde boom blafte. En dan verbonden ze zo'n klager door met de bladpromotor, die vervolgens het verhaal afstak. Dreigde de abonnee om zijn al jaren oude abonnement op te zeggen en zich vervolgens opnieuw te abonneren teneinde het begeerde cadeauboek te krijgen, dan ging de bladpromotor door de bocht en stuurde het boek op.

‘Hoeveel mensen maken hun abonnementsgeld automatisch over?’ vroeg Hans, toen ze het weer eens hadden over behoudsactiviteiten. De mogelijkheid van het automatisch laten overmaken van periodieke rekeningen werd sinds enige tijd gepropageerd door de Postgiro. Hans had er zelf een grote hekel aan, hij was bang de greep op zijn financiën te verliezen. Maar het kon geen kwaad anderen in die situatie te brengen.

‘Een paar procent,’ zei Rob Dagids, en geeuwde.

‘Is dat dan niet een idee?’ vroeg Hans, ‘een mailing naar abonnees om hun te vragen het abonnementsgeld automatisch over te maken? We kunnen ze een cadeautje aanbieden, of een kleine prijskorting, want het scheelt ons het sturen van een acceptgiro en herinneringsbrieven. Ons voordeel is dat ze nooit meer een rekening zien en vergeten het blad tijdig op te zeggen, als ze dat van plan waren.’

Rob Dagids knikte. Hij was al zeven jaar de bladpromotor van Vrij Nederland en voelde zich het meest gelukkig in een tredmolen van routinebezigheden. Rinus Ferdinandusse schreef sinds jaar en dag vrijwel alle reclameteksten voor het blad en dat was heel efficiënt. Niet alleen omdat Rinus een goede tekstschrijver was, maar ook omdat de redactie een vetorecht had op reclame-uitingen die strijdig waren met het karakter van het blad. Dat laatste kon dus nooit voorkomen als Rinus de teksten schreef. En als het bijvoorbeeld ging om de inhoudsadvertentie was er natuurlijk niemand

die beter wist wat er in het blad van die week zou staan dan de hoofdredacteur.

Het kostte Rob maar een paar minuten om die per koerier te verzenden naar de Volkskrant en de nrc, waarin ze geplaatst werden. Hij verzond de tekst zo laat mogelijk, natuurlijk, Rinus' angst dat krantenredacties een primeur van VN zouden stelen, was nog onverminderd sterk.

Verder bestond Robs werk uit het plaatsen van de wekelijkse wervingsadvertentie in Vrij Nederland zelf, waarvoor af en toe een nieuw boek als premie uitgezocht moest worden. En soms riep de directie dat er een nieuwe imagocampagne in de kranten moest komen; ook Theo had dat wel eens gedaan. Dan maakte Rinus een wat grotere tekst. Tijdens het bewind van Piet Lagardus had het bureau Wubbe de Fries enige tijd de campagnes gedaan, maar Rinus was nu weer in volle glorie terug. Een enkele keer meldde een reclamebureau zich bij de directie met het verzoek of zij een campagne mochten ontwikkelen. Hans had zo'n presentatie wel eens meegemaakt, twee heren in pak die zichtbaar nerveus hun aanpak presenteerden. Altijd kwam het erop neer dat benadrukt moest worden dat het blad diepgravend was en onmisbare informatie bevatte waar de krant niet aan toekwam.

'Lees naast uw krant Vrij Nederland,' zei Rinus dan; die door hem bedachte slogan stond sinds jaar en dag onder elke reclame-uiting van zijn blad. Schaapachtig beaamden de heren dat het daar wel ongeveer op neerkwam. En hoe dachten ze die boodschap vorm te geven?

'Iets met Kees van Kooten en Wim de Bie,' opperden ze.

Uiteindelijk schreef Rinus gewoon zelf een nieuwe tekst; mooie foto erbij en dat werd de campagne. Rob sliep er niet minder om. Hij was een magere jonge man met een olijkleurige huid, die zoals alle luie mensen heel snel deed wat er gedaan moest worden om dan in aangename lethargie weg te zakken. In de Blauwe Zaal stond Robs bureau tegen het raam dat uitkeek op de kleine binnentuin. Zoals honden hun kop op de voorpoten leggen en weemoedig naar hun baas kijken of het niet tijd wordt om uitgelaten te worden, zo legde Rob zijn hoofd op het bureau en keek de tuin in. Kees, zijn vorige baas bij oplaagexploitatie, had moeite met Rob en kreeg hem niet aan de gang. Het enige waar hij met enthousiasme aan meedeed was de

periodieke training van het Weekbladpersvoetbalteam en dat was ook het enige wat sportliefhebber Kees voor hem innam.

Bij Robs sollicitatie, ergens in 1976, was gebleken dat hij een van Hans' boeken gelezen had en dat was bij de sollicitatiecommissie goed gevallen. Men lette er natuurlijk vooral op dat nieuwkomers in elk geval Vrij Nederland lazen. Wie het ook was, een advertentieverkoper of een koerier, men moest het weekblad kennen en ervan houden, anders kwam je er bij de Weekbladpers niet in. Een linkse opstelling was niet vereist, maar hielp wel. En ja, als je dan ook nog een paar boeken gelezen had, dan ging de deur wijd open. Een beetje ervaring in het vak waarvoor je werd ingehuurd was meegenomen, maar vaak ging men ervan uit dat je die vaardigheden in de praktijk wel zou leren. De Weekbladpers bestond voornamelijk uit mensen die zelf ook aan waren komen waaien en hun vak al doende geleerd hadden.

Rob had in korte tijd opgestoken hoe hij het snelst kon doen wat noodzakelijk was. Met milde belangstelling keek hij nu toe hoe Hans, zijn nieuwe chef, probeerde te bedenken of er niet wat méér gedaan kon worden. Een Orwell-actie ter gelegenheid van 1984, bijvoorbeeld. Of een actie ter gelegenheid van de komende verkiezingen: een formatieabonnement bijvoorbeeld?

‘Formatieabonnement?’

‘We doen een actie voor tijdelijke abonnementen.’ Hans had het de vorige avond bedacht in een eenmansbrainstorm. ‘Je betaalt een vast bedrag en je krijgt Vrij Nederland toegestuurd totdat de formatie afgerond is en de regering op het bordes staat bij de koningin. Het bedrag van zo’n formatieabonnement is vergelijkbaar met een abonnement voor zes weken. Duurt de formatie langer dan zes weken, dan heb je als lezer voordeel; is het in een paar weken gepiept, dan heb je pech. We zetten er natuurlijk bij hoe lang de vorige formaties duurden, altijd véél langer dan zes weken. Gemiddeld 87 dagen, las ik ergens. Hopelijk springt iedereen op dit aanbod af, in de hoop dat de formatie eindeloos zal duren. En uiteraard sturen we dan na de inzegening van het kabinet een mailing met een vervolgaanbod.’

Rob knikte. Hij begreep het wel maar liep er niet warm voor.

“Gokje wagen?” Dat moet de kop zijn,’ zei Hans, enigszins verrast over zijn eigen creativiteit, ‘en dan kunnen we het misschien afronden met een

herhaling van de “Het zijn weer tijden”-campagne.’

Daar had Rob meer zin in.

Hans leefde zich uit in het bedenken van nieuwe acties. Ook de dijkgravenmailing van Rinus kwam aan de beurt. Rinus was van mening dat er een enorm arsenaal van functionarissen was aan wie verteld kon worden dat zij als dienaars van de gemeenschap min of meer verplicht waren op de hoogte te blijven van maatschappelijke ontwikkelingen. En welk blad was er dan beter dan Vrij Nederland? Dijkgraven, wethouders, raadsleden, hogere politieambtenaren, heel Nederland zat vol mensen die een weekblad nodig hadden dat hen op de hoogte bracht van de achtergronden van het nieuws. De dijkgravenmailing, noemde Hans dat voor zichzelf en hij ging op zoek naar adressenbestanden. Kees had daar dikke ordners van en toen Hans al bladerend in zo’n ordner van Kees’ kamer naar de Blauwe Zaal liep, wandelde hij door een glazen tussendeur die anders altijd openstond. Het was een vreemde gewaarwording. Rinkelend viel het glas in scherven langs hem heen, en hij stond verbijsterd doodstil, de ordner opengeslagen in zijn handen. Er druppelde bloed op.

‘Wat is dat?’ hoorde hij roepen, overal klonken stemmen.

Als Hans ergens een hekel aan had, dan was dat aandacht, maar het was niet meer te voorkomen.

‘Je bloedt,’ zei Kees van Nijnatten, die het gerinkel ook gehoord had en was komen aanlopen.

‘Waar?’

‘Op je voorhoofd.’

George Panne, de gezette chef van de advertentieboekhouding, bleek de ehbo-doos onder zijn hoede te hebben en toen Hans even later naast Kees in diens auto zat, op weg naar de eerste hulp van het vu-ziekenhuis, hield een mooie zwaluwstaartpleister de beide uiteinden van de snee bij elkaar.

‘Hoe kwam dat nou?’ vroeg Kees.

‘Geen idee. Die gangdeur staat altijd open en ik loop daar twintig keer per dag doorheen. Iemand heeft ’m dichtgedaan. Misschien tochtte het, misschien probeerde Rob Dagids me weg te houden.’

Hans hield er een klein litteken op zijn voorhoofd aan over en vergat de dijkgravenmailing een paar dagen. Maar de herinnering kwam terug toen hij

op de balie van de portier een adressenordner zag liggen met de mededeling: 'Gevonden'. De bloedvlek zat op de goede pagina.

Rob Dagids werkte braaf maar lijdzaam mee aan de mailing. Hij deed Hans denken aan de zakjapannertjes die eind jaren zeventig in zwang waren gekomen. Handige rekenapparaatjes die vanzelf uitgingen als je ze vijf minuten lang ongemoeid liet. Zo moest ook Rob continu aan de gang gehouden worden, anders sloeg hij af. Hij had wel een excuus: er was iets mis met zijn gezichtsvermogen. Als Hans weer eens een plan op papier had gezet en hem de tekst voorlegde, boog Rob zijn hoofd tot een paar centimeter van het papier en begon het te besnuffelen. Hans kreeg het gevoel dat hij zelfs dan de letters niet scherp kon zien. Het leek soms alsof Rob het papier eigenlijk beter achter zijn hoofd kon houden, omdat daar het beeldpunt zat, zo slecht waren zijn ogen. Een bril was voor Rob echter onaanvaardbaar.

'Hoe kan jij voetballen met die oogafwijking?' vroeg Hans.

'Net zoals Van Hanegem,' antwoordde Rob eenvoudig. Hans wist wat hij bedoelde. In Voetbal International was onlangs onthuld dat Van Hanegem in zijn laatste voetbaljaren wegens toenemende staar eigenlijk vooral op zijn gevoel en zijn gehoor had gespeeld.

Behalve Rob was er Anoesjka Dingejans, de bladpromotor van Haagse Post en Opzij. Een opvallend mooie, jonge vrouw met een krullebol en heldere blauwe ogen. Anoesjka was moeder van twee kinderen en uit een slecht huwelijk weggelopen om daarna al werkend als serveerster haar studie sociologie te bekostigen. 'Soms liep ik op hoge hakken en nog met het schortje voor de collegezaal in,' had ze Hans wel eens verteld en hij zag het voor zich. Het rokje was kort. Haar benoeming bij Opzij was voor Anoesjka de logische stap in haar emancipatie en het stelde haar geregeld teleur dat de redactionele kring de bladpromotor buitensloot. Bij Cisca Dresselhuys was dat een natuurlijke reactie, de commercie buiten de deur houden ter bescherming van de redactionele onafhankelijkheid. Hans vond dat ook vanzelfsprekend, maar Anoesjka had meer verwacht van de vrouwenvriendschap. Het verminderde haar enthousiasme overigens nauwelijks. Zoals Rob Hans deed denken aan zakjapanners, zo deed Anoesjka hem denken aan speelgoedautootjes die op batterijen liepen en vanzelf omkeerden als ze de rand van de tafel of een obstakel naderden.

Anoesjka deed alles voor haar bladen, trial and error was haar stijl van werken. Niemand was gelukkiger dan zij toen het op die manier lukte om langzaam de abonnementenstand van Opzij omhoog te brengen.

Theo liet haar een keer deelnemen aan zijn halfjaarlijkse vergadering met het Stichtingsbestuur Opzij, en Anoesjka was dolenthousiast en trots dat ze op dit hoge niveau mocht meepraten. Een paar uur later trof Hans haar in tranen aan. Ze had het bestuur tijdens de vergadering een paar extra acties toegezegd waar Theo het niet mee eens was en die was achteraf tegen haar tekeergegaan.

‘Wat een lul,’ zei Hans en ging Theo opzoeken. Het werd een moeizaam gesprek, want Theo gaf nooit toe dat hij iets fout of zelfs maar onhandig aangepakt had. Anoesjka had iets voorgesteld waarvan hij vond dat ze dat niet had mogen doen zonder zijn toestemming, daar kwam het verhaal eigenlijk op neer. En het was toch zijn goed recht als directeur om daar iets van te zeggen?

‘Ja, maar dan moet je haar niet vragen om erbij te komen zitten,’ zei Hans, ‘Anoesjka borrelt altijd over van plannen, dat weet je toch. En wij zijn een bedrijf waar je kan zeggen wat je denkt. Tenminste, dat hebben we haar verteld.’

‘Ik zal haar niet meer vragen voor de vergadering,’ zei Theo afgemeten.

‘Hij geneerde zich er een beetje voor dat hij tegen je uitgevallen was,’ vertelde Hans vergoelijkend aan Anoesjka, en hij vroeg zich af waarom Theo nu juist bij haar uit zijn slof geschoten was. Ze was misschien wat te naïef in haar enthousiasme. En ze had de neiging contacten te evalueren in termen van zelfverwerkelijking. ‘Ik kan hier eindelijk mezelf ontplooien...’ kon ze in volle ernst en stralend zeggen. Het cynisme dat de Weekbladpersstijl kenmerkte gleed geheel langs haar af en Theo was misschien daardoor op het verkeerde been gezet. Hans vertelde haar niet dat Theo haar zou overslaan bij de volgende stichtingsvergadering. Die was pas over een halfjaar en tegen die tijd was de storm hopelijk geluwd. Theo had wel een grote mond maar een klein hart.

Met de Haagse Post, Anoesjka’s tweede blad, ging het nu al een paar jaar slecht.

Sinds de Weekbladpers de exploitatie verzorgde was de oplaag eerst

gestegen, van 30.000 naar circa 50.000, maar intussen alweer teruggezakt tot beneden de 40.000.

‘Hoe deed jij dat als je een nieuw wervingsidee had, gebruik je dat om en om voor Haagse Post en Vrij Nederland?’ vroeg Hans aan Kees toen hij de cultuurbladen van hem overnam.

Kees lachte besmuikt.

‘Om en om, natuurlijk. Maar als puntje bij paaltje kwam ging Vrij Nederland uiteraard voor,’ zei hij ten slotte, ‘ja, dat is toch dichterbij huis.’ Kees was iemand van de oude garde, voor wie alles in het bedrijf vanzelfsprekend rondom Vrij Nederland draaide. Hans nam zich voor dat in de praktijk anders te doen en met de ijverige Anoesjka als bladpromotor had HP in elk geval een goede start.

In 1984 kreeg het blad zelfs een voorsprong toen het uitverkoren werd om een dag eerder te verschijnen. Naar Theo’s overtuiging zou de concurrentie met de weekendbijlagen van de kranten dan minder worden. Hans schreef voor Anoesjka af en toe de teksten van de inhoudsadvertentie van HP en zag zijn kans schoon: ‘HP verslaat De Tijd’ kopte hij boven de advertentie waarin de eerdere verschijning werd aangekondigd. ‘VN verslaat De Tijd met stukken,’ kopte Rinus terug in de inhoudsadvertentie die hij een dag later voor VN maakte. ‘Leuk,’ zei Hans toen hij Rinus die dag tegenkwam, ‘leuk antwoord.’

Rinus knikte maar glimlachte niet terug. Alhoewel hij zich graag in ironische taal uitte, was het maken van advertenties voor hem een bloedserieuze zaak. Eigenlijk vond hij het niet deugen dat iemand als Hans zich inspande voor de concurrent. Maar gelukkig bakte Hans er minder van dan hijzelf.

Dat vond Hans ook, in vergelijking met Rinus was hij een beginneling. Maar hoofdredacteur Ron Kaal liet weten blij te zijn met het feit dat er nu wat meer gedaan werd voor het blad.

Anoesjka introduceerde een nieuwe vormgever voor de advertenties, Bram Hacquart, een magere man met een gezicht dat getekend was door een brandwondenverminking. De littekens liepen in zijn hals door naar beneden en Hans gruwde van de gedachte aan het bovenlijf van deze man, onder het overhemd. De eerste keer dat ze samenwerkten liet Hans hem zien waar hij

koffie kon halen. Ze liepen de staatsietrap van de Kloveniersburgwal op naar de verdieping waar Opzij huisde. Daar stond de koffieautomaat, met een grote brandblusser ernaast. Hans legde Bram de werking van de koffieautomaat uit en liet hem zien waar hij de plastic bekertjes kon vinden. ‘En dan druk je op dit knopje...’ eindigde hij, om er tot zijn eigen verrassing aan toe te voegen: ‘En als er iets misgaat heb je hier een blusapparaat,’ wijzend op de brandslang die een paar meter verder opgerold aan een houder hing. Hij kon zichzelf wel voor de kop slaan, waarom nu ineens zo’n sullig grapje, maar Bram gaf geen krimp. Hij bleek eigenlijk architect te zijn, zat zonder baan en was duidelijk een kennis van Anoesjka. Het was haar zaak wie ze inhuurde, maar het binnenhalen van onervaren vrienden en kennissen leek Hans niet zo’n slimme keus. Bram had er moeite mee om in tweedimensionale ruimtes te denken, wat voor een advertentie toch nodig is. Maar het leidde tot Hans’ verrassing toch tot een aardig advertentieontwerp met een suggestie van diepte. Ron Kaal vond het niks, maar het zag er in elk geval origineel uit en Hans wees hem erop dat redacties de voor het blad ontworpen advertenties alleen mochten weigeren als er dingen in stonden die in strijd waren met de redactionele formule. Daarna deed Ron er het zwijgen toe. Hij nam subtiel wraak, door Hans te vragen of hij een wekelijkse column in HP wilde schrijven. Hans legde hem uit dat hij dat één keer geprobeerd had, voor Vrij Nederland, en na vijf of zes afleveringen al uitgeschreven was.

‘Ik leer het je wel,’ zei Ron met zijn neuzelstem. ‘Dat stuk over je film, dat was bijvoorbeeld best aardig.’

Hans schreef een proefcolumn over de perikelen van het doe-het-zelven waartoe de onhandige intellectueel tegenwoordig veroordeeld was nu je nergens een klusjesman kon krijgen. Bij een magazine als HP was je als columnist gebonden aan wat er op één pagina kon en hij was niet gewend om op maat te schrijven. Maar na enkele avonden zwoegen en schrappen was hij tevreden over het resultaat en leverde het in.

‘Niet onaardig,’ zei Ron, gezeten aan een groot bureau toen ze het stukje bespraken. Hans zat op een lage stoel tegenover hem. ‘Maar het mist iets, het mist iets. Het zou wat pittiger moeten.’

‘Dan gaat het over,’ zei Hans, ‘het zij zo.’ Hij stond op om te vertrekken, nogal opgelucht dat hij zich niet elke week suf zou hoeven piekeren voor een

geschikt onderwerp.

‘Zo makkelijk kom je niet van me af,’ zei Ron, ‘het is bijna goed. Als je het nog één keer herschrijft?’

Met tegenzin stemde Hans toe, maar toen hij enkele dagen later de nieuwe versie opstuurde moest hij Ron gelijk geven: het was nu beter, scherper.

‘Minder...’ zei Ron. Hij had een sigaar in zijn hoofd en keek bedroefd door zijn brillenglazen, ‘je zal het nog één keer moeten herschrijven. Iets minder pittig graag.’

Eenmaal thuis schreef Hans hem een kort briefje om zich terug te trekken als kandidaat-columnist. Ron had wraak genomen, besepte hij. Ook voor de keer dat hij hem namens Theo ongezien gecompimenteerd had met het nummer van die week.

hoofdstuk 7

Nijgh

1983/84

‘Er komt wel iets aan,’ zei Jan Lansinga toen ze het hadden over de stilte die er was gevallen over de expansieplannen.

‘Zo,’ zei Hans, ‘iets groots?’

In het afgelopen jaar waren er twee nieuwe bladen bij gekomen, maar die kon je niet echt als expansie beschouwen. Het kleine muziekblad Vinyl was overgenomen, maar Theo had het in een aparte BV laten zitten omdat het blad onmiddellijk failliet zou gaan als het personeel betaald moest worden volgens de bij de Weekbladpers geldende regels. Er was licht protest gerezen tegen deze opportunistische handelwijze van de directie, maar toen oprichter Arjan Schrama verklaarde dat iedereen van Vinyl het ermee eens was, gingen de cwv-leden akkoord. Het blad bleef ver weg wonen op een van de Amsterdamse eilanden en maakte geen gebruik van de dienstverlenende afdelingen van de Weekbladpers. Ook dat was vermoedelijk te duur.

Af en toe kwam Schrama langs op de Raamgracht, een magere jongeman met een hoofd als een speldenknop en een ver uit zijn magere hals stekende adamsappel. Hij had het blad twee jaar eerder opgericht met geld uit zijn Zilveren Vloot-spaarpot. Vinyl oogde duur en glossy en bij elk nummer werd een 33-toeren flexidisk meegeleverd waarop men de in het blad besproken experimentele popmuziek kon beluisteren. Het had een betaalde oplage van zo’n 15.000 exemplaren, niet gek voor een experimenteel muziekblad, maar de drukkerskosten waren uit de hand gelopen en het blad dreigde ten onder te gaan toen Theo het de hand toestak.

Een andere nieuwkomer was het novib-blad Onze Wereld. De redactionele onafhankelijkheid leidde binnen de do-goodersonderneming soms tot strubbelingen, en daarom was besloten het tijdschrift elders onder te brengen. Het bleef wel een novib-blad, maar de Weekbladpers verleende er alle uitgeversdiensten aan en mocht de winst houden, als die er ooit kwam.

Ook nieuw was het contract dat de Weekbladpers sloot met het vakbondsblad Medium (Unie-BLHP) om advertenties te werven.

Het waren drie betrekkelijk kleine uitbreidingen zonder enige samenhang of planmatigheid, maar misschien kon je in deze barre economische tijden ook niets anders verwachten. Het uitwerken van de eigen expansie-ideeën lag al enige tijd stil.

‘Iets groots?’ herhaalde Hans.

Jan knikte. Toen Hans ruim een jaar geleden aftrad als cwv-bestuurder had hij ervoor gepleit dat een ander staflid zich kandidaat zou stellen en met een zucht had Jan aan dat verzoek voldaan. Hij was een van de oprichters van de cwv geweest en voelde zich verantwoordelijk.

‘Ik mag er niets over zeggen,’ zei hij.

Geheim overleg tussen het cwv-bestuur en de directie, Hans voelde een kleine rilling over zijn rug lopen. Achterkamertjesoverleg was de achillespees van de democratie, wist hij. Jan was een trouwhartige en goedwillende kerel, maar hadden hij en het bestuur waar hij in zat voldoende ruggengraat om Theo te weerstaan?

Tot nu toe had Theo zich altijd keurig aan de democratische spelregels gehouden en zelfs met enthousiasme het bedrijf aangemeld bij de zojuist opgerichte Stichting Zelfbestuur, voor bedrijven met een coöperatieve inslag. De Weekbladpers bleek tezamen met een ingenieursbureau en een koeriersbedrijf van ex-provo Paul Verhey tot de grootste zelfbesturende ondernemingen van Nederland te behoren. Bouke, die Theo vergezelde bij de eerste conferentie van de stichting, kon smakelijk vertellen over de manier waarop Theo alle touwtjes in handen had genomen door bij elke werkgroep waar hij in terechtkwam aan het hoofd van de tafel te gaan zitten en dan automatisch voorzitter te worden. Hans kende Theo inmiddels goed genoeg om te weten dat hij graag de democratische spelregels volgde, zolang hij zijn zin maar kreeg. Veel tegenstand had hij nog niet gehad, hij was geliefd en kreeg zijn plannen zonder problemen door de cwv-besluitvorming heen. Maar Hans maakte zich geen illusies over wat er zou gebeuren als Theo ernstige oppositie ondervond. Bij tegenstand zou de directeur automatisch de kortste weg naar de overwinning zoeken. Zo zat hij nu eenmaal in elkaar. En of dat een democratische weg zou zijn viel nog te bezien. Naarmate Hans

Theo beter leerde kennen had hij daar grotere twijfels over.

‘Je weet dat je zo snel mogelijk naar de leden moet met een voorstel,’ zei hij waarschuwend tegen Jan.

‘Ik weet het,’ zei Jan met een zucht, ‘maar je moet als bestuur soms ook zaken durven doen.’

Dat klonk als iets wat Theo had ingebracht in het overleg.

Een probleem van de cwv was altijd dat het bestuur geen groot mandaat had. De bestuursleden waren gekozen op basis van hun reputatie en een verkiezingsstukje, maar de ‘grondwet’ van de Weekbladpers, een stuk dat ‘De democratische structuur’ heette, schreef voor dat alle belangrijke beslissingen genomen moesten worden door de algemene ledenvergadering. Dat betekende dat iedereen over dat onderwerp alle stukken moest kunnen raadplegen, ook stukken die vertrouwelijk waren. En het bestuur had dan als voornaamste taak ervoor te zorgen dat de leden die informatie kregen. Zolang het ging om eigen Weekbladpersbesognes was dat natuurlijk geen probleem, maar zodra er externe partners bij betrokken waren kwamen directie en cwv-bestuur meteen in de knoei. Want vertrouwelijke stukken konden dan tijdens de onderhandelingen niet aan de leden voorgelegd worden. En als het pas gebeurde nadat de onderhandelingen afgerond waren, had het bestuur zijn mandaat overschreden en de leden voor een fait accompli gesteld.

Beide keren dat Hans een jaar in het bestuur had gezeten, had hij ervoor gepleit om voor dit soort situaties – in de toekomst ooit te verwachten – een goede oplossing te bedenken. Erik Spastra, de directiesecretaris, zou eraan werken, maar na enkele jaren was er nog niets op tafel gekomen. Toen hij daar in het bijzijn van Theo een keer een opmerking over maakte, zag hij Eriks blik even naar de directeur gaan, en Hans vroeg zich af of Theo het misschien tegenhield. Maar die gedachte had hij meteen weer verworpen: Theo had er toch ook belang bij als de spelregels duidelijk waren?

Maar hij hield zijn hart vast en de berichten die in de wandelgangen begonnen te circuleren beloofden weinig goeds.

De Weekbladpers had in 1983 11 miljoen gulden in de strijdkas voor nieuwe bladen of andere expansieprojecten en Theo was op het spoor gekomen van een mogelijke overnamekandidaat, de NV Nijgh & Van Ditmar. Jan Lansinga vertelde Hans wat hij er naar eer en geweten over

mocht vertellen, en soms meer.

De NV bestond uit een aantal uitgeverijen, waaronder de kleine maar gereputeerde literaire uitgeverij van dezelfde naam, een fonds educatieve boeken voor lager technisch onderwijs, een uitgeverij voor vaktijdschriften en jaarboeken zoals Houtwereld en het Handboek van de Pers. Daarnaast omvatte het bedrijf een reclamebureau en een drukkerij. Als de verliesgevende drukkerij en het reclamebureau verzelfstandigd werden, zou de Weekbladpers voor pakweg 7 miljoen gulden de eigenaar van de drie uitgeverijen kunnen worden. En met een verwachte winst van 7 ton per jaar was dat een heel wat rendabeler investering dan de 5% rente die het bedrijf nu van de uitstaande liquide middelen ontving.

Een win-win-win-project, zo bracht Theo het in het vertrouwelijk beraad met het cwv-bestuur, dat er beduusd van was, maar zeker bereid om het plan aan de leden voor te leggen. Expansie mocht, was immers ooit in een algemene ledenvergadering bepaald, mits de nieuwe aanschaf paste in het progressieve karakter van het bedrijf en niet bedreigend was voor een van de bestaande bladen.

Natuurlijk zou eerst de commissie Zakendoen ernaar moeten kijken...

‘De commissie Zakendoen is niet aan de orde,’ stelde Theo nadrukkelijk vast. Nijgh & Van Ditmar was een beursgenoteerd bedrijf, alle gegevens over mogelijke overname waren beursgevoelige informatie en moesten dus strikt geheim blijven. Theo wist dat dit een groot struikelblok zou kunnen worden en trok zijn meest geruststellende gezicht.

Hij legde uit dat er vanwege de financiële situatie van Nijgh & Van Ditmar dringend geld beschikbaar gesteld moest worden. Dat kon zonder enig risico via een lening, waartegenover dan een optie op de aandelen zou staan. Die geldinjectie gaf Nijgh wat lucht en daarna zou er meer tijd zijn om te bekijken of deze overname voor de Weekbladpers wenselijk was. Ook de Raad van Commissarissen moest zich nog breed oriënteren op de overname, verzekerde hij het schrikachtige bestuur, en zo’n lening gaf daar tijd voor. Risico zat er niet aan vast, want als de lening niet per 31 december 1983 kon worden terugbetaald zouden de aandelen aan de Weekbladpers toekomen. De bestuursleden keken elkaar aan. Hier werd eigenlijk een beslissing van hen verwacht die ze niet konden nemen, want het was denkbaar dat als het

misliep met de lening, de Weekbladpers zou eindigen met de aandelen van Nijgh & Van Ditmar zonder dat de leden zich ooit hadden uitgesproken. En zagen ze zelf wel iets in het bedrijf?

Toen bleek dat Theo al wat voorbereidende allianties had gevormd. Hoewel Rinus Ferdinandusse nooit veel zag in het arbeiderszelfbestuur vond hij toch dat er minstens één VN-redacteur in het cwv-bestuur moest zitten. Hij zorgde er dan ook altijd voor dat iemand van de redactie zich kandidaat stelde. Hugo Anderman zat al een tijdlang in het bestuur, maar had als jonge researchjournalist weinig status. De echte redacteur van dienst in het cwv-bestuur was in deze periode Feike Salverda, iemand die graag stof deed opwaaien en zichzelf zag als een scherp kenner van politiek en economie. Het was hem al lang duidelijk geworden dat Theo, Rinus en hij in deze constellatie de enigen waren die begrepen hoe belangrijk deze aankoop voor de Weekbladpers was. Nijgh & Van Ditmar zou binnengehaald worden als melkkoe, had Theo hem en Rinus verzekerd, en alle inkomsten zouden direct naar Vrij Nederland vloeien. Zo konden de financiële problemen opgelost worden die ontstonden nu de oplaag steeds verder terugliep.

Theo kon het overtuigend brengen en Rinus en Feike wilden hem graag geloven. Feike nam het op zich de andere bestuursleden te overtuigen en trok stevig van leer tijdens de besprekingen van bestuur en directie. Theo hoefde alleen maar te knikken. Toen ook Hugo Anderman zich achter het plan schaarde was het pleit snel beslecht.

Na een discussie van een paar uur ging het bestuur akkoord en leverde daarna enigszins overrompeld de stukken weer in die Theo hun uitgereikt had. Er volgden nog enkele vertrouwelijke vergaderingen, maar bij de Weekbladpers viel niets echt geheim te houden. De wandelgangen gonsden en enkele cwv-leden riepen een ledenvergadering bijeen.

Het werd een moeizame bijeenkomst. Er lag maar één vraag op tafel: Wat is er waar van de geruchten dat er al geld betaald is voor de overname van een groot bedrijf?

‘Er zijn onderhandelingen,’ zei voorzitter Jan Mester voorzichtig en terwijl hij naar Theo keek, ‘met de NV Nijgh & Van Ditmar. Over een overname. Dat is alles wat ik mag zeggen.’

Theo schudde het hoofd.

Jan was een vriendelijke maar wat besluiteloze advertentieverkoper, die zich op een onbewaakt moment had aangemeld voor het voorzitterschap. Daar had hij nu grote spijt van.

‘Kunnen we ervan uitgaan dat het bestuur geen besluiten neemt die eigenlijk door de ledenvergadering genomen moeten worden?’ vroeg Bouke, een van de verontruste leden die de vergadering bijeengeroepen had.

‘Mmm,’ zei Jan Mester, ‘er is wel iets besloten, maar dat is van voorlopige aard. Misschien kan Theo daar iets over zeggen?’

‘Ik zit hier eigenlijk als lid,’ zei Theo, ‘de directie was niet uitgenodigd.’ Hij had formeel gelijk, een ledenvergadering was een vergadering voor de leden. De directie kon het woord krijgen, maar dat gold eigenlijk alleen als er een directievoorstel ter stemming lag.

‘Doe niet zo moeilijk, Theo,’ riep iemand vanuit de achterhoede.

‘Oké dan. Oké. Ik kan medelen dat er geen enkel besluit is gevraagd of genomen voor wat betreft de overname van Nijgh & Van Ditmar.’

‘Maar Jan Mester zegt net...’

‘Jan praat voor zijn beurt. Maar goed dan, gezien de preciaire situatie van de NV was het nodig om een bankgarantie af te geven, zodat het bedrijf niet belegerd wordt door schuldeisers. En tegenover die garantie staat een optie op de aandelen van de NV Dat is alles.’

Er barstte enig tumult los na deze mededeling. Had het bestuur niet schromelijk zijn mandaat overschreden door akkoord te gaan met zo’n geldlening?

Hans zat erbij en ergerde zich eraan dat het bestuur niet creatief genoeg was geweest om in deze situatie voor zichzelf wat ruimte te scheppen. Ook Theo had kennelijk niets bedacht. Strikt genomen was dat ook niet zijn rol, maar het was uiteindelijk zijn plan dat het bestuur in moeilijkheden bracht. En iemand die altijd zo hoog opgaf over zijn slimmigheid had toch wel iets kunnen bedenken?

Uiteindelijk kwam hij zelf voor de dag met de motie die hij de vorige avond al had bedacht, wetend wat het probleem zou worden. Hij had er de hele avond aan gesleuteld en was tevreden over de inhoud maar niet over de stijl. Zo juridisch compact schreef hij liever niet, maar hier telde vooral de inhoud, en die moest heel precies zijn. De motie luidde:

Bij directievoorstellen die direct of indirect vergaande consequenties kunnen hebben voor de financiële situatie van de Weekbladpers, de organisatie van het bedrijf, de werkgelegenheid, de structuur of reikwijdte van de medezeggenschap, wordt van het cwv-bestuur verwacht dat het de cwv-leden in een zo vroeg mogelijk stadium in de besluitvorming betreft.

Er kunnen zich situaties voordoen waarbij vertrouwelijk overleg nodig is. Het cwv-bestuur heeft het recht om te beslissen aan dergelijk vertrouwelijk overleg deel te nemen en directievoorstellen te fatteren.

Daarbij geldt echter het volgende:

- a. er mogen geen onherroepbare besluiten genomen worden, de mogelijkheid moet blijven bestaan dat als gevolg van een cwv-ledenvergaderingsbesluit de oorspronkelijke situatie binnen enkele maanden (in elk geval minder dan een jaar) hersteld wordt.
- b. het cwv-bestuur maakt zodra dat mogelijk is aan de leden de achtergronden bekend van het besluit om deel te nemen aan vertrouwelijk overleg en geeft de cwv-leden gelegenheid om dat besluit te fatteren of te veroordelen.

In de eerste alinea had hij aangegeven wat de gangbare spelregel was, maar het ging natuurlijk om het vervolg, waarin vastgesteld werd dat het bestuur van die regel kon afwijken en welke voorwaarden dan golden.

Het bleek de goede tekst op het goede moment. Het bestuur was dankbaar voor deze legalisering van de weg die ze betreden hadden en de leden waren blij dat zo een conflict vermeden werd. Alleen Theo haalde zijn schouders op en liet weten dat naar zijn idee de bestaande regels duidelijk genoeg waren. Niemand bracht het op om te vragen welke regels Theo bedoelde en de motie werd met algemene stemmen aangenomen.

Drukke tijden braken aan voor het bestuur, bijna wekelijks werd vergaderd. En hoewel in de loop van de tijd in de wandelgangen vrij veel bekend raakte over Nijgh & Van Ditmar en de problemen waarin het bedrijf verkeerde, lekte er niets uit naar de pers. Al vaker in het verleden, zoals bij het vertrek van Koger en Rijk, was gebleken dat het bedrijf potdicht was. Als de leden vonden dat iets vertrouwelijk moest blijven dan bleef het dat ook. Binnen de muren gonsde het intussen wel van de geruchten en er werd al

stevig gediscussieerd over de zin en onzin van deze expansie.

Een tijdschriftenuitgeverij zoals de Weekbladpers was eigenlijk zowel fabriek als verkooporganisatie en het aantal verschillende beroepen binnen de organisatie was groot: journalisten, eindredacteuren, correctoren, opmakers, plakkers, productiebegeleiders, zetterijtypisten, advertentieverkopers in binnen- en buitendienst, advertentie-orderadministrateurs, verkoopvoorbereiders, bladpromotoren, automatiseringsexperts, marktonderzoekers. En dan nog de functies die in elk bedrijf voorkwamen: personeelszaken, interne dienst, boekhouding. Al die afdelingen drukten nu op de omzet van maar enkele titels en daardoor waren de overheadkosten van het bedrijf hoog. Een paar bladen erbij zou die afdelingen veel beter betaalbaar maken en ook kunnen zorgen voor kwalitatieve verbetering van de dienstverlening. Vanwege die logica was tot nu toe het expansiedenken vooral gegaan over nieuwe bladen, maar met de overname van Nijgh & Van Ditmar ging Theo een heel andere kant op: diversificatie en portfoliodenken waren zijn nieuwe toverwoorden. Hoe meer poten onder de tafel, hoe steviger de tafel. Theo riep het de laatste tijd geregeld en repte niet meer over nieuwe bladen.

Het viel Hans tegen dat hij zo makkelijk meeding in de economische modetrends. In de stafvergadering was Theo openhartiger dan in cww-vergaderingen, maar wat nu precies het nut zou zijn van de overname van Nijgh had hij ook daar niet duidelijk kunnen maken. Eerst bracht hij het als een goede belegging, want met een winst van zeven ton per jaar was het bedrijf rendabeler dan de 5% die de Weekbladpers nu per jaar aan rente van het uitstaande kapitaal ontving. Maar dat klonk toch wat mager, merkte hij toen enkele stafleden hem attendeerden op de risico's. De overname van Nijgh & Van Ditmar betekende een versterking van de boekenuitgeverijen, was het volgende argument dat hij uitprobeerde. De twee uitgeverijen die nu in Singel 262 verenigd waren, Arbeiderspers en Querido, waren samen te klein om bijvoorbeeld een goed vertegenwoordigersapparaat te bekostigen. Met de nieuwe aankoop erbij zou de schaalgrootte net voldoende zijn, betoogde hij.

Maar de literaire boekenuitgeverij van Nijgh was klein en ook nog eens in Den Haag gevestigd. En moest je voor zo'n versterking van Singel 262 dan al

die andere bedrijven ook kopen? Dat sloeg toch nergens op? In afwachting van het definitieve voorstel schreef Hans een waarschuwend stuk voor de stafvergadering van eind december, waarin hij wees op de gevaren en nadelen van diversificatie.

De Weekbladpers had 11 miljoen gulden beschikbaar voor overnames. Als je die in meer bladen stak zou dat voor de structuur van het bedrijf weinig consequenties hebben, en dan alleen maar positieve, want de bestaande dienstverleningsafdelingen werden betaalbaarder en leverden zo extra winst op. Maar als je de 11 miljoen stak in ondernemingen op totaal andere terreinen maakte dat het bedrijf ingewikkelder en moeilijker beheersbaar. De gekochte bedrijven zouden ongetwijfeld ook middelen willen hebben om uit te breiden en dat geld was er dan niet meer. Ten slotte zou ook de bladenuitgeverij zonder geld zitten als het tijdstip gekomen was voor eigen expansie met nieuwe bladen, want het spaargeld was dan op. Het was een vast principe van hem om bij kritiek altijd zelf een alternatief te bedenken en met enige trots opperde hij een plan voor de ultieme diversificatie: beleggen in aandelen. Het geld van de Weekbladpers was nu in obligaties en ander schuldpapier vastgezet tegen rente. Maar je kon natuurlijk ook het geld of een deel ervan steken in beleggingsfondsen of rechtstreeks aandelen nemen in een interessant bedrijf. Dan diversifieerde je zonder allerlei organisatorische consequenties, het gaf een goed rendement en je kon het geld direct weer vrijmaken als je het voor de bladenuitgeverij nodig had.

In de stafvergadering had Theo niet op het stuk van Hans gereageerd onder het motto dat deze discussie beter later kon plaatsvinden als hij echt duidelijk kon zijn over de overnameplannen. Maar toen het voorstel tot overname van de NV Nijgh & Van Ditmar er was en aan de staf werd voorgelegd, was er geen tijd meer om in algemene zin te discussiëren over de meest wenselijke richting van de expansie. Theo was behendig in deze dingen en Hans drong niet aan.

Op donderdag 5 januari 1984 zou de algemene ledenvergadering zich uitspreken over het plan. Het was donker en koud toen Hans op zijn

damesfiets stapte en zichzelf naar kantoor liet zeulen door zijn trappende voeten. Goed dat je bij fietsen kon zitten.

Tachtig leden hadden zich verzameld in de vergaderzaal en kregen een uur de tijd om zich te verdiepen in het overnamevoorstel, dat ter plekke werd uitgedeeld. Herman Menco en oud-Kluwer-directeur Rienk Visser waren namens de commissarissen komen opdagen. De cwv'ers zaten en stonden en bladerden het stuk door dat zij aan het eind van de bijeenkomst weer moesten inleveren. Er klonk geroezemoes alom. Wat wordt hier bedoeld? Begrijp jij dat? De tekst was niet eenvoudig en de getallen telden meer nullen dan men gewend was. Na een uur opende Jan Mester de vergadering. Beseffend dat hij in het tumult van een grote vergadering ten onder zou gaan volstond hij ermee de bijeenkomst te openen en droeg vervolgens de leiding over aan Hugo Anderman. De discussie kon beginnen. Hans wist dat hij in zo'n groot gezelschap meteen iets moest zeggen, anders zou het steeds meer zenuwen kosten en wie weet een hyperventilatieaanval triggeren. Het begin van zijn betoog hoorde hij vervolgens zelf niet, zoveel inspanning kostte het om de woorden te bedenken en uit te spreken.

‘Dan is die 11 miljoen wel snel op,’ hoorde hij zichzelf eindigen, ‘en er is geen weg meer terug. Als er dan gediversifieerd moet worden, waarom dan niet de 11 miljoen gewoon belegd in aandelen van andere bedrijven? Je hebt een beter rendement dan de bankrente, je hoeft geen organisatorische uitbreidingen te maken en je kan het geld weer vrijmaken zodra je het nodig hebt voor nieuwe bladen. Optimale diversificatie met minimale middelen, de lusten zonder de lasten, wat wil je nog meer? Het enige wat je nodig hebt is een kundige beursadviseur.’

Een goed weerwoord hierop had Theo niet, maar wel een reactie die goed viel bij het publiek: een wegwerpend gebaar. ‘Ja, hoor eens hier, dat is toch geen ondernemen, gewoon aandeeltjes op de beurs kopen! Dat heeft toch niets te maken met ondernemerschap?’

Hij kreeg er de leden mee op zijn hand, Hans voelde hun trots groeien: wij zijn geen kinderachtige beleggers, wij doen zaken. Wij zijn big business!

Met tegenzin ging hij verder. Zijn stem zat vandaag wel goed, maar het onderwerp was te moeilijk. Hij probeerde in een paar zinnen uit te leggen wat overheadkosten waren en waarom die beter uitgesmeerd konden worden over

meer bladen dan de Weekbladpers nu had.

‘Dan kunnen de dienstverlenende afdelingen zichzelf via meer bladen terugverdienen en wordt de overhead lager,’ sloot hij af en hij zag tachtig hoofden niet-begrijpend naar hem kijken.

Theo’s plan was veel eenvoudiger: je koopt voor 7 miljoen een bedrijf dat 1 miljoen winst per jaar maakt. En die winst steek je in je eigen bedrijf. Hebbes! Dat kon iedereen vatten. De winst van Nijgh, eerst geraamd op 7 ton, was opgehoogd tot 1 miljoen, merkte hij. En Theo had eindelijk het goede argument gevonden om de cwv-leden over de streep te krijgen: Nijgh was een melkkoe!

‘We moeten geen patatkramen kopen en denken dat je de winst die daaruit komt kan gebruiken voor onze bladenuitgeverij,’ probeerde hij nog in gewone mensentaal, ‘elk bedrijf heeft z’n winst weer nodig voor eigen expansie. Je moet niet denken dat wij kunnen leven van de winst van Nijgh, nu het slechter gaat met onze bladen. De beste opzet is dat je de bladenuitgeverij rendabel maakt. En dat kan alleen als we meer bladen hebben dan nu.’ Even viel er een stilte, alle hoofden draaiden zich naar Theo voor het antwoord. Theo schudde meewarig het hoofd.

‘Ja,’ zei hij, ‘maar Hans weet best dat het starten van nieuwe bladen veel te duur is.’ Dat had Hans nog niet eerder uit zijn mond gehoord.

‘Nee, dat is nieuw voor mij,’ reageerde hij. ‘Waarom hebben we dan al twee jaar een expansiecommissie die allerlei bladideeën probeert uit te werken? Als het te duur is hadden we onze tijd beter aan iets anders kunnen besteden.’

‘Maar heeft die commissie dan al een blad bedacht dat haalbaar is?’ verlegde Theo de discussie.

‘Nee, nog niet,’ gaf Hans toe.

Een triomfantelijk gebaar van Theo beëindigde het onderwerp.

‘Wij hebben een uurtje de tijd gehad om de stukken te lezen,’ nam Bouke het woord, ‘en dat is natuurlijk heel weinig. De leden rekenen erop dat het bestuur dan namens hen kritisch is, maar ik krijg de indruk dat uit die hoek geen kanttekeningen bij dit voorstel worden gemaakt.’

Dat was bestuurslid Feike Salverda’s eer te na. Als politiek journalist van Vrij Nederland kon hij best cijfers lezen, liet hij weten, en Theo had alle

vragen en kritiek van het bestuur beantwoord. De opmerkingen van Bouke waren onzakelijk.

‘De kwestie is simpel,’ zei Feike met alle overtuigingskracht die hij had, ‘Vrij Nederland heeft geld nodig en Nijgh & Van Ditmar maakt winst. Dat kunnen we goed gebruiken!’

‘Ja, maar die winst heeft een bedrijf altijd zelf nodig voor z’n groei,’ wierp Hans opnieuw tegen, ‘je moet niet denken dat je een geldstroom genereert als je zo’n bedrijf koopt.’

Het bleek dat Theo hier andere uitspraken over gedaan had tegenover het bestuur. Natuurlijk, de eerste twee jaar zou er geen geld uit Nijgh komen, maar daarna toch absoluut wel. Behendig nuanceerde Theo zijn uitspraak: ‘Ik heb gezegd, alle winsten gaan naar de algemene reserves, dus ook die van Nijgh & Van Ditmar. En uit de algemene reserves worden de tekorten betaald. Dus ook die van Vrij Nederland. We zijn dat trouwens statutair verplicht, bij mijn weten. Was dat niet het primaat van Vrij Nederland?’

Hij keek Hans triomfantelijk aan.

‘Ja, maar we hebben vastgesteld dat Vrij Nederland alleen in uiterste nood een beroep daarop mag doen,’ wierp Hans tegen, ‘het mag geen gewoonte worden dat Vrij Nederland op de zak van een ander leeft.’ Maar hij voelde aan de houding van de zaal dat men niet meer luisterde.

Het licht ging uit en direct daarna weer aan. De vergaderzaal had een centrale lichtknop naast de deur. Daar stond Rinus Ferdinandusse met een olijke lach op zijn gezicht. Had hij echt per ongeluk tegen de lichtknop geleund?

‘Ik geloof er wel in,’ zei hij met zachte maar besliste stem, ‘ik heb wel vertrouwen in de cijfers. Ik denk dat het een goed idee is.’

Dat was een beslissende bijdrage, want Rinus had veel gezag.

Hans bracht nog voor de volledigheid van de discussie naar voren dat de medezeggenschap heel wat moeilijker zou worden als er een paar anderssoortige bedrijven bij zouden komen. Nu was het voor cwv-leden vaak al moeilijk om te begrijpen waar sommige voorstellen over gingen, maar omdat ze de eigen tijdschriften en de eigen werkomgeving betroffen lukte het altijd wel. Maar in de toekomst zou men ook voorstellen moeten beoordelen die over Nijgh gingen. En het enige wat men dan kon doen was erop

vertrouwen dat de directie het allemaal nog wel snapte.

Men knikte, maar de race was gelopen. Het voorstel werd aangenomen met 58 tegen 23 stemmen en het viel Hans mee dat er met hem nog 22 andere tegenstemmers waren.

Hij feliciteerde Theo met zijn overwinning en dronk aan het eind van de dag een pilsje met hem in het café. Het was een goede gewoonte bij de Weekbladpers dat na een stemming de tegenstanders elkaar een rondje gaven, en uiteraard diende een democratisch genomen besluit altijd loyaal uitgevoerd te worden.

‘Gefeliciteerd,’ zei Hans, ‘het volk heeft gesproken.’

‘En niet naar jou geluisterd,’ zei Theo.

‘Jawel, er is wel geluisterd, neem ik aan. Maar ze hebben een andere keus gemaakt,’ zei Hans. ‘Het is niet anders. Ik heb m’n best gedaan.’

Theo draaide zijn bovenlichaam naar hem toe en keek hem niet-begrijpend aan.

‘Het kan je echt niet schelen?’

‘Natuurlijk vind ik het jammer. En ik denk dat dit het begin is van het einde van ons arbeiderszelfbestuur. Maar jij kijkt daar anders tegenaan en jouw standpunt heeft gewonnen. Gefeliciteerd dus. Alleen jammer dat...’

Hij liet de zin onafgemaakt. Het had geen nut om na te kaarten.

‘Alleen jammer dat?’ vroeg Theo.

‘Oké, als je het echt wilt weten, ik vind het jammer dat de echte pro’s en contra’s niet op tafel zijn gekomen. Je hebt het plan goed verkocht, maar met de verkeerde argumenten. Je zegt dat Nijgh gekocht moet worden om de boekenuitgeverijen te versterken en de winst naar Vrij Nederland te laten vloeien. Dat is allebei onzin, maar men slikt het. En mijn argumenten gooi je met een paar discussietrucjes weg. Waarom kom je niet met de billen bloot en zeg je wat de echte redenen zijn? Of zijn die er niet en gaat het alleen om jouw behoefte wat meer te doen te hebben?’

Theo reageerde niet direct en toen hij sprak ging het over iets anders. ‘Kijk,’ zei hij, ‘als ik een plan indien ben ik zelf al klaar met alle overwegingen. Ik heb gemerkt, als je als directeur zelf twijfelt krijg je een plan er nooit door. Je twijfelt zelf, zeggen de mensen dan, waarom zouden we daar ja tegen zeggen? Dus verkoop ik zo’n plan met de beste argumenten die

ik kan bedenken.’

‘Is er echt ooit een plan tegengehouden omdat jij liet weten zelf wat twijfels te hebben?’ vroeg Hans, ‘dat is toch nooit gebeurd?’

‘Vaker dan jij denkt,’ zei Theo. ‘Maar ik laat het nooit zover komen,’ voegde hij er snel aan toe, om te voorkomen dat Hans naar voorbeelden zou vragen.

‘Maar vanwaar die behoefte om een plan erdoor te drukken?’ vroeg Hans, ‘de essentie van onze democratie is juist dat mensen zelf de verantwoordelijkheid willen dragen voor de toekomst van het bedrijf. Je legt uit wat jou het beste lijkt, met de pro’s en contra’s erbij. En dan laat je hen beslissen. Zo hoort dat.’

‘Maar dat zie je verkeerd. Mensen willen helemaal niet wikken en wegen. Mensen willen zekerheid. Kijk maar naar wat er vanochtend gebeurde. Jij gooit twijfels op over het plan en daarna kijken ze naar mij om ze zekerheid te geven. Daar ben ik voor ingehuurd. Ik moet het bedrijf ergens heen leiden. En daar hoort geen twijfel bij.’

‘Ik heb nooit moeite met twijfel,’ zei Hans, ‘ik twijfel voortdurend.’

‘Daarom ben jij staflid en ik directeur,’ zei Theo.

‘Toch,’ zei Hans, ‘denk ik dat jij als directeur serieus had moeten ingaan op bijvoorbeeld de vraag wat dit alles zal betekenen voor de toekomst van de democratie in het bedrijf. Hoe moeten we dat gaan doen als er ineens drie nieuwe bedrijven bij komen? Met zo’n honderd man personeel? Daar kan je toch niet omheen?’

Een kleine glimlach speelde om Theo’s mond.

‘Daar ga ik niet over,’ zei hij, ‘dat is een zaak van de cww.’

Het was rustig in het café. Theo viel stil en Hans had ook weinig meer te zeggen. Hij keek nu wel met andere ogen naar Theo. Tot nu toe had deze steeds laten weten het een eer en genoegen te vinden als directeur te mogen werken in dit democratische experiment. Maar zoals hij nu handelde was daarmee in strijd.

Als Theo echt trots was op zijn bedrijf, dan had hij de overname van Nijgh moeten zien als een uitdaging: hoe krijg ik ondanks al die benodigde geheimhouding toch een goed democratisch besluit. Als directeur van de Weekbladpers was het zijn taak helder uit te leggen waar het om ging en wat

de pro's en contra's waren, zodat de cwv-leden over de toekomst van hun eigen bedrijf konden beslissen. Maar hij had de situatie vooral gebruikt om soepel en met een minimum aan discussie zijn zin te krijgen, had demagogische argumenten gebruikt en zelfs Rinus tactisch ingezet. De cwv-leden kregen een uurtje gelegenheid een ingewikkeld overnamevoorstel te bekijken en moesten eventuele nadelen en risico's maar zelf bedenken: noch de directie noch het bestuur voelde zich geroepen om die te noemen.

Het bestuur had zich aan het slot van de vergadering halfbeschaamd verontschuldigd: de omstandigheden hadden hen tot deze aanpak gedwongen, het zou nooit meer zo gebeuren, ze waren gevangen van de geheimhoudingsplicht die hun was opgelegd. Maar niemand had ook maar een schim van een idee hoe je zo iets in de toekomst anders kon doen. Een sterke indruk maakte het niet. Hans bedacht somber dat vermoedelijk nu Theo's ware aard boven was gekomen. Niemand wist beter dan Theo dat democratische besluitvorming alleen mogelijk was bij een simpele organisatie, niet bij een miniconcern van ruim driehonderd man, verdeeld over liefst vijf bedrijven. Maar desondanks had hij de cwv-leden op sleeptouw genomen in de door hem gewenste richting en gewoon zijn zin doorgedrukt. Hij was vermoedelijk eigenlijk een traditionele directeur. Van heel goede kwaliteit, slim en dynamisch en met een enorme hoeveelheid informatie in dat geweldige geheugen. Altijd goedgehumeurd ook. Maar niet origineel en creatief genoeg om een nieuw soort directeur te worden in een nieuw soort bedrijf. En ook wel erg modieus in zijn strategie. Nu was diversificatie in de mode en ging Theo diversifiëren, over een paar jaar zou iedereen weer gaan zoeken naar de core business. En dat gelul van 'stilstand is achteruitgang, groei is noodzakelijk', waarmee iedereen in het bedrijfsleven elkaar al jaren napraatte. Ach, ach...

Theo was hem tegengevallen, en dat stemde weemoedig.

'Waar eindigt het?' vroeg hij toen de barman 'laatste ronde' had geroepen en ze hun twee slotpilsjes hadden besteld.

'Wat bedoel je?' Theo's stem begon wat dubbel te klinken.

'Als een bedrijf moet blijven groeien omdat stilstand de dood in de pot is, waar eindigt het dan? Is er uiteindelijk één bedrijf dat de hele wereld bezit? Is de commerciële expansie ooit tot in haar laatste consequenties

doorgerekend?’

Theo keek hem aan en lachte. ‘Het is ook onzin, natuurlijk,’ zei hij.

Ze eindigden in het nachtcafé van de Halvemaansteeg, waar Hans een keer met groot ponteneur was binnengelopen en sindsdien door de barman als vaste stamgast werd toegeknikt als hij weer eens langskwam met Theo in zijn kielzog. Om drie uur fietste Hans met Theo achterop naar Amsterdam-Zuid. Zoals ook bij vorige gelegenheden had hij moeite met de bruggen over de grachten en was dankbaar dat Theo dan telkens van de bagagedrager af sprong, zelf de brug op holde en op het hoogste punt weer achterop sprong zodat ze met extra vaart naar beneden suisden. In de Valeriusstraat staken ze nog even de hand naar elkaar op voordat Theo de sleutel in zijn voordeur stak. Hans was even later thuis. Het benedenhuis was donker maar boven zat Maja in bed bij een leeslampje Vrij Nederland te lezen.

‘Goed gegaan vandaag?’ vroeg ze terwijl hij zijn pyjama zocht.

‘Ja hoor.’

Er veranderde door de overname van Nijgh & Van Ditmar in eerste instantie niet heel veel. Eind februari 1984 werd een nieuw cww-bestuur gekozen en voorzitter Jan Stoof had in het eerste overleg met de ondernemingsraad van Nijgh laten weten dat alle toekomstige winst van het bedrijf naar de tijdschriften zou vloeien. Hij was buitenlandredacteur van Vrij Nederland en verwoordde de ideeën die de VN-redacteuren hadden opgedaan uit de cww-discussie met Theo. Maar die vielen niet goed bij de Nijgh-werknemers. Om de schade van dat eerste contact te herstellen organiseerde Theo inderhaast een kennismakingsborrel in een grote kale zaal van Hotel Krasnapolsky. Aan de ene kant van de ruimte stonden de directie en de stafleden van Nijgh & Van Ditmar, keurig gekleed en met een glas wijn in de hand; aan de andere kant een deel van het Weekbladperspersoneel, in hun daagse kleding met een glas bier. Het bandje van Hubert Knulder van de interne dienst speelde stevige rockmuziek. Theo liep tussen de beide groepen heen en weer, zijn lach klonk wat krampachtig.

‘Doe me een plezier en ga mee eten met de Nijgh-directie, zometeen,’

vroeg hij Hans, die aan een tafeltje bij de band zat en zich afvroeg hoe snel je gehoorschade opliep, zo dicht bij elektrische gitaren. Maar hij keek graag naar dansende mensen.

‘Nee, sorry, Theo. Als het even kan eet ik liever niet met relaties.’

Het schoot zijn mond uit voordat hij het wist. Theo keek hem niet-begrijpend aan en vertrok weer naar de stille Nijgh-groep in de verte. Hij zou wel denken dat Hans weigerde omdat hij tegen de overname was en even dacht Hans erover Theo toch achterna te gaan. Maar hij had nu eenmaal echt een hekel aan zakenlunches en -diners. In zijn Inter/View-tijd had hij bijna dagelijks moeten eten met klanten en eenmaal bij de Weekbladpers had hij zich voorgenomen dat nooit meer te doen. Hij zou het Theo bij gelegenheid nog wel eens uitleggen.

Hugo Anderman kwam voorbij en dat bracht Hans op een idee. Hugo was na zijn tweede zittingsperiode in het cww-bestuur nu afgetreden en had tegelijk zijn baan als researchjournalist bij Vrij Nederland verruild voor de functie van directieassistent, assistent van Theo. Alom werd dit gezien als een beloning voor zijn hulp bij het binnenhalen van Nijgh en als een eerste stap omhoog. Hugo was een intelligente jongen, hij zou het ver brengen, dacht ook Hans.

‘Hugo,’ riep Hans hem toe en hij kwam dichterbij, ‘Theo zoekt iemand van de Weekbladpers die mee wil om te eten met de mensen van Nijgh. Ik denk dat jij dat moet doen.’

Hugo trok een vies gezicht. ‘Moet dat?’ vroeg hij.

‘Ja, ik denk wel dat het goed is. Zeker in je nieuwe functie.’

Hugo haalde zijn schouders op en liep verder. Maar even later zag Hans hem toch bij Theo staan en toen na een uur de top van Nijgh met Theo de zaal verliet liep Hugo in de achterhoede mee. Hans voelde zich wat minder schuldig nu hij gezorgd had voor een vervanger.

‘Je moet mij helpen,’ zei Maya Elfering, die de dansvloer had verlaten, ‘ik word gek van die twee.’ Hans had met plezier naar haar zitten kijken, een blonde pocket venus, één meter vijftig en geboren voor de dans. Ze keek hem dringend aan en Hans wist wie ze bedoelde.

Theo en Rinus hadden vorig jaar samen een boekenuitgeverij opgericht. Vrij Nederland publiceert geregeld onthullende dossiers en het was een paar

keer voorgekomen dat het een goed idee leek om daar een boekje van te maken, maar geen uitgever was erin geïnteresseerd. Ook niet de Singel-uitgeverijen, die deel uitmaakten van de Weekbladpers. Niets lag dus meer voor de hand dan een eigen boekenuitgeverij te beginnen. Ook de naam lag voor de hand: Uitgeverij Raamgracht.

Die zou om uit de kosten te komen niet alleen Vrij Nederland-dossiers uitgeven, maar ook herdrukken maken van detectives en thrillers die niet meer in de boekhandel te krijgen waren. Maya was bladpromotor van Haagse Post en Opzij toen het plan opkwam, en was door Theo gevraagd de rol van uitgever op zich te nemen. Het bracht een salarisverhoging met zich mee en ze had een cursus gevolgd om zich in haar nieuwe vak goed te kunnen weren. Achter elkaar kwamen er titels uit die zo op het eerste en tweede gezicht weinig samenhang vertoonden, maar wel iets met Vrij Nederland of de linkse politiek te maken hadden. Een kookboek van Hugh Jans, een boek over het favoriete personage van 75 Nederlandse auteurs, de slaa-lezingenserie Brandende Kwesties, een boek met reportages van Gerard van Westerloo. En daarnaast een serie detectives in de Raamgracht Kaliber-reeks.

Maya had inmiddels ontdekt dat zij en haar uitgeverijtje het speeltje waren van Rinus en Theo. Het tweetal leefde zich uit: geen gedoe met schampere boekenuitgevers die een titel niet zagen zitten, ze konden gewoon aangeven wat er moest komen en Maya zorgde voor de uitvoering.

Alleen begon zij nu te merken dat de drukoplagen nogal hoog waren uitgevallen, want Theo was notoir optimistisch in zijn schattingen van de te verwachten verkoop. Hoe hoger de oplage hoe lager de drukprijs, had hij al snel ontdekt en dus liet hij grote aantallen drukken om de verkoopprijs laag te kunnen houden. Maar Maya wist niet hoe ze al die boeken kwijt moest raken en elke keer als ze erover begon werden haar bedenkingen weggewuifd door een overenthousiaste Theo. Bij Singel 262 keek men fijntjes glimlachend toe hoe hij in alle valkuilen liep die ervaren boekenuitgevers vermeden.

Rinus liet bescheiden weten dat hij het financiële deel van het project graag aan de directeur overliet en beperkte zich tot het aandragen van vele titels. Naarmate de tijd vorderde en het aantal flops steeg was Theo's interesse afgenomen, en nu hij zijn handen vol had aan de overname van Nijgh werd het stil bij Uitgeverij Raamgracht. Maya zag de bui hangen en

begon zich ongerust te maken over haar toekomst. Omdat Hans nu behalve marktonderzoeker ook hoofd van de lezerswerving was had ze hem al een paar keer gevraagd of hij zich in die rol niet wat meer zou kunnen bemoeien met Uitgeverij Raamgracht. Tenslotte waren de boeken ook bedoeld om te dienen als premie bij de abonnementenwerving of andere lezersgerichte activiteiten. Maar toen Hans zichzelf een keer bij een Raamgracht-vergadering had uitgenodigd merkte hij dat Theo geen prijs stelde op pottenkijkers, zeker niet nu het allemaal toch wat tegenviel. Hij hield zich daarna afzijdig, maar maakte alvast plannen om Maya weer als bladpromotor te kunnen gebruiken zodra de uitgeverij zou stoppen. Rob Dagids deed nu naast Vrij Nederland ook het novib-blad Onze Wereld en was eigenlijk iets te zwaar belast, Maya zou Onze Wereld kunnen overnemen als Raamgracht ophield te bestaan.

Theo had na de overname van Nijgh een overvolle agenda, maar gaf geen krimp.

Hans zag hem af en toe op vergaderingen en in het café en kreeg het gevoel dat Theo niet goed in zijn vel zat. Hij was drukker dan ooit en maakte voortdurend snuivende geluiden.

‘Er is iets mis met Theo,’ zei Rinus een keer in het café. ‘Hij werkt als een bezetene en drinkt als een gek. Kan jij er niet iets aan doen? Hij lijkt wel aan de coke. Dat rare gesnuif...’

Ze stonden op de planken vloer van De Engelbewaarder en keken naar Theo, die verderop een groepje VN-redacteuren bezighield. Geregeld klonk zijn knallende lach. Alsof hij voelde dat ze naar hem keken blikte hij achterom. Zijn gezicht versomberde. Hans had de laatste tijd al vaker gemerkt dat hij tegenwoordig dat effect op Theo had. Van hun goede verstandhouding was weinig meer over. In het begin vond Hans dat vreemd, totdat hij beseftte dat Theo een wraakactie van hem verwachtte. Hans had de discussie over het groter groeien van de Weekbladpers verloren en als dat Theo overkomen was, zou hij net zo lang gezocht en gepiekerd hebben totdat hij zijn zin alsnog had gekregen en het besluit teruggedraaid was.

Maar Hans was gewoon aan het werk gegaan en had na de cwv-besluitvorming niets ondernomen. In Theo's wereld was dat ondenkbaar, hij geloofde heilig in de slechtheid van de mens. Elke keer als hij Hans zag kreeg zijn blik iets wantrouwigs. Wanneer zou Hans zijn move maken?

'Ik heb niet het gevoel dat ik op het ogenblik de aangewezen persoon ben,' zei Hans, 'zeker niet na onze clash over de boekenbijlage.'

Rinus knikte, hij had ervan gehoord.

Bij de overname van Nijgh & Van Ditmar had Theo geleerd dat het arbeiderszelfbestuur na veel gesputter en kermen toch wel door de bocht ging als je de druk maar genoeg opvoerde. En zo had hij kans gezien in de or/cwv-vergadering een nieuw plan voor VN door te drukken: naast de krant en het kleurkatern zou er voortaan elke week een boekenbijlage komen. Het plan was zonder slag of stoot en met steun van de twee VN-redacteuren in het bestuur aanvaard, omdat het volgens Theo een kleine en logische uitbreiding was, nodig om wat extra inkomsten te krijgen. En dat het niet goed ging met Vrij Nederland hoefde hij toch niemand te vertellen?

Hans nam kennis van het plan toen het bij de stukken van de stafvergadering zat.

'Maar dat plan is vorige week al aangenomen,' zei Bouke, die de stafpapieren uit nieuwsgierigheid doornam, 'ik dacht dat jullie plannen altijd vooraf voorgelegd kregen?'

Hans was geschokt.

'Meen je dat nou? Heeft hij het door de cwv geijast? Nou ja, misschien was het ook een fluitje van een cent.'

Maar het lag anders, zag hij toen hij 's avonds thuis de stukken op zijn gemak bekeek.

Het was een vaste gewoonte bij de Weekbladpers dat de directie een plan aan de staf voorlegde alvorens het bij de medezeggenschapsorganen in te dienen. De meest bij het plan betrokken stafleden kenden de tekst en de cijfers natuurlijk al, maar soms kwam uit onverwachte hoek nog een 'heb je daaraan gedacht?'-reactie, dus iedereen was het erover eens: als laatste check een plan even door de staf halen was prima. Waarom was dat hier niet gebeurd?

Het was een slecht stuk, zag Hans al snel. Theo had in al zijn teksten de

neiging om toe te redeneren naar zijn tevoren beraamde conclusie en dat leidde vaak tot het aan elkaar knopen van zaken die eigenlijk niets met elkaar van doen hadden. Maar in dit stuk stonden redeneerfouten die een intelligent mens als Theo alleen opzettelijk zou maken.

Het werd een paar dagen later een pittige stafvergadering.

‘Ik zie dat de nieuwe boekenbijlage 2 miljoen per jaar kost aan productie- en verzendkosten,’ zei Hans, ‘en die kosten worden gedekt door extra lezers en advertenties. Mag ik vragen hoe je aan die extra 3000 lezers komt? Waar is die schatting op gebaseerd?’

‘O, dat is heel eenvoudig,’ zei Theo. Hij voelde zich op zijn gemak, het stuk was al door de cwv aangenomen en de productie van de boekenbijlage was al op gang gebracht. ‘Ik heb de extra verkoop van de maandelijkse boekenbijlage doorgetrokken tot een wekelijkse frequentie.’

Eén keer in de maand ging het kleurkatern geheel over boeken en in die week was de losse verkoop altijd een paar duizend hoger dan in andere weken. Hans wist dat. Maar zou een wekelijkse boekenbijlage datzelfde effect elke week laten zien?

‘Denk je nu echt dat die 3000 mensen die nu één keer per maand VN kopen vanwege de boekenbijlage dat voortaan elke week gaan doen?’ vroeg hij.

‘Ja, waarom niet?’ zei Theo tegen beter weten in. De staf keek zwijgend naar hem en hij keek terug.

‘Hoor eens,’ zei hij ten slotte, ‘er moet iets gebeuren, want de oplage van VN loopt steeds verder terug. Rinus stelde voor dat we wat meer aan de boeken gaan doen en dat leek me een goed idee. Méér verkoop. Kijk maar naar de zondagseditie van de New York Times. Ook met een boekenbijlage. En de kranten in ons land worden niet voor niets elk jaar dikker. De Volkskrant kan bij mij al nauwelijks meer door de brievenbus. Hoe dikker een blad hoe hoger de verkoop, dat is de les.’

‘Je zoekt de vlucht naar voren,’ knikte Hans, ‘ik begrijp dat. Maar als het niet lukt kan je geen stap terugdoen. Want je huidige lezers heb je dan extra verwend en als je die bijlage er weer af haalt krijg je opzeggingen. Je zit dus vermoedelijk vast aan die extra kosten van 2 miljoen per jaar.’

Theo haalde zijn schouders op en spreidde zijn handen. ‘Het is niet

anders.'

'Dan heb ik nog een vraag,' zei Koos Jongeling verontschuldigend, 'ik heb me rot gezocht in de cijfers, maar ik begrijp niet goed waar de extra 8 ton advertentieomzet vandaan moet komen.'

'O, die hebben we al,' zei Theo.

'Hoezo?'

'Nou, dat zijn de boekenadvertenties.'

'Ja, maar die staan in de krant. In de VN-krant.'

'Dat klopt. En in de berekeningen verhuizen ze naar de boekenbijlage. Misschien blijft een gedeelte van de boekenuitgevers liever in de krant adverteren, maar ik ga ervan uit dat alles naar de nieuwe bijlage gaat.'

Koos knikte twijfelend. Er klopte iets niet in die redenering, maar wat? Theo sloeg het voorstel al dicht toen Hans vroeg: 'Maar als de boekenadvertenties van de krant naar de bijlage verhuizen, dan ben je toch omzet uit de krant kwijt? Hoe vul je dat dan aan?'

'Ach, daar gaat vanzelf zuigkracht van uit,' zei Theo vaag.

'Hoe bedoel je? Dat lege advertentiepagina's vanzelf advertenties naar zich toe zuigen? Dat is toch onzin, Theo.'

Theo haalde zijn schouders op.

Langzaam begon iedereen te begrijpen wat Theo hier had uitgespookt. Het was sinds jaar en dag de gewoonte dat het cwv-bestuur de notulen van de stafvergadering kreeg, zodat de leden konden zien welke adviezen de directie ontving over voorgenomen plannen.

Als Theo het plan van de boekenbijlage aan de staf had voorgelegd voordat hij het in de cwv-vergadering bracht zou ongetwijfeld gebleken zijn dat het financieel slecht onderbouwd was. En als de bestuursleden dat hadden gelezen in de stafnotulen zou Theo het plan er niet of in elk geval veel moeilijker doorheen hebben kunnen jassen. Dus had hij ervoor gekozen de volgorde om te draaien.

'Dit verdient niet de schoonheidsprijs,' zei Hans. Hij bedoelde het ironisch.

'Je haalt me de woorden uit de mond,' zei Theo.

De staf haalde de schouders op en ging over naar het volgende agendapunt.

Toen de boekenbijlage verscheen bracht deze nieuwste toevoeging aan Vrij Nederland de losseverkoopcijfers inderdaad omhoog, maar al snel verdween dat effect. De cijfers vielen terug naar het eerdere niveau, met één verschil: de maandelijkse extra verkoop als het kleurkatern een boekenspecial was ontbrak nu. Als geheel zakte het verkoopresultaat dus. De boekenadvertenties verhuisden inderdaad voor een groot deel van de krant naar de bijlage, maar de advertentiepagina's in de krant bleven leeg. Al met al kostte het plan VN twee miljoen gulden extra, zonder dat daar inkomsten tegenover stonden.

‘We moesten iets doen,’ verklaarde Theo als men hem ernaar vroeg, ‘en wie weet heeft het toch gewerkt. Als we het niet gedaan hadden zou de losse verkoop misschien een paar duizend gedaald zijn. Toch?’ Hij snoof agressief.

Hans vond dat Theo gelijk had, als een blad achteruit kachelt moet je iets doen. Maar waarom dan zo'n raar plan indienen met een niet-realistische dekking? Waarom niet gewoon tegen het cwv-bestuur zeggen: We gaan een boekenbijlage uitbrengen en we weten niet of het wat zal opleveren, maar we moeten iets doen?

Hans wist inmiddels wat Theo daarop zou zeggen: ‘Als je met zo'n zwak verhaal komt krijg je het er nooit door. Dus dik ik het wat aan.’

De twee miljoen die de boekenbijlage extra kostte hing nu als een molensteen om Theo's nek. De bijlage weer afschaffen kon niet, dat zou een afgang zijn en vermoedelijk averechts werken. Hij beperkte de schade: hij liet het nietje uit de bijlage halen. Dat scheelde twee ton en gaf hem bij journalisten het aureool van een uitgever die behendig de kosten drukt: die Theo, die bespaart zelfs op een nietje!

‘We moeten iets aan de ptt doen, jongens,’ was een vast onderwerp van Theo. Het monopolie van Tante Pos was hem een doorn in het oog, want het ontnam elke mogelijkheid tot onderhandelen en druk zetten. Uitgeverijen kregen korting van de ptt op de frankeerkosten, maar de staffel die daarbij werd gebruikt was ondoorzichtig. Er gingen geruchten dat de VNu met zijn enorme aantal titels idioot hoge kortingen kreeg en dat ook de tv-gidsen met

hun grote oplagen in de watten werden gelegd. De Weekbladpers kreeg maar 10%.

De staking waarmee de ptt in 1983 enkele dagen werd lamgelegd was koren op Theo's molen. Zo'n monopolist was toch een ramp! Je kon als er gestaakt werd geen kant uit. Er was sinds enkele jaren wel een Stadspost in Amsterdam, maar dat was ook maar behelpen.

'Ik heb iets voor je,' kon Hans hem op een dag berichten. Hij had stukken ontvangen van Jan Ligthart, afkomstig uit de marktonderzoekwereld, die een plan had bedacht om krantenbezorgers ook te gebruiken als bezorgers van tijdschriften. Met een slimme computergestuurde bezorglijst zou elke krantenjongen langs de kortste weg geleid worden om zoveel mogelijk lectuur in zoveel mogelijk brievenbussen te proppen.

'Laat die man komen,' riep Theo over de telefoon en een paar weken later zaten ze met zijn drieën gezamenlijk te popelen. Jan Ligthart was de slanke, wat arrogante, zelfverzekerde wetenschapper die Theo graag had willen zijn als hij niet nog veel liever sportjournalist was geweest, en zijn plan klonk aantrekkelijk. Maar alles hing af van de vraag of de krantenwereld brood zag in het idee om hun bezorgers deze extra klus te geven. Het was al moeilijk genoeg voldoende scholieren en werklozen zo gek te krijgen dat ze voor een habbekrats door weer en wind fietsten met een stapel kranten. Maar goed, het afleveren van tijdschriften zou een extra financiële prikkel voor de bezorgers kunnen zijn en dat kwam dan ook ten goede aan de kranten.

Verwachtingsvol namen Hans en Theo afscheid van Jan. Hij liet daarna een paar keer weten nog steeds in gesprek te zijn met de krantenboys. Maar het plan kwam nooit van de grond.

Toch bleef het Theo's hoop dat hij ooit met de Perscombinatie of ndu een deal zou kunnen maken. Was de Weekbladpers maar niet zo verdomde klein! Intussen kon het geen kwaad een beetje aan te pappen met het postbedrijf.

Jan Lansinga regelde het contact. En zo begaf de hele staf zich aan het eind van een werkdag in 1984 naar het expeditieknooppunt in Utrecht voor een excursie. Ze keken hun ogen uit. Machines die postcodes lazen sorteerden in razend tempo de enveloppen. De brieven met adressen die door de machine niet gelezen konden worden zag je over een rolband naar een andere plek hobbelen, waar de postcodes op een computerscherm werden

ingetikt door vrouwen in stofjassen. Met brieven gevulde postzakken hingen aan haken en maakten op enkele meters hoogte een lange geheimzinnige tocht door de enorme hal om op een goed moment neer te vallen op een van de vele lopende banden die door elkaar heen hun vracht naar het goede laadperron vervoerden. Op weg naar de trein.

Het geheel oogde als de fabriek uit Modern Times van Chaplin. Alles liep computergestuurd én op rolletjes, en er was niets van te begrijpen.

Geïmponeerd namen ze even later plaats in een klein presentatiezaaltje. Ze moesten omhoog kijken, op het podium zaten enkele leidinggevende heren van de ptt. Er werd een film vertoond over de toekomst van de postbezorging, alles zou nog sneller en beter gaan dan nu. Vervolgens legde een van de hoge heren aan de hand van lichtbeelden de organisatie van het bedrijf uit.

Dan was er tijd voor vragen.

‘Ik wil het met u hebben over kortingen,’ riep Theo. Hij was automatisch op de voorste rij gaan zitten, directeur immers. En dat bleek niet verstandig want hij moest nu nog meer omhoog kijken dan de anderen.

‘Zeker,’ antwoordde de spreker, ‘stelt u uw vraag maar.’

‘Ik wil weten wat voor kortingen de ptt geeft aan de uitgeverijen van wie zij de tijdschriften bezorgen. Wij weten wel welke korting wijzelf krijgen, maar het is volstrekt onduidelijk waar die op gebaseerd is en wat anderen krijgen.’

‘Helaas kan ik u dat niet zeggen,’ antwoordde de spreker, ‘nog andere vragen?’

‘Hoho,’ riep Theo, ‘waarom kunt u dat niet zeggen?’

‘Dat is onze bedrijfspolicy. Wij maken onze kortingen niet openbaar. Zijn er nog andere vragen?’

Theo zweeg en de twee hoogste heren vertrokken. Eén regionaal manager bleef om de Weekbladpersgroep een bescheiden hapje en drankje aan te bieden in een kale kantooruimte. De rode wijn werd in een papieren bekertje geserveerd.

Op de lege maag viel de alcohol bij de groep slecht, maar Theo hield de moed erin en papte met de regiomanager aan. Luid gelach kwam uit hun hoek, Hans zag Theo zelfs een poging doen de lange ptt’er op de schouder te

slaan.

Hij stond naast Jan Lansinga, die peinzend toekeek.

‘Theo is met de verkeerde man bezig,’ zei Jan, ‘die regiomanager, daar heb je niets aan. Wie ertoe doet is hij.’ Hij knikte met zijn hoofd in de richting van een oudere man die in een hoekje van de ruimte stond te praten met Ben Mosselaar, Jans tweede man op de productieafdeling en in tegenstelling tot Jan een productieman van origine. Omdat hij bij een drukkerij gewerkt had en er voor het klantencontact altijd correct uit moest zien droeg hij uit gewoonte nu ook bij de Weekbladpers altijd een keurig pak. Hij viel ermee uit de toon, maar niemand maakte er ooit een opmerking over. En hier in het ambtelijk ptt-milieu kwam het goed van pas, hij was in een levendig gesprek verwickeld.

‘Ben praat met Kalewei,’ zei Jan, ‘die is al dertig jaar in dienst en doet het echte werk. Met hem regelen en ritselen we allerlei dingen. Gewoon op basis van goodwill, hij mag ons graag en wij respecteren hem.’

‘En krijg je van hem dan te horen wat anderen aan korting krijgen?’ vroeg Hans

‘Nee, dat weet hij vermoedelijk ook niet. Het gaat er meer om dat hij ons matst als we te laat zijn met het aanleveren. En soms is er een subsidietje beschikbaar voor bijvoorbeeld het bezorgen van een nieuw blad. Heel voorzichtig gaan ze wat commerciëler worden bij de ptt. Maar wat Theo wil, dat heeft geen zin om te proberen.’

Ze keken met z’n tweeën naar de steeds luidruchtiger wordende Theo.
Zou hij misschien wanhopig zijn?

Maar Theo was de laatste die dat ooit zou toegeven.

‘Ik heb het een en ander geregeld,’ liet hij de staf weten toen ze na een uur borrelen buiten stonden en naar hun auto’s liepen, ‘ik heb die Stadema in mijn zak.’

Maar de ptt-korting bleef hetzelfde.

Hans was even op de Raamgracht en ging langs de derde verdieping om een vers marktonderzoekrapportje af te geven. Het was woensdag, de dag waarop

Theo altijd in de loop van de ochtend als eerste niet-journalist Vrij Nederland in handen kreeg. Hij las het dan in een uurtje van cover tot cover en wie langskwam kon meegenieten van zijn negatieve oordeel. ‘Veel te lang, dat stuk over de Rotterdamse maffia.’ Net zomin als Rinus slaagde Theo er ooit in om iets goed te vinden in Vrij Nederland. Dat, en het feit dat zij in het openbaar toch altijd de kwaliteit van VN verdedigden schiep mogelijk een band tussen hen beiden. En het was waar, dankzij zijn encyclopedische kennis kon Theo geregeld een foutje aanwijzen dat de schrijver ontgaan was.

De deur naar zijn kamer stond meestal wijd open en uit de verte zag je Theo al zitten achter zijn grote lege bureau waarop alleen een krant of tijdschrift openlag. Die vouwde hij altijd met zichtbare tegenzin dicht als er bezoek kwam.

Ditmaal was de deur dicht. Corry Smits zat vlijtig te tikken in het voorportaal.

‘Hoe is het met de baas?’ vroeg Hans.

‘Hij heeft bezoek, maar dat zal zo wel vertrekken,’ zei Cor, ‘druk druk druk, jongen. Hij weet niet half wat hij zich allemaal op de hals gehaald heeft met dat Nijgh & Van Ditmar. Maar hij slaat zich er goed doorheen.’

Cor was de discretie zelve, maar ze wist dat ze tegen Hans wel wat opener kon zijn. Hij zou iets wat zij hem vertelde nooit gebruiken. Voordat ze verder konden praten ging de deur open en Ischa Meijer kwam naar buiten. Hij keek snel naar Hans en zocht in zijn geheugen of hij diens portret in zijn galerij prominenten had staan. Nee, rapporteerden zijn hersens, dit is een onbelangrijk personage. Maar hij was er niet helemaal zeker van en hij gaf Hans een klein, bijna onmerkbaar knikje voordat hij wegliep.

‘Ischa Meijer!’ zei Hans terwijl hij Theo’s kamer binnenliep, ‘die jongen gaat over lijken!’

‘Hoezo?’

‘Je hebt recensenten die over de ruggen van degenen die ze recenseren proberen omhoog te klimmen. Komrij deed dat vroeger toen hij televisierecensent was, als kortste weg naar de beroemdheid. Niets laat zich lekkerder schrijven en lezen dan een stuk waarin je iemand tot op het bot afkraakt. Zo is Ischa Meijer ook begonnen, als toneelrecensent van Haagse Post. Hij had één favoriet slachtoffer, Ellen Vogel. In welk stuk ze ook

optrad, je kon erop rekenen dat Ischa Meijer op de eerste rij zat en haar prestatie weghoonde in het volgende nummer van HP. “Actreutel” noemde hij haar stelselmatig. Hij stopte er pas mee toen hij er zijn bekendheid mee had opgebouwd.’

Hans zweeg, het was voor zijn doen een lange tekst. Zelf was hij nu een jaar of tien boekenrecensent voor Vrij Nederland en nrc en hij vond dat je als boekbespreker primair de taak had te laten zien wat de schrijver met het boek wilde. Je eigen mening kwam op de tweede plaats.

‘Ja, en?’ vroeg Theo, ‘dit wist ik al. Heeft die Komrij je afgekraakt soms?’

Hans was verrast. ‘Nee, ik heb altijd wel goede kritieken gehad. Ook van Komrij. Het gaat om Ischa Meijer. Ik zeg alleen, je moet uitkijken voor die jongen. Hij gaat over lijken.’

Theo haalde zijn schouders op. ‘Het verkoopt goed,’ zei hij, ‘en het is knap gedaan.’

Ischa Meijer schreef voor Vrij Nederland een serie interviews waarbij hij zijn gesprekspartners in slaap suste door weinig te noteren en niets op band op te nemen, om hen vervolgens in een monoloog een genadeloos zelfportret te laten geven, met vooral aandacht voor hun grote ego en eigendunk. Zo had hij onlangs de socialistische burgemeester Bram Peper en zijn vrouw zichzelf laten neerzetten als een stel snobistische ijdeluiten. Ze waren er in één klap de risee van links Nederland mee geworden en de losse verkoop van VN profiteerde ervan. Daar had Theo gelijk in.

‘Ja, hij scoort in de losse verkoop,’ gaf Hans toe.

‘Hij kwam alleen maar een kaartje voor het Boekenbal halen,’ zei Theo, ‘jij ook een kaartje?’

‘Voor geen goud,’ zei Hans, ‘ik ben er één keer geweest. Je kunt je kont niet keren van de drukte, het is een kleretherrie en je kan niet bij het bier komen.’ Hij gaf het rapportje aan Theo, die het in snel tempo begon te absorberen. Over drie jaar kon iemand hem nog vragen naar het tweede percentage op pagina 25, dan hoestte hij dat vermoedelijk zonder veel problemen op. Maar alleen in een weddenschap natuurlijk, niets voor niets.

‘Ik ga dit weekend naar Thermae 2000,’ zei Theo out of the blue, ‘dat is een kuuroord in Limburg. Je kan er zwemmen in warm water, sauna is er

ook. Rosalien en ik kunnen het kind niet alleen laten, dus gaan we om en om een paar dagen weg. Zin om me gezelschap te houden?’

Hans wist niet goed hoe hij moest reageren. Het zoontje dat Theo en zijn vrouw enige tijd geleden hadden gekregen leed aan een auto-immuunziekte en vergde voortdurende zorg. Maar dat het zo erg was dat ze alleen los van elkaar af en toe een paar dagen vakantie konden nemen, dat wist hij niet.

‘Ik kan dit weekend niet,’ zei hij instinctief, ‘sorry.’

Geen haar op zijn hoofd piekerde erover om een heel weekend met Theo op te trekken, hoezeer hij ook geroerd was door de uitnodiging. Ze zouden het nooit langer dan een paar uur met elkaar zonder ruzie kunnen uithouden, was zijn innige overtuiging.

‘Maar waar heb ik de eer aan te danken?’ vroeg hij nog wel even.

‘Ja, het klinkt raar, gezien al onze conflicten,’ zei Theo, ‘maar met jou verveel ik me niet zo gauw.’

Dichter bij een persoonlijk compliment was Theo vermoedelijk nog nooit in zijn leven gekomen.

Teruglopend naar de Kloof dacht Hans nog even aan Ischa Meijer en herinnerde zich de kaartavonden bij Arend Jan Heerma van Voss en zijn vrouw Marianne. Ze woonden vlakbij in de Obrechtstraat, in een tot sloop gedoemd pand, en één keer per maand gingen Maja en Hans bij hen bridgen. Elk halfuur sloeg de bronzen klok van de Obrechtkerk, en trilde het huis. Het was 1975 en Arend Jan was gekozen tot hoofdredacteur van Haagse Post, niet tot echte hoofdredacteur natuurlijk, want dat was een verouderde functie in de nieuwe democratische tijden. Net zoals Rinus bij Vrij Nederland zat hij de vergaderingen voor en hield de voortgang van de productie in de gaten. Arend Jan was een zorgelijk persoon, in zijn grote vroeg-kale hoofd stonden dan ook de droefgeestigste ogen van het westelijk halfrond.

‘Hoe gaat het?’ vroeg hij steevast aan Hans als ze elkaar ontmoetten. ‘O, gaat wel,’ zei deze de eerste keren in zijn onschuld. ‘Gaat wel... Hmm... Dus niet goed?’ was dan het weerwoord van Arend Jan, die meteen klaarstond om uit Hans te trekken wat er mis was in zijn bestaan. Hij had zelf zoveel uren doorgebracht in een eindeloze psychotherapie dat het zijn tweede natuur geworden was om door te vragen zodra hij een schim van een vermoeden kreeg dat een ander niet helemaal lekker in zijn vel zat.

‘Prima, prima,’ leerde Hans al snel handenwrijvend te antwoorden, dat gaf AJ geen kans.

Hij was eigenlijk een psychiater-manqué en Ischa was zijn favoriete patiënt, herinnerde Hans zich nu. Als ze hun weekend-kaartavondje hadden gebeurde het geregeld dat AJ weggeroepen werd aan de telefoon en dan drie kwartier later terugkeerde. Als Marianne hem vragend aankeek, zei hij alleen ‘Ischa’. Ischa had veel steun en aanmoediging nodig, begrepen ze. Misschien ging hij niet alleen over lijken, maar traden ze ook in zijn nachtmerries op.

Het sombere Orwell-jaar 1984 was voorbij en de lezerswerving van VN maakte zich op voor het 45-jarig jubileum van het blad in 1985.

‘Alle wegen moeten bij het komende jubileum naar Van Randwijk leiden,’ had Theo al een paar keer gezegd en Hans had het in eerste instantie zonder veel nadenken geaccepteerd. Al een jaar of wat waren Gerard Mulder en Paul Koedijk op kosten van het bedrijf bezig met het schrijven van een biografie van de eerste hoofdredacteur van Vrij Nederland en het leek logisch dat de lezerswervingsacties bij het 45-jarig bestaan van het blad vooral om die biografie zouden draaien.

Toen Hans de leiding van de oplage-exploitatie van de cultuurbladen tijdelijk op zich nam stond het ook zo in de jubileumplannen van Rob Dagids. Rob maakte het nooit veel uit wat hij deed en hij liet zich makkelijk leiden door wat de dienstdoende bevelhebber wilde. Dat scheelde discussies en ander gedoe en Rob hield van zijn rust.

Het jubileum van 1980 had een groot wervingssucces opgeleverd en gezien de dalende oplage zou een zelfde resultaat nu, vijf jaar later, zeer welkom zijn. Maar naarmate de datum dichterbij kwam begon Hans te twifelen aan de door Theo voorgestelde premie. Enkele maanden geleden was Hugo Anderman bij hem langs geweest om na een lichte aarzeling op de proppen te komen met een vraag: ‘Je weet dat Gerard bezig is met de Van Randwijk-biografie?’

Hans knikte.

‘Ja, daar zijn problemen bij gerezen. Ik ken Gerard goed omdat we samen

De val van de Rode Burcht geschreven hebben. Hij is oerdegelijk en wil een biografie zo compleet en eerlijk mogelijk maken.'

Hans bleef knikken.

'En nu is er stront aan de knikker. Ada, de weduwe Van Randwijk, is met een grote klap gevallen over passages in het manuscript. Van Randwijk dronk stevig, wat wil je, hij kwam uit de christelijke hoek. En hij ging vreemd, ook niet zo gek in de stress van de oorlog. Heb je Ada van Randwijk wel eens gezien?'

Nu schudde Hans nee. Hij had wel van haar gehoord en uit de verhalen opgemaakt dat ze een imposante vrouw was. Harmen Bockma sprak altijd met eerbied over haar en was bijzonder trots als hij haar mocht begeleiden naar het door Vrij Nederland gesponsorde 4-mei-concert in het Concertgebouw. En Hans had Dick Koger nooit zo opgewonden en vereerd gezien als in het jaar na Harmens vertrek, toen hij Ada's gastheer mocht zijn.

'Wel, Gerard heeft zijn best gedaan en knarsetandend wat passages herschreven die ze veranderd wilde hebben,' ging Hugo voort, 'maar Ada wil méér. En tot overmaat van ramp durven Rinus en Theo zich daar niet tegen te verzetten, ze hebben Ada's kant gekozen. Gerard en ik hebben het erover gehad en het leek ons een goed idee om voor te stellen dat jij als neutrale lezer het manuscript doorneemt en dan zegt wie er gelijk heeft. Je bent recensent bij Vrij Nederland en je hebt tenslotte zelf ook ervaring met het schrijven van een biografie.'

Dat laatste klopte, Hans had samen met zijn vrouw in 1979 een boek geschreven over het leven van Sicco Roorda van Eysinga, een tijdgenoot en vriend van Multatuli die wegens opstandige geschriften verbannen werd uit de Indische kolonie.

Het verzoek van Gerard was een hele eer, besefte Hans meteen, maar hij wist ook direct dat hij het niet zou doen.

'Sorry, Hugo, dat kan ik niet. Ik heb helemaal niets met de oorlog in Nederland en heb me er ook nooit in verdiept. Eerlijk gezegd zou ik een boek over Van Randwijk vermoedelijk zelf nooit lezen. Dan ben ik ook niet zo geschikt om het voor jullie te gaan proeflezen. Het onderwerp ligt me niet.'

Hugo was teleurgesteld. Hans was een van de weinigen van wie hij mocht aannemen dat hij tegen Theo en Rinus in zou durven gaan.

‘Ik had me helemaal niet gerealiseerd dat jouw oorlog in de tropen lag,’ zei hij.

‘Het is ook geen onderwerp van gesprek,’ zei Hans wat bitter, ‘de enige oorlog die er voor de Nederlanders toe doet is die in eigen huis. Ik was mijn eigen oorlog al lang vergeten toen ik in 1953 naar Nederland kwam. Er was al zoveel gebeurd daarna, de Bersiaptijd, de soevereiniteitsoverdracht. Maar hier in Nederland sprak men in 1953 nog steeds over de Hongerwinter en dat is nooit gestopt. Dus die Van Randwijk-biografie zal er wel ingaan als koek. Maar mijn hobby is het niet.’

‘Jammer,’ zei Hugo, ‘maar ik begrijp het. Een oorlogsjeugd schijnt trouwens wel z’n voordelen te hebben als je schrijver bent. Een slechte jeugd is a writer’s goldmine, toch?’

‘Nou,’ zei Hans, ‘een beetje schrijver kan toch zo een slechte jeugd verzinnen?’

Hugo lachte.

‘Ik zal je nee doorgeven aan Gerard.’

Of er een andere proeflezer dan wel bemiddelaar gevonden werd hoorde Hans niet, maar hij begreep wel dat de troebelen konden leiden tot vertraging. Bij het maandelijkse gesprek met uitgever Theo bracht hij het onderwerp ter sprake.

‘Theo, even over de jubileumacties. Jij hebt gezegd dat je het Van Randwijk-boek centraal wilt stellen in de lezersacties. Maar ik heb begrepen dat er problemen zijn met het manuscript.’

‘Zou kunnen.’ Theo op zijn zuinigst.

‘En dat zou kunnen leiden tot vertraging van de publicatie.’

‘Kan. Kan. Maar het is niet waarschijnlijk.’

‘Hm.’ Hans liet een stilte vallen en zuchtte.

‘Toch vind ik het nogal link,’ hernam hij, ‘en ik heb nog een ander probleem. We willen bij het jubileum vooral nieuwe abonnees werven. Jongeren dus. Maar denk je dat die geïnteresseerd zijn in een boek over de oorlog? Ze hebben waarschijnlijk geen flauw idee wie Van Randwijk is. O, is dat die man van “dan gaat de lamp uit”?’

‘Dan dooft het licht,’ zei Theo werktuigelijk.

‘Ik denk dat we met de Van Randwijk-biografie veel beter zullen scoren

bij de bestaande abonnees dan bij de nieuwe die we willen werven,' vervolgde Hans.

'Misschien,' gaf Theo toe, 'maar wat wil je dan?'

'Ik stel voor dat we weer zo'n bonnenboekactie doen als in 1980,' zei Hans, 'met in de losse verkoop een bonnenboekje waar vooral geldkortingen worden aangeboden als ze een abonnement nemen. Maar natuurlijk ook Van Randwijk, als ze dat liever willen,' voegde hij er haastig aan toe toen Theo zijn mond opende. 'En de bestaande abonnees krijgen een ander bonnenboekje in het blad, met korting op een exemplaar van de biografie van de eerste hoofdredacteur van hun blad. Dát zie ik wel een succes worden.'

'Hmm,' zei Theo, maar de logica was onweerlegbaar.

De bonnenactie had minder resultaat dan in 1980, toen die 16.000 abonnees opleverde, maar er kwamen toch enkele duizenden nieuwe abonnees op binnen. Hans prees zich gelukkig dat hij niet alles op het Van Randwijk-boek had gezet, want dat bleek inderdaad niet zo populair bij de nieuwe abonnees. Vanuit de bestaande abonneegroep kwamen er wel enkele honderden bestellingen binnen, maar helaas was het boek er nog niet. De volledigheidstrang van de schrijvers en de controverse met Ada van Randwijk leverden eindeloze vertragingen op.

Drie jaar lang kregen de bestellers begin september een verontschuldigende brief over het uitblijven van het bestelde boek, totdat in 1988 eindelijk de biografie kon worden uitgeleverd.

De overname van Nijgh & Van Ditmar was nu een jaar geleden, maar er was weinig meer over vernomen in de kringen van Weekbladpers Tijdschriften. De belangstelling ebde ook snel weg. Als Theo dat nou leuk vond, zo'n bedrijf erbij, dan gunde men hem dat graag. Zeker als het rendement naar de tijdschriften zou gaan. Even was er nog oplettendheid over het lot van enkele financiële bladen die Nijgh Periodieken uitgaf, want die vielen nogal uit de toon bij het linkse bedrijf.

'Ik heb ze aan Bonaventura verpatst,' zei Theo in het café geruststellend tegen Hans, 'het ging me toch wat te ver allemaal.'

‘De redacties van die bladen komen in de verleiding te gaan handelen in de aandelen die ze aanbevelen?’ suggereerde Hans.

‘Zoiets,’ knikte Theo. Uit krantenberichten wist Hans dat al bij voorbaat vaststond dat Bonaventura deze krenten uit de pap zou halen. In ruil daarvoor hadden ze niet geboden op het hele bedrijf en Theo zijn gang laten gaan bij de overname.

‘Zit er nog vooruitgang in de medezeggenschap?’ vroeg Hans.

Theo begreep wat hij bedoelde. Er was een cwv-commissie Expansie en Medezeggenschap benoemd die twee organisatiemodellen had uitgewerkt. In het eerste model werd Weekbladpers Tijdschriften de machtige moedermaatschappij en zouden de Nijgh-dochters en Singel 262 beide een gewone or krijgen met beperkte macht. In het andere model zou iedereen lid van de cwv worden en zou de Weekbladpers de macht dus delen met de dochters. De commissie had laten weten een voorkeur te hebben voor het tweede model, omdat het democratischer was, maar er als een berg tegen op te zien om het concreet uit te werken.

‘Er wordt een stemming voorbereid,’ zei Theo, ‘zoveel weet ik er wel van.’

‘Dat democratische model is inderdaad knap lastig,’ zei Hans, ‘want je hebt besluiten op plaatselijk niveau maar ook besluiten die het hele miniconcern betreffen. Er moet dus een overkoepelend bestuur komen, daar helpt geen moedertjelijef aan. Maar dat bestuur staat veel verder van de leden af dan de plaatselijke besturen. En dat is het eind van de directe democratie.’

‘Tja,’ zei Theo en keek vroom.

‘Heb jij er ideeën over?’ vroeg Hans.

‘Het is mijn besogne niet,’ zei Theo.

Een paar weken later werd een stemming georganiseerd over de beide varianten. De cwv-leden die stemden kozen merendeels voor het delen van de macht met de nieuwkomers, maar het vereiste quorum werd niet gehaald. Men liep kennelijk niet warm voor deze kwestie. Vervolgens bleef het geruime tijd stil.

Hans onderdrukte de neiging om zich ermee te bemoeien. Nu hij naast het marktonderzoek ook de lezerswerving deed had hij daar ook geen tijd voor. Elke keer als hij Theo zag herinnerde hij hem eraan dat er een permanent

hoofd van die afdeling benoemd moest worden zodat hij weer terug kon naar zijn eigen marktonderzoekwerk. Maar Theo maakte geen haast en Hans zag hem ook weinig. Theo kwam om in het werk. Samen gingen ze wel een keer naar Harmen Bockma, die al enkele jaren een tweemans adviesbureau voor mediaprojecten had, Bockma en Van 't Zet geheten.

Het duo had een plan bedacht voor een groot overkoepelend fnv-blad, dat alle afzonderlijke bondsbladen zou vervangen. Dat zou een enorme kostenbesparing betekenen voor de vakbonden, die te lijden hadden onder ledenverlies.

Harmen woonde nog steeds in Ilpendam, in een royaal buitenhuis. Hans had Theo verteld over Harmens voortvarendheid in zijn uitgeversdagen en kon merken dat Theo nieuwsgierig was naar zijn voorganger. Ze werden met grote hoffelijkheid ontvangen en gingen zitten in de lichte woonkamer terwijl Harmen zich naar de keuken begaf om thee te zetten.

Toen hij met de theepot en enkele kopjes terugkwam zag Hans tot zijn verbazing dat Harmen gespannen was. Hij praatte achter elkaar door terwijl hij kopjes neerzette, thee inschonk, suiker serveerde. Het ging goed totdat hij ging zitten en merkte dat hij zijn eigen kopje niet gevuld had. Half overeind komend pakte hij de theepot en schonk het kopje zo onhandig vol dat het ineens van het schoteltje viel. Klaterend brak het op de vloer. Snel sprong Theo overeind en deed een greep in het tissuedoosje dat op de salontafel stond. Kordaat depte hij de thee op. Ook Theo oogde anders dan anders, zag Hans, springeriger, alsof hij zijn jeugd en vitaliteit wilde demonstreren.

Na het kopjesincident ontspande de sfeer gelijk en Harmen begon met bevlogenheid uit te leggen hoe hij zich dat overkoepelende vakbondsmagazine gedacht had. Natuurlijk geen vervanging van de afzonderlijke bondsbladen, maar een rompmagazine met landelijke informatie waaraan de afzonderlijke bonden hun eigen katern konden toevoegen.

De Weekbladpers zou de redactie van het landelijk gedeelte ruimte moeten bieden en de productie moeten regelen, die zeer ingewikkeld zou zijn vanwege al die ingestoken bondsbladen. En natuurlijk de advertentiewerving doen, want een van de grote pluspunten van zo'n fnv-magazine was de gigantische oplage van meer dan één miljoen.

‘Als ze allemaal meedoen,’ zei Theo, die alle vakbonden en hun ledenaantallen in zijn hoofd bleek te hebben.

‘Er zijn een paar twijfelaars,’ gaf Harmen toe.

‘De AbvaKabo doet het van z’n levensdagen niet,’ zei Theo en Hans zag een glimp van oprechte verbazing op Harmens goed gevulde hoofd verschijnen. Hoe kon Theo dat weten?

Een uur lang streden de beide kemphanen een schijngevecht. Hans kende Theo lang genoeg om er rekening mee te houden dat hij mogelijk gokte en geen idee had van de stemming bij de diverse fnv-bonden. Hij wilde gewoon indruk maken. En dat lukte, want aan het eind van het gesprek had Harmen toegegeven dat enkele bonden forse tegenstand tegen het plan boden. En dat terwijl ze veel goedkoper uit zouden zijn met één centrale redactie en hun eigen wisselpagina’s in het deelkatern.

‘Ik kan hier en daar wel een goed woordje doen,’ zei Theo, en Harmen reageerde onwillekeurig dankbaar: ‘Als je dat zou willen?’

Toen ze eenmaal weer in de auto zaten op weg naar Amsterdam werd er niet nagekaart. Pomperdepomperdepom, zong Theo zachtjes en hij trommelde op het stuur van zijn auto. Hij had gewonnen.

Die avond bezochten ze de voorstelling die het studentenblad Propria Cures had georganiseerd om de financiën wat bij te spijkeren. Het feest vond in Paradiso plaats, er werd voorgelezen en cabaretiers zongen.

Theo was een liefhebber van het werk van de Leidse student Jaap Fischer, wat Hans altijd vreemd had gevonden omdat er weinig Leids en weinig studentikoos was in Theo’s verleden. Maar het zou het Piet Paaltjens-karakter van diens liedjes wel zijn dat Theo aantrok.

Alhoewel aangekondigd bleek Joop Visser, zoals hij zich nu noemde, niet op het podium te verschijnen. De avond werd goedge maakt door het duo Henk Spaan en Harry Vermeegen van het tv-programma Pisa met het lied ‘Popie Jopie’, gemaakt ter gelegenheid van het bezoek van paus Johannes Paulus ii aan Nederland.

Het lied was enkele weken eerder gelanceerd en ingeslagen als een bom. Hans zong luidkeels met de menigte mee: ‘Popie Jopie jeehee’.

Achter zich hoorde hij een stentorstem, niet helemaal op toon. Hij keek om, het was Theo. Glunderend keken ze elkaar aan. Even was alle onenigheid

vergeten.

Ondanks alle inspanningen van Anoesjka Dingenjans en Hans bleef de oplage van HP achteruithollen, de losse verkoop was teruggelopen tot beneden de 10.000 terwijl die nog een paar jaar eerder royaal 20.000 bedroeg. De abonnementenstand was gedaald tot beneden de 20.000, en hij was 30.000 geweest.

‘Het gaat echt mis,’ zei Hans tegen Theo bij de maandelijkse vergadering die de directeur met hem had als hoofd lezerswerving. ‘De verkoopcijfers zijn beroerd en de enquêtecijfers beloven weinig goeds. Steeds meer abonnees denken aan opzeggen en je ziet het ook gebeuren. Ik zie geen kans dit tegen te houden. De vervroegde verschijning op dinsdag heeft ook niet gewerkt.’

‘Helemaal niet?’ vroeg Theo, ‘in Amerika wel. Wat zegt Aldipress?’

Aldipress verspreidde de bladen van de Weekbladpers en de meeste andere uitgevers over 6500 verkooppunten in het land.

‘Nou, hier doet het geen bal. De Aldipress-cijfers laten geen enkel verschil zien tussen voor en na de vervroeging. Ik heb er ook wat onderzoek naar gedaan. Er zijn wel mensen die HP nu eerder in de week kopen, maar het lezen van het blad doet men toch domweg in het weekend. Het is kennelijk niet zo dat als je het blad een dag eerder koopt of in huis krijgt, je het ook eerder leest. De concurrentie met de krantenbijlagen kan je op deze manier niet ontwijken, ben ik bang.’

‘Hmm.’ Theo nam het met tegenzin aan.

‘Ik heb voor Ron ook een groot onderzoek gedaan naar de covers die goed of slecht verkochten. Maya Elfering had tijd om Anoesjka te helpen nu Uitgeverij Raamgracht aan het versloffen is en we hebben tweehonderd omslagen van Haagse Post bekeken en gescoord op allerlei punten. De overheersende kleur, het aantal woorden op het omslag, of er mensen op stonden en hoeveel, of die mensen lachten of niet, of het bekende mensen zijn of niet, of het buitenlanders zijn enzovoorts. Ook hebben we gekeken of het een strak of rommelig omslag was en of de aankondigingen op de cover duidelijk aangaven waar het omslagartikel over ging, of dat het een vage

teaser was.’

‘En?’ vroeg Theo geïnteresseerd. Dit was het soort kennis dat hij graag in zijn geheugen opsloeg.

‘Er kwamen wel aardige dingen uit,’ zei Hans, ‘als je de best verkopende omslagen vergelijkt met de slechtst verkopende blijkt dat een effen en donkere achtergrond het best is, dat de kopletters beter vet dan mager kunnen zijn, dat je het best personen kan afbeelden die bekend zijn, dat er drie onderwerpen op de cover aangekondigd mogen worden, niet meer en niet minder. En dat het helpt als het een rustig omslag is, het moet er niet rommelig uitzien. Ook is het goed als de aankondigingen duidelijk aangeven waar het artikel over gaat. Dus niet “Lubbers saneert”, dat is te vaag, maar aangeven wát hij te grazen neemt.’

Ron Kaal had eerder die week zonder veel overtuiging naar de cijfers gekeken.

‘Hé!’ zei hij, ‘zie je dat het er niet toe doet waar het HP-logo staat? Kan je dat even doorgeven aan Anoesjka? Die kankert altijd als het logo rechts staat.’

Dit was een terugkerend discussiepunt tussen de makers en de verkopers van tijdschriften. Op de schappen lagen de bladen vaak half over elkaar heen, dus als het bladlogo bedekt was herkenden de loskopers hun blad niet en kochten iets anders. Dat was de theorie, maar die bleek niet te kloppen, zag Ron tot zijn grote tevredenheid. Hij kon kennelijk het HP-logo ook rechts plaatsen als dat qua beeld nodig was.

‘Zie je dat het helpt als de teksten op het omslag duidelijk aangeven wat er in het artikel staat?’ vroeg Hans, ‘vage teaserachtige teksten verkopen niet.’ Hij hoopte dat Ron toch nog iets verkoopbevorderends uit het onderzoek zou halen.

‘Weet je wat het is,’ zei Ron, ‘het omslag wordt een paar dagen eerder gedrukt dan de rest. Vanwege de kleur. En dan weet ik vaak niet wat er in het artikel staat, de tekst is nog niet binnen. Dus dan moet ik wel iets algemeen op het omslag zetten. Begrijp je?’

Hij sprak Hans toe zoals hij een lastig kind te woord zou staan.

‘Jammer,’ zei Hans en vertrok.

Nu, bij Theo, had hij meer succes met zijn studie. Maar het maakte voor

de conclusie over de toekomst van HP niets uit. ‘Ik ga met de redactie praten,’ zei Theo. ‘Het enige wat erop zit is dat ze de redactieformule opnieuw bekijken. Het moet anders. En als ze dat niet willen moeten we misschien stoppen met HP.’

Terwijl Theo de slechte boodschap naar de redactie bracht, vond Hans nog een laatste mogelijkheid om snel wat abonnementen voor het blad binnen te halen: een combinatieabonnement met Vrij Nederland. HP was vaak een bijblad van Vrij Nederland geweest, tot de bezuinigingsdrang toesloeg. Die opzeggers waren misschien terug te lokken via een kortingsaanbieding bij een dubbelabonnement. Maar wat zou Rinus ervan vinden? Die moest akkoord gaan met het benaderen van zijn abonnees voor deze aanbieding.

‘Het levert HP wat extra abonnees op, maar het aardige is: het versterkt ook de band met Vrij Nederland,’ legde hij Rinus uit, ‘want de korting op het HP-abonnement geldt alleen zolang men ook abonnee op Vrij Nederland is. Het kan dus nooit leiden tot het opzeggen van Vrij Nederland want dan is men de korting op HP meteen kwijt.’

Gezien de traditionele afkeer die beide redacties van elkaar hadden verwachtte hij dat Rinus zich zou verzetten. Maar Rinus knikte, hij vond het goed.

De mailing leverde 3500 extra abonnementen voor HP op en dat gaf even lucht, ook in de richting van adverteerders die de oplage eindelijk weer iets zagen stijgen.

Theo was in zijn rol als HP-directeur intussen bij de redactie tegen een weigering aangelopen. Men weigerde na te denken over de formulewijzigingen die hij had geopperd. Vervolgens zette hij zijn andere pet op en zegde als Weekbladpersdirecteur het contract voor de dienstverlening aan het blad op, want het had geen inkomsten genoeg om die te betalen.

Nu werd het menens, begreep de redactie, en na enige tijd ontstond er toch ruimte voor overleg. De redactie benoemde een werkgroepje dat zou gaan beraadslagen over de mogelijkheden. Eindredacteur Gijs van de Westelaken werd namens de redactie afgevaardigd, en verder bestond het groepje uit ex-hoofdredacteur en columnist W.L. (Boebi) Brugsma, columnist Henk Hofland en Adriaan van Dis, die jarenlang de Z-bijlage van nrc had beheerd en in de afgelopen tijd een bekende Nederlander was geworden

dankzij zijn televisieprogramma Hier is... Adriaan van Dis. Theo vroeg Hans om er namens de Weekbladpers bij te zijn en de redactieadviseurs te voorzien van gegevens over de lezerskring, als ze daar behoefte aan hadden.

Ron Kaal, de zittende hoofdredacteur, zou de bijeenkomst niet bijwonen. Hij had wel de keuze gemaakt van de plek: de brainstorm vond plaats in een chambre séparée van restaurant Beddington's. Wat te doen? zou de centrale vraag zijn.

Beddington's was een van de meest trendy restaurants van Amsterdam in die jaren, en vrijwel onvindbaar want trendy restaurants zetten hun naam niet op de buitenkant. Hans was er een keer onder zware druk toe bewogen om daar te eten bij een feestelijke bijeenkomst van een reclamebureau en hij keek er niet naar uit om die ervaring te herhalen.

Hij voelde zich ook het vijfde wiel aan de wagen. Van redactionele formules had hij geen verstand en het was bij de Weekbladpers trouwens ondenkbaar dat iemand uit de commercie zich over redactionele zaken zou uitlaten. Hij zat er dus zwijgend bij terwijl Van de Westelaken, Brugsma, Hofland en Van Dis anekdotes uitwisselden en af en toe nipten aan het eigenlijke onderwerp: hoe verder met de Haagse Post? Hij kende geen van hen vier persoonlijk. Gijs van de Westelaken was een rijzende ster bij HP, een slanke jonge man met halflang haar en nadenkende ogen. Brugsma, voormalig hoofdredacteur van HP, had het uiterlijk van een gesoigneerde, wat oudere filmster. Hij was nog wel eens op de televisie te zien waar hij in vloeiend Frans, Duits of Engels lange vragen stelde aan buitenlandse politici, die er kort op antwoordden. Hofland had hij eerder gezien, op een jubileumfeest van Haagse Post, enkele jaren geleden. Het partijtje vond in een grote verbouwde schuur plaats, waarvan de hoge en brede voordeuren intact gelaten waren. Hans stond met een biertje in de hand naar de menigte te kijken toen hij zag hoe Hofland zich naar de uitgang begaf, met de voorzichtige tred van de aangeschotene. Hij morrelde aan de schuurdeur maar kreeg die niet open. Nog een keer geprobeerd, maar weer zonder resultaat. Toen zag Hans hem nadenken en een besluit nemen dat even geniaal als simpel was. Hij posteerde zich terzijde van de voor hem te ingewikkelde deuren en ging staan wachten. En inderdaad, binnen enkele minuten kwam een jonge journalist aanlopen met zijn vriendin voor deze nacht. Hij keek

naar het slot, lichtte met een simpel handgebaar de klink en begaf zich met haar naar buiten, op de voet gevolgd door de columnist. Hans had het altijd onthouden als een voorbeeld van hoe iemand toch slim kan zijn terwijl zijn hersens eigenlijk niet meer functioneren. Het grappige was dat Hofland zich de scène vermoedelijk zelf helemaal niet zou kunnen herinneren.

Fraai gestileerde maar bijzonder kleine voedselhapjes werden door de stille obers van Beddington's de chambre in gedragen. Ron Kaal had ook het menu gekozen, bleek nu. 'Ik wil alleen een salade, met niets erop,' zei Adriaan van Dis tegen de dienstdoende ober en hij legde uit dat hij op dieet moest voor het komende televisieseizoen. Voor de calorieën had hij het eigenlijk niet hoeven laten want de tournedos bruxelles kon in één hap genuttigd worden. Elke keer als een wijnglas halfleeg was werd het vrijwel ongemerkt weer bijgeschonken zodat niemand enig idee had hoeveel hij naar binnen had gewerkt.

Hans, een biermens, voelde zich al snel wazig worden, ook al dankzij het gebrek aan degelijk voedsel, en verdubbelde zijn inspanning om bij de les te blijven. Ron Kaal had al aangekondigd dat hij in elk geval zou aftreden als hoofdredacteur, om een nieuwe koers en opzet van het blad mogelijk te maken. Sjik van Ron, vond iedereen. Goeie kerel, en zeker een vakman, maar wel een erg koude kikker.

'Als ik hem vergelijk met Bert Vuijsje,' vertelde Hofland, 'die belde me wel eens op, een dag voordat ik mijn column moest inleveren. Even vragen hoe het ging, een compliment voor de vorige column. Dat werkt, dan ga je met plezier aan de slag. Ron heeft dat niet.'

Hans kon zich er wel wat bij voorstellen. Het diner liep ten einde zonder dat iemand iets had kunnen bedenken wat de moeite van het onthouden waard was. Eigenlijk was er niet veel mis met de formule van het blad, was de communis opinio. Er zou wat meer lijn in kunnen komen met wat meer ankerpunten, vaste favoriete plekken waar de lezer wekelijks even aanlegde om bij te tanken. De journalisten hanteerden deze termen met ironie en hoorbaar tussen aanhalingstekens want ze waren afkomstig van commercieel denkende bladenmakers. Maar ze gaven toe, HP hing soms een beetje als los zand aan elkaar. Iets meer lijn zou kunnen helpen. Maar welke lijn?

Toen Brugsma zich met een volle blaas even verwijderde keken Adriaan

van Dis en Gijs van de Westelaken elkaar aan: ‘Zag je zijn nagels?’ ‘Het komt door de paarden.’ Hofland zag Hans verbaasd kijken en legde uit dat Brugsma zich na zijn pensioen vooral bezighield met het fokken van paarden en niet te beroerd was om zelf de stallen schoon te maken.

Toen Brugsma terugkwam bleef hij bij de tafel staan. ‘Ik moet naar huis, het is nog een heel eind,’ zei hij, en wees vervolgens naar Adriaan van Dis. ‘Ik stond te denken: waarom word jij geen hoofdredacteur?’

‘Dat is een goed idee,’ reageerde Hofland onmiddellijk, en ook Gijs en Hans zagen ineens licht in de duisternis. Van Dis was dankzij zijn televisieprogramma heel bekend geworden en Haagse Post had nu een beroemdheid nodig om lezers te trekken. En hij had heel lang gewerkt als journalist en eindredacteur bij nrc, dus wat wilde je nog meer? De formule kwam vanzelf wel als Adriaan eenmaal de leiding had.

‘Ho ho, ho ho,’ riep Van Dis verschrikt, ‘ik heb heel andere plannen. Ik heb nu tien jaar in de journalistiek gezeten. En de rest van mijn jaren wil ik schrijven.’

Het klonk als de droom van elke journalist, wie heeft er in die professie niet een nog af te maken roman in een bureaula liggen? Maar als Adriaan inzag wat een kans hem hier op een presentieerblad werd aangeboden zou hij zich nog wel bedenken.

Zodra Brugsma zijn hielen gelicht had viel het gesprek stil. Van Dis dacht na, Hofland soesde weg.

‘Ik heb jou een paar jaar geleden gezien,’ zei Gijs van de Westelaken ineens tegen Hans, ‘en ik schrok. Je was zo mager geworden dat ik even dacht dat je kanker had. Nu zie je er weer goed uit. Wat was er aan de hand?’

Hans aarzelde. Hij was verrast dat Gijs die herinnering bewaard had. ‘Ik had liefdesverdriet,’ zei hij ten slotte, ‘ik wist me geen raad.’ Nu werd Hofland nieuwsgierig.

‘Was je getrouwd?’

‘Ja,’ zei Hans, ‘dat maakte het juist zo moeilijk.’

‘Maar je bent toch hoop ik niet uit je huwelijk gestapt?’ vroeg Hofland. Hans had wel eens gelezen over Hoflands moeilijke echtscheiding en was getroffen door zijn opmerking.

‘Nee, nee,’ zei hij haastig, ‘ik ben gebleven.’

‘Goed zo,’ zei Hofland, ‘dat is verstandig.’

Er volgden nog twee bijeenkomsten en tijdens de eerste probeerden ze met z'n drieën Van Dis ertoe te bewegen van zijn literaire plannen af te stappen. Hans zond hem later nog een brief om uit te leggen dat het naar zijn eigen ervaring best mogelijk was om af en toe een boek te schrijven náást het werk. Van Dis schreef een vriendelijke maar kordate reactie terug: hij wilde niet.

Bij de derde bijeenkomst kwam Gijs van de Westelaken ineens met een uitgeschreven plan voor een nieuwe redactionele opzet. Het was niet heel revolutionair en dus haalbaar voor de redactie en net afwijkend genoeg om de uitgever een nieuw zakelijk perspectief te bieden. In rap tempo en met een zucht van opluchting schaarde de commissie zich achter het plan en vervolgens ook de redactie. John Jansen van Galen zou het roer overnemen van Ron Kaal, bleek daarna.

Nu kon Theo een voorstel aan de cwv schrijven om de dienstverlening aan HP voort te zetten. Veel financieel risico zat er niet aan vast, schreef hij, het blad zou nieuwe kansen krijgen om het tij te keren met een nieuwe formule en een andere hoofdredacteur. En de Weekbladpers zou tijdelijk afzien van een deel van de kosten, die anders doorberekend werden, zodat het blad alle kans had om weer overeind te krabbelen.

De belangstelling van gewone cwv-leden voor het onderwerp was niet overmatig groot, zoals altijd als het hen eigenlijk om het even was wat er besloten zou worden. HP erbij of eraf, daar lagen de meeste Weekbladpersers niet van wakker, het blad lag hen niet na aan het hart. Maar toen het besluit over de voortzetting van de dienstverlening genomen moest worden zat de vergaderzaal toch vol omdat er heel wat meer VN-redacteuren dan gebruikelijk waren komen opdagen. Zelfs Joop van Tijn was er, en hem had Hans nooit eerder op een cwv-vergadering gezien. Hij was de belangrijkste redacteur, maar bivakkeerde altijd in Den Haag. Hans maakte zich geen illusie over de redenen van deze grote Vrij Nederland-opkomst. Van oudsher was er bij de redactie weerstand tegen de dienstverlening aan HP: die kon toch alleen maar gaan ten koste van hun eigen blad? Ook nu kwam dit bezwaar onmiddellijk op tafel. Hans, die ditmaal aan de directiekant stond, gebruikte de gelegenheid om eindelijk ook aan de VN-redacteuren te kunnen

vertellen dat uit marktonderzoek het tegendeel bleek.

‘Ik doe nu al tien jaar onderzoek onder de lezers van HP en Vrij Nederland. Eerst dacht ook ik dat het concurrenten van elkaar waren, maar de cijfers wijzen anders uit. Mensen die Vrij Nederland opzeggen gaan niet naar de Haagse Post of Elsevier, zoals je zou verwachten als het echt concurrenten waren. Bijna allemaal blijven ze VN los kopen of stoppen ze een tijdje helemaal met het lezen van opiniebladen. Precies datzelfde geldt voor de abonnees van HP en juist dankzij het feit dat we beide bladen in huis hebben kunnen we dat precies volgen. Er is geen concurrentie tussen die twee bladen, ze zijn complementair.’

Niemand sputterde tegen maar hij voelde dat het ongeloof bleef. De discussie die volgde was mat, de standpunten al bepaald. Theo deed zijn best, al had Hans hem wel eens enthousiaster een plan zien verdedigen. Op zijn verzoek legde Hans aan de zaal uit dat de redactie een veelbelovende formule had bedacht die het blad nieuw leven in kon blazen. Op vragen naar de inhoud van die formule ging hij wijselijk niet in, dat zou de redactie van HP als verraad beschouwd hebben en de VN-redactie zou het al bij voorbaat een onzinformule vinden. Zo kwam de bijeenkomst al snel toe aan de stemming over het voorstel.

Tot Hans' verrassing bleek Joop van Tijn een waaier van volmachtstemmen bij zich te hebben, namens redactieleden die niet aanwezig hadden kunnen zijn. De cwv had nog steeds geen huishoudelijk reglement, stemmingen werden soms mondeling gedaan, soms schriftelijk. Het bestuur had de vrijheid om per geval te bepalen hoe een stemming zou plaatsvinden.

Maar dit was de allereerste keer dat stemmen bij volmacht toegepast werd en Hans vroeg zich af of Theo – die altijd alles wist – hiermee bekend was. Want dan had hij kunnen weten hoe weinig kans zijn voorstel had. Misschien verklaarde dat zijn wat lusteloze verdediging van het HP-plan.

Na nauwkeurige telling van de ingeleverde biljetten bleek de stemming uit te komen op 49 tegen 49. Er ontstond enige verwarring, was het voorstel nu wel of niet aangenomen bij het staken van de stemmen?

Hans liep naar de bestuurstafel en voelde ineens de harde elleboog van Joop van Tijn in zijn zij. Ook Joop beende zich een weg naar het bestuur.

‘Nee, Hans,’ riep hij. Het leek erop dat hij bang was dat Hans met een

vergadertruc zou voorkomen dat het plan nu verworpen werd.

‘Joop, maak je geen zorgen, je hebt gewonnen,’ zei Hans, ‘een voorstel moet met meerderheid aangenomen worden. Dus als de stemmen staken is het verworpen. Dat weet je toch?’

‘Jawel, jawel,’ knikte Joop, verrast over zoveel fairheid.

Later bedacht Hans dat Van Tijn wel gelijk had met zijn vrees voor wat er zou gebeuren toen de stemmen staakten. Een jaar of wat eerder was door een aantal vrouwen in het bedrijf het voorstel gedaan om een crèche aan het bedrijf te verbinden. Er waren kinderen op komst en het zou fantastisch zijn als ze die op hun werk konden achterlaten bij een vertrouwde kinderoppas. Het leek Theo een aardig idee en er was ook een mooie en veilige plek beschikbaar: het koetshuis van de Kloveniersburgwal, een grote lichte kamer die uitkwam op de binnentuin. Het voorstel moest natuurlijk wel in stemming worden gebracht en hoewel iedereen dacht dat het een fluitje van een cent zou zijn, ontstond er toch oppositie bij de vele vrijgezellen. ‘We moeten het kinderen krijgen niet bevorderen,’ riep een cultuurpessimist. ‘Kan ik mijn hond daar ook naartoe brengen?’ vroeg de advertentieverkoopster van Opzij, een verstokte vrijgezellin. De stemmen staakten en het leek alsof het voorstel van de baan was. Maar: ‘Er zat een briefje in de stembus van Max Pam, die schreef dat hij het stembiljet kwijt was maar graag voor had willen stemmen,’ zei de voorzitter van de stemcommissie.

Wat te doen? ‘Telt niet,’ riepen de tegenstanders. ‘Het gaat om de intentie, niet om het biljet,’ riep een voorstander. Hans stelde als bestuurslid van de cwv een compromis voor: een nieuwe stemming. Dat was toch wel het minste wat Max Pam mocht krijgen voor de moeite.

Toen enkele weken later de uitslag van die tweede stemming bekend werd hadden de initiatiefneemsters zo hun best gedaan op het lobbyen dat het voorstel er met een ruime meerderheid doorheen kwam. De herinnering aan die gebeurtenis zou Joop wel door het hoofd gespeeld hebben toen hij zich met zoveel kracht naar voren bewoog om Hans te blokkeren.

Een paar maanden later was HP onder de hoede van een nieuwe uitgever gekomen, Hans van Brussel.

‘Laten we de boel goed en grondig overdragen,’ zei Hans tegen Anoesjka en samen stelden ze een pakket samen met alle gegevens die voor de nieuwe

uitgever van belang konden zijn. Ook het meest recente wervingsplan en de marktonderzoeken zaten erbij.

Maar Hans van Brussel kwam niet langs. Toen het eerste kerstnummer van HP onder het nieuwe bewind verscheen moest er na een paar dagen bijgedrukt worden. ‘Ach Jezus,’ zei Hans geërgerd tegen Anoesjka, ‘wat stom van die man om niet even de gegevens bij ons op te halen. Dan had hij geweten dat je bij een kerstnummer wel drie keer de normale uitzet nodig hebt.’

Kort na het vertrek van HP slaagde Hans erin zijn tijdelijke baan als hoofd lezersmarketing aan Hugo Anderman te slijten. Theo keek bedenkelijk toen hij het voorstelde, want zolang Hans het erbij deed naast zijn eigenlijke werk had hij een gratis chef, en Hugo was voor hem een handige assistent om in de buurt te hebben. Maar Hans hield voet bij stuk en zuchtend gaf Theo hem zijn zin. Als het in Monte Carlo bedachte plan van een sportpoot en een cultuur-opinie-poot doorgetrokken werd, had hij naast Kees voor de sportbladen ook een uitgever nodig voor de opiniebladen en dan lag Hugo voor de hand. Maar die moest dan wel enige ervaring hebben in het werven van abonnementen.

Zo werd Hugo het nieuwe hoofd lezersmarketing van de cultuur- en opiniebladen en trok hij bij de bladpromotoren in. In het verlengde van de Blauwe Zaal was een piepklein kamertje, door een glazen wand afgescheiden van de grote ruimte waar de bladpromotoren zaten. Vermoedelijk had het ooit gediend als archiefruimte, voor kantoorbewoning was het eigenlijk te klein.

Iedereen die bij Hugo moest zijn, liep nu eerst door de Blauwe Zaal langs de bladpromotoren en betrad dan de ruimte die vrijwel geheel in beslag genomen werd door Hugo's toch niet erg grote bureau. Hans bekeek het met enig medelijden, maar Hugo leek happy met zijn hokje. Het had vermoedelijk te maken met zijn afkomst uit de VN-redactie. Het merendeel daarvan zat bij elkaar in één zaal vlijtig te tikken of stond bij elkaars bureau te fluisteren, slechts enkelen hadden een eigen afgescheiden werkplek. Zo'n hokje als Hugo hier nu had zou bij de VN-redactie een grote rijkdom zijn.

Hans had een stuk voor hem geschreven over zijn ervaringen als tijdelijk

hoofd van de afdeling. Het was bedoeld om hem te helpen zich snel in te werken, maar aan de peinzende manier waarop Hugo het in ontvangst nam en in een la van zijn bureau wegborg kon hij zien dat deze het vermoedelijk nooit zou lezen.

Hugo beschouwde zichzelf als een manager van de nieuwe stijl, had hij Hans bij een pilsje laten weten. Snel je stempel drukken op een afdeling of een bedrijf, snel succes halen en dan hop hop naar een volgende baan. Niet eindeloos op dezelfde plek blijven hangen, zoals bij de Weekbladpers gebruikelijk was. En als je je eigen stempel op iets wilt drukken kun je de stukken van je voorganger het beste maar meteen in de prullenbak gooien.

Het zou Hans bij anderen geërgerd hebben, maar bij Hugo had hij het gevoel dat die sneller en slimmer was dan hijzelf. En ach, zoveel had hij nu ook weer niet opgestoken van dat jaar dat hij interim-hoofd van de afdeling was geweest.

Zelf ging hij opgefrist terug naar het marktonderzoek, waar forse achterstanden waren ontstaan.

Carla, de afdelingsassistente die hem al twintig jaar van de ene baan naar de andere volgde, had stapels tabellen voor hem klaarliggen. Onopvallend maar gestaag wurmde ze zich wekelijks door de binnengekomen enquêteformulieren heen, codeerde ze en leverde de cijfers waar Hans de rapportteksten bij schreef. In het begin van hun samenwerking had hij haar gevraagd ook iets te schrijven bij de tabellen, maar ze weigerde resoluut. Later begreep hij dat de cijfers en wat ze betekenden haar eigenlijk niet interesseerden. Het laten ontstaan van die cijfers uit een paar honderd enquêteformulieren was wat haar boeide, de tabel zelf was haar eindstation, niet de betekenis van die cijfers in die tabel. Ze was de tegenpool van Jeanne van Roden, de welbespraakte neerlandica die haar enkele maanden op de afdeling had geholpen. Jeanne was intussen parttime redactiesecretaresse bij Cisca Dresselhuys, maar kwam nog wel buurten bij de marktonderzoekers. Nu hielp ze weer even met een grote enquête voor Opzij, over de seksuele praktijken van de Opzij-lezeressen in vergelijking met die van de ‘gewone’ Nederlandse vrouw.

‘Ik lees hier een interview met Renate Dorrestein,’ zei Jeanne en hield de krant omhoog, ‘ze zegt dat er voor de gemiddelde Nederlander nog veel terra

incognita is op seksueel gebied.’

‘Ja, dat kan wel kloppen als ik de cijfers zo bekijk,’ zei Hans.

‘Ze noemt als voorbeeld een marktonderzoeker bij de uitgeverij van Opzij die niet eens weet hoe je een vrouw oraal kunt bevredigen!’ zei Jeanne.

Hans keek verstoord naar de krant. ‘Staat dat daar echt?’

‘Kijk maar, als je me niet gelooft.’

‘Die tuthola!’ Hans was kwaad. Renate Dorrestein was met haar maandelijkse Korte Metten-column dé vedette van Opzij, maar Hans was geen liefhebber van haar jolige meisjesproza. En nu ook nog dit.

‘Toen de redactie de lijst van seksuele bezigheden aanleverde heb ik gezegd dat niet alle geënquêteerden zouden begrijpen wat orale bevrediging is en dat we daar dus een uitleg bij moesten geven. Tante Mien uit Tietjerksteradeel weet echt niet dat oraal “met de mond” betekent. En dat heeft die Dorrestein dus verkeerd begrepen. Arrogante trut.’

‘Dus je weet het wel?’

‘Ja, Jeanne. De techniek is mij bekend.’

‘Ik zal het doorgeven aan Renate.’

Neuriënd vertrok Jeanne weer naar het redactiesecretariaat.

Met de medezeggenschap bemoeide Hans zich weinig in de jaren dat hij geen lid van het bestuur was. Maar toen Theo in een zeldzame gulle bui geld beschikbaar stelde voor een cwv-prijs ging de telefoon.

‘Jij moet in de jury,’ hoorde hij Theo’s stem zeggen.

‘Dat heb ik al gehad,’ zei Hans. Onder het motto ‘Je moet alles in je leven één keer gedaan hebben’ was hij met Aad Nuis en Jan Donkers in 1979 in de jury van de Multatuliprijs gaan zitten, waar ze al snel tot de conclusie kwamen dat De Renner van Tim Krabbé maar vooral Niets te verliezen en toch bang van Renate Rubinstein voor de prijs in aanmerking kwamen. Beide geschreven door oud-pc-redacteuren, en dat waren de juryleden toevallig ook. Bovendien was Renate de ex van Aad Nuis.

‘Zouden we Renate wel doen?’ had Aad gevraagd, ‘je weet wat er dan gezegd zal worden. Vriendjespolitiek.’

‘Maar we vinden het toch in alle eerlijkheid het beste boek?’ zei Hans. Jan en Aad knikten.

‘Nou, laten we er dan voor gaan,’ zei hij.

‘Schrijf jij dan maar het juryrapport,’ zei Nuis, ‘dat moet ik beslist niet doen.’

Renate was niet verwend met prijzen en reageerde heel blij. En de snerende opmerkingen over vriendjespolitiek vielen mee. Toch had Hans zich voorgenomen om het bij dit ene jurylidmaatschap te laten. Voor je het wist was je een Mandarijn, niets voor hem.

‘Dan doe je het nog maar een keer,’ zei Theo. ‘Dit is toch ook iets anders, geen literatuur. Donald Sanderij is het andere jurylid. Het gaat om het beste artikel over bedrijfsdemocratie in de breedste zin. Daar weet jij toch alles van?’

‘Ja hoor. Bijna alles.’

De tweejaarlijkse prijs die Theo had uitgelooft bedroeg 2500 gulden. Waarom niet jaarlijks? vroeg Hans zich af toen hij de hoorn had neergelegd. Een jaarlijkse prijs krijgt na enige tijd bekendheid, bij een tweejaarlijkse moet je elke keer opnieuw beginnen. Het was een typisch Theo-compromis: hij wilde wel royaal zijn, maar het moest niet te veel kosten. Een prijs van 2500 gulden was wel het minste wat je kon bieden, maar om dat nou elk jaar te doen... Dan was je een ton kwijt in veertig jaar! Tweejaarlijks dan maar. Zo ongeveer zou Theo er vermoedelijk over gedacht hebben.

Een paar maanden later waren er tien inzendingen. Hans nam ze door. Eén artikel betrof overlegvormen in de Japanse werksituatie, er was een proefschrift over de opkomst van de vakbeweging, en een stuk over de gevaren van flexibele arbeid voor de positie van het betreffende personeel, geschreven door Ruud Vreeman, werkzaam bij de fnv. Dat laatste was het enige leesbare stuk.

Een paar weken later vond in klein gezelschap de uitreiking plaats. De prijswinnaar was een tamelijk lange en zeer beleefd ogende dertiger met bril en dekkend haar. Hij had enkele collega's en familieleden meegebracht. Van Weekbladpers-zijde waren de jury en het cwv-bestuur aanwezig en natuurlijk Theo. Voorzitter Jan Stoof overhandigde met een felicitatie de cheque. Daarna nam Theo het woord. Een klein speechje was de algemene verwachting, een grapje over wat je allemaal niet met 2500 gulden kon doen en dan snel aan de drank. Maar Theo vouwde een getikte rede open. Hij had het stuk van Vreeman bestudeerd en hoewel hij het grosso modo met de

strekking wel eens was, en ook begreep waarom de jury juist dit stuk uit de vele inzendingen had geselecteerd, wilde hij toch graag de gelegenheid gebruiken om te wijzen op enkele lacunes in het verhaal van de laureaat.

Pas na een minuut of twintig had de spreker zich door zijn drie A4'tjes gezwoeigd. Hans was al na twee zinnen geestelijk afgehaakt, college volgen was nooit zijn sterkste punt geweest, maar aan de denkfrens in het voorhoofd van de prijswinnaar kon hij zien dat Theo aardig wat gesprekstof voor de borrel bijeen had getikt.

'Ik moet zeggen, uw standpunt is goed verdedigbaar,' hoorde hij Vreeman enige tijd later beleefd tegen Theo zeggen, 'maar als ik zo vrij mag zijn...'

'Dat wordt nachtwerk,' zei Hans tegen Donald, die naast hem stond. 'Theo gaat tot het gaatje als hij geen gelijk krijgt.'

Maar al na een uur zag hij Vreeman en zijn gezelschap vertrekken, na Theo hartelijk de hand geschud te hebben.

Handenwrijvend en wippend op beide voeten kwam Theo dichterbij.

'Zullen we nog even...?' vroeg hij, met een hoofdbeweging richting De Engelbewaarder.

'Je hebt de discussie gewonnen?' vroeg Hans.

'Ach...' zei Theo, 'wat weet die man nou van flexibele arbeid?'

Een paar jaar later herinnerde Hans zich dat er ooit een tweejaarlijkse cww-wp-prijs was ingesteld. Niemand had er ooit meer aan gedacht hem opnieuw uit te loven.

'Ja, nu zijn de rapen gaar,' zei Hans.

Het was eind augustus 1985 en hij zat met een bekommerde Jan Lansinga in het café.

Twee onderdelen van NV Nijgh & Van Ditmar waren niet door de Weekbladpers overgenomen maar verzelfstandigd: de grafische bedrijven en het reclamebureau. De grafische bedrijven hadden het moeilijk, ondanks de opdrachten die zij als onderdeel van de overeenkomst van de Weekbladpers kregen. Jan Lansinga was degene die ervoor moest zorgen dat de

Weekbladpers zich aan de afspraken hield.

‘Het is dat ik Theo graag mag,’ zei hij, ‘anders had ik er allang de brui aan gegeven. Ik stoot overal mijn hoofd. Bij de boekenuitgeverijen krijg ik geen enkele opdracht los en bij de Nijgh-zusters godverdegodver ook al niet. Het moet allemaal van de tijdschriften komen.’

Jan glom van verontwaardiging.

‘Maar goed, het lukt me met veel pijn en moeite. Maar desondanks redden ze het niet. Ze zijn in surseance van betaling geraakt, en de bewindvoerders eisen nu financiële hulp. Theo heeft ze dat toegezegd.’

Jan nam een slok van zijn bier.

‘En wij zijn als bestuur akkoord gegaan,’ zei hij, ‘het gaat om het kwijtschelden van de oude achtergestelde lening en om een nieuwe lening van een half miljoen. Voor een doorstart. Als het goed afloopt krijgen we het terug, anders hebben we pech.’ Jan zat in zijn tweede termijn als cww-bestuurder en begon er al spijt van te krijgen.

‘Ik neem aan dat jullie je gehouden hebben aan de tekst van de motie die eind 1983 is aangenomen?’ vroeg Hans. ‘Daarin staat dat het bestuur in tijdnoodsituaties best een vertrouwelijk directievoorstel mag fiatteren. Maar het moet dan wel herstelbaar zijn als later blijkt dat de ledenvergadering het er niet mee eens is. Hoe zit dat hier?’

Jan draaide op zijn stoel.

‘Ja, nee, dat denk ik niet,’ zei hij, ‘dit is een gedane zaak. De oude schuld is kwijtgescholden. En of de nieuwe lening ooit terugbetaald kan worden is de vraag. Het is een achtergestelde lening.’

Hans voelde boosheid en teleurstelling in zich opkomen.

‘Daar hebben we het nu juist zo uitvoerig over gehad, in ‘83,’ zei hij, ‘als we groter gaan groeien krijg je dit soort situaties, en dan moet je als bestuur tijdig zorgen voor goede spelregels. Bijvoorbeeld een mandaat voor besluiten zoals deze. Theo weet dat donders goed. Waarom brengt hij jullie dan in problemen?’

Jan haalde zijn schouders op.

‘Stom van ons,’ gaf hij toe.

‘Hoe staat het eigenlijk met het huishoudelijk reglement?’ vroeg Hans. ‘Daar zou Erik Spastra toch aan werken?’

‘Erik is er nog mee bezig,’ meldde Jan, ‘daar hebben we dus niets aan. Het spijt me. We hebben ons door Theo laten opjagen. Hij riep steeds dat de directie haar verantwoordelijkheid nam en dat je dat als bestuur soms ook moet doen.’

‘Ja, dat is prima,’ zei Hans, ‘maar dan moet je eerst regelen dat het bestuur een mandaat heeft om dat te doen. Het is niet anders.’

‘Ja, je hebt gelijk,’ zei Jan. Hij dacht na. ‘Geef ons dan maar een motie van wantrouwen aan de broek,’ opperde hij na enige tijd, ‘want anders scheppen we een precedent waar Theo een volgende keer op terug kan vallen.’

Een week later kwam de motie in stemming. Hans had haar opgesteld. Ongeveer dertig cwv’ers waren komen opdagen en de vergadering duurde kort. Voorzitter Jan Stoof legde uit dat het bestuur beseftte dat hun handelwijze niet de schoonheidsprijs verdiende, maar dat er snel gehandeld had moeten worden en dat openheid naar de leden op dat moment helaas niet mogelijk was. Het besluit was ook niet meer terug te draaien, het bestuur gaf toe dat hiermee de medezeggenschap buitenspel was gezet.

Het verhaal werd in stilte aangehoord. Jan Stoof was buitenlandredacteur bij Vrij Nederland, een rustige dertiger met een kaal hoofd en een grote snor. Qua uiterlijk eerder de weerman van de Drentse Courant dan een linkse rakker. Met zachte stem legde hij zijn verklaring af. Minzaam keek het bestuur vervolgens naar de leden, bij voorbaat hadden ze zich al neergelegd bij het komende aftreden.

Hans las zijn motie van wantrouwen voor, de voorzitter vroeg of er nog discussie nodig was en toen niemand iets zei werd bij handopsteken gestemd. Er was maar één stem tegen, die van Theo. Hij legde er even de krant voor neer, die hij ostentatief aan het lezen was.

‘Dit is mijn bestuur,’ legde hij uit, ‘en ook als ze aftreden blijft het mijn bestuur.’

‘Het bestuur treedt natuurlijk af,’ zei Jan Stoof, ‘we blijven de lopende zaken doen zolang er geen nieuw bestuur gekozen is. Maar er worden zo snel mogelijk verkiezingen georganiseerd.’

Enigszins gedeprimeerd verliet iedereen de zaal. Theo haastte zich weg zonder Hans een blik waardig te keuren.

In het café dronken Jan Lansinga en Hans een biertje op de slechte afloop.

‘Het scheelt mij weer een hoop tijd,’ zei Jan, ‘maar jij hangt nu. Dat begrijp je toch zeker wel?’

Hans besepte het. Wie breekt betaalt, en hij zou zich kandidaat moeten stellen. Het zou gelukkig een interim-bestuur zijn, voor het resterende halfjaar van het afgetreden bestuur.

Beide voorgaande keren had hij in vrij korte tijd alles kunnen doen wat hij zich had voorgenomen, alleen dat verdomde huishoudelijke reglement was niet gelukt. En door het ontbreken van die spelregels kwam het bestuur steeds in problemen. Misschien dat het nu op gang gebracht kon worden.

Tot zijn vreugde besloot een aantal ervaren oud-bestuursleden om zich voor dit interim-bestuur kandidaat te stellen. Rob Sijmons, Bouke Waltsma, Donald Sanderij, het waren niet de minsten. Er was ook veel werk aan de winkel, want er moest een manier gevonden worden om het democratische bestuur van de Weekbladpers te exporteren naar Singel 262 en naar de Nijgh-bedrijven. En daarvoor moest eerst het besluit genomen worden dat ook de werknemers van de zusterbedrijven lid konden worden van de cwv. Bij de stemming die enkele maanden geleden had plaatsgevonden was het vereiste quorum niet gehaald en toen de interim-bestuursleden naar Den Haag gingen om kennis te maken met de or’s van de dochterondernemingen stuitten ze op een muur van wantrouwen.

‘Jan Stoof liet ons weten dat we tweederangsburgers in het bedrijf zouden blijven,’ vertelde Suzy Zwart, een jonge secretaresse die in de ondernemingsraad van Nijgh zat. ‘Wij zijn de melkkoe van de Weekbladpers, zo heeft Jan Stoof het ons uitgelegd,’ vervolgde ze, ‘alle winst gaat naar jullie toe. En cwv-lid mogen we ook niet worden. We zijn tweederangsburgers.’

‘Dat krijg je er nou van,’ zei Hans boos tegen Bouke en Rob Sijmons, terwijl ze in de trein op de weg terug naar Amsterdam waren. ‘Toen Theo Nijgh wilde binnenhalen heeft hij het zo voorgesteld aan de VN-redactie. En nu geloven ze het echt.’

‘Nou, Jan Stoof gelooft het kennelijk,’ zei Rob, die zelf redacteur was van VN, ‘maar het is natuurlijk vooral een fout van Theo.’

‘Willen we het vertrouwen winnen van de Nijgh-mensen, dan moeten we

zo snel mogelijk een tweede stemming organiseren,' betoogde Hans. 'En iedereen dan zo oppeppen dat er een goede meerderheid komt.'

'Ik dacht dat jij tegen de overname van Nijgh was,' zei Rob.

'Was ik ook,' zei Hans, 'maar nu ze er zijn is het natuurlijk onzin om ze buiten de cwv te willen houden. Het zal een enorme klus zijn om met zo'n grote groep de democratie nog een beetje levend te houden, maar er zit niets anders op.'

'O ja, in plaats van een verwelkoming van het nieuwe bestuur kreeg ik een bestraffend telefoontje van Menco,' zei Rob. 'Hij liet me weten dat de vorige stemuitslag over het cwv-lidmaatschap een schande was. En hoe we dat dachten te corrigeren.'

Herman Menco was de voorzitter van de Raad van Commissarissen, de man met het clownsgezicht.

'Heb je hem gezegd dat hij dat verwijt aan Theo moet richten? Die heeft iedereen wijs proberen te maken dat we een winstmachine binnenhaalden in plaats van een bedrijf met echte mensen.'

Hans begon zich weer op te winden.

'Nee hoor, ik heb het voor kennisgeving aangenomen.' Rob was flegmatisch van aard, een ideale voorzitter.

Omdat het voorstel de Nijgh- en Singel-werknemers cwv-lid te maken geen quorum had gehaald was het noch aangenomen noch verworpen. Dat maakte het mogelijk de kwestie opnieuw in stemming te brengen. Hans schreef het stemadvies namens het bestuur en betoogde daarin dat het niet tot de stijl van de Weekbladpers behoorde om werknemers van aangekochte bedrijven buiten te sluiten. En dat er geen enkele reden te bedenken was om hun het cwv-stemrecht te onthouden. Na stevige discussies in de wandelgangen kenterden de meningen, en het voorstel haalde nu een royale meerderheid. Tijdens de volgende vergaderingen met de or's van de drie Nijgh-bedrijven verdween het wantrouwen stap voor stap. Men popelde inmiddels om te gaan werken volgens de regels van het arbeiderszelfbestuur.

'Maar,' zei Suzy Zwart, 'toen we aan Siebelink vroegen wanneer we gingen werken volgens de cwv-spelregels keek hij alsof hij het in Keulen hoorde donderen. Hij zou het met Theo opnemen. Hoe zit dat?' Siebelink was de directeur van Nijgh Educatief, de grootste van de drie Nijgh-bedrijven.

‘Ja,’ zei Rob, die als voorzitter af en toe informatief contact met Theo had, ‘Theo heeft me dat ook verteld. De democratische spelregels gaan pas gelden als de structuur van ons miniconcern is vastgesteld. Dat gaat dus over de vraag of er een zware of lichte centrale directie komt, de holding dus, en hoeveel werkmaatschappijen er komen. Daar schijnt een structuurcommissie mee bezig te zijn. Al anderhalf jaar, sinds de overname.’

‘Wie zitten daarin?’ vroeg Hans.

‘Alle directies en een paar stafleden. Hugo Anderman was de drijvende kracht als directieassistent van Theo, maar sinds hij hoofd oplaagexploitatie is geworden, ligt het alweer een tijd stil.’

‘Ja, er zal een beleidsstuk moeten komen,’ knikte Hans, ‘en schrijven is niet Theo’s sterkste punt.’

Veel was er niet gebeurd, zagen ze toen Theo enkele weken later het concept opstuurde.

Het bestond uit een aantal uitgangspunten voor de toekomstige zakelijke structuur. Ze leken logisch en redelijk: van alle uitgeverijen afzonderlijk werd een goed rendement verwacht, de redacties van bladen konden rekenen op redactionele onafhankelijkheid en de boekenuitgevers op onafhankelijke fondsvorming. De democratische besluitvorming van de Weekbladpers zou gehandhaafd en zo mogelijk uitgebreid worden.

‘Niet slecht,’ zei Rob, ‘daar kunnen we mee uit de voeten. Hier kan je aan zien dat Hugo Anderman in de structuurcommissie zat.’

De directiecommissie had er verder voor gekozen géén zware centrale holding te maken, maar de besluitvorming zoveel mogelijk te decentraliseren. Alles wat op werkmaatschappijniveau beslist kon worden moest daar ook beslist worden en niet hogerop.

Voor de centrale directie was maar een klein takenpakket weggelegd: het algemeen strategisch beleid, sociaal beleid en financieel beheer.

‘Dat ziet er goed uit,’ was de conclusie die het bestuur liet notuleren. Maar daarna kwamen de vragen. Waarom was de commissie niet verder gekomen dan alleen uitgangspunten? In die anderhalf jaar had er toch al lang een organisatievoorstel uit kunnen voortvloeien?

Hans’ vingers jeukten om dat vervolgstuk te schrijven. Zo’n verhaal kwam altijd als vanzelf uit zijn schrijfmachine rollen, met alle overwogen

mogelijkheden, de voor- en nadelen van elke optie, de uiteindelijke voorkeur en de redenen daarvoor. Als hij met zo'n stuk bezig was zoemden zijn hersenen aangenaam, huppelde het bier zijn keelgat in en viel hij diep in de nacht, na het tikken van de laatste regel, in een diepe, droomloze slaap. Hij was een geboren memoschrijver. Misschien zou hij het in zijn rol als staflid voor Theo kunnen doen?

Maar voordat hij het Theo kon voorstellen belandde het bestuur in een groot en onbegrijpelijk conflict met hem. Vorig jaar was de dienstverlening aan HP al beëindigd, maar bij de afwikkeling daarvan was pas nu vastgelegd dat de Weekbladpers zou afzien van de schuld van enkele tonnen die het blad aan de Weekbladpers had. Theo had aangekondigd dat dat stuk eraan kwam, en om hun goede wil te tonen had het interim-bestuur bij monde van voorzitter Rob beloofd er binnen enkele dagen een algemene ledenvergadering voor bijeen te zullen roepen. Want het afzien van zoveel geld was ongetwijfeld een besluit voor de hele groep.

Maar tot ieders verbazing tekende Theo op een achternamiddag het contract en deelde dat de volgende dag mee.

Een woedende Rob zat in de eerstvolgende or-vergadering tegenover een merkwaardigerwijs eveneens woedende Theo.

‘Ik had met jullie voorzitter een afspraak,’ hield Theo vol, ‘en daar heb ik me aan gehouden.’

‘Die afspraak was dat we in allerijl een ledenvergadering bij elkaar zouden roepen,’ herhaalde Rob, ‘niet dat jij dat contract op eigen houtje zou tekenen. Er zit weinig anders op dan dat we aan de ledenvergadering meedelen dat de directie haar bevoegdheid overschreden heeft.’

Theo haalde zijn schouders op. ‘Als jij onze afspraak ontkent kan ik er niets aan doen.’

Hij pakte zijn papieren bij elkaar en vertrok.

‘Ik begrijp er niets van,’ zei Rob verslagen, ‘ik heb geen andere afspraak met Theo gemaakt dan hoe ik 't zeg. Waarom zou ik met hem afspreken dat hij het contract naar believen kon tekenen? We hebben het godverju niet eens gezien!’

‘Misschien moeten we het stuk Wat te doen bij een directiecrisis maar eens voor de dag halen,’ zei Hans, ‘dat hebben we gemaakt na die ellendige

toestand met Jaap Rijk en Dick Koger.’

Alhoewel hij het destijds zelf geschreven had, stond de inhoud hem niet meer helder voor de geest. Mogelijk gaf het tips voor een situatie als deze.

‘Voor een directiecrisis lijkt me dit niet zwaar genoeg,’ zei Bouke. ‘Theo wilde vermoedelijk eens kijken tot hoe ver hij bij ons kan gaan.’

‘Ik zal gaan uitzoeken hoe het precies zit,’ zei Rob, maar hij kwam een paar dagen later zonder resultaat op de volgende bestuursvergadering. Theo was en bleef boos, en het waarom was niet duidelijk. Het werd het begin van een moeizame periode.

Bij de eerstvolgende vergadering met Theo kwam op tafel dat de ondernemingsraden van Nijgh Educatief en Nijgh Periodieken zo enthousiast geraakt waren voor het werknemerszelfbestuur dat ze het zo snel mogelijk wilden invoeren

‘Ja,’ zei Theo met een kleine zucht, ‘bij de overname van een bedrijf klinkt het goed. Arbeiderszelfbestuur. Als wij een bedrijf overnemen staat het personeel te trappelen. Maar nu wordt het moeilijker. De directies van Nijgh zijn tegen.’

‘Hoezo tegen?’ zei Hans. Hij pakte het stuk van de directionele structuurcommissie. ‘Hier staat toch als uitgangspunt “handhaving en/of uitbreiding van de democratische besluitvorming zoals die bij de Weekbladpers gegroeid is.” Dat is je eigen tekst?’

Theo was niet gauw van zijn stuk te brengen, maar wist hier niet goed raad mee.

‘Ja, nee. Kijk, Siebelink dacht dat dat alleen zou gelden op holdingniveau.’

‘Die lichte holding, waar nauwelijks onderwerpen ter sprake komen? Daar mocht het zelfbestuur wel?’ Bouke kon sarcastisch uit de hoek komen.

‘Ja, Bouke. Dat dacht hij. Trouwens, die holding kan nog best zwaarder worden.’ Siebelink, directeur van Nijgh Educatief, was een kordate snelle veertiger die in de villa aan de Haagse Badhuisweg waar Educatief huisde, als een verlicht despoot regeerde. Het was begrijpelijk dat hij er geen trek in had plotseling geconfronteerd te worden met een or die het Weekbladpersmodel hanteerde.

‘Hoe komen we hier uit?’ vroeg Rob. Theo haalde zijn schouders op. Hij

hield vergaderingen met het door hem niet gewenste bestuur zo kort mogelijk.

‘We denken erover na,’ zei hij en vertrok. Nu zat het bestuur met een probleem, want Theo en de Nijgh-directies konden de integratie van de bedrijven eindeloos voor zich uit schuiven, maar de or’s van de nieuwe dochters wilden graag direct de medezeggenschap invoeren. En dat kon niet zonder een plan voor de organisatorische structuur van de bedrijvengroep.

‘We kunnen toch alvast van onze kant nadenken over hoe we de zeggenschap gaan organiseren?’ opperde Bouke. ‘Er zal een centraal bestuur moeten komen en natuurlijk ook plaatselijke besturen. En hoe verdelen die hun taken?’

‘Ja,’ zei Rob, ‘maar je kan het pas concreet maken als de zakelijke structuur vaststaat. Stel dat er toch een zware centrale directie komt, dan zal het centrale bestuur ook een zwaardere rol moeten krijgen. Dus zolang het een niet vaststaat kun je over het andere nog niet nadenken. Het is de kip en het ei.’

Een paar dagen later kwam Hans met een voorstel.

Hij was maar gewoon op eigen houtje het plan voor de organisatie van het miniconcern gaan schrijven. Wanneer hij zo’n klus als staflid naar zich toe trok kon hij meestal rekenen op Theo’s waardering, hoe stroef ook geuit, maar dat hij nu als cwv-bestuurslid het initiatief overnam zou Theo hem vermoedelijk niet in dank afnemen. Want Theo moest dan maar zien hoe hij het in de door hem gewenste richting kon amenderen, en ook ontbraken dan de ruime formuleringen en ontsnappingsmogelijkheden die hij graag inbouwde. Toch was het de enige mogelijkheid om enig tempo te krijgen in de besluitvorming.

De zakelijke structuur van de uitgebreide Weekbladpers heette Hans’ stuk. Het begon diplomatiek met een waarderend overzicht van de uitgangspunten die Theo’s structuurcommissie had geformuleerd, en werkte die vervolgens uit in een structuur van vier bedrijven (Nijgh Educatief, Nijgh Periodieken, Singel Boeken en Weekbladpers Publiekstijdschriften). In de boekentak zou natuurlijk Nijgh Bellettrie opgenomen worden. Boven dit viertal werkmaatschappijen zou een lichte groepsholding hangen die zich alleen zou bezighouden met centrale kwesties zoals de strategische keuzes

van de groep, de financiën, sociaal beleid, automatisering, juridische kwesties. Omdat het een lichte holding zou worden hoefde er geen fulltime algemeen directeur te komen. De directeur van de moedermaatschappij Weekbladpers kon het er parttime bij doen, gesteund door een managementteam bestaande uit de directeurs van de werkmaatschappijen en enkele stafspecialisten.

Tot zover was het allemaal nogal voor de hand liggend.

‘Maar nu de cwv-structuur,’ zei Hans trots, ‘dat is een lastige omdat natuurlijk niet helemaal vaststaat hoe de zakelijke verhouding tussen de groepsholding en de werkmaatschappijen zal uitpakken. Theo kennende zal hij altijd meer macht naar zich toe willen trekken. En dat hij de holdingdirecteur zal worden lijkt me geen gok. Ik denk dat ik de oplossing heb: we schaduwen als cwv gewoon de zakelijke structuur. Dat wil zeggen: de plaatselijke cwv’s hebben hetzelfde werkterrein als de plaatselijke directie in de praktijk krijgt. En de centrale cwv volgt in haar bevoegdheden de centrale directie. Zo is alles afgedekt; als de centrale directie meer taken naar zich toe trekt volgt het centrale cwv-bestuur dat meteen.’

Toen hij dit ei van Columbus de vorige avond bedacht was hij enige tijd vervuld geweest van grote zelfbewondering. Maar nu hij het uitlegde aan de anderen leek het een nogal vanzelfsprekende oplossing en niemand reageerde dan ook verrast.

‘Dan hebben we nog de kwestie dat de plaatselijke directies onwillig zijn om in snel tempo de directe democratie in te voeren. Als je dat afdwingt krijgen die plaatselijke besturen meteen een conflict met hun directies en dat lijkt me een slecht begin. We formuleren het zo,’ zei hij met tevredenheid. ‘Drie punten. Eén: het plaatselijk bestuur maakt met de uitgeefkerndirectie afspraken over het tempo waarin het beslissingsrecht van de cwv-afdeling gerealiseerd wordt. Twéé: we leggen vast dat van de directies van de uitgeefkernen verwacht wordt dat zij bereid zijn mee te werken aan vergroting van de zeggenschap van hun personeelsvertegenwoordiging. Dat staat tenslotte in de door henzelf geformuleerde uitgangspunten van de structuurcommissie. En drie: we leggen vast dat van het centraal cwv-bestuur en de holdingdirectie verwacht wordt dat zij bij voorkomende problemen op dit terrein bemiddelend optreden en zo nodig druk uitoefenen om de situatie

te verbeteren.’

‘Mooi,’ zei Bouke, die nooit royaal was met complimenten, ‘goed gevonden. Je bereikt zo dat de or’s niet meteen de hemel op aarde verwachten, maar je zet de directies wel onder druk om mee te werken aan het bereiken van dat doel.’

Even sloeg de euforie toe. Toen zag Bouke een vlekje.

‘Maar nu dat centrale bestuur, Hans. Hoe voorkom je dat het door Theo onder druk wordt gezet om besluiten te nemen die eigenlijk aan de ledenvergadering moeten worden voorgelegd?’

‘Jezus,’ zei Hans, ‘daar heb ik niet bij stilgestaan. En natuurlijk gaat hij dat doen. Zo’n centraal bestuur heeft geen directe eigen achterban als stok achter de deur. Dus die gaan door de bocht voor Theo.’

Na veel gedelibereer vonden ze de oplossing.

Het centrale cwv-bestuur zou niet rechtstreeks gekozen worden maar bestaan uit afgevaardigden van de diverse plaatselijke besturen. En die stemden pas na ruggenspraak met het plaatselijke bestuur dat hen afgevaardigd had. Zo werd voorkomen dat het centraal bestuur een eigen leven ging leiden en het contact met de achterban zou verliezen.

‘Nu nog de noodsituaties. Als Theo tegen het centraal bestuur zegt: “Deze overname moet binnen een week getekend worden en vanwege de beursgevoelige informatie mag de achterban niet ingelicht worden, ook niet de plaatselijke besturen.” Wat doet het centraal bestuur dan? Tegen Theo zeggen dat hij de boom in kan? Of toch maar door de bocht gaan? Hadden we verdomme nou maar een huishoudelijk reglement,’ zei Hans.

‘Waarom geven we het centrale bestuur niet een mandaat om het eerste jaar naar bevind van zaken te handelen,’ stelde Rob voor, ‘in afwachting van een goed reglement?’

Dat leek de oplossing. Alhoewel Theo nors reageerde op het kant-en-klare structuurvoorstel dat hem vanuit de cwv werd aangereikt, had hij er weinig tegen in te brengen.

Het vergde nog wekenlang sleutelen voordat alle details van het voorstel door iedereen geaccepteerd werden, maar een paar maanden na hun aantreden kon het interim-bestuur het voorstel aan de leden voorleggen. En het werd met grote meerderheid aangenomen. De nieuwe structuur was een feit.

Hans had verwacht dat Theo later toch wel zou laten merken dankbaar te zijn voor het werk dat ze verzet hadden. Maar hij bleef het interim-bestuur negeren en ze waren blij na een halfjaar te kunnen opstappen. Hopelijk zou Theo met een nieuw bestuur beter samenwerken.

Er werden verkiezingen uitgeschreven, maar ondanks druk lobbyen hadden zich slechts twee nieuwe kandidaten gemeld toen de inschrijftermijn verstreken was.

‘Ze denken: aan mijn lijf geen polonaise,’ zei Jan Lansinga tegen Hans, ‘ze zagen jullie voortdurend hakketakken met Theo en hebben daar geen trek in.’

Maar er was meer aan de hand. Theo had enkele maanden eerder degenen die de overname van Nijgh hadden gesteund in verwarring gebracht door voor te stellen de winstuitkering te schrappen. Reden: door de overname waren de reserves van het bedrijf te veel aangetast. Nu begreep men het niet meer; had diezelfde Theo niet gezegd dat Nijgh winst zou brengen? Dankzij het cwv-bestuur was er toch een uitkering gedaan, maar er was onrust en onzekerheid in de cwv-gelederen gekropen. Ze hadden altijd het gevoel gehad te kunnen begrijpen waar het in het bedrijf om ging, maar nu maakte de directie het wel erg ingewikkeld. En dat werkte ontmoedigend.

Het vrijmoedige Personeelsblad was al enkele maanden niet verschenen, wegens gebrek aan nieuwe redacteurs. Ook dat was een teken aan de wand. De democratie kraakte.

Een verlenging van de inschrijftermijn leverde geen nieuwe kandidaten op en omdat inmiddels de zomer van 1986 begonnen was, werd besloten op een zacht pitje verder te gaan en het in het najaar nog eens te proberen. Het interim-bestuur zou het contact met Theo tot een minimum beperken en alle vergaderingen tot ledenvergaderingen verklaren. Dan kon Theo rechtstreeks met het personeel overleggen. Directer kon de democratie niet zijn.

Er hing die zomer een nare sfeer in de lucht.

Theo maakte een humeurige, vermoeide indruk. De resultaten van Vrij Nederland baarden grote zorgen. De Boekenbijlage, die bedoeld was om méér lezers en advertenties naar het blad te trekken, leverde ook in het tweede jaar een stevig verlies op. Eigenlijk was de omzet van het blad in de vijf jaar van Theo's directieperiode alleen maar achteruitgegaan. De oplage

van VN was ruim 20.000 exemplaren lager dan toen hij in 1981 begon en de advertentieomzet bedroeg ruim twee miljoen gulden minder. Intussen waren de kosten van productie en redactie in totaal met anderhalf miljoen gulden gestegen, ondanks de lagere drukkosten bij dalende oplage. De winst die Voetbal International binnenbracht werd er door opgeslokt, de winstuitkering die Theo nu nog tegen heug en meug was afgedwongen zou wel eens de laatste kunnen zijn: het tijdschriftenbedrijf zou in 1986 voor het eerst verlies maken.

En dat terwijl de economische teruggang was gestopt. De Nederlandse bedrijven begonnen weer te investeren en te adverteren, de bezuinigingsdrang bij de consument was verdwenen.

Maar Vrij Nederland kon er niet van profiteren. Nog steeds liepen de lezers weg en adverteerders hielden niet van bladen met een teruglopende lezerskring. Het magazine, dat bij de start veel kleurenadvertenties had getrokken werd nu door adverteerders meer en meer gezien als een 'bewaarbijlage', iets wat lezers op een stapel legden om ooit eens op hun gemak door te nemen. Nooit dus, vermoedden de adverteerders en ze besteedden hun budgetten elders.

Theo ontkwam er niet aan om bezuinigingen door te voeren. Hij ging in overleg met de redactie over inkrimpingen, vooralsnog zonder succes. De budgetten van de afdelingen werden met 10% gekort en om te laten merken dat het menens was werden enkele luxezaken afgeschaft. De maandelijkse bedrijfsborrel werd driemaandelijks. Trudy Nijman die niet alleen het minituinparkje van de Kloof onderhield, maar ook alle plantenbakken in de kantoren, kreeg te horen dat ze de zorg voor de binnenplanten moest overlaten aan de afdelingen waar ze stonden. En Lucy de koffiejuffrouw werd vervangen door automaten.

Het laatste riep direct protesten op. Wat kostte zo'n koffiedame nou en waarom zou zij slachtoffer moeten worden van de teruglopende opslag van Vrij Nederland? Pas toen Lucy liet weten zeer content te zijn met de afvloeiingsregeling die Theo haar aangeboden had, verstomde het protest.

'Die bedrijfsborrel is eigenlijk een cwv-borrel,' zei Donald tegen Hans, 'mag Theo dat zomaar afschaffen?'

'Ach,' zei Hans, 'laten we het hem maar gunnen.'

Van alle bestuursleden was hij degene die het meest leed onder de slechte verhouding tussen directie en bestuur. Hij zag Theo voor het werk een paar keer per maand in vergaderingen en soms in het café, en die contacten waren vaak nog plezierig. Maar zodra hij – meestal in het café – de stroeve relatie met het bestuur aansneed begon Theo druk te snuiven en afwerende gebaren met zijn elleboog te maken.

Hoe slecht het werkelijk met Vrij Nederland ging merkte Hans toen het advertentiebedrijf in de Sonesta-koepel een feest hield voor adverteerders. Hans hield niet van festiviteiten maar alle stafleden waren opgetrommeld en hij fietste met tegenzin naar de voormalige kerk. Eenmaal binnen genoot hij toch van de prachtige ruimte, die wel iets weg had van het Pantheon in Rome. Een grote ronde zaal met een wel twintig meter hoge koepel en in het midden een spreekgestoelte. Normaal gesproken zouden adverteerders bij bosjes komen aanrennen om mee te feesten met het weekblad, en Rinus Ferdinandusse of die andere beroemdheid, Joop van Tijn, de hand te mogen schudden.

Maar het was vreemd stil in de koepelzaal. Koos Jongeling, de lange advertentiechef, liep zorgelijk heen en weer. ‘Ik heb het Theo nog ontraden,’ zei hij, ‘maar hij moest en zou deze ruimte huren. En wie ben ik dan? Hij heeft Rinus zo gek gekregen dat de redactie gaat aanpappen met de adverteerders. Dan zijn ze helemáál zo weg.’

Koos was geen liefhebber van rechtstreeks contact tussen journalisten en adverteerders. Een hand krijgen van Rinus of Joop, dat was prima. Maar zodra adverteerders de kans kregen om journalisten uit te leggen dat ze voor een beter Umfeld voor hun advertenties moesten zorgen, of zodra de journalist de adverteerder ging vertellen dat commercie natuurlijk geen enkele greep mocht krijgen op de inhoud van het blad, was het snel uit met de pret. Hij hield de partijen liefst op wuifafstand. Even handje schudden en dan meteen uit elkaar.

‘Ben jij een adverteerder?’ vroeg een jonge journaliste aan Hans. Hij herkende haar als Jannetje Koelewijn.

‘Nee,’ zei hij, ‘adverteerders dragen dassen. Ik werk op kantoor bij de Weekbladpers.’

‘Ik ga mijn best doen er één te vinden,’ zei ze enthousiast, ‘Rinus heeft gezegd, als we adverteerders zo ver krijgen dat ze advertenties plaatsen, gaat dat regelrecht in het reisfonds. Dan mogen we Europa in!’

Snel ging ze op zoek naar een volgend slachtoffer en toen Hans erop ging letten zag hij meerdere jonge VN-journalisten zich vastklitten aan de paar adverteerders die waren komen opdraven. In de verte stond Rinus te wachten, klaar voor een cryptische uitspraak tegen elke adverteerder die Koos Jongeling langs hem zou voeren. Maar Koos speurde vergeefs. Te midden van de voortkabbelende conversaties probeerde Theo te spreken. Hij had een dag tevoren een paar atenolol-tabletten aan Hans gevraagd, om zijn hartslag onder controle te kunnen houden. ‘Zou je dat nou wel doen?’ zei Hans, onwillig om afscheid van zijn medicijnen te nemen. Sinds enkele jaren geleden bij de periodieke medische keuring ontdekt was dat hij een te hoge bloeddruk had slikte hij deze bètablokkers trouw en ze leverden hem een kalme 60 slagen-per-minuuthartslag op die zich maar zelden liet opjagen. Maar wat zou zo’n medicijn bij een gezond mens doen?

‘Ik heb er ervaring mee,’ zei Theo, en Hans bracht de volgende dag een hele strip voor hem mee.

‘Niet meer dan één per dag,’ zei Hans, ‘voor je het weet staat je hart stil!’ Je wist het maar nooit met Theo’s gulzigheid.

‘Ja, ja,’ zei Theo knorrig en beende weg, ongetwijfeld boos op zichzelf om deze zwakte. En nu stond hij dan hoog boven de aanwezigen te oren op het preekgestoelte.

‘Uitermate succesvol verlopen...’, hoorde Hans, ‘vijfhonderdduizend vaste lezers en lezeressen... full color... knooppunt van mogelijkheden.’

Door het geroezemoes was er weinig touw aan vast te knopen en Theo had niet de gave een geschreven tekst zo voor te dragen dat hij de aandacht van de luisteraars trok.

Hij was gelukkig zo hoog boven de bezoekers verheven dat het niet oogde als een afgang; hier waren gewoon twee gescheiden activiteiten bezig: een zestigtal mensen die op de begane grond een glaasje dronken en converseerden en ergens in de ruimte iemand die de geluidsapparatuur

beproefde. ‘Dank voor uw aandacht,’ hoorde Hans Theo na enkele minuten zeggen en er klonk zowaar een schraal applausje op dat snel dikker werd toen mensen zich realiseerden dat er een spreker was geweest en applaus gewenst was.

Deze bijeenkomst zou de ommekeer in de malheur van VN niet brengen, zoveel was duidelijk.

Elke maand woonde Hans een vergadering bij van wat het cwa heette, de Commerciële Werkgroep Advertentieverkoop. Het was eigenlijk het periodieke werkoverleg van Theo en Koos Jongeling, maar Theo had Hans erbij gevraagd omdat hij hoopte dat marktonderzoek een bijdrage aan de discussie kon leveren. Soms kwam ook Bouke erbij, die immers de grote deskundige was op het gebied van het lezersbereikonderzoek.

Het steeds verder teruglopen van de advertenties van Vrij Nederland was zo’n beetje het enige gespreksonderwerp, de andere bladen kwamen nauwelijks aan de orde. Ook al omdat die geheel kansloos leken op de advertentiemarkt.

Buckley’s hoestsiroop daargelaten bevatte Opzij vrijwel geen reclame, want adverteerders waren allergisch voor het feminisme en verbonden hun merk er liever niet aan. Voetbal International had van oudsher maar drie à vier advertentiepagina’s per week omdat het publiek van het blad te veel een doorsneepubliek was. Adverteerders zochten liever bladen waarvan de lezers een specifiek segment van de markt vertegenwoordigden. Theo vond dit onzin, want kicken niet alle adverteerders juist op de televisie? En als er godverdegodver ergens een doorsneepubliek was, dan was dat toch wel het kijkvee?

‘Ja, maar dat ligt anders,’ legde Koos keer op keer geduldig uit, ‘adverteerders willen op de tv omdat ze dan complimenten krijgen van hun kapper, hun loodgieter, hun automonteur. Jij bent toch directeur bij Douwe Egberts? Leuke reclame hadden jullie laatst! En vi biedt die glamour niet.’

Dat hield Theo weer een tijd stil over vi. Ook al omdat het probleem van Vrij Nederland dringender was. ‘Vorig jaar hadden we nog twintig Lancia-advertenties, waar is die adverteerder gebleven?’

‘Dit jaar doen ze geen tijdschriften, Theo. Ze gaan in de krant met prijsacties.’

‘In Vrij Nederland mag hij ook een prijsactie plaatsen.’

‘Ja, maar reclamebureaus vinden dat je dat in kranten moet doen, Theo. Imago en bekendheid gaan via televisie, informatie en status via magazines, en aanbiedingen via de krant.’

Theo knikte onwillig, met alle vaklectuur die hij tot zich nam, wist hij dit ook wel. Maar wat kan je eraan doen, wilde hij horen. En Koos had hem niets te bieden.

Hans probeerde in het begin een nieuwe invalshoek te vinden om het probleem te tackelen. Er was een nieuw computerprogramma beschikbaar gekomen, Sybil-Runner, dat tijdreeksanalyses maakte en voorspellingen kon doen over de te verwachten voortzetting van een in de computer ingevoerde reeks eerdere resultaten. Hans had het programma gebruikt om de losse verkoop van Vrij Nederland en vi te analyseren en was toen tot de verbijsterende conclusie gekomen dat er bij Vrij Nederland wel sprake was van een lagere verkoop in de zomer, maar dat er bij vi geen enkele seizoenstrend zichtbaar was. Het deed er niet toe of er gevoetbald werd of niet, de verkoop van het blad (abonnementen en losse verkoop tezamen) lag per week rond de 180.000, en bleef in de voetballoze maanden even hoog als tijdens de competitie. Het vi-publiek kon kennelijk zijn krantje geen week missen! Nu liet hij het programma los op de advertentiepagina's van Vrij Nederland en de andere bladen. ‘Kijk eens hoe mooi je de seizoenstrend kan zien,’ zei hij bij de eerstvolgende cwa-vergadering opgewonden en enthousiast, ‘in de zomer zakt de verkoop totaal in.’

‘Dat wisten we al,’ zeiden Theo en Koos tegelijk, en Koos voegde eraan toe: ‘Soms moeten we zelfs een klant bellen of hij gratis op de achterpagina van het kleurkatern wil.’

‘Ja, maar waarom zijn er in de zomer geen advertenties?’

‘Dan zijn de mensen met vakantie.’

Dit was Hans' terrein.

‘Welnee, elke week is er maar een gedeelte van de mensen met vakantie. Daar zijn statistieken van. In het hoogseizoen is op elke gegeven dag hooguit 20% van de mensen weg. Dus 80% is nog over. Van de afwezigen keert het overgrote deel binnen één of twee weken terug en leest dan alsnog het blad. Er is dus vrijwel geen verlies van publiek. En als er maar weinig advertenties

in een nummer staan, valt elke advertentie meer op. Dat zijn toch goede argumenten om adverteerders zo gek te krijgen dat ze juist en vooral in de zomer moeten adverteren?’

Er viel een stilte. Tot Hans’ verbazing liet Theo het afweten. ‘Adverteerders zijn gewoontedieren,’ zei Koos, ‘ze gaan zelf in de zomer weg en dan is iedereen dus weg. Denken ze.’

‘Misschien met een zomerkorting?’ opperde Hans.

‘Nee, geen korting,’ zei Koos ferm. ‘Nooit kortingen geven, daar pakken adverteerders je altijd later op. Ik kreeg toen toch ook korting? zeggen ze dan.’

‘Bij Inter/View hadden we ook altijd last van zomerslapté,’ probeerde Hans nog, ‘opdrachtgevers dachten dat je in de zomer geen goede steekproef kon trekken. Wat hebben we toen gedaan? We vroegen aan elke geënquêteerde of hij de week voorafgaande aan het vraaggesprek met vakantie was geweest of de komende week zou vertrekken. En degenen die daar ja op antwoordden gaven we een extra gewicht in de steekproef, ze stonden voor degenen die we niet thuis hadden aangetroffen omdat ze net met vakantie waren. Dat werkte prima!’ Hij herinnerde zich hoe trots hij was geweest op deze technische vondst. Die had helaas geen extra zomeropdrachten opgeleverd, maar dat hoefden Koos en Theo niet te weten.

‘Het is te proberen,’ zei Koos ten slotte, ‘het geeft ons in elk geval een nieuwe invalshoek om de adverteerders mee te benaderen.’

Er werd een mailing gemaakt over de pluspunten van het adverteren in de zomer, maar Koos Jongeling had gelijk. Adverteerders noch reclamebureaus waren ervan te overtuigen dat het zin had.

Elke maand tijdens de cwa-vergadering bleef Theo duwen en trekken om Koos plannen te ontlokken voor de vergroting van de advertentieverkoop.

‘Kijk nou eens naar HP!’ riep hij, ‘dat loopt als een trein.’ De Haagse Post was onder de hoede van uitgever Hans van Brussel aan een onverwachte revival bezig. Zijn vriendin Marianne Verhoeven deed de advertentieverkoop en de pagina’s stroomden binnen.

‘Ja, die Marianne doet het goed,’ gaf Koos toe.

‘Maar wat heeft zij dan wat wij niet hebben?’ vroeg Theo.

Koos dacht na. ‘Sympathie van de bureaus,’ zei hij ten slotte.

Theo snoof verontwaardigd. Hij was ervan overtuigd dat Koos' verkopers zich er te makkelijk vanaf maakten en dat leek Hans denkbaar. De Weekbladpers was niet het soort bedrijf dat de knoet over de werknemers legde en Koos was een zachtaardig mens die door zelf hard te werken het voorbeeld probeerde te geven. Maar misschien werd het toch tijd voor de knoet.

Donald Sanderij, met wie Hans meermalen in het cww-bestuur had gezeten, deed voor de advertentieafdeling de verkoopvoorbereiding. Op verzoek van Hans maakte hij een overzicht van de branches die het afgelopen jaar extra waren gaan adverteren en van de branches die juist bezuinigd hadden op hun advertentiebudget.

'Kijk,' zei Hans tegen Koos en Theo tijdens de eerstvolgende cww-bijeenkomst. 'Dit zijn de branches met toenemende advertentievolumes. Je kunt hier zien of wij wel of niet meegeprofiteerd hebben van de stijging van de budgetten in deze branches. Zo niet, dan is er misschien iets aan de hand, hebben we het niet goed gedaan. En dit zijn de branches met dalende advertentievolumes. Als wij uit die hoek minder advertenties krijgen is dat logisch, blijven we op peil dan doen we het uitstekend.'

Koos keek peinzend naar de tabellen. Theo nam zijn kopieën mee voor nadere bestudering, vastbesloten de afdeling niet met rust te laten. Melancholiek keek Koos hem na.

'Weet je wat het is, Hans,' zei hij ten slotte, en begon aan een lange speech, 'je kan wel allerlei statistische analyses op de cijfers loslaten, maar met permissie, het betekent niks. Opiniebladen krijgen in totaal maar een paar procent van de reclamebudgetten, vier procent. Onze sector is dus heel klein, want de opiniebladen worden door de reclamebureaus gezien als aanvullend medium. Wij zijn nooit de dragers van een campagne, daarvoor kiezen ze de glossy's. Opiniebladen zijn bijbladen voor de adverteerders. Als er geld over is en het gaat om een product voor de beter gesitueerden, dan krijgen wij er ook wat van. Eerst Elsevier natuurlijk, want dat heeft goedverdienende lezers die graag en veel consumeren. En je loopt bij dat blad niet het risico met je advertentie naast een consumptie-kritisch artikel van Rudi van Meurs te staan. Als er dan nog budget over is, krijgt Haagse Post of Vrij Nederland een paar advertenties. Meestal niet allebei, vanwege de overlap die de bladen

vroeger hadden. Men denkt dat dat nog steeds zo is. Vrij Nederland draait slecht, dat weet men, en Haagse Post maakt de indruk overeind te krabbelen. Sympathie gaat altijd uit naar de underdog die opkrabbelt. En Marianne Verhoeven is een mooie meid met een goeie babbel. Dus vandaar. Als jullie kans zien de oplage van Vrij Nederland omhoog te krijgen kantelt de stemming misschien. Maar nu is het niks gedaan.’ Hans knikte en borg zijn tabellen weg.

‘Kijk,’ zei Koos, ‘uitgevers willen altijd dat je als een gek achter de adverteerders aan gaat. Ga voor de deur liggen. Grijp ze bij hun strot. Net zolang tot je die advertentiecampagne binnenhebt! Ik heb Theo een keer meegenomen en hij begon meteen alle cijfers van de mediaplanner van het reclamebureau te attaqueren. Dit klopte niet en dat klopte niet. En alle wegen leidden naar Vrij Nederland. Die man heeft Theo uitgezeten omdat hij te aardig was hem de deur uit te gooien. Maar we komen voorlopig dat bureau niet meer binnen. Bij ons soort bladen kan je niet doordrammen dat men erin moet adverteren, daarvoor zijn we te klein grut. Iemand als Theo snapt dat niet. Alles draait om sympathie en onze verkopers proberen die los te krijgen. Meer kun je niet doen.’

Het was een overtuigend verhaal.

‘Theo kán zich er natuurlijk niet bij neerleggen,’ zei Hans, ‘hij moet blijven geloven dat het tij te keren is. Dat is zijn rol.’

‘Ik ben bang dat je gelijk hebt,’ zei Koos somber.

De cwa-vergaderingen werden na dit gesprek een stuk rustiger. Hans had zich neergelegd bij de uitspraken van Koos en Theo raakte door zijn argumenten heen. Een kleine opleving vond plaats toen Bouke een keer meedeed om de nieuwe teleurstellende lezersbereikcijfers te bespreken en opperde dat het misschien een goed idee zou zijn om met de verkopers gesprekken te houden over hun werkwijze. Hoe planden ze de gesprekken met adverteerders, kregen ze tijdig de cijfers die ze nodig hadden, konden ze die cijfers goed interpreteren? De kennis en kunde van de verkopers was hem wat tegengevallen als hij ze de lezerskringgegevens uitlegde, liet hij weten.

‘Goed idee,’ zei Theo enthousiast, ‘doe jij dat, Koos?’

‘Ik heb elke week gesprekken met de buitendienst,’ zei Koos, ‘ik begrijp niet zo goed...’

‘Misschien kan ik Koos helpen?’ suggereerde Bouke.

Even later was Hans zijn collega-marktonderzoeker voor enkele maanden kwijt. Die had opdracht de advertentieafdeling door te lichten en ging gretig en enthousiast aan de slag. Bouke was een rechtgeaarde Fries, eerlijk en open, en absoluut niet van plan om Koos dwars te zitten. Hij was dan ook oprecht verbaasd toen die enkele weken later meedeelde dat hij een nieuwe betrekking had aangenomen. Hij was hoofd van de advertentieverkoop van de anwb-bladen geworden, een goede baan. Bouke nam tijdelijk de leiding van de afdeling over. De marktonderzoekafdeling begon op een duiventil te lijken, vond Hans, maar omdat hij zelf ook geregeld in andere rollen was beland kon hij er weinig tegen inbrengen.

Hans kwam Koos na zijn vertrek nog wel eens tegen op een uitgeverscongres.

‘Hoe gaat het met die kleine?’ vroeg hij dan, doelend op Theo. Aan zijn glimlach kon Hans zien dat hij met plezier teruggacht aan zijn tijd bij de Weekbladpers en aan de directeur. Hoeveel last mensen ook hadden van Theo, hij behield altijd hun sympathie. En dat gold ook voor Hans zelf. Ondanks zijn ergernis over Theo’s manoeuvres als directeur en zijn rare houding tegenover het cwv-bestuur kon hij geen hekel aan de man hebben.

De schrijver J.B. Charles beschreef in een van zijn essays dat hij als criterium voor het beoordelen van mensen de vraag gebruikte of hij bij ze zou durven onderduiken. Toen hij dat las kwam bij Hans vanzelf de naam van Theo naar boven. Met al zijn rare streken was Theo toch de persoon die hij het meest zou vertrouwen met zijn leven. Maar misschien kwam dat alleen omdat Theo het vaak had over de oorlog en loyaliteiten. Hans had erbij gestaan toen hij enige tijd geleden in het café een journalist van nrc Handelsblad onderhield over het oorlogsverleden van die krant. Hoe iemand voor zo’n blad kon werken, daar kon Theo met zijn verstand niet bij. De journalist bleek niet goed op de hoogte te zijn van de fouten die de nrc tijdens de Tweede Wereldoorlog begaan had en dat was koren op Theo’s molen: hoe kon een journalist ergens gaan werken zonder zich grondig op de hoogte te stellen van het oorlogsverleden van het bedrijf?

In hoeverre Theo dit soort tirades meende, daar kon Hans nooit goed achter komen. Geboren in 1944 in Arnhem had Theo de Slag om Arnhem als

baby meegemaakt en op een avond vertelde hij Hans dat zijn moeder hem in een kinderwagen door de stad had vervoerd tijdens die slag. Daarbij was een scherf van een granaat rakelings langs het kinderhoofdje gegaan. Nou, rakelings, hij had als baby een wond aan zijn hoofd opgelopen.

‘Laat eens zien dan,’ zei Hans ongelovig. Theo schoof een lok haar opzij en inderdaad, aan de zijkant van zijn voorhoofd, bedekt door een haarlok was een klein, chic litteken te zien.

Het werd een running gag tussen hen. Zodra het gesprek, wie er ook bij zat, op de oorlog kwam stuurde Hans het in de richting van de Slag om Arnhem. En dan volgde onherroepelijk het moment waarop hij kon zeggen: ‘Theo hier is te bescheiden om het zelf te vertellen, maar hij is een van de slachtoffers van die brug te ver.’

En dan vertelde hij het verbaasde publiek over de ren die Theo’s moeder in september 1944 door Arnhem had ondernomen, baby in de kinderwagen, en hoe juist voordat zij de veilige muur van hun huis had bereikt, de scherf van een granaat het kind even had geraakt. ‘Laat eens zien, Theo?’ zei Hans dan en Theo schoof met een koket gebaar de lok opzij en liet het litteken zien.

hoofdstuk 8

Kees

1985

‘Over een paar jaar zal iedereen z’n eigen computer bedienen,’ zei Kees de Lans, ‘de personal computer komt eraan.’ Kees was het hoofd van de automatiseringsafdeling en Hans schrok van zijn uitspraak. De computer had hij in 1970 zien arriveren bij marktonderzoekbureau Inter/View, een enorme stalen installatie die in een airconditioned ruimte moest staan. Het apparaat had een luxueuzer werkruimte dan menselijke werknemers en het zag er geheimzinnig uit. Voordien werd gewerkt met een ‘sorter’, de laatste voor gewone mensen te begrijpen enquête-verwerkingsmachine. Elke ondervraagde werd vertegenwoordigd door een ponskaart en ponsstypistes zorgden ervoor dat die kaart op de goede plek voorzien werd van gaatjes. Elke ponskaart telde 80 kolommen met daarop 10 plekken voor een ponsgaatje, genummerd 0 tot en met 9. Elk gaatje had een betekenis. Gaatje 1 in kolom 3 betekende bijvoorbeeld dat de betreffende ondervraagde ja had gezegd op vraag 3, gaatje 2 stond voor nee op diezelfde vraag. Als alle interviews op de ponskaarten verwerkt waren ging het stapeltje kaarten de sorter in en die telde dan alle gaatjes en liet het resultaat van de tellingen zien in glazen raampjes aan de zijkant. Als je die getallen overschreef (printen kon de sorter niet) dan wist je hoe vaak de diverse antwoorden gegeven waren. Dit proces was simpel en voor iedereen te vatten. Je zou de gaatjes in de ponskaarten zelf kunnen tellen, maar de borsteltjes van de sorter deden het sneller. Dat was glashelder.

Maar de computer die in 1970 werd aangeschaft als opvolger van de sorter dacht zelf en had een geheugen van 8K. Wat dat betekende wist Hans niet en hij bleef er instinctief ver bij uit de buurt. Kleine kinderen worden groot, maar dit was wel erg groot. Het apparaat vulde een hele zaal! Ook bij de Weekbladpers had hij – na de schermutseling met Jan de Grens tijdens zijn interim adjunct-directeurschap – vermeden zich te verdiepen in de geheimen

van de automatiseringsafdeling. Het resultaat van hun werk gebruikte hij graag, maar het digitale denken was hem vreemd.

Bij de Weekbladpers stond een halve verdieping van de Raamgracht vol computers, inmiddels heel wat ingewikkelder en gestroomlijnder dan de logge 8K-machine van Inter/View.

En Kees de Lans was de chef van de afdeling, de opvolger van Jan de Grens.

‘Hoezo iedereen zijn eigen computer?’ vroeg Hans. Zijn collega Bouke had enige tijd eerder een apparaat op de marktonderzoekafdeling laten zetten die de afdeling rechtstreeks verbond met bureau Inter/View, waar zij een groot deel van het uitvoerende enquêterwerk aan uitbesteedden. Zo konden de tabellen die Inter/View had vervaardigd via de telefoon digitaal overgeseind worden en kwamen ze direct uit de printer van de terminal op hun kantoor. Hans had steeds geweigerd zich te laten informeren over de werking van het apparaat, maar was er toch wel enigszins door geïntrigeerd. Toen Bouke een keer aan het pauzeren was trok hij de stoute schoenen aan en zette het apparaat aan. Met een licht zoemend geluid lichtte het beeldscherm op. Wat kan me gebeuren? dacht hij bij zichzelf en beroerde enkele lettertoetsen. Er gebeurde niets. Toen verscheen plotseling een mededeling op het scherm, afkomstig van de computerafdeling van Inter/View: of er zo snel mogelijk contact opgenomen kon worden. Betrapt zette Hans het apparaat weer uit en ging van schrik een ommetje maken. Toen hij later aan Bouke bekende dat hij aan de computer had gezeten en dat dat kennelijk – gezien de bestraffende oproep op het scherm – niet onopgemerkt was gebleven, moest Bouke daar hartelijk om lachen. ‘Dat is een standaardmededeling die verschijnt zodra ze iets voor ons hebben,’ zei hij. Ondanks die geruststelling durfde Hans het nooit meer aan.

En nu had Kees het ineens over een ‘personal computer’.

‘Wat bedoel je precies met dat iedereen z’n eigen computer gaat bedienen?’ vroeg hij.

‘Nou, je eigen teksten typen en printen, bijvoorbeeld. Maar ook uit het centrale computersysteem alle gegevens halen die je nodig hebt, en daar zelf overzichten van maken. En zo.’

‘Maar dat lukt toch nooit,’ zei Hans stellig, ‘de meeste mensen zijn als de

dood voor computers. Aan- en uitzetten zal nog wel lukken, maar verder?’

‘Toch is het zo,’ zei Kees, ‘het is de toekomst. Niet te vermijden!’

‘En wat doet automatisering dan? Komen jullie af en toe een druppeltje olie in die apparaten gooien?’

Kees schudde het hoofd.

‘Nee, iedereen zorgt voor z’n eigen apparaat.’

Hans haalde zijn schouders op. Kees was een fantast. Zelfs de toch simpele schrijfmachines vergden elk kwartaal onderhoud. Dan kwam er een monteur van de firma Mons langs en rook het hele kantoor naar de spiritus waarmee de letters schoongemaakt werden. En nu zou iedereen een eigen computer krijgen en daar zelf voor moeten zorgen? Belachelijk.

‘Ik las gisteren in de nrc een column van iemand die een verhaal van jou citeerde,’ zei Kees de Lans, ‘het was een vrouw, tenminste, ik denk het wel. Ja, Margo, dat is toch onbetwifelbaar een vrouw. Ze schreef dat ze tegenwoordig altijd halveliters pils voor haar feestjes kocht sinds ze bij jou iets denigrerends had gelezen over die 30cc-flesjes. Was het pils? Ja, toch? Ja, het was pils. Die kleine flesjes giet je leeg in je holle kies, had je geschreven.’

Hans was verbaasd. ‘Ja, dat klopt,’ zei hij, ‘maar het is wel een heel oud verhaal waar dat in staat.’

Kees nam een korte pauze en begon aan zijn lach. Hij behoorde tot de mensen die altijd duidelijk aanstalten maakten als zij gingen lachen. Het was een tamelijk geluidloze lach, die voornamelijk bestond uit het in pretstand trekken van zijn hoofd gevolgd door het enkele malen op en neer bewegen van zijn schouders. Kees had een rood hoofd met zwarte krullen erboven en een bril met vrij dikke glazen. Sinds zijn aantreden als hoofd automatisering had hij zich geruisloos gevoegd bij het groepje stafleden dat geregeld het café bezocht. Hij was geen groot prater, maar lachte gemakkelijk.

Kees hield wel van een borrel, of liever van het betere Belgische bier, Hoegaerden of een ander middeleeuws merk uit het donkere Vlaanderen. Het maakte hem vrolijker en avontuurlijker dan hij eigenlijk was. Naast het werk bestond zijn leven uit het bij elkaar verdienen en weer snel uitgeven van punten in het systeem dat hij, zijn vrouw Agnes en hun tienerdochter hadden ontwikkeld om de huishoudelijke taken eerlijk te verdelen. Kees had Hans

het systeem een keer uitgelegd en het was eigenlijk het ei van Columbus voor wie een geëmancipeerde huishouding wilde voeren. Alle klusjes in en om het huis hadden in huize De Lans een waarde gekregen op basis van wat de een ervoor wilde hebben als hij of zij ze deed en wat de beide anderen ervoor wilden betalen.

De dagelijkse werkjes zoals koken en afwassen kregen al snel een vaste puntenwaarde, de meer bijzondere moesten per keer uitonderhandeld worden. Zo kon men punten verdienen, die vervolgens weer uitgegeven konden worden

Het werkte simpelweg bij opbod. Als Kees' vrouw wilde dat hij komende zondag meeding naar haar moeder, vroeg hij: 'Wat levert het op?'

'Vijfhonderd,' zei ze dan bijvoorbeeld. Dat ging vervolgens van haar puntenvoorraad af en vijfhonderd punten kon de tegenwaarde zijn van een week afwassen. Wilde Kees er duizend punten voor hebben dan liep hij de kans te veel te vragen en kon zij de keus maken toch maar liever alleen naar haar moeder te gaan. En dan miste hij die vijfhonderd punten. Dergelijke onderhandelingen waren natuurlijk een subtiel spel en Hans had de indruk dat zijn vrouw en dochter er behendiger in waren dan Kees. Geregeld moest hij dan ook vroeg uit het café weg, domweg omdat hij geen punten genoeg had om te laat te mogen komen bij het eten. Want ook dat was in punten vertaald. 'Je moet het een keer aan Cisca uitleggen,' zei Hans meermalen tegen hem, 'dit is echt iets voor een feministisch huishouden.' Maar Kees was bang voor Cisca Dresselhuys' soms scherpe tong en toen Hans haar erover vertelde reageerde ze lauw. Hij had geen rekening gehouden met haar afkeer van boekhoudkundig cijfergedoe.

Maar sinds kort zat Kees onbepakt in het café, want zijn vrouw en dochter hadden besloten dat ze absoluut uit Amsterdam weg wilden. Kees was ertegen, maar bezweek onder de druk. Hij was wel slim genoeg geweest om zijn instemming met deze verhuizing duur te verkopen.

Het gezin was een halfjaar geleden verhuisd naar Alkmaar en omdat hij nu elke dag tweemaal een halfuur met de trein moest reizen kreeg hij zoveel punten dat hij geregeld tot diep in de avond kon doorzakken. En hij maakte er gretig gebruik van.

Kees was een goedmoedig mens. Hij had maar één nadeel: hij kon geen

verhaal afsteken en probeerde dat toch telkens weer. Zodra Kees het woord nam raakte hij verstrikt in bijzinnen, pogingen tot precisering, lachpartijen en na enkele woorden raakte iedereen het spoor bijster. Aan de bar viel het niet op omdat daar na wat drank toch al zelden een verhaal werd afgemaakt maar in het werk was het een nadeel. Want Kees was een chef die zijn mensen nooit goed kon uitleggen wat hij van ze wilde.

De avond dat Kees de komst van de personal computer aankondigde was Hans naar het café gekomen om hem te bewegen zijn baan op te geven en op te stappen. Maar hij wist niet goed hoe hij het moest aanpakken. 'Nog nieuws van het front?' vroeg hij.

'Nee,' zei Kees, 'ik zit in mijn kamer en iedereen negeert me.'

'Maar dat biedt toch geen toekomst, Kees?'

Kees zweeg en Hans keek van opzij naar hem. Een koppige ezel was hij gebleken en Hans verweet het zichzelf dat hij Kees' houding gestimuleerd had en hem te lang had gesteund.

Het conflict was een klein jaar eerder begonnen. Op de maandelijkse stafvergadering meldde iedereen even kort waar zijn afdeling mee bezig was en Kees kwam met de mededeling: 'Mijn afdeling is tegen mij in opstand gekomen.' Hij knipperde met zijn ogen en begon na enige voorbereiding aan zijn schokschouderende lach.

'Nou, zo leuk is dat niet,' zei Theo hem terechtwijzend, 'maar laten we het er hier niet over hebben.'

'Daarvoor zitten we toch hier?' vroeg Hans. Het ontsnapte hem. Bemoeizuchtige lul, zei hij bij zichzelf.

'Nee, we zijn hier voor stafzaken,' antwoordde Theo, 'dit is een afdelingszaak die Kees en ik volgende week bespreken.'

Na afloop in het café bleek Kees vooral onthutst te zijn over wat hem die week was overkomen.

Automatiseringsafdelingen van bedrijven stonden erom bekend dat ze een verzamelpaats waren van mensen met een gebruiksaanwijzing: contactgestoorde nerds, rechtlijnige boekhoudtypes, buitenbeentjes. In dat opzicht viel de automatisering van de Weekbladpers nog wel mee.

Kees' afdeling telde vijf mensen, van wie er twee zich uitsluitend met hun eigen werk bemoeiden. Om te beginnen Gerd Verdamme, die elke ochtend

stipt om half negen binnenkwam, aktetasje onder de arm, de computer van de nachtstand haalde en de wekelijkse routinewerkzaamheden opstartte: de verzending van de bladen, de administratieve overzichten. Een tanige boerenzoon leek hij, met altijd ietwat samengeknepen blauwe ogen en een bos ongericht vlassig haar. Hij groette bij binnenkomst en vertrek, en verder was weinig van hem bekend. Dan had je Niek van den Eland, die na het behalen van zijn hbs-diploma een verkeersongeluk had gehad en sindsdien wat wazig uit zijn ogen keek. Voor eenvoudige programmeerwerkzaamheden was hij nog bruikbaar, maar het vergde zoveel van zijn aandacht dat ook hij aan geen enkele conversatie meedeed. Dan had je Henk Nieuwerschans en Sjoerd Konebrug die nieuwe toepassingen aan het Abos-abonnementensysteem hingen. Zij waren rustige technici. Sjoerd was een slanke dertiger met iets artistieks in zijn haardos en aankleding, Henk was een compact gebouwde kantoorman. Ten slotte had je de altijd ontevreden feministische computervrouw Lydia Baldoni met haar steenharde blauwe ogen. In elke aflevering van het Personeelsblad stond wel een ingezonden stuk van haar waarin een misstand in het bedrijf of op het werk aan de schandpaal werd genageld.

Zowel Sjoerd als Henk als Lydia had gemeld dat zij niet meer onder Kees wilden werken, en Lydia had daarna meteen ook haar vertrek aangekondigd. Ze had een nieuwe baan bij een bedrijf dat vrouwelijke automatiseerders beter waardeerde, had ze Kees laten weten.

Van Lydia kon Hans zich wel voorstellen dat ze een chef de wacht aanzegde, alhoewel Kees met zijn puntensysteem wel eens de meest feministische man van Nederland kon zijn. Maar Sjoerd en Henk, twee toch heel redelijke mannen?

Kees kon hem niet vertellen wat er aan de hand was en na twee of drie Hoegaerden kon het hem ook niet veel meer schelen. Het werd het begin van zijn lange moeizame weg naar de uitgang. Theo probeerde de breuk te lijmen, maar kwam al vrij snel tot de conclusie dat Kees' onvermogen om helder te communiceren een onoplosbaar probleem had geschapen.

‘Ik begrijp ook geen bal van wat hij zegt,’ zei Theo tegen Hans, ‘en ik heb hem nog wel aangenomen. Misschien zijn er sindsdien wat verbindingen in zijn hoofd omgezet.’

‘Of in jouw hoofd,’ antwoordde Hans, loyaal aan zijn cafébroeder.

‘Kan, kan,’ gaf Theo toe, ‘maar dan moet dat ook gebeurd zijn bij Sjoerd en Henk. En bij Lydia! Dat lijkt me niet zo waarschijnlijk.’

‘Nou, Lydia heeft nooit gespoord, als je het mij vraagt,’ zei Hans. Dat was unfair, wist hij, want eigenlijk kende hij haar niet goed. Maar die zeurpietstukken in de Personeelskrant schoten bij hem altijd in het verkeerde keelgat.

‘Ach, Lydia, die ogen...,’ verzuchtte Theo. Hans vroeg niet verder. Mogelijk had Theo iets met haar gehad, mogelijk niet. Van Theo kon Hans het begrijpen, die kon geen enkele vrouw laten lopen. Maar dat Lydia met de vijand in bed gedoken was leek moeilijk te bevatten voor wie haar betogen las. ‘Maar goed,’ zei Theo, ‘ik denk dat er weinig anders op zit dan een ontslagprocedure in te gaan. We kunnen zo niet verder.’

Hans wist het. Bij de Weekbladpers was je als chef kwetsbaarder dan als ondergeschikte. Als een afdeling liet weten geen trek meer te hebben in de leidinggevende, was dat een motie van wantrouwen die hem alle macht ontnam. Maar hoe kon dit die goedaardige Kees overkomen? De ontslagcommissie die het cww-bestuur moest adviseren over de correctheid van een voorgenomen ontslag vroeg Sjoerd, Henk en Lydia om te komen uitleggen wat de reden was voor hun standpunt en ze kwamen stuk voor stuk vertellen waarom ze met Kees niet uit de voeten konden. Bij ontslagprocedures had het beoogde slachtoffer het recht een vertrouwenspersoon te kiezen die hem bijstond en Kees had Hans daarvoor gevraagd. Dat gaf hem de mogelijkheid om bij de gesprekken met de afdelingsleden aanwezig te zijn, en hij maakte daar gebruik van.

‘Kees kan niet uitleggen wat hij wil,’ zei Sjoerd.

‘Maar hoezo dan? Kent hij het vak niet? Is het onzin wat hij wil? Of is het abracadabra?’ vroeg Hans.

‘Nee, het is goed Nederlands,’ antwoordde Sjoerd, half lachend, ‘keurige zinnen met bijzinnen. Veel bijzinnen. Maar ze zijn leeg, hij zegt er niets mee. Ik heb geen flauw idee wat hij wil. Hijzelf misschien wel, want hij betoogt maar door. Maar wij, Henk en ik, kunnen er geen touw aan vastknopen.’ Het klopte wel met de indrukken die Kees ook bij zijn stafcollega’s achterliet op het werk en in het café. Je dacht hem te begrijpen, maar ergens in de derde of

vierde zin raakte je hem kwijt. En niemand kon bevroeden hoe dat kwam.

Na de gesprekken seinde Hans Kees in dat het er niet goed voor hem uitzag. En merkte toen dat Kees zich aan de realiteit had onttrokken.

‘Ik ga er voor knokken,’ zei hij, ‘ik laat me niet wegsturen. Het bevalt me juist zo goed bij dit bedrijf.’

‘Oké,’ zei Hans, ‘probeer dan eens duidelijk op papier te zetten wat jouw programma voor de afdeling is. Het grote probleem is dat ze je te vaag vinden, ze zwemmen en weten niet waarheen.’

‘Nee, dat heb ik al vaak genoeg gedaan,’ zei Kees ferm, ‘ik ben glashelder. Helder als glas. Helder als koffiedik.’ En toen Hans hem verbaasd aankeek: ‘Helder als koffiedik voor een waarzegster.’ Hij nam een gretige slok van zijn bier.

‘Ik denk dat ik een advocaat moet nemen,’ zei hij, ‘weet jij er niet één?’

‘Heb je geld?’ vroeg Hans.

‘Nee, nou je het zegt, niet echt...’

‘Er is misschien een potje voor zoiets, een steunfonds of zo,’ zei Hans aarzelend en hij sprak er de volgende dag Theo over aan.

‘Kees is van plan zich juridisch te verzetten tegen zijn ontslag, maar hij heeft geen cent te makken,’ zei hij. ‘Dat lijkt me niet fair, want het bedrijf kan de beste advocaat inzetten. Moeten wij daar niet iets aan doen?’

‘Wat stel je voor?’ vroeg Theo met tegenzin.

‘Dat we zijn advocaat betalen. Tot een bepaald maximum natuurlijk, we zijn wel goed maar niet gek.’

‘Als we dat doen zijn we én goed én gek,’ zei Theo, ‘maar vooruit, alla. Dan hebben we er alles aan gedaan om het hem naar de zin te maken. Maximaal 2500 gulden.’

‘Je bent een mens, Theo.’

Tot Hans’ ergernis accepteerde Kees het royale gebaar als iets vanzelfsprekends en vergat vervolgens wekenlang de stap naar een advocaat te doen. Het was alsof hij in een waas leefde. Pas enkele weken nadat het gebeurd was vertelde hij Hans dat hij door Theo als chef geschorst was en nu in een apart kamertje zat. Met feitelijk niets te doen. Hans ging er een keer langs, de automatiseringsafdeling bestond uit enkele ruimten, gescheiden door glazen tussenwanden. In een klein hokje zat Kees met een rood hoofd te

schrijven in een groot notitieblok. Staande bij zijn bureau kon Hans in de andere ruimten de leden van de afdeling bezig zien. Sjoerd en Henk stonden met elkaar te praten, Gert Verdamme bevond zich in de stofvrije computerruimte achter het bedieningspaneel, Lydia zat achteroverleunend aan haar bureau, beide armen achter haar hoofd, een potlood tussen de tanden. Zij piekerde. Niemand trok zich iets aan van Kees en Hans' hart brak bij de gedachte dat hij hier elke ochtend om negen uur ging zitten en om half zes weer vertrok, richting Engelbewaarder, voor zijn dagelijkse portie Belgisch bier. Zou hij aan Agnes, zijn vrouw, verteld hebben wat er aan de hand was? Alleen als er punten mee te verdienen waren, vermoedelijk.

‘Krijg je thuis extra punten voor de stress van deze rotsituatie?’ vroeg hij Kees.

‘Haha,’ lachte Kees na enige bedenktijd, ‘dat zou ik kunnen proberen. Goed idee, Hans.’ Hij was halverwege zijn blocnote en Hans herinnerde zich de eerste onsamenhangende pagina's die Kees hem een keer had laten lezen. Dit moest afgelopen zijn, besloot hij ineens.

‘Ik denk dat het zo niet verder kan, Kees. Als het zo doorgaat zit je hier over een paar jaar nog, geïsoleerd van alles en iedereen en met niets te doen.’

‘Niet hier. De afdeling heeft me al laten weten dat ze deze ruimte volgende maand nodig hebben voor een stagiaire.’

‘En wat vindt Theo ervan?’

‘Die bevestigt dat. Er zal passende andere ruimte voor mij gezocht worden.’

Passende ruimte. In gedachten zag Hans hem eenzaam zitten in een hokje in de kelder.

‘En wat vindt je advocaat ervan?’ Kees had de vorige week het eerste contact gehad.

‘Die vindt het nogal bizar.’

‘En wat gaat hij eraan doen?’

Kees keek hem aan. Zijn wat waterige blauwe ogen zwommen in het dikke glas van zijn bril. Hij haalde zijn schouders op.

‘Niks.’

‘Hoezo niks?’

‘Nou, hij vindt dat we de afvloeiingsregeling moeten afwachten.’

Hans dacht na.

‘Dat betekent dus dat hij verwacht dat de ontslagvergunning gegeven wordt.’

Kees knikte.

Elk ontslag dat aangevochten werd kwam in die tijd voor de kantonrechter. En het was een bekend feit dat ontslagvergunningen zelden door de kantonrechter geweigerd werden, eigenlijk nooit. Als hij het ontslag onredelijk vond maakte hij liever de afvloeiingsregeling extra hoog dan het ontslag terug te draaien. Het argument daarvoor was dat de verhoudingen binnen het bedrijf door de ontslagprocedure onherstelbaar beschadigd waren en dat terugkeer van de werknemer alleen maar ellende zou betekenen.

‘En hoe gaat het nu verder?’ vroeg Hans.

‘Dat weet ik niet,’ zei Kees, ‘ik blijf hier gewoon zitten. Ik ga niet weg.’

Hij sloeg een blanco pagina van zijn blocnote open en liet de punt van zijn ballpoint erop leunen, klaar om verder te schrijven aan zijn eindeloze memorandum.

‘Kees, je moet een keer besluiten dat het over en uit is. Het kan zo niet verder.’

Die avond nam Hans Jan Lansinga mee naar het café om samen te proberen Kees te overtuigen. Jan en Kees hadden een warme band en Jan deed zijn uiterste best Kees om te praten. Pils na pils hesen ze naar binnen en telkens leek het alsof Kees was overtuigd. Maar vervolgens bleek hij alleen even weggezakt te zijn.

De volgende ochtend kwam de ontslagaanvraag ter sprake in de voorvergadering die het cww-bestuur altijd een dag voor de openbare vergadering hield. Over personen werd in principe nooit gesproken in openbare vergaderingen, maar Kees had zelf gevraagd zijn ontslag in het openbaar te mogen aanvechten. Hans lichtte de kwestie toe bij het bestuur.

‘Ik moet zeggen, de situatie is onhoudbaar,’ zei hij, ‘ik denk dat we gewoon akkoord moeten gaan met het ontslag. Maar het is wel zo dat er nooit een echt goede reden voor zijn vertrek op tafel is gekomen. Kees heeft op zich niets fout gedaan. Het enige wat hem verweten wordt is dat hij zich niet duidelijk uitdrukt. Maar als ze dat nu pas merken terwijl hij al een paar jaar chef is, dan zijn ze er toch erg laat mee.’

Besloten werd deze conclusie op papier te zetten en zowel aan Theo als aan Kees te sturen. De volgende dag zou de maandelijkse or-vergadering plaatsvinden en dan zouden ze met leedwezen instemmen met het ontslagverzoek.

Laat in de middag werd Hans gebeld door een briesende Theo.

‘Wat maken jullie me nou?’ Ook door de telefoon was te horen dat hij zich maar met moeite bedwong. ‘Hoe komen jullie erbij zo’n stuk naar de advocaat van Kees te sturen?’

‘Nee nee, het bestuur heeft het alleen naar Kees zelf gestuurd,’ zei Hans, die meteen begreep waar Theo het over had, ‘maar hij zal het wel doorgegeven hebben aan zijn advocaat.’

‘Precies. Achterlijk gedoe. Heb je enig idee wat dit gaat betekenen voor de kantonrechter?’

‘Hoe bedoel je?’

‘Nou, als de or van een bedrijf aangeeft dat er eigenlijk geen goede redenen zijn voor een ontslag, gaat de kantonrechter direct omhoog met de afvloeiingsregeling. Dat kost het bedrijf centen. Beseffen jullie dat niet?’

Daar had inderdaad niemand bij stilgestaan.

‘Hoe erg is dat?’ vroeg Hans.

‘Nou, dat kan best een half jaarsalaris extra zijn.’

‘Ach, dat gun ik Kees eigenlijk wel,’ zei Hans, ‘het is toch ook verdomd laat tot de afdeling doorgedrongen dat ze niet met hem kunnen werken.’

‘Nou, je wordt bedankt!’ zei Theo boos, ‘onverantwoordelijk vind ik het!’ Hij gooide de hoorn erop.

Hans begreep zijn woede. Theo was er voor het bedrijf en het was logisch dat hij met grote tegenzin een hogere afvloeiingsregeling zou betalen. Maar de or en het cwv waren er voor de werknemers en ze konden Kees moeilijk in de kou laten staan door hun standpunt te verbloemen.

De volgende dag duurde de or-vergadering maar kort. Er waren kwartaalcijfers en er was het ontslag van Kees, op zijn verzoek in alle openbaarheid behandeld. Niemand van de afdeling was aanwezig en na de korte aankondiging van het voorgenomen ontslag viel er een bedrukte stilte.

‘Zullen we dan maar stemmen?’ vroeg Rob Sijmons, de voorzitter.

Kees kuchte en nam het woord.

‘Ik wil niet te veel van jullie tijd nemen, maar ik heb hier bezwaar tegen. In de ondoorgrondelijke wijsheid van de afdeling is besloten dat ik, na vier jaar hier gewerkt te hebben – bijna vijf, zelfs – dat ik kennelijk onvoldoende, hoe zal ik het zeggen, invulling heb kunnen geven aan het denken dat nodig is om de toekomst richting te geven. Maar laat ik daaraan voorbijgaan, want het is niet de essentie van de zaak. De essentie is deze: de wereld van de automatisering staat of valt met een vooruitgang in stappen. Alles in één keer bereiken is ons niet gegeven. Er moet een traject uitgezet worden. En die stappen glijden soms onder de mat. Dan zie je het even niet meer. De onzichtbare stap onder de mat, nietwaar...’

Kees lachte, maar niemand lachte mee. Geduldig hoorde iedereen toe hoe hij iets duidelijk probeerde te maken en daar steeds meer woorden voor nodig had.

Na tien minuten staakte hij abrupt zijn betoog en keek met een rood hoofd rond.

‘We stemmen...’ hernam Rob.

Toen Hans zijn stem uitbracht keken ze elkaar aan, Hans met een verontschuldigend schouderophalen, Kees met vastbesloten woede. Direct na de stemming vertrok hij. Enkele weken later kwam de ontslagzaak voor de kantonrechter. Rob Sijmons was er als cww-voorzitter bij om eventueel te getuigen, maar zover kwam het niet.

‘Hoe ging het?’ vroeg Hans.

‘Nogal gênant,’ zei Rob, ‘want Theo maakte er een hele vertoning van. Over alle moeite die het bedrijf gedaan had om Kees te behouden en nieuwe kansen te geven. Op een gegeven moment zat hij er zelfs een beetje bij te snotten. Theo dus.’

‘Misschien meende hij het?’ opperde Hans. Theo kon fors uit de hoek komen, maar had een klein hart, zeker als het ging om het ontslaan van personeel.

Rob haalde zijn schouders op. Enkele weken later werd Sjoerd Konebrug benoemd tot nieuw hoofd van de automatiseringsafdeling. Kees kwam nooit meer langs in het café. Maanden later hoorde Hans dat hij een baan had gekregen bij Verkade. Weer later kwam het bericht dat het echtpaar De Lans uit elkaar was, het puntentellingsysteem had niet geholpen. Met enige

treurnis bedacht Hans dat Kees vermoedelijk achtergebleven was met een groot aantal punten die hij nu nooit meer kon inwisselen voor iets aangenaams.

hoofdstuk 9

Rinus

1986

1986 werd het jaar van de crisis bij Vrij Nederland. De oplage was gedaald tot beneden de 90.000, de advertentie-inkomsten zakten en zakten. Het blad maakte verlies.

Er zou 9 ton bespaard moeten worden, rekende Theo Bouwman de redactie voor, oftewel vijf redacteuren en nog eens 4 ton honorariumbudget. Dat was de enige manier om de resultaten van het blad op een draaglijk niveau te brengen.

Bij alle tijdschriften is het de hoofdredactie die in zo'n geval besluit wie er weg moet, maar bij Vrij Nederland was de redactie de baas en fungeerde de hoofdredacteur alleen als voorzitter van de vergadering. Zo zei Rinus Ferdinandusse het altijd en zo stond het ook in het redactiestatuut.

In de praktijk kreeg Rinus door behendig manoeuvreren en veelzeggend zwijgen vaak wel zijn zin, maar nu er koppen moesten rollen wist hij niet hoe hij dat moest aanpakken. In het redactiestatuut stond hierover: 'Redacteuren worden niet benoemd of ontslagen dan na goedkeuring door tweederde van de voltallige plenaire redactievergadering.'

Eigenlijk ging het bij Vrij Nederland net zoals bij *Propria Cures*, had Hans wel eens bedacht, het satirische studentenweekblad, waar zowel Rinus als Joop van Tijn vandaan kwam en ook de columnisten Tamar en Piet Grijs. In de pc-redactie kon je ook alleen komen bij coöptatie, nadat je een tijdlang als inzender had laten zien dat je kon schrijven. Eenmaal gekozen tot redactielid had je onbeperkt toegang tot het blad, en je kon over alles schrijven wat in je opkwam. Dat gold ook voor Vrij Nederland; je kreeg soms de indruk dat redacteuren zich afvroegen: Waar weet ik nu eigenlijk helemaal niets van? Laat ik me dáár dan eens in verdiepen. Zo'n benadering leidde geregeld tot prachtige stukken, maar kostte veel tijd en was dus een dure vorm van journalistiek. Niet voor niets kenden andere bladen

rubrieksredacteuren voor de diverse onderwerpen.

Een verschil tussen Vrij Nederland en Propria Cures was dat bij de laatste de redacteuren na een jaar of twee opstapten om plaats te maken voor nieuw talent. Bij Vrij Nederland bleef iedereen hangen, want tot deze clan mogen behoren werd gezien als het hoogste wat je in de journalistiek kon bereiken. Zo werd de boom dikker en dikker.

Hoe kon je redactieleden zover krijgen dat ze nu met tweederde meerderheid vijf van hun collega's wegstuurden? Dat er fracties in de redactie waren was algemeen bekend. Maar de gevechten hield men over het algemeen binnenskamers, de clan was niet loslippig.

Eén keer, in 1981, had een redactrice in een dronken bui in het café geroepen dat de joodse lobby de dienst uitmaakte bij Vrij Nederland en dat was een rel geworden. Het was niet antisemitisch bedoeld en sloeg op de standpuntbepaling van het blad tegenover Israël en de Palestijnen. Toch werd het een stevig conflict. Na die uitschieter bleef het stil, de redactie was een gesloten boek.

In de wandelgangen van de Weekbladpers wist men van de bezuinigingsplannen die Theo bij de redactie had ingediend. Natuurlijk werd ook bekend dat er ruzie was ontstaan over de te vertrekken VN-redacteuren, maar in het bedrijf maakte men zich er niet druk om. Tussen de redactie en de werknemers van de Weekbladpers was nooit veel contact geweest. Redacteuren holden het gebouw in en uit, kwamen op de boekhouding om een voorschot te halen en soms kon je ze 's avonds in De Engelbewaarder een biertje zien drinken op de goede afloop van hun stuk. Dan zaten ze meestal met een paar collega's, zelden luidruchtig, eerder smoezend, de hoofden bij elkaar.

Een enkeling in het bedrijf ergerde zich eraan als hij een redacteur tegenkwam die hem niet teruggroette en noemde dat arrogant, maar de meesten vonden het normaal: journalisten waren nu eenmaal vrije vogels en je kon niet van ze verwachten dat ze de mensen kenden die iets voor hun blad deden. Iedereen in het bedrijf voelde zich betrokken bij Vrij Nederland en las het blad wekelijks, maar met de redactie had men weinig binding.

Er was dan ook niet veel compassie te bespeuren toen begin augustus bekend werd dat de redactie ingekrompen moest worden. Het ging niet goed

met het blad, het bedrijf had ook al her en der bezuinigd en nu was het de beurt van de redactie. Met ruim dertig man was die royaal bemeten, vond men vrij algemeen, en alhoewel vijf man eruit een forse ingreep was moest het mogelijk zijn met de resterende groep toch een goed blad te maken. Liefst met nieuw elan en zonder klaagzangen, was de hoop en de verwachting.

En toen kwam het twee weken later, op woensdag 20 augustus 1986, plotseling in de publiciteit.

‘Heb je de krant gelezen?’ vroeg Bouke. Hij stak Hans Het Parool toe.

‘Weekblad Vrij Nederland in ernstige moeilijkheden,’ las Hans. Het artikel ging over de brief die Theo Bouwman aan de redactie had gestuurd over de noodzaak tot bezuinigen. ‘Snelheid lijkt geboden,’ zou Theo hebben laten weten, gevolgd door het advies om de drie delen waaruit Vrij Nederland bestond (krant, kleurkatern en boekenbijlage) samen te voegen tot één magazine. Ook moest er 9 ton bezuinigd worden op het redactiebudget. De Parool-redacteur had een reactie gevraagd van Theo en Rinus. Aan wat hij noteerde viel te zien dat ze verrast waren door deze inbreuk op de vertrouwelijkheid binnen de clan: iemand van de redactie moest uit de school geklapt hebben. In het bedrijf waren de hoofdzaken van Theo’s notitie wel bekend, maar zoveel details als nu in het Parool-stuk stonden waren alleen aan de redactie verstrekt.

‘Ik schrijf zovél brieven aan de redactie,’ liet Theo geschrokken weten. ‘De inhoud daarvan is strikt vertrouwelijk en daar ga ik dus niet over praten.’

En Rinus was zelfs in de val gelopen die de Parool-reporter voor hem had opengezet.

‘Hoe lang denk je dat zoiets gaat duren? Jaren! Nou dan!’ had hij geantwoord op de vraag hoe hij stond tegenover Theo’s magazinevoorstel. De Parool-journalist concludeerde dat Rinus hiermee in elk geval bevestigde dat die suggestie door de directie gedaan was.

‘Wat vind je?’ vroeg Bouke. ‘Ik denk dat we het nu kunnen schudden. In dit stuk staat precies hoeveel lezers en advertenties we verloren hebben. Zoiets hoeft een reclamebureau maar één keer te lezen en je komt nooit meer in de plannen voor. Adverteerders houden niet van losers.’ Bouke was net interim-hoofd van het advertentiebedrijf geworden en begon spijt te krijgen van die stap.

‘De lezers reageren hopelijk anders,’ zei Hans, ‘bij hen speelt de binding met het blad een rol.’

De schade leek de eerste dagen mee te vallen, de negen ton bezuiniging die in Het Parool was genoemd was een abstractie en het idee van een magazine leek een misser van de directie.

Maar toen ook andere kranten gingen rapporteren over de teruggang bij Vrij Nederland werd snel duidelijk dat die 9 ton stond voor vijf redactieleden en nog een paar ton honorariumbudget, en dat er grote ruzies binnen de redactie woedden over wie eruit moest. Theo Bouwman bleef in alle standen ontkennen wat hij volgens de kranten zou hebben gezegd, geschreven of gedacht, maar het hielp niet meer, de beer was los. Jarenlang had Vrij Nederland zichzelf gepresenteerd als een toonbeeld van onberispelijke journalistiek en in de Persrubriek van het blad werden andere redacties de oren gewassen over wat zich op hun burelen aan fouts had afgespeeld. Zij namen wraak nu bleek dat de Vrij Nederland-redactie bestond uit met elkaar ruziënde fracties. ‘Wie vliegt eruit bij Vrij Nederland?’ kopte Trouw op zaterdag 8 november 1986 boven een volle pagina gewijd aan VN. De lijst van dertig redacteuren was afgedrukt en zij kregen elk een kruisje in een van de drie kolommen ernaast: ‘blijvertje’, ‘dubieus’ of ‘zeker weg’. De kolom ‘bijzonderheden’ bevatte een toelichting, zoals ‘te hoge reiskosten’ bij zekere vertrekkers Igor Cornelissen. Daar moest smakelijk om gelachen zijn op de Trouw-redactie, bedacht Hans zuur toen hij de krant onder ogen kreeg. Als het hem als Weekbladpers-employé al pijn deed, hoe zou de redactie zich dan voelen?

De lezers reageerden onthutst op de ontluistering van de VN-redactie: het abonnementenverloop nam toe, de losse verkoop daalde.

Maar het ergste, het meest gênante moest nog komen. Propria Cures, de bakermat van zoveel VN-schrijvers, had de primeur: op 6 december 1986 meldde het blad dat verschillende redacteuren van Vrij Nederland al enkele jaren geplaagd werden door een anonieme brievenschrijver die kennelijk uit de redactie zelf kwam. De naamloze brieven bevatten verdachtmakingen, intieme details, waarschuwingen en vage dreigementen. Er was een onderzoek gaande en binnenkort zou de dader bekend worden gemaakt. Sterke verdenkingen gingen volgens pc uit naar hoofdredacteur Rinus

Ferdinandusse, immers schrijver van een aantal detectiveromans.

Als oud-redacteur had Hans een levenslang abonnement op pc en hij las het artikel hoofdschuddend. Het leek één van de uit de duim gezogen onthullingen waar het blad om bekendstond.

‘Arme Rinus!’ zei hij tegen Maja aan de ontbijttafel. ‘Natuurlijk is het onzin wat er staat, maar meestal kiezen ze iemand die nog terug kan slaan. Rinus is nu wel een erg makkelijk slachtoffer.’

‘Ach,’ antwoordde ze, ‘wie leest er nu pc?’

Ze had gelijk, Propria Cures telde maar een paar duizend abonnees en die wisten dat het in het blad nooit ging om de waarheid, eerder om een leesbaar en liefst sappig stuk. Maar tot Hans’ verbazing werd het bericht de week daarop overgenomen door Het Parool en andere kranten. Na veel spitwerk van de journalisten was gebleken dat pc voor één keer een echte harde primeur had gehad. Er was een anonieme brievenschrijver aan de gang geweest op de VN-redactie en redacteur Frits Abrahams had op zich genomen deskundigen te laten onderzoeken wie de dader kon zijn. In de redactievergadering van 26 november had hij de resultaten gerapporteerd. Gezien de inhoud van de brieven moest het iemand van de redactie zijn en uit verder onderzoek was gebleken dat er tien redactie-schrijfmachines waren gebruikt en dat de schrijver consequent géén spatie gebruikte na een punt of komma. Toen Abrahams aankondigde dat hij zou gaan vertellen wie de schrijver was, ontstond er tumult en verhinderden andere redacteuren dat hij de naam zou noemen. Daarop nam hij ontslag.

De publicatie van dit nieuws leidde voor het eerst tot hevig gonzen in de wandelgangen van het bedrijf. Rinus en zijn adjunct-hoofdredacteur Joop van Tijn onthielden zich in de publiciteit van alle commentaar, maar er werd zowel op de Raamgracht als de Kloveniersburgwal stevig gespeculeerd.

‘Wat denk jij?’ vroeg Bouke aan Hans. ‘Rinus schijnt gezegd te hebben dat hij het niet was.’

Hans pakte zijn agenda. ‘Die redactievergadering was 26 november? Toen zat ik op dezelfde verdieping bij Theo in een vergadering over het cjp-magazine. Zo dicht bij een groot drama en ik heb niets gemerkt!’

‘Hoe laat was dat?’

‘Even kijken, drie uur in de middag.’

‘De redactie vergadert aan het eind van de ochtend.’

Hans knikte, hij wist het.

‘Maar toch, dan verwacht je dat het nog wel een paar uur nazindert. Dat Corry iets vertelt of dat Theo plotseling een telefoontje krijgt.’ Theo zou natuurlijk nooit iets prijsgeven, die vond het heerlijk iets te weten wat een ander niet wist. Maar Corry Smits kreeg hoogrode konen als ze een geheim met zich meedroeg en zo iets als dit zou ze zeker verteld hebben.

‘Ik heb wel wat getypte teksten van Rinus,’ zei Hans, ‘en er natuurlijk meteen naar gekeken. Hij heeft inderdaad de neiging om geen spatie te gebruiken na een komma. Maar hij typt wel een spatie na een punt, dus dat klopt niet met het signalement. Ach, wat kan het ook eigenlijk schelen?’

‘We zullen het nooit weten,’ zei Bouke filosofisch, ‘en dat is misschien maar goed ook. Vind je dat Rinus zou moeten opstappen als blijkt dat hij het was?’

Hans merkte dat hij daar eigenlijk geen mening over had. Natuurlijk mochten redacteuren boos zijn als ze een anonieme brief ontvingen over hun tegenvallende prestaties, zeker als die afkomstig bleek van hun hoofdredacteur. Laf en geniepig was het zeker. Maar dat Rinus in de verleiding zou kunnen komen om zijn gram op deze manier te uiten, begreep hij wel. Als hoofdredacteur/vergadervoorzitter werd van hem uitsluitend steun en stimulans verwacht en kritiek kon hij alleen subtiel laten doorschemeren. De heftige boosheid die hem vaak zichtbaar overviel als het ging over de teruggang van zijn blad reageerde hij af op kleinigheden die het bedrijf fout deed: bekertjes van het koffiezetapparaat die lekten, kapotte peertjes die niet vervangen werden. Zich daarover opwinden hielp. Maar het was niet genoeg.

Voor iemand die zijn hele leven al onder schuilnamen schreef was het dan eigenlijk maar een kleine stap om zijn redacteuren op stang te jagen door anonieme brieven op hun bureau te leggen. Als Rinus dit echt gedaan had, kon Hans het zich wel voorstellen. Niet dat het goed te praten viel. Maar te begrijpen was het wel.

In de donkere decemberdagen die volgden zat Hans op een middag aan een marktonderzoekrapport te werken toen Henk van Dorp langskwam, met een hoofd als een donderwolk.

‘Ik wil van jou even afscheid nemen,’ zei hij, ‘de rest van het bedrijf geloof ik wel, maar met jou heb ik wat. Frits en ik vertrekken onmiddellijk bij Vrij Nederland. Wat hier gebeurt, dat hou je gewoon niet voor mogelijk.’ Hij schudde het hoofd. ‘We willen hier niet meer werken.’

Hij had duidelijk geen zin om verder te praten, ze schudden elkaar de hand en Henk vertrok. Hans kende hem en Frits van De Engelbewaarder, waar ze na het produceren van hun wekelijkse voetbalartikel vaak een pilsje kwamen drinken. Hans had Henk Bongaarts alias Henk van (het) Dorp verteld dat hij hem als luisteraar al volgde vanaf de tijd dat hij met Henk Terlingen radioprogramma’s maakte, en dat schiep een band. Toen zijn roman Met stijgende verbazing in 1980 verscheen had hij Henk en Frits elk een helft van het boek gegeven.

‘Dank je wel, maar wat moet ik met een half boek?’ vroeg Henk, licht verstoord.

‘Als jullie nou allebei de helft lezen ken je samen het hele boek,’ zei Hans, ‘dat is toch handig? Zo schrijven jullie toch ook?’

Hij had niet de indruk dat de grap gewaardeerd werd, maar kennelijk had Henk er toch een goed gevoel aan overgehouden. Goed genoeg om persoonlijk afscheid te nemen. Hij en Frits Barend vonden snel onderdak bij Nieuwe Revu en maakten af en toe een voetbalprogramma voor tv. Ze probeerden nieuwe televisie te maken, waarbij Henk bijvoorbeeld indringende vragen stelde aan sporters die daarop alleen met ja of nee mochten antwoorden. Het maakte een geforceerde, bedachte indruk.

Er ontbrak iets of iemand aan de opzet, voelde je als kijker. Hans bleef hen volgen en hopen dat het ooit goed zou komen. Nieuwe Revu lezen ging hem echter te ver.

Het vrijwillige vertrek van Frits Abrahams, Frits Barend en Henk van Dorp loste Rinus’ probleem wel voor een deel op, en na veel geruzie waarvan alleen onsamenvangende geluiden tot de buitenwereld doordrongen vertrokken nog drie redacteurs: Doeschka Meijsing, Gerard Mulder en Jan Stoof.

Theo had zich naar verluidt vierkant achter het beleid van Rinus en Joop opgesteld, maar wat dat beleid inhield wist Hans niet. Theo zou het hem nimmer vertellen tenzij hij erom vroeg, en Hans was niet van plan Theo dat

genoegen te gunnen. En de code van de clan bleef ook voor de vertrekkers gelden: niemand klapte uit de school.

hoofdstuk 10

Hans

1987

Er werd al jaren gepraat over het verfraaien van het uiterlijk van de Kloof. Moest het pand op nummer 23 niet eens een verfje hebben? Je kon een huis met zoveel geschiedenis toch niet zo laten verloederen? Kijk eens naar die buitentrap? Het hout van de trapleuning zie je gewoon wegrotten.

‘Daar is absoluut geen geld voor,’ was Theo’s vaste antwoord. Dat klopte niet, wist Hans.

Het bedrijf had ook na de aankoop van Nijgh & Van Ditmar nog enkele miljoenen over en investeren in het pand verhoogde trouwens ook de waarde. Het zou geen weggegooid geld zijn.

Maar hij begreep Theo’s onwil wel. Als er nu driftig getimmerd en geverfd zou worden aan de Kloof, dan kon hij de VN-redactie er nimmer van overtuigen dat ze moesten bezuinigen. Vijf man eruit was intussen gebeurd, zes zelfs, maar het was niet genoeg, er moest ook beknibbeld worden op het redactiebudget. En de druk om dat eindelijk te doen, na al die jaren van teruggang, wilde hij langzamerhand gaan opvoeren. Toen het verval van de Kloof in een stafvergadering weer eens aan de orde gesteld werd, nam Hans het woord. Als er van opknappen toch niets zou komen kon je er maar het beste een origineel plan voor bedenken, had hij bedacht. En na alle sombere gebeurtenissen van de afgelopen tijd was het wel tijd voor een kwinkslag.

‘Ik weet niet of het een goed idee is om ons eigen pand van buiten op te knappen,’ zei hij, ‘wij zitten binnen en zien er niets van. Eigenlijk hebben ze er alleen aan de overkant wat aan als wij de Kloof een verfje geven. Toch?’

Kees van Nijnatten keek hem aan.

‘Wat stel jij dan voor?’

‘Als er ooit geld is, en als Theo het aan de gebouwen wil besteden, beide nogal onwaarschijnlijk, dan stel ik voor dat we de overkant opknappen. Jij en ik kijken nu al jaren aan tegen het pand van IJssalon Tofani. Hardwerkende

middenstanders, de Tofani's, en geen cent te makken. Dat pand heeft al in geen honderd jaar een verfje gehad. En daar kijken wij jaar in jaar uit tegenaan. Ook jij Kees.'

Kees knikte automatisch. Op Cisca Dresselhuys na, die de directiekamer van Dick Koger had geërfd, had hij de mooiste kamer, met een prachtig uitzicht op de Kloveniersburgwal.

'Tofani...' herhaalde hij peinzend, 'hmm. Origineel idee.' Kees hield wel van een grap.

'Ja, zo kannie wel weer. Volgend agendapunt,' zei Theo, 'ik heb opdracht gegeven onze telefonische bereikbaarheid te onderzoeken. Daar krijg ik veel klachten over.'

Hij keek de zaal rond. De stafleden zaten aan de grote vergadertafel en keken terug naar hem. Corry Smits zat gebogen over haar blocnote te notuleren. Hans zag haar lippen bewegen terwijl ze schreef. Hij meende haar het woord 'bereikbaarheid' te zien mimen.

'Die klachten moeten dan schriftelijk binnengekomen zijn,' zei Hans. Het ontviel hem.

'Ja, je kunt er wel leuk over doen, maar onze lezers lachen niet als ze een uur aan het bellen zijn voordat ze iemand te pakken krijgen.'

Hij had gelijk, moest ook Hans toegeven. Klachten over elkaars onbereikbaarheid waren een vast punt van de stafvergadering en als je intern al moeite had met de communicatie, zou het van buitenaf nog wel erger zijn.

'Hoe gaat dat in z'n werk?' vroeg Jan Lansinga.

'Nou, het bedrijf heeft een lijst met al onze telefoonnummers gekregen en probeert op allerlei tijdstippen mensen te bellen. En ze noteren hoe lang het duurt voordat iemand opneemt en hoe vaak ze moeten bellen om iemand te pakken te krijgen.'

'Maar goed...', begon Hans.

'En dat wordt vergeleken met het gemiddelde van andere bedrijven, Hans. Dat wou je toch weten?'

Hans knikte.

Enkele dagen later ging een oekaze rond over proeftelefoontjes die van buitenaf gedaan zouden worden en de chefs drukten iedereen op het hart niet te gaan vloeken als je na een snelle ren de telefoon oppakte en te horen kreeg:

‘Dit is een telefoontest.’

Pas maanden later dacht iemand eraan in de rondvraag van de stafvergadering te vragen: ‘We hebben eigenlijk nooit de uitslag van die telefoontest gezien, Theo. Is al bekend hoe die is afgelopen?’

De vraag kwam hem niet goed uit, was onmiddellijk te zien. Theo keek verstoord.

Hij kon niet zeggen dat hij het niet wist, want hij ging er prat op dat hij alles wist. En om dezelfde reden kon hij ook niet zeggen dat hij de resultaten vergeten was. Hooguit kon hij proberen het antwoord op de lange baan te schuiven: het onderwerp stond niet op de agenda.

Iedereen zag dat Corry Smits een lach smoorde en Theo kon weinig anders doen dan met de billen bloot komen.

‘Ik moet zeggen, de resultaten waren redelijk,’ zei hij onwillig.

‘Ach, Theo, op alle fronten waren we sneller dan andere bedrijven,’ zei Corry. Haar brillenglazen blikkerden vrolijk. Cor liet zich door niemand ringeloren. Theo was een schat van een directeur, liet ze geregeld weten, maar hij moest wel goed in de hand gehouden worden.

‘Dat zeg ik toch? De resultaten waren alleszins redelijk,’ zei Theo.

‘Ook die van de abonnementenadministratie?’

‘Juist die van de abonnementenadministratie,’ antwoordde Corry.

De staf was verbaasd, zo zag je maar weer eens hoe een mens zich kan vergissen.

‘Dus we mogen onze afdelingen gaan complimenteren over hun bereikbaarheid?’ vroeg Hugo.

‘Als je daar behoefte aan hebt,’ antwoordde Theo wrevelig. Als er iets was waar hij moeite mee had, dan was dat het geven van een compliment, wisten ze allemaal. Vandaar dat de verrassend goede resultaten van dit onderzoekje nooit bekend waren geworden. In Theo’s ogen maakte een compliment mensen alleen maar zelfvoldaan en dus lui.

‘Ik zou het wel leuk vinden om de cijfers te zien,’ zei Hans, ‘kunnen ze misschien bij de volgende stafvergadering rondgedeeld worden?’

‘Maak jij daar een notitietje van, Cor?’ vroeg Theo. Dat was geen ja en geen nee.

‘Ik laat het onderzoek natuurlijk nog wel geregeld herhalen,’ zei Theo ter

afronding van het onderwerp. Iedereen knikte, dat sprak vanzelf.

Ze hoorden er nooit meer iets van.

‘Ik heb een grap,’ zei Theo in het café.

‘Doe maar,’ zei Hans, ‘ik hou eigenlijk niet van grappen, maar als je er vol van bent...’

‘Petrus staat aan de hemelpoort. Er komt een overledene aan, een priester. Petrus zegt: Je kan hier niet zomaar naar binnen. We hebben een klein testje dat iedereen moet afleggen. Ik geef je een woord en jij zegt hoe dat klinkt als je het achterstevoren uitspreekt. Het woord is God. Dog, zegt de priester. Prima, zegt Petrus, ga maar naar binnen. Even later komt er een onderwijzer aan. Hetzelfde verhaal. Petrus zegt: Het woord is “teer”. Reet, zegt de onderwijzer. Ga maar naar binnen, zegt Petrus. Weer later komt er een neger bij de hemelpoort. Je moet een kleine test afleggen om naar binnen te kunnen, zegt Petrus, ik geef een woord en dan moet jij zeggen hoe dat omgedraaid klinkt. Goed, zegt de neger, dat zal ik doen. Dan is hier het woord, zegt Petrus. Tsjechoslowakije.’

Er viel even een kleine stilte en toen deed Theo wat moppentappers altijd proberen te vermijden: hij lachte om zijn eigen grap. Hij kon het niet laten. Hij bulderde, hij sloeg zich op de dijen. En het werkte, na even verbaasd gekeken te hebben schoot ook Hans hulpeloos in de lach.

Hun persoonlijke verhouding had geleden onder de fricties die geregeld tussen hen in de medezeggenschapskanalen ontstonden, maar in het café, met een pilsje erbij, konden ze er ook wel met enig cynisme tegenaan kijken. En dat hielp.

Toch kreeg Hans het gevoel dat zijn verblijf bij de Weekbladpers ten einde begon te lopen.

Hij werkte nu ruim elf jaar bij het bedrijf en de eindeloze herhaling van steeds dezelfde reeks enquêtes begon hem tegen te staan. Hij hield van het bedrijf, maar nu de medezeggenschap op een doodlopende weg geraakt was, begon ook die liefde te bekoelen.

Het cwv-bestuur waar hij in zat was al een halfjaar demissionair omdat

zich geen kandidaten meldden voor de verkiezingen.

Hans had deze extra bestuurstijd gebruikt om een stuk te schrijven dat een oplossing kon bieden voor de problemen waarin cwv-bestuur en directie telkens raakten als er met enige haast en onder geheimhouding beslissingen genomen moesten worden. Hoe kon je in zo'n situatie handelen zonder het idee van werknemerszelfbestuur geheel te verlaten? Hans had een noodprocedure bedacht die kool en geit spaarde en extra snelle besluitvorming mogelijk maakte. Het cwv-bestuur haalde opgelucht adem en maakte plannen om de oplossing aan de leden voor te leggen. Als deze kwestie eindelijk geregeld was zouden allicht meer leden het aandurven om zich kandidaat te stellen voor een nieuw bestuur.

Maar Theo, nog steeds onwillig om ook maar iets van doen te hebben met dit bestuur en voorzitter Rob Sijmons, had laten weten geen behoefte te hebben aan nieuwe procedures. Dan had het weinig zin deze spelregels aan de ledenvergadering voor te leggen, besepte Hans. Democratie werkt in een bedrijf alleen als de directie bereid is eraan mee te doen, zoveel wisten ze langzamerhand wel. In arren moede belegde het bestuur een gezamenlijke vergadering met de Raad van Commissarissen. Het werd een moeizame bijeenkomst. Enige tijd eerder was een nieuwe directeur voor de boekenuitgeverijen benoemd, Pieter de Jong, een neerlandicus afkomstig van Wolters-Kluwer. Het bestuur had er bezwaar tegen gemaakt dat zijn salaris hoger was dan het volgens de geldende directieschalen kon zijn en de commissarissen waren ziedend over dit zoveelste gebrek aan realiteitszin van 'de medezeggenschap'. De stemming was er niet naar om redelijk te praten over de problemen die optraden zodra het bedrijf in transacties belandde waarbij geheimhouding en haast geboden waren.

In de grote zaal van de Weekbladpers zaten twee groepen kemphanen tegenover elkaar: aan de ene kant het demissionaire bestuur onder leiding van Rob Sijmons, aan de andere kant een rijtje commissarissen onder leiding van Herman Menco. Aan de zijkant keken Theo en Pieter de Jong toe en smoesden achter de hand met elkaar. Ze deden Hans onweerstaanbaar denken aan de twee oude heertjes uit de Muppet Show.

'Dan neem je als cwv-bestuur toch je verantwoordelijkheid?' herhaalde Herman Menco na een uur voor de derde keer. Zijn clownshoofd stond op

onweer.

‘Welke verantwoordelijkheid?’ vroeg Hans.

Menco keek hem verbijsterd aan. ‘Je verantwoordelijkheid als ondernemingsraad, natuurlijk,’ zei hij, ‘de directie komt met een voorstel. Er is geen tijd om het aan de achterban voor te leggen. Op zo’n moment beslis je zelf. Daar ben je tenslotte voor gekozen. Zo simpel is het.’

‘Was het maar waar,’ zei Rob Sijmons, ‘zo simpel is het juist niet bij ons. Als je met elkaar afsprekt dat alle belangrijke beslissingen door de ledenvergadering genomen worden, dan kan je niet bij één zo’n besluit zeggen: weet je wat, er is tijdnood, dit beslissen we zelf wel even.’

‘Waarom kan dat niet?’ vroeg Menco, ‘er is toch sprake van een noodsituatie. Dan kan je toch een noodprocedure toepassen?’

‘Ja, dat hebben we voorgesteld,’ zei Hans, ‘maar de directie heeft laten weten geen behoefte te hebben aan zo’n procedure.’

Menco keek vragend naar Theo, maar die zweeg.

‘De directie zit hier uitdrukkelijk als waarnemer,’ herinnerde Menco zich, ‘en neemt niet deel aan de vergadering.’ Hij zuchtte.

‘Ik kan wel melden wat het standpunt van de directie is,’ zei Hans. ‘Er is in 1981 een stuk aangenomen, ook door de commissarissen, waarin beschreven wordt wat de taak van het bestuur en de ledenvergadering is. Het heet De democratische structuur. Daarin staat...’ Hij sloeg het stuk open.

“‘Zeker de zwaardere, fundamentele beleidszaken zijn ter beslissing van de ledenvergadering. Lichtere onderwerpen kunnen beslist worden door het cww-bestuur, maar dan altijd in een openbare or-vergadering.’” Hij pauzeerde even en Theo begon snuivende geluiden te maken.

‘Ja Theo, ik weet het, er is meer. De volgende zin luidt: “In eerste instantie beoordeelt het bestuur of de zwaarte van een onderwerp een ledenvergadering nodig maakt. Leden kunnen een beslissing om géén ledenvergadering te houden immers altijd ongedaan maken door zo’n ledenvergadering bijeen te laten komen.” En dit is de zin waar de directie zich steeds op beroept. Als Theo komt met een plan waarover snel en met geheimhouding een besluit genomen moet worden, dan zegt hij: het bestuur heeft het recht om zonder ledenvergadering te beslissen.’

Menco dacht na. ‘Maar dat is toch ook zo?’

Rob Sijmons viel in. ‘Alleen als het gaat om lichte onderwerpen. En ook dat alleen in volle openbaarheid. Wat Theo van ons wil is dat als hij met zo’n spoedproject langskomt, wij net doen alsof het een onbelangrijke kwestie is waarover we als bestuur even zelf zullen beslissen. Overname van een bedrijf? O, dat beslissen we zelf wel even. En dan liefst nog in de besloten overlegvergadering, zodat niemand ervan weet. Dat kan toch niet de bedoeling zijn?’

‘Soms zal dat toch moeten,’ zei Menco. In de verte knikte Theo.

‘Stel dat we dat doen...’ zei Bouke, die tot nu toe zijn mond gehouden had. Hij was degene geweest die zich enkele maanden geleden had vastgebeten in de salariskwestie van Pieter de Jong, en Menco’s woede richtte zich toen vooral op hem. Hij had aangeboden in deze vergadering zijn mond te houden, maar nu werd het hem te veel. ‘Stel dat we dat doen, dan wordt het voor de directie toch wel heel eenvoudig om de ledenvergadering te omzeilen? Je zegt gewoon dat het spoed heeft en geheimhouding vergt en je krijgt per ommegaande je besluit. Theo gaat daar zeker misbruik van maken, zo zit hij nu eenmaal in elkaar.’

‘Laten we de psychologie van de directie er buitenhouden, Bouke,’ zei Rob Sijmons haastig, voordat Menco zou ontploffen. De vergadering eindigde kort daarna met een: laten we er allemaal nog eens goed over nadenken.

Na afloop van de bijeenkomst voelde Hans zich misselijk. Het idee dat de werknemers van een bedrijf samen konden beslissen welke koers ze zouden varen was hem in de loop van de jaren dierbaar geworden. Het lukte ook veel beter dan iedereen had verwacht, en enkele jaren geleden hadden zelfs de commissarissen – zij het met duidelijke tegenzin – ingestemd met het idee dat de algemene ledenvergadering het hoogste besluitorgaan in het bedrijf was, aan wie alle belangrijke keuzes zouden worden voorgelegd. Maar nu, na de eerste paar keer dat dit moeilijkheden had opgeleverd, lag het plotseling anders. Hans was teleurgesteld en de gedachte aan een vertrek bij het bedrijf werd sterker.

Een van de overgenomen Nijgh-bedrijven was de boekenuitgeverij Nijgh & Van Ditmar en een tijdlang had Theo de overname van het hele bedrijf opgehangen aan het belang van deze uitgeverij voor de andere boekenuitgeverijen van de Weekbladpers. Singel 262 was eigenlijk te klein om zich een goede buitendienst te kunnen permitteren, was zijn verhaal, en als Nijgh & Van Ditmar erbij kwam, zou dat eindelijk wel mogelijk zijn.

Maar Nijgh & Van Ditmar kwam niet naar Amsterdam en bleek een klein en noodlijdend fonds te zijn met voornamelijk overleden of al wat in vergetelheid geraakte auteurs zoals Johan Fabricius en Bordewijk. Het kinderboekenfonds Leopold was nog het meest levend. In het café bleef Hans op een avond over met de Vlaamse dichter Herman de Coninck, die met zijn blad Het Nieuw Wereldtijdschrift bij Nijgh & Van Ditmar terecht was gekomen en daar een halve baan als fondsredacteur had gekregen.

‘De Nimmer Dralend-reeks staat mij nog bij,’ zei Hans, ‘met die rode en groene deeltjes van Bordewijk. In harde kaft. Jaar in jaar uit lagen ze bij de boekhandel. Toen ging een goede titel nog een mensenleven mee.’

Maar Herman wilde niet praten over de Nimmer Dralend-reeks van Nijgh. Een magere, kalende, overwerkte loodgieter zou je kunnen denken dat hij was, met vermoeide ogen achter grote brillenglazen. Hans mocht hem meteen.

‘Ik zit daar in Den Haag een paar dagen per week tegenover een vrouw, in wie geen enkel leven zit,’ zei hij. ‘Zij is niets, zij doet niets, zij vindt niets. Ik moet daar enkele dagen per week tegenover zitten, het is een vreselijk bestaan.’

Hij zuchtte diep en nam nog een stevige slok van zijn bier. Eenmaal goed aangeschoten lukt het mannen in een café niet meer om van onderwerp te veranderen en uitgever Liesbeth ten Houten bleef het onderwerp van alle zelfbeklag van Herman.

Na sluitingstijd liepen ze samen naar zijn hotel, Hans met de fiets aan de hand, Herman met een weekendtas; vrienden voor het leven. Ze zagen elkaar nooit meer na die ene avond. Enkele maanden later zag hij bij een receptie Liesbeth ten Houten, die van uitgever van het Leopold-kinderfonds gepromoveerd was tot leidster van de hele uitgeverij, en Hans begreep Hermans bezwaar. Een lieve vrouw met het brave hoofd van een uit de orde

gestapte en in de zorgsector belande non. Zo te zien inderdaad geen avontuurlijke, tegendraadse fondsbouwer zoals Herman de Coninck wenste. Tot zijn verbazing kwam ze op hem af.

‘Ik heb onlangs nog een stapel brieven van je gelezen,’ vertelde ze. Hans keek haar verbaasd aan.

‘De brieven die je aan Johan Fabricius hebt geschreven,’ vervolgde ze, ‘zijn vrouw wilde zijn nalatenschap aan het Letterkundig Museum schenken. En daar zaten die brieven bij.’

‘Ach ja. Ik was de enige recensent die zijn boeken nog besprak,’ zei Hans, ‘Carel Peeters plaatste die stukken met grote tegenzin, want hij vond het maar niks. Maar ik vond hem een goede schrijver, goeie verteller. Fabricius was gewend genegeerd te worden en schreef me een bedankbriefje. En toen zijn we gaan corresponderen. Aardige man.’

‘Zijn vrouw is nu verhuisd naar...’ begon Liesbeth ten Houten, maar ze maakte haar zin niet af. Theo was begonnen aan een speech.

Ze waren in het pasgeopende Barbizon Hotel, in een dode hoek van de Prins Hendrikkade, gunstig gelegen ten opzichte van het station, als je er toch nog iets goeds over wilde zeggen. Theo was er, de commissarissen uiteraard, de directie en staf van Nijgh & Van Ditmar, en natuurlijk de boekenuitgevers en de stafleden van alle BV’s. Een mannetje of dertig in totaal, ter viering van het nieuwe jaar, 1987.

Met het glas in de hand stonden ze in kleine homogene groepen bij elkaar, de boekenmensen bij de boekenmensen, de bladenmensen bij de bladenmensen, de commissarissen in een groep rondom Theo. Dat was de enige plek waar af en toe gelach te horen was, zij het vooral Theo’s lach. Obers liepen rond met hapjes die al bij voorbaat op lepels waren gelegd. Je nam een lepel van het dienblad, stak de amuse in je mond en legde de lepel terug. Onsmakelijk, vond Hans, al kon hij niet goed verklaren waarom.

Na Theo’s korte speech was Liesbeth teruggezogen in het boekenuitgeversgezelschap en hij had geen gelegenheid gehad om naar haar ervaringen met Herman de Coninck te vragen.

Aan het eind van de bijeenkomst liep de zaal snel leeg. Hans had dringend behoefte gekregen aan een paar extra glazen bier, en dezelfde aandrang had zich meester gemaakt van zowel Theo Bouwman als Theo

Sontrop. Ze vonden een kleine bar bij de uitgang van het hotel. Er zaten alleen een paar Amerikaanse hotelgasten en ze gingen met z'n drieën aan een tafeltje zitten.

Al snel merkte Hans dat hij hier kon volstaan met luisteren, zijn liefste bezigheid. Sontrop had de neiging om met titels en schrijversnamen te strooien, hetzij om indruk te maken, hetzij om zich te vermaken met de onwil van anderen om te erkennen dat ze een boek of schrijver niet gelezen hadden. Hans had er zelf ook ervaring mee, bij de eerste boeken of schrijvers die Sontrop noemde zei hij altijd nog: 'Nee, die ken ik niet,' of: 'Wel van gehoord, maar nooit gelezen.' Maar na een keer of wat begon hij maar gewoon te knikken als Sontrop weer eens meldde: 'Je kent toch zeker...'

Nu vond Sontrop voor het eerst een evenwaardige tegenstander in die andere Theo.

'Nee, dan moet je Priapus lezen,' hoorde Hans Theo zeggen bij hun derde biertje, 'en dan niet de Duitse vertaling want dat is niks. Broddelwerk. De Franse vertaling moet je nemen.'

'Ken ik toch...' antwoordde Sontrop, 'maar ik ben het niet met je eens. Er is een Oost-Duitse vertaling, van Dieter Buchenwald, die moet je eens lezen. Perfect!'

'Wie is Priapus?' vroeg Hans.

Ze hoorden hem niet.

'François Breitenbach heeft, ik meen in 1785, nog een vroege brievenroman geschreven waarin dezelfde kwestie aan de orde gesteld wordt,' zei Sontrop.

'En Kahlenkuck natuurlijk,' was Theo's antwoord, 'je kent toch Die Winterreise? Daar heeft Schubert nog zijn cyclus op geschreven.'

Sontrop knikte, maar Hans kon zien dat hij zich op glad ijs voelde.

'Je weet natuurlijk nog welk motto voorin staat?' vroeg Theo. Dit werd Sontrop te veel.

'Hans, wat vroeg jij?' begon hij een afleidingsmanoeuvre.

'Ben ik vergeten,' zei Hans.

Toen hij een uur later licht aangeschoten vertrok, waren beide Theo's in een discussie verwickeld over wie nu beschouwd kon worden als de grootste schrijver van het Franse taalgebied.

De volgende dag kwam hij Hugo Anderman tegen.

‘Heb je gehoord wat Theo gisteravond overkomen is?’ vroeg hij.

‘Nee,’ zei Hans, ‘ik heb met hem in het café van het Barbizon gezeten, maar ik ben om een uur of acht vertrokken.’

‘Hij is overvallen en beroofd toen hij uit het hotel naar buiten kwam.’

‘O jee,’ zei Hans, ‘het is ook wel een rotplek daar. Waarom zijn ze daar in vredesaam zo’n luxehotel begonnen? Maar Theo roept altijd dat hij bij de Groene Baretten heeft gediend en twaalf manieren kent om mensen dood te maken.’

‘Sontrop?’ vroeg Hugo verbaasd.

‘O, is Theo Sontrop overvallen?’

Nu pas voelde Hans medelijden, Theo Bouwman had dat nog nooit bij hem opgeroepen.

Het was jaren geleden dat Hans zich door zijn baas in het café had laten afzeiken. Hij wist dat Theo geregeld een slechte dronk had en ging – als het weer eens zover was – niet meer in op zijn provocaties. Je hoefde maar één of twee glazen te wachten en dan zou Theo wegzakken in wat Hans geregeld vergeleek met het laatste stadium van een lege batterij: even flikkert de energie nog op, dan dooft het licht. Maar ditmaal had Theo hem toch weer te pakken gehad. En dat was hem alleen gelukt omdat hij een ander had aangevallen en Hans hem had verdedigd.

Jan Lansinga was 55 geworden en had er volgens de cao recht op om een dag per week minder te werken. Hij liet in het café weten daar graag gebruik van te willen maken.

‘Ach, de ouwelullenregeling!’ zei Hans, ‘gefeliciteerd. Wanneer gaat het in?’

Naast hem liet Theo afkeurend gesnuif horen.

‘De directie staat hier niet achter?’ vroeg Hans.

‘Op parttimers kan je nooit bouwen,’ zei Theo met grote stelligheid en hij nam een stevige slok. Er zat wat schuim van het bier op zijn lippen.

‘Wat een onzin,’ zei Hans, ‘ik ben toch ook al jaren parttimer?’

Theo maakte een zie-je-wel-gebaar. Hans besloot niet op de provocatie in te gaan.

‘Ik ben er natuurlijk wel als het nodig is,’ zei Jan, ‘dan neem ik die week geen vrije dag. Of later.’

‘Ja, dat zal wel,’ antwoordde Theo.

‘Natuurlijk wel.’ Jan was een harde werker en gewend aan het respect dat hem dat opleverde. Nu plotseling als ongeïnvolveerde parttimer gezien te worden was een ontwikkeling waar hij geen weerwoord op had. Hans zag het aan hem en begon boos te worden op Theo.

‘Wat ben jij toch een zuiger,’ zei hij, ‘een wonder dat je nog nooit door iemand in elkaar geslagen bent als je zo bezig was.’

‘O ja, toch wel,’ zei Theo, ‘ik liep een keer in de wasserij rond, op de werkvloer. Ik was met iemand aan het praten en een ander wilde er steeds tussenkomen. Dus ik zeg: “Effe dimmen jij.”’

Theo maakte er het ellebooggebaar bij dat hij wel vaker gebruikte om iets af te wimpelen.

‘En toen werd ik wakker op de vloer. Hij had me een dreun gegeven.’

Theo leek niet onder de indruk, die dingen gebeurden in zijn leven.

‘Maar goed dat Jan een zachtmoedig mens is,’ zei Hans, ‘je loopt hier weinig risico.’

‘Ik zeg het alleen zoals het is,’ zei Theo, ‘parttimers zijn minder betrokken bij het werk dan mensen die fulltime werken. Anders zou je toch niet kiezen voor parttime?’

Het werd een lange avond vol woede, want Theo beperkte zich tot bier en dan hield hij het langer vol dan op de whisky-avonden.

Aangeschoten, moe en boos zat Hans die nacht achter zijn schrijfmachine, maar viel in slaap voordat hij de tweede zin af had. Bij vorige gelegenheden was een nacht slapen genoeg om Theo’s pesterijen te relativieren, maar de ervaringen cumuleerden nu. Theo’s onbegrijpelijke sabotage van het interim-cwv-bestuur stond hem nog helder voor de geest. Gelukkig waren er onlangs na lang lobbyen voldoende kandidaten gevonden voor een nieuw bestuur en hoefde hij Theo niet meer in die constellatie tegen te komen. Maar misschien werd het tijd om helemaal te vertrekken, want Theo reageerde tijdens stafbijeenkomsten de laatste tijd opvallend kribbig op

hem. Er was in Hans' leven bovendien iets veranderd.

Het marktonderzoekbureau Inter/View dat hij twintig jaar geleden samen met drie collega's had opgericht, was naar de beurs gegaan en het personeel had hem gevraagd commissaris te worden. Dat ze zich hem na zoveel jaar nog herinnerden raakte hem en het contact met zijn vroegere collega's, nu miljonair en blakend van zelfvertrouwen, gaf hem het gevoel dat hij zelf op een dood spoor was beland. Het schrijven stagneerde al enkele jaren, de voortdurende herhaling van de enquêtes gaf weinig voldoening, de democratie op de werkvloer werd door Theo tamelijk effectief gesaboteerd. Wat deed hij hier eigenlijk nog?

Dat weekend schreef hij een brief die hij de daarop volgende maandag verzond.

Amsterdam, 25/1/87

Beste Theo,

Een pilsje drinken na de stafvergadering behoorde vroeger tot de momenten waar ik naar uitkeek, zeker als jij meedeed.

Vanaf oktober 1985 werden die contacten minder plezierig, want je moest nogal eens je gram kwijt over die vervelende or waar ik in zat. Dat kon ik billijken, maar ik was toch zeer opgelucht toen ik eindelijk weer uit kon kijken naar een plezieriger cafébezoek. Dat viel tegen.

Alcohol heeft op jou wel eens het effect dat je iemand gaat zitten jennen, door steeds een stelling te herhalen waarvan je hebt gemerkt dat de ander er kwaad over wordt. Drank maakt mij niet agressief en ik loop zelden in die val. Maar donderdag insisterde je dat parttimers per definitie minder geïnvolveerd zijn dan fulltimers (want ze stellen zich niet volledig beschikbaar), een bekend vooroordeel in directiekringen.

Ik dacht dat jij intussen wel van dat vooroordeel af zou zijn, omdat je toch gemerkt moet hebben dat het – bijvoorbeeld in mijn geval – niet klopt. De afgelopen twee jaar heb ik afgezien van het werken aan een boek omdat eerst mijn uitleen aan oplaagexploitatie en daarna het or-werk me daarvoor te weinig rust liet. Ik heb dat graag voor de Weekbladpers over en verwacht er

geen dank voor. Maar als ik jou dan donderdagavond weer hoor debiteren dat parttimers minder betrokken zijn en je blijft dat triomfantelijk herhalen, dan lukt het je om mij tot machteloze razernij te brengen.

Ik schrijf deze brief vooral omdat ik me afvraag of er misschien meer achter zit dan een toevallige kwade dronk. Tegen dat toeval kan ik me wel wapenen, maar als je privé of zakelijk nog appeltjes met me te schillen hebt dan heb ik een reeks onaangename café-avonden in het verschiet en daar voel ik niets voor.

Qua functieomschrijving ben ik een van je adviseurs, maar als jij mijn rol omschrijft is dat al jaren die van een ‘opinion leader’ waar je als directie rekening mee moet houden. Geen helper, maar een mogelijke tegenpool. Ik heb me vaak verzet tegen dat stempel, maar vergeefs. Ik kan er best mee leven, mits het dan niet leidt tot een eeuwigdurende en tot in het café voortgezette puntenscoring.

Mocht je kritiek hebben op de afdeling of mijn rol bij de Weekbladpers, dan hoop ik dat je die niet opzout. Ik wil er graag van uit kunnen gaan dat dat soort problemen – als ze er zijn – snel op tafel komen in het normale zakelijke contact en niet op de achtergrond een rol spelen als je eens met elkaar een pilsje drinkt.

Met vriendelijke groeten, Hans

Hij verzond de brief zoals hij al zijn stukken verstuurde, in een open postmap. ‘Mooie brief, hoor,’ belde Corry hem op, ‘goed dat je niet over je heen laat lopen.’ Maar Theo reageerde niet, was vermoedelijk elke herinnering aan de cafédiscussie kwijt. Wel kreeg Hans bericht over de nu al enkele maanden durende uitleen van Bouke aan het advertentiebedrijf. Bouke werd benoemd tot opvolger van de vertrokken advertentiechef Koos Jongeling en Hans kreeg te horen dat hij geen vervanger kon aantrekken. De tijden waren slecht en iedereen moest inleveren. Hans protesteerde niet maar concentreerde zich op wat er lag aan achterstallig marktonderzoek en liet het bedrijf het bedrijf. Hij vond zelfs ineens de energie om aan een nieuw boek te beginnen: als Theo er toch van uitging dat hij niet geïnvolveerd was, dan gaf hem dat alle recht om zijn schrijverschap weer eens een kans te geven.

Tallose malen had hij in de afgelopen jaren geprobeerd een verhaal te bedenken waarin hij het verdriet van zijn midlifecrisis kon verwerken. Hardnekkig typend kwam hij er nu uit, een grote opluchting. Het werd zoals altijd een kleine roman, een novelle eigenlijk. In al zijn verhalen was de hoofdrol voor een ik-persoon die op hem leek en in een kantooromgeving werkte die hij kende. ‘Dan hoef ik één personage tenminste niet te verzinnen,’ had hij als grap eens in een interview gezegd. Maar het lag anders, hij vond schrijven het meest bevredigend als hij zichzelf op avontuur kon sturen en zijn ik-persoon beleefde dan alles wat hij zelf niet durfde of niet tegenkwam. Zo leidde hij twee levens. Maar het belangrijkste van schrijven was dat de ik-persoon de zielenrust en afstandelijkheid had die hij in het dagelijkse leven nooit had en zo graag zou willen hebben.

Hij had de novelle Het verlangen willen noemen, maar toen Maja het manuscript gelezen had zei ze: ‘Het verlangen, die titel ken ik.’

En na wat zoeken in de boekenkast: ‘Dat is een dichtbundel van J.C. Bloem.’

Jaren later merkte Hans dat schrijvers niet opzien tegen titelplagiaat, Het verlangen was meermalen gebruikt, onder anderen door Hugo Claus. En de Rotterdamse sneldichter Jules Deelder stal willens en wetens Hans’ titel Zonder dollen voor zijn verzameld werk. Maar toen Hans wist dat Het verlangen al eens gebruikt was, verloor de titel zijn aantrekkingskracht. Uiteindelijk koos hij voor Het tekort, altijd de oorzaak van verlangen. Tot zijn verbazing bracht Sontrop het boek ditmaal bij een redacteur onder in plaats van het zelf te behandelen. Vaak had Hans daar een balletje over opgeworpen, voorzichtig suggererend dat het zonde van Theo’s tijd was om zoveel aandacht te geven aan een zondagsschrijver. Maar eigenlijk hoopte hij dat een redacteur wat meer tijd en energie zou steken in de boeken dan hij van Sontrop gewend was.

En dat bleek nu ook. Redacteur Emile Brugman was een jonge slanke dertiger met artistieke halflange lokken. Hij kende Hans’ werk en liet weten dat hij samen met het verschijnen van Het tekort ook een oudere titel wilde herdrukken, het uit 1975 daterende reisverslag Vanonder de koperen ploert.

‘Ja, Emile is erg enthousiast over je,’ zei Ellen Schalker, Sontrops secretaresse, die nauw contact met Brugman leek te onderhouden. Hans wist

niet hoe hij het had met al deze belangstelling. Maar toen het omslag van Het tekort bekeken moest worden, was dat tot zijn teleurstelling weer bij Sontrop. Het verhaal speelde zich af op een marktonderzoekbureau en de ontwerper had heel toepasselijk een bedrijventerrein getekend met op de voorgrond een modern strak kantoorgebouw waarop in neonletters 'Macom' stond.

Het was een mooie tekening, die iets bordewijkiaans had: Blokken, Knorrende beesten, Bint.

Maar Hans schrok.

'Het is een mooie tekening,' zei hij, 'en de sfeer is ook goed getroffen. Zo'n kille kantoorwereld. Maar het bedrijf heet Marcom, een combinatie van marketing en commercie, begrijp je? Marcom, niet Macom.'

Sontrop zuchtte.

'Nou ja,' zei hij, 'het is maar één letter. Geen lezer die het ziet.'

En wat Hans ook deed en zei, de letter kwam er niet bij. Dan werd het boek te duur, hield Sontrop stijf en strak vol.

Bij boekenuitgeverijen werd een uiterst simpel calculatiesysteem gehanteerd, wist Hans. Men rekende uit wat de kosten van het zetten en drukken per exemplaar waren, vermenigvuldigde die kostprijs met de factor acht en dat leverde de boekhandelverkoopprijs op. Die zeven extra keren dienden ter dekking van de overheadkosten van de uitgeverij (van de koffiejuffrouw tot en met de directie) en de boekhandelskorting. Op zich een redelijk, zij het erg simplistisch systeem. Maar zodra er onverwachte kosten waren, bijvoorbeeld voor het opnieuw laten maken van een omslag, vermenigvuldigde men die ook met acht en gooide dat op de verkoopprijs. Iedereen met een beetje gevoel voor boekhouden wist dat dat nergens op sloeg, want pech bij een omslag betekende natuurlijk niet dat ook de overheadkosten gestegen waren.

Maar Sontrop had geen idee van boekhouden en Hans beseftte dat het zinloos was hem te overtuigen van zijn ongelijk. Theo was immers de uitgever? Hij gaf de strijd op.

Toen het boekje verscheen kon hij er niet naar kijken zonder weer boos te worden. Macom in plaats van Marcom, wat een armoe. Gelukkig kreeg hij pas na enkele jaren een briefje van een attente scholier, om hem te attenderen op deze fout.

‘Zou het niks voor jou zijn?’ vroeg Emile van Westerhoven. De commissarissenvergadering van Inter/View was voorbij en ze dronken met z’n tweeën een pilsje. Van de collega’s met wie Hans in 1967 bureau Inter/View was begonnen was Emile de enige die er nog werkte. De directie was in de loop van de tijd uitgebreid tot acht mensen, die allemaal miljonair geworden waren toen het bedrijf vorig jaar naar de beurs ging. Hans had even een pang van jaloezie gevoeld toen Emile op een avond in de roes van het succes bij hem langskwam om zijn triomf te vieren en hem namens het personeel te vragen voor een commissariaat. Maar toen hij Hans enkele dagen later rondleidde door het grote pand aan de Overtoom dat Inter/View nu bewoonde, veranderde dat gevoel snel. Sinds enkele jaren werden enquêtes vooral telefonisch gehouden en tientallen enquêteurs zaten in kleine halfhoge hokjes naast elkaar stad en land af te bellen en tikten op een beeldscherm de antwoorden in. Als ze met een vraag klaar waren verscheen computergestuurd op hun scherm de volgende vraag. In een centraal hokje zat de cheffin, zij kon meeluisteren en hield in de gaten hoe lang de enquêteurs erover deden. Wie te traag was viel uit het team. Het deed Hans nog het meest denken aan een legbatterij, en het stond hem tegen. Wat was de Weekbladpers dan een werkparadijs.

‘We betalen toch nog wel per uur?’ vroeg Hans, automatisch terugvallend in de wij-vorm. Bij de oprichting van het bedrijf hadden ze besloten de enquêteurs (die toen nog thuis bij de ondervraagden kwamen) per uur te betalen en niet per afgemaakt vraaggesprek zoals alle andere bureaus deden. Dat stukloon leidde tot het afraffelen van het gesprek en was ook oneerlijk tegenover de enquêteurs op het platteland, die soms een heel eind moesten fietsen voor ze bij het volgende adres waren. ‘Dat doen we anders,’ vond de Inter/View-directie en de enquêteurs stroomden toe.

Emile keek hem nu wat beschaamd aan.

‘Nee, daar zijn we vanaf gestapt,’ zei hij, ‘het was niet fair tegenover de snellere mensen.’ Zo kon je er ook tegenaan kijken. Emile maakte zich op om met de beursmiljoenen een internationale keten van Inter/View-filialen op te

zetten en was ongerust over de Nederlandse moedervestiging. Daar zou een directeur moeten zitten die de touwtjes stevig in handen hield en het klappen van de zweep kende.

Was dat niet iets voor Hans?

‘Ik denk het niet,’ zei deze, ‘maar ik zal erover nadenken.’ Toen hij door het Vondelpark naar huis fietste ging hij op een bankje bij de rozentuin zitten. Het was zomer 1987, de rozen stonden keurig groepsgewijs te bloeien, elke soort in zijn eigen segment van de geometrische tuin. Hans was geen liefhebber van dit soort straffe ordening. Dat bond hem vermoedelijk ook aan de Weekbladpers, was hij gaan beseffen. Weliswaar werden er voortdurend pogingen gedaan om orde op zaken te stellen, procedures af te spreken, de organisatie strakker te maken. Maar uitzonderingen waren regel, overal kon aan getornd worden en niemand was ooit tevreden, de directeur voorop.

Eigenlijk wilde hij er niet weg, maar het werd vermoedelijk wel tijd om te gaan. En nu lag er dit aanbod van Inter/View. Hans wist dat hij snel zou moeten reageren, want Emile was een wispelturig mens en kon elke volgende dag de baan aan iemand anders aanbieden.

Tot zijn verrassing begon hij er serieus over na te denken. Hij was nu 48 jaar en als hij nog eens iets nieuws wilde gaan doen, dan was het nu of nooit. Na je vijftigste hoefde je nergens meer te solliciteren, dan was je oud en zou je binnen de kortste keren in de wao of de vut belanden. Geen bedrijf huurde een afgesloofde bejaarde in, wist Hans. Maar had hij zich niet voorgenomen nooit meer een directiepost te bezetten?

Hij merkte dat het idee hem nu toch aantrok. In 1967 was hij achtentwintig jaar. Hij werkte toen vijftig, zestig uur per week, studeerde, schreef verhalen en begon aan een gezin. Geen wonder dat hij na acht jaar overwerkt was en had moeten afhaken, en dat dan ook nog vooral omdat zijn huisarts hyperventilatie niet herkende. Hans besepte dat hij aan dat vertrek bij Inter/View altijd het gevoel had overgehouden dat hij er als directielid mislukt was: niet sterk genoeg om het vol te houden. Misschien zou hij het nu nog eens kunnen proberen, ouder en wijzer en de hyperventilatie de baas. Stressbestendiger ook, hopelijk. De legbatterijen van Inter/View stonden hem tegen, maar het verbeteren van de werkomstandigheden van de enquêteurs zou dan zijn eerste klus kunnen zijn.

Nadenkend fietste hij naar huis en legde het aanbod voor aan Maja.

‘Waar begin je aan?’ zei ze verschrikt. ‘Het is een fulltime baan, natuurlijk, en van schrijven zal niet veel meer komen als je daar directeur bent.’

Hans knikte. ‘Ik weet het,’ zei hij, ‘maar ik heb er langzamerhand zo genoeg van om steeds tussen twee vuren te zitten. Het schrijven trekt aan me, maar het werk ook. En ik zie bij de Weekbladpers dat het werk altijd het hardst trekt. Ik denk dat het me goed zal doen als ik nu een aantal jaren uitsluitend voor het kantoorwerk kies en het schrijven vergeet. Ik kan bij Inter/View vermoedelijk zoveel verdienen dat ik na een jaar of vijf, zes kan stoppen met werken en met pensioen kan gaan. Dan ben ik vier-, vijfenvijftig en kan ik nog een paar jaar schrijven.’ Hans ging er altijd van uit dat hij de zestig niet zou halen, met zijn rookgedrag, zijn alcoholgebruik en zijn neiging om te veel te werken.

‘Kom, kom, niet zo somber. Je vader loopt tegen de tachtig en je moeder ook,’ zei Maja. ‘Maar waarom zou je niet gewoon bij de Weekbladpers blijven?’

‘Nee, het wordt steeds moeilijker met Theo. Laatst liep hij woedend uit een stafvergadering weg toen ik een kleine kritische opmerking maakte. “Doe het dan zelf, als je het zo goed weet,” riep hij en hij verdween.’

‘Wat vonden de anderen?’

‘O, die waren stupéfait. Jan Lansinga keek me meewarig aan en ik zei: “Het wordt tijd dat ik eens ga uitkijken naar een andere baan.” Daar kwam geen protest tegen.’

‘Tja, dan is Inter/View misschien wel een goede optie,’ concludeerde Maja, maar hij kon horen dat het vooruitzicht haar niet aantrok. ‘Of je moet gaan doen wat Theo zei.’

‘Hoe bedoel je?’

‘Nou, in de directie van de Weekbladpers gaan zitten.’

Hans lachte.

‘Theo ziet me aankomen. Hallo, Theo, ik heb besloten te gaan doen wat je zei. Wil je even opschuiven?’

‘Nou ja, je hebt me vaak genoeg verteld dat hij eigenlijk te weinig tijd heeft voor alles wat hij moet doen.’

Daar hoefde Hans niet over na te denken.

‘Het is krankzinnig wat hij allemaal op zich heeft genomen. En het lukt dus ook niet. Als uitgever van bladen moet je erbovenop zitten en overal aan duwen en trekken. Toen ik de werving van de cultuurbladen deed was dat het enige jaar waarin de oplage van Vrij Nederland op peil bleef en zelfs iets steeg, tegen de trend in. Dat kwam omdat ik tijd in de werving kon steken en de bladpromotoren achter de vodden zat. Theo heeft die tijd niet, zeker niet nu hij ook Nijgh & Van Ditmar erbij heeft.’

‘Nou, dan kan hij jou misschien wel gebruiken in de directie.’

‘Nee,’ zei Hans. ‘Vroeg of laat zal Theo er wel aan moeten dat er een directietrio nodig is om al het werk goed te doen. Dan zal hij vermoedelijk kiezen voor Hugo Anderman, die nu de lezerswerving voor de opiniebladen doet. En Kees van Nijnatten aan de sportkant, natuurlijk. Maar Theo en ik, dat zie ik niet gebeuren.’

De volgende dag stond hij in de grote kamer van Kees van Nijnatten te wachten tot die klaar was aan de telefoon. Ze zouden praten over marktonderzoek, maar in de sportbranche werd veel en lang getelefoneerd.

Kees had hoge witte vitrages voor zijn ramen laten hangen, die de kamer naar Hans’ smaak een verstilde, droevige ziekenhuissfeer gaven. Je kon er wel doorheen kijken en zag dan de gracht en de passanten. Ineens zag Hans het hoofd van Theo voorbijvaren. Ooit, lang geleden, had hij de film Fanfare van Bert Haanstra gezien, die begon met een treffend openingsshot van een door een weiland varend koeienhoofd. Pas in tweede instantie zag je dat die koe op een Giethoornse punter stond. Als een streep voer nu Theo’s hoofd voorbij. Kennelijk nam hij heel kleine pasjes, zodat zijn hoofd niet op- en neerging zoals bij normale mensen. Theo keek zorgelijk voor zich uit, hij waande zich onbespied en had het dynamische masker even afgelegd. Even later hoorde Hans hem de portiersloge passeren. Waar zou Theo naartoe gaan?

‘Waar snelt onze directeur heen?’ hoorde hij Cisca roepen. Zo te horen stond zij boven aan de trap bij de koffieautomaat. Dat betekende dat Theo de trap besteeg maar kennelijk geen afspraak met haar had. Dan zou hij wel op weg zijn naar de mensen van het fnv-blad die sinds enige tijd op de bovenste verdieping bivakkeerden. Het had Harmen Bockma veel tijd gekost, maar het

was hem gelukt bijna alle vakbonden achter het idee van een gezamenlijk magazine te krijgen en de Weekbladpers verzorgde de productie en de advertentieverkoop. De redactie van het arbeidersblad telde enkele zeer gezette personen, die 's ochtends zwaar hijgend de drie trappen beklommen. Nu kregen ze Theo op bezoek, die er gegarandeerd voor zou zorgen dat hij niet buiten adem aankwam. Een klein vijf dansje zou hij voor hun verbaasde ogen uitvoeren, om te laten zien hoe goed ze daar zaten en hoe makkelijk hun plek bereikbaar was voor wie zijn conditie een beetje bijhield. En voor iemand die twee pakjes Gauloises per dag verslond, had Theo een opvallend goede conditie.

Terwijl hij dit tafereel in zijn hoofd opbouwde besefte Hans ineens hoezeer hij gehecht was aan dit bedrijf en aan zijn vreemde directeur. Eigenlijk wilde hij niet weg. Waarom zou hij naar Inter/View vertrekken zonder eerst afgetast te hebben of er nog mogelijkheden bij de Weekbladpers waren?

‘Ik dacht dat je er nooit meer mee zou komen,’ zei Theo. Het was na werktijd, ze zaten in zijn directiekamer op de zolderverdieping van de Raamgracht. Veel uitzicht had Theo niet. Eén raam keek uit op de kleine betegelde binnenplaats van het Raamgrachtgebouw, waar niets te beleven viel. Aan de andere kant gaf een dakraam uitzicht op de toren van de Zuiderkerk. Theo's grote bureau was leeg, zoals gebruikelijk. Ze zaten aan de zespersoonsvergaderingstafel en Theo had zojuist met kleine snelle stappen twee flesjes bier gehaald uit de koelkast in de grote vergaderzaal.

‘Ik zou het voor vijf jaar willen doen,’ zei Hans.

‘Waarom vijf jaar?’

‘Omdat ik weet dat ik op een gegeven moment toch weer wil schrijven. En dat is niet te combineren met een directierol, dat begrijp ik best. Alle andere functies kunnen parttime, dat hou ik staande, maar deze niet. Ik heb mijn hele leven heen en weer gezwaakt tussen schrijven en werken, en ik ben het zat. Dus nu vijf jaar alleen het werk, geen geschrijf. En daarna zou ik een stap terug willen doen naar een lagere functie en weer 80% willen gaan

werken.’

‘Hmm, dus je wilt de garantie dat je over vijf jaar hier nog werk hebt?’

‘Dan ben ik drieënvijftig. Op die leeftijd vind ik nergens meer een baan, zeker niet voor 80%. Dus ja, dat is de voorwaarde.’

Er zat meer achter, maar daar had Theo niets mee te maken, vond hij. Hans was er niet zeker van dat hij leiding kon geven aan de pakweg honderd mensen die werkten voor de cultuur-opiniebladen. Tenslotte was hij er bij Inter/View aan onderdoor gegaan. De hyperventilatie had hij nu onder controle, maar overwerkt raken zat er nog steeds in. Na werktijd de knop omzetten, zoals goede managers beweerden te kunnen, was hem nu eenmaal niet gegeven. En relaxen was hem nog nooit in zijn leven gelukt. Het zou dus denkbaar zijn dat hij na een paar jaar weer last kreeg van allerlei stressverschijnselen en voor de tweede keer in zijn leven zou moeten afhaken. Die kans wilde hij zo klein mogelijk maken. Vijf jaar zou haalbaar zijn, desnoods op zijn tandvlees en desnoods met een krat bier per dag om de zenuwen te bedaren. En als hij dan daarna eindelijk zonder schuldgevoel het schrijven op de eerste plaats kon zetten, zou dat een mooie beloning zijn.

‘Geef me een weekje om te sonderen,’ zei Theo.

‘Dat is snel,’ zei Hans.

‘Ja, deze or is heel redelijk.’ Theo grijnsde.

‘Ik moet zeggen dat ik wel benieuwd ben hoe het in zo’n directierol zal gaan tussen mij en het cww-bestuur,’ zei Hans. ‘Als ik in de directie kom en straks dingen ga beweren kan natuurlijk op elk moment iemand opstaan en zeggen: “Maar op 17 januari 1977 zei je als or-lid iets heel anders.”’

‘En wat antwoord je dan?’ vroeg Theo.

‘O, ik red me daar wel uit. Voortschrijdend inzicht, de situatie is nu anders, blablabla. Maar ik ben wel benieuwd of het zal gebeuren en of ik standvastig zal blijven in mijn opvattingen. Want een van de uitdagingen is natuurlijk te bewijzen dat het wel degelijk kan, democratisch leiding geven.’

‘Ik was er al bang voor,’ zei Theo. Maar een week later had hij het in orde gemaakt.

Kees zou benoemd worden tot uitgever van de sportbladen en Hans tot die van de cultuur-opiniebladen. En ook de afspraak dat hij na vijf jaar een stap terug kon doen, was vastgelegd.

‘Om u moverende redenen wenst u na vijf jaar te kunnen terugtreden,’ schreef Theo in de benoemingsbrief. ‘U zal dan een functie in schaal 9 aangeboden worden.’ Dat was twee schalen lager dan die van hoofd marktonderzoek nu, Theo had de verleiding niet kunnen weerstaan toch iets te verdienen aan Hans’ stap terug over vijf jaar. Hans kon erom glimlachen. Theo bleef Theo en had dus ook niet laten merken of hij het plezierig vond om met een driemansdirectie verder te gaan en lief en leed te delen. Eigenlijk ging het allemaal als vanzelfsprekend en ook het bedrijf reageerde alsof men dit al lang had zien aankomen. Niemand nam de moeite hem of Kees te feliciteren.

En geleidelijk begon ook Hans zijn nieuwe stap normaal te vinden. Twaalf jaar geleden was hij begonnen als verbijsterde buitenstaander, vastbesloten zich niet te hechten aan het bedrijf, vastbesloten zijn schrijversloopbaan centraal te stellen. Maar langzaamaan had het bedrijf hem ingepalmd, zozeer zelfs dat hij zich er nu vijf jaar volledig aan ging wijden. Waarom eigenlijk? Hij dacht aan het stuk dat hij een klein jaar na zijn komst voor de Personeelskrant had geschreven. Het lag in de bovenste la van zijn bureau, hij kwam het geregeld tegen. Het droeg de kop: ‘Ik vind dat de directeur van een bedrijf niet alleen verantwoordelijkheid maar ook macht moet hebben.’ Zo dacht hij niet meer. Het idee dat werknemers met zijn allen konden bepalen welke richting hun bedrijf op zou gaan, was hem steeds meer gaan boeien en intussen geloofde hij ook dat het kon. Mits het bedrijf een directie had die er moeite voor wilde doen om het te laten lukken. Theo was daar onwillig in geworden, maar Kees was een democraat in hart en nieren en samen zouden ze Theo wel kunnen overtuigen, en in elk geval zelf het goede voorbeeld kunnen geven.

Carla Punt te moeten vertellen dat hij ging verkassen was het moeilijkst.

Ze zat in de marktonderzoekkamer zenuwachtig achter de computer, haar lichtblauwe ogen samengeknepen. Kees de Lans had gelijk gekregen, de personal computer was gekomen en had in razend tempo de schrijf- en rekenmachines verdreven. Hans had tot zijn verbazing en opluchting gemerkt dat het schrijven op de computer hem zeer beviel. Vroeger, op de schrijfmachine, moest je tevoren de hele zin – en liefst de hele alinea – in je hoofd hebben, want als je al typend in de knoei kwam kon je de fouten alleen

met grote hoeveelheden witlak corrigeren. Nu begon je gewoon aan een zin en boetseerde die met knip- en plakwerk tot de woorden stonden waar je ze hebben wilde. Een genot.

Maar niet voor iedereen was de computer een uitkomst. Carla had er grote problemen mee. Terwijl ze vroeger de tabellen eerst met de hand uitschreef en vervolgens overtypete, kreeg ze nu tabellenbestanden aangeleverd die ze op het computerscherm alleen nog maar hoefde te fatsoeneren.

‘Ik durf het niet,’ zei ze.

‘Maar er kan eigenlijk niets misgaan,’ zei Hans, ‘als hij crasht begin je gewoon opnieuw.’

Het was niet helemaal waar, er kon veel misgaan. Voortdurend hoorde je dat mensen teksten kwijt waren geraakt waar ze uren, soms dagen aan gewerkt hadden. En dat kon ook voor tabellen gelden. Eén keer per ongeluk ‘nee’ ingetoetst waar je ‘ja’ moest zeggen en je scherm ging op zwart. De voorgoed verdwijnende teksten of tabellen zag je dan als een steeds kleiner wordend lichtpuntje vertrekken naar het hiernamaals. Maar als hij dat aan Carla zou vertellen durfde ze nooit meer iets.

‘Weet je wat het ergste is?’ zei ze, ‘ik zie niet de hele tabel. Hij is zo breed dat sommige kolommen achter het scherm zitten.’

‘Dan moet je dit heen en weer schuiven,’ zei Hans en hij liet het zien. Carla lachte verschrikt.

‘Ik leer het nooit,’ zei ze.

‘Ik zal vragen of er niet een scherm te krijgen is waarop je de hele tabel kan zien,’ beloofde Hans en hij vertelde haar dat hij in de toekomst zo hoog in de hiërarchie zou zitten dat hij zo’n extra groot scherm voor haar kon aanschaffen. Ze reageerde gelaten op het bericht, maar was wel de eerste die hem feliciteerde.

Eind september 1987 werd de nieuwe constellatie in de stafvergadering besproken. Kees en Hans zouden in hun uitgeversrol de redacties en de wervingsafdelingen van hun bladen rechtstreeks onder hun hoede krijgen. Daarnaast moesten ook de dienstverlenende afdelingen onder het nieuwe directietrio verdeeld worden. Theo nam personeelszaken, de interne dienst en automatisering onder zijn hoede, gaf Kees de zorg voor het advertentiebedrijf en de productieafdeling en duwde de administratieve afdelingen naar Hans.

Hij begreep wel waarom Theo de productie en het advertentiebedrijf bij Kees had ondergebracht: hij was te goed bevriend met Jan Lansinga en Bouke Waltsma, Theo had liever geen machtsblok waar hij zelf niet in zat.

Er kwam een licht protest van Joop Verhaar, het hoofd van de administratie, die het als een degradatie van zijn afdeling zag dat die nu onder een adjunct-directeur viel. Dat was ook het enige wat Hans dwarszat, de titel adjunct-directeur. Dat klonk als 'hulpje van de echte directeur', terwijl hij en Kees feitelijk de baas waren als het ging om de bladen die zij onder hun beheer kregen. Met zo'n adjunct-titel zat het er dik in dat de hoofdredacteuren bij een onwelgevallig besluit de neiging zouden hebben om over hun hoofd heen Theo aan te spreken, zijnde de enige echte directeur. Even overwoog Hans er een punt van te maken, maar hij liet het toch maar gaan. Als bleek dat de hoofdredacties hen links en rechts passeerden was het vroeg genoeg voor Kees en hem om aan te dringen op een wat zwaardere titel. Per 1 januari 1988 zouden ze beginnen in hun nieuwe rol.

De besluitvorming was zo snel gegaan dat de angst bij Hans pas toesloeg toen hij na de stafborrel diep in de nacht thuiskwam en nog even achter de laptop kroop die hij onlangs had gekocht. De toetsen bleven onberoerd, verlamme paniek overviel hem toen hij beseftte dat er geen weg terug meer was. Waar was hij aan begonnen? Waarom zou hij kunnen wat Theo niet was gelukt, Vrij Nederland uit het dal trekken? Het resultaat zou met drie, vier miljoen gulden omhoog moeten, wist hij, voordat het blad weer op eigen benen kon staan. Onbegonnen werk, zeker na de bezuinigingen die al waren doorgevoerd. Stel je voor dat er nog een paar redacteuren weg moesten? Slaande ruzies zou het opleveren, als het meeviel. En dan ook nog vijf jaar niet kunnen schrijven? Had hij maar naar Maja's bedenkingen tegen het hogerop gaan geluisterd.

De middag na de stafvergadering dacht Hans er nog net op tijd aan om naar Singel 262 te fietsen. De boekentak had sinds ruim een jaar een eigen directeur, Pieter de Jong, die Hans in zijn rol als marktonderzoeker af en toe vroeg om in een werkgroep zitting te nemen. Op Singel 262 woonde niet

alleen De Arbeiderspers maar ook Querido, uitgesproken als Kerido zoals uitgever Ary Langbroek niet naliet te benadrukken. Deze uitgeverij kende Hans minder, maar nu was er een werkgroep samengesteld om na te denken over de toekomst van de Salamanderreeks. Ary Langbroek zat erbij, als altijd voorzien van flamboyante bretels, een jonge vrouw van de promotieafdeling wier naam Hans steeds vergat, en de royaal besnorde redacteur en dichter Jan Kuijper. Plus Pieter de Jong. Tot een paar jaar geleden was de directiefunctie van Singel 262 een bijna loze baan: Arbeiderspers en Querido gingen hun eigen gang en deelden alleen het grote pand. Pieter was aangetrokken om ervoor te zorgen dat ze wat beter zouden gaan samenwerken op gebieden als papierinkoop, zet- en drukwerk, advertentiecontracten, en eventueel zelfs het gezamenlijk beheren van een vertegenwoordigersapparaat.

Dat laatste was heel hachelijk want de uitgeverijen vertrouwden elkaar natuurlijk voor geen millimeter en namen voetstoots aan dat een vertegenwoordiger die beide fondsen aan de man zou moeten brengen bij de boekhandel, toch een van beide zou prefereren en bevoordelen. Dat kon gewoon niet anders.

Pieter hield zich na zijn komst vooral bezig met het verbouwen van Singel 262, dat hij voorzag van een lichte entree met een glazen koepeldak. Toen dat dak het mikpunt werd van de schijtlust van duiven en meeuwen uit de verre omtrek, leek het er even op dat hij snel weer terug moest naar het onderwijsfonds van Wolters in Groningen, waar hij vandaan kwam. Maar Pieter kreeg je niet zo gauw weg en heel geleidelijk begon hij wat greep te krijgen op de uitgeverijen. De Salamander-werkgroep was daar een voorbeeld van. Salamanders waren goedkope herdrukken van bekende, min of meer klassieke romans en verhalenbundels. De laatste tijd was er enigszins de klad in de verkoop gekomen. Misschien kwamen er te veel titels per jaar uit, misschien moest er iets aan de opzet of de prijs veranderd worden.

Pieter zat de bijeenkomst voor. Hij was een lange, magere veertiger met grijswit haar en dito baard en snor. Een geschiedenisleraar had hij kunnen zijn, of conservator van een museum, iets in de buurt van een artistiek beroep maar dan toch aan de organisatorische kant. Hij had blauwe, enigszins waterige ogen, en tegen de achtergrond van zijn grijze sierbehaaring waren zijn lippen wat te rood en te vochtig. Hij was leraar Nederlands geweest

voordat hij bij Wolters terecht kwam, maar de zeldzame tekstjes die hij schreef oogden wonderlijk onbeholpen. Praten kon hij wel, met zachte stem praatte hij alles wat los was aan elkaar, en dat was zijn voornaamste taak hier.

Dit was de derde en vermoedelijk laatste zitting van de werkgroep en Hans was er blij mee: nooit eerder had hij zo'n weinig dynamische vertoning meegemaakt. Ary Langbroek en zijn dichter-redacteur hadden er duidelijk geen enkele behoefte aan om te discussiëren over de toekomst van hun Salamanderreeks, het initiatief kwam van Pieter. Die wilde kennelijk iets, maar was te voorzichtig om dat zelf op tafel te leggen. Hij hoopte vermoedelijk dat het zou komen van Hans, of van andere buitenstaanders die in het verleden door Pieter aan deze tafel uitgenodigd waren en nooit langer dan één zitting bleven. De pr-dame maakte af en toe de indruk iets te berde te willen brengen, maar een blik van Ary was voldoende om dat plan te verijdelen. Zo vielen er lange stiltes. Vorige keer had de dame als toevallige aardigheid verteld dat Zonder dollen, Hans' eerste roman, op de lijst van de volgende Salamander-worp stond en dat de boekhandel daar positief op gereageerd had. Het maakte zijn dag goed, Hans was niet verwend met herdrukken. Wat een goede reeks, die Salamanders! In zijn vernieuwde ijver pleitte hij ervoor dat op de achterflap van de Salamanders wat informatie over de schrijver vermeld moest worden, met zeker ook een portret erbij. 'Ik kijk zelf ook altijd op de achterkant,' zei hij, 'je wilt als lezer toch graag een idee hebben wat voor soort mens dat boek geschreven heeft.'

Pieter knikte instemmend en maakte een aantekening, maar de dichter-redacteur Jan Kuijper keek Hans aan alsof hij een wind gelaten had.

'Het is toch van geen enkel belang hoe iemand eruitziet?' zei hij.

'Nee, natuurlijk niet,' gaf Hans toe, 'elk portret is prima. Maar er is wel behoefte aan een afbeelding, anders wordt de schrijver te veel een abstracte grootheid.'

De dichter haalde zijn schouders op en het onderwerp was van tafel.

Nu, bij de laatste zitting van dit jaar, liet Ary zien wat de eerdere discussies hadden opgeleverd. Hij toonde de lijst van de Salamander-worpen voor het komende jaar. Het aantal boeken was kleiner geworden. Met minder titels zou de verkoop per titel best wel eens hoger kunnen uitpakken, legde hij uit. Verder was er eigenlijk niets veranderd, gaf hij grif toe, maar de

discussies die hij hier had mogen meemaken waren toch heel zinvol geweest. Hans keek hem aan en zag Ary's ogen twinkelen. De uitgever was niet van plan zich ooit iets aan te trekken van Pieters geduw en getrek, maar was diplomatiek genoeg om dat niet openlijk te zeggen.

Zijn roman was van de lijst gevallen, zag Hans op Ary's lijst. Tja, dan had hij maar geen revolutionaire voorstellen op tafel moeten leggen over auteursfoto's op de achterflap. De zitting was kort, Pieter wist wanneer hij verloren had. In een interview met Boekblad had hij bij de start van zijn functie al laten weten liefhebber te zijn van 'met kleine stapjes voorwaarts'. En die belofte maakte hij ruimschoots waar. Hans gaf hem ten afscheid een hand, hij bedacht te laat dat Pieter heel slappe handdrukken gaf waar je een uur later nog met enige weerzin aan terugdacht.

Bij de uitgang van Singel 262 kwam hij Sontrop tegen, die met duidelijke afkeer een ponskaart in de daarvoor bestemde opening stak.

'Werken jullie met een prikklok?' vroeg hij.

'Ja,' zei Theo, 'ideetje van Bouwman toen hij hier een paar maanden rondscharrelde. Voordat Pieter kwam. Doen jullie dat dan niet?'

'Welnee,' zei Hans, 'hij heeft het wel eens geopperd, maar het is weggehoond. In ruil hebben we aangeboden onze werkuren bij te houden op urenbriefjes. En dat kostte toen zoveel overwerkgeeld dat het snel voorbij was.'

'O,' zei Theo, 'wij hebben domweg niet opgelet. En als leidinggevende moet ik nu het voorbeeld geven en die verdomde kaart in dat verdomde apparaat steken. Terwijl iedereen het ziet!'

Sontrop nam hem mee naar een van zijn stamkroegen aan de Spuistraat. De uitgever betaalt, want hij kan het declareren, was de algemene regel en Hans had soms het gevoel dat uitgeverijen daarom zo graag schrijvers meenamen naar kroegen en eethuizen. Behalve Thomas Rap, natuurlijk, want omdat de uitgeverij van hemzelf was, betaalde hij uiteindelijk ook zijn eigen declaraties. Met schrik zag Hans Theo Sontrop aanpappen met twee goed geconserveerde dames van lichtere zeden. Ze zaten naast elkaar op hoge krukken aan de bar, de beide dames aan Sontrops rechterzijde, Hans aan zijn linkerkant. Zo bleef hij buiten de conversatie, wel zo rustig. De ene na de andere anekdote rolde bijna gedachteloos van Sontrops lippen, wist Hans uit

het verleden, maar meestal gingen die over schrijvers. Gezien het gelach over en weer moest Theo ook lichtere conversatie in zijn assortiment hebben. Hij had ook wel iets van een sater.

Ineens boog hij zich naar Hans toe. ‘De dames en ik overwegen ergens een hapje te gaan eten. En zij vragen mij: “Wat gaat dat snoepje naast je doen?”’

‘Dat snoepje moet naar huis,’ zei Hans prompt. Hij gleed van de kruk, stak zijn hand op en vluchtte weg. Eenmaal buiten keek hij nog even om, maar Sontrop was alweer in levendig gesprek met de twee dames.

New York, oktober 1987

Het was hier nog vroeg in de avond, maar voor hun lichamen was het al vier uur ’s nachts. Na het inchecken in het Hilton-hotel, waar de conferentie zou plaatsvinden, waren ze met zijn zessen de straat op gelopen en hadden gegeten in een ondergronds restaurant. Het was Halloween, de kelners liepen in zeeroverskostuums, zware verwondingen en littekens op het gezicht geschminkt. De small Cobb salad die Marion, Boukes echtgenote, bestelde bleek een enorme schaal vol rauwkost en bacon. Alles had hier een andere dimensie. Buiten gekomen keken ze onwillekeurig steeds omhoog naar de torenhoge wolkenkrabbers waar ze tussen liepen.

Pas een week eerder had Corry Smits namens Theo gebeld: er was een tijdschriftencongres in New York waar hij heen zou gaan en hij zou het op prijs stellen als Kees en Hans meegingen. Dan konden ze met zijn drieën praten over de toekomst.

‘Dat kan toch in Amsterdam ook?’ lag op Hans’ lip, maar hij slikte het snel in. In de afgelopen jaren had hij Bouke naar congressen in allerlei landen laten vertrekken waar gepraat werd over lezersbereikonderzoek, zijn specialisme. Maar zelf op pad gaan naar zo’n peperdure bestemming had hij nooit kunnen rechtvaardigen. Nu Theo het aanbod was het een andere zaak en hij stemde er snel mee in. New York!

Vervolgens bleek dat Kees niet mee kon en dat Theo thuis moest blijven

omdat zijn zoontje opgenomen was in het ziekenhuis. Hans was teleurgesteld. Hij begon steeds nerveuzer te worden bij de gedachte dat hij binnenkort de leiding zou krijgen over de verliesgevende helft van het bedrijf, honderd mensen nog wel, en had gehoopt in gesprekken met Theo en Kees wat kalmte en zelfvertrouwen te krijgen. Een kind kon voorspellen dat het roerige jaren zouden worden, zeker nu het met Vrij Nederland zo beroerd ging. Werd het niet hoog tijd voor een plan? Of was het al te laat om het tij te keren? Hoe had hij zo dom en overmoedig kunnen zijn om deze klus aan te nemen?

Uiteindelijk werden Bouke Waltsma en Jan Lansinga zijn reisgenoten. Ze namen alledrie hun vrouw mee en spraken af de kosten van die reisgenoten precies te verantwoorden en voor eigen rekening te nemen. Snoepreisje oké, maar het moest niet te gek worden.

Hans dacht later nog wel eens terug aan het moment dat ze het J.F. Kennedy-vliegveld verlieten, de koffers rollend achter hen aan. Voor de glazen buitendeuren stopten ze, een groepje van zes.

‘Wat doen we? Gaan we met de metro of pakken we een taxi. Of...?’ vroeg Bouke.

Hans wachtte tot iemand de keuze zou maken, maar iedereen zweeg. Hij zag dat ze hem aankeken en vroeg zich af waarom. En toen viel hem in dat ze hem de eer gunden leiding te geven. Hij mocht het zeggen! Bij de Weekbladpers was men gewend kleine lastige besluiten naar boven te delegeren. Laat de baas het maar beslissen, ik heb er even geen trek in. Het was het eerste teken dat ze hem al als een directielid beschouwden. Hij slikte even.

‘We nemen twee taxi’s!’ zei hij ferm en hij liep voor hen uit naar buiten.

Wordt vervolgd in deel 2 van Het Bedrijf: Betere tijden (verschijnt najaar 2008)

Namenlijst personages

Karel Akersloot – assistent van Harmen Bockma. Karel leek weggelopen van een Hans Borrebach-omslag: een gebeeldhouwd hoofd met ferme kin, blauwe ogen, witte tanden en zwart sluik haar dat in Rudolph Valentino-stijl over zijn hoofd gekamd was. De tanden van zijn kam waren zichtbaar in zijn strakke haardek.

Hugo Anderman – redacteur Vrij Nederland, later hoofd oplage-exploitatie. Hij was sinds enkele jaren researchjournalist bij Vrij Nederland, een slimme en snelle jongen die ook nog kon schrijven. Hij maakte op Hans wel altijd de indruk een corpballenverleden te hebben. Hij had een wat arrogante oogopslag en de aardappel in zijn keel was te horen.

Bert Bakker – uitgever. Waar Bert Bakker vandaan kwam had hij niet gezegd, maar aan zijn slingerende hoofdbewegingen was te zien dat het ook in zijn geval een horecagelegenheid was. ‘Overal is over te praten...’ gebaarde hij royaal en zijn paladijnen knikten ijverig.

Na een halfuur vage woordenwisseling en enkele snelle biertjes nam jonge Bert hartelijk afscheid. ‘Naar de Snelbinder!’ riep hij, maakte een beweging alsof hij een cape omsloeg en was vertrokken met zijn metgezellen.

Lydia Baldoni – medewerkster automatiseringsafdeling. De altijd ontevreden feministische computervrouw Lydia Baldoni met haar steenharde blauwe ogen. In elke aflevering van het Personeelsblad stond wel een ingezonden stuk van haar waarin een misstand in het bedrijf of op het werk aan de schandpaal werd genageld.

Bertje – partner/chauffeur van Harmen Bockma. Hij had het uiterlijk van een licht kalende loketbediende, blauwe ietwat uitpuilende ogen, een iets te rood maar gelukkig vrij klein hoofd op een lange nek met een uitpuilende adamsappel. Hij was mager. Op oude foto’s van de crisistijd in de jaren dertig

zag je zijn type veel, zij het in zwart-wit.

Harmen Bockma – directeur. Hij was niet groot van stuk maar steviggebouwd, aan de mollige kant, met een rechthoekig, alert naar buiten kijkend hoofd. Hij droeg geen das maar een zijden sjaaltje. Een prille veertiger, zo te zien. Harmen stak een verrassend kleine en zachte hand uit ter begroeting.

Charles Boermans – vormgever. Een kleine, jonge man met het uiterlijk van een cherubijn zei met een onvervalst Amsterdams accent: ‘Ik zet geen logo op die teringballen.’ (...) Hij was hooguit één meter zestig en tenger gebouwd, met een bleek rond hoofd waarin aandachtige grijsblauwe ogen. Hij had krullend haar.

Ina Bouman – hoofdredacteur Serpentine. Een keurige dame van middelbare leeftijd in mantelpak. Ina Bouman had permanent een licht afkeurende uitdrukking op haar gezicht en Hans had van Theo begrepen dat argwaan haar meest in het oog springende eigenschap was.

Theo Bouwman – financieel adjunct-directeur, later algemeen directeur. ‘Ik ben kwiek, onvermoeibaar, ik dring snel tot de problemen door,’ dat was zijn boodschap. Een stevig lichaam van matige lengte in een keurig pak, brede kaak, nieuwsgierige ogen, nette bruine lokken. Wat we ook te beraadslagen hadden, een oplossing moest binnen een kwartier te vinden zijn. Dat was zijn boodschap.

(...) Je kon Theo altijd van ver horen aankomen. Zijn lach startte als de blaf van een grote hond en eindigde in een zachtaardig hèhèhè. Uit de verte hoorde je de lach dichterbij komen als hij deze en gene groette en de blaf liet horen, ongeacht wat er teruggezegd werd. Want Theo lachte ook graag om wat hij zelf zei. Het werd hem gegund, Theo was geliefd.

Jan Breker – werknemer boekhoudafdeling. Op zijn hoofd stond een enorm uitgedijd afrokapsel, maar dan zonder krulletjes; Jan was nu eenmaal niet van Afrikaanse afkomst. Door het haar nooit te kammen werd het op den duur

warrig en benaderde het beoogde resultaat. Een stevige snor en een wat pluizige baard completeerden de sierbehaarng. Een grote bril met een zwaar montuur liet van de resterende gezichtshuid nog maar een paar vierkante centimeter wang en voorhoofd onbedekt. Het waren bleke, ongeïnspireerde stukjes huid.

Chris van Breumen – telefonisch advertentieverkoper.

Emile Brugman – redacteur Arbeiderspers. Een jonge slanke dertiger met artistieke halflange lokken.

W.L. (Boebi) Brugsma – voormalig hoofdredacteur van HP. Hij had het uiterlijk van een gesoigneerde, wat oudere filmster. Hij was nog wel eens op de televisie te zien waar hij in vloeiend Frans, Duits of Engels lange vragen stelde aan buitenlandse politici, die er kort op antwoordden.

Herman de Coninck – dichter en hoofdredacteur van Het Nieuw Wereldtijdschrift. Een magere, kalende, overwerkte loodgieter zou je kunnen denken dat hij was, met vermoeide ogen achter grote brillenglazen. Hans mocht hem meteen.

Rob Dagids – bladpromotor Vrij Nederland. Hij was een magere jonge man met een olijkleurige huid, die zoals alle luie mensen heel snel deed wat er gedaan moest worden om dan in aangename lethargie weg te zakken.

Henk Deniels – hoofd interne dienst. Een oudere heer verscheen, keurig met das en jasje en een ernstige hoornen bril.

Ton van Dijk – journalist Haagse Post. Een grote man met een snor en grint in zijn zware stem.

Anoesjka Dingenjans – bladpromotor Opzij en HP. Een opvallend mooie, jonge vrouw met een krullenbol en heldere blauwe ogen. Anoesjka was moeder van twee kinderen en was uit een slecht huwelijk weggelopen om

daarna al werkend als serveerster haar studie sociologie te bekostigen. ‘Soms liep ik op hoge hakken en nog met het schortje voor de collegezaal in,’ had ze Hans wel eens verteld, en hij zag het voor zich. Het rokje was kort.

Adriaan van Dis – journalist en schrijver. ‘Ik wil alleen een salade, met niets erop,’ zei Adriaan van Dis tegen de dienstdoende ober, en hij legde uit dat hij op dieet moest voor het komende televisieseizoen.

Henk van Dorp – redacteur Vrij Nederland. Henk zag eruit als iemand die het liefst de zomer zou doorbrengen in zijn volkstuin, maar hij liet sinds kort zijn baard een paar millimeter groeien. Het gaf hem de vermoedelijk bedoelde zwerversuitstraling, maar Hans keek daar graag doorheen.

Cisca Dresselhuys – hoofdredacteur Opzij. Opvallend makkelijk wond ze de mannelijke leden van de staf om haar vinger. Bij Jan Lansinga waren daarvoor maar enkele koekjes nodig uit de fraai beschilderde koektrommel die op haar ronde vergadertafel stond.

Haar manier van praten deed Hans sterk aan Joop ter Heul denken, wat vreemd was omdat hij Cissy van Marxveldts boeken nooit gelezen had. Cisca zei niet: ‘Ik was naar je op zoek,’ Cisca zei: ‘Ik was naarstig naar je op zoek.’

Dubois – accountant. Een grote benige man met uitstaande oren en een zware hoornen bril zat in volledige rust op zijn stoel.

Hans van der Eiken – vpro-functionaris. Hij was vrij klein en tener maar had een breed hoofd waarin twee ogen zijn gesprekspartner nadrukkelijk en permanent aankeken. Op zijn hoofd had hij een warrige haardos met in het midden een kale bedding.

Niek van den Eland – medewerker automatiseringsafdeling. Niek had na het behalen van zijn hbs-diploma een verkeersongeluk gehad en sindsdien keek hij wat wazig uit zijn ogen. Voor eenvoudige programmeerwerkzaamheden was hij nog bruikbaar, maar het vergde zoveel van zijn aandacht dat hij aan geen enkele conversatie meedeed.

Maya Elfering – hoofd boekenuitgeverij Raamgracht. Hans had met plezier naar haar zitten kijken, een blonde pocket venus, een meter vijftig en geboren voor de dans.

Rinus Ferdinandusse – hoofdredacteur Vrij Nederland. Hij was een kleine man, massiever gebouwd dan je op het eerste gezicht dacht. Op zijn hoofd een onstuimige bos golvend haar, de Abe Lenstra van de journalistiek. Met alerte donkere kraalogen sloeg hij elke beweging van zijn gast gade, ook zijn gezicht stond op interesse. Het was een warme junidag en hij had zijn das afgedaan en enkele knopen van zijn lichtblauwe overhemd geopend. Een royale portie krullend donker borsthaar was te zien. Zou Rinus ermee willen pronken? Dat moest haast wel, Rinus was niet iemand die zomaar iets deed. Hans had zelf geen borsthaar en was daar tot nu toe niet rouwig om geweest. Maar als een opinieleider als Rinus ermee te koop liep zou het misschien toch een gemis zijn.

Jan de Grens – hoofd automatisering. Hij was een vijftiger, een bejaarde in zijn vak, een magere en beweeglijke man met een scherpe haviksneus. Hij twijfelde al enkele maanden tussen kaal zijn en een haarstukje dragen, Hans had hem in beide vormen gezien en vond ze geen van beide erg aantrekkelijk. Maar dat kwam vooral omdat Jan de Grens permanente agressiviteit uitstraalde.

Bram Hacquart – vormgever inhoudsadvertentie HP. Een magere man met een gezicht dat getekend was door een brandwondenverminking. De littekens liepen in zijn hals door naar beneden en Hans gruwde van de gedachte aan het bovenlijf van deze man, onder het overhemd.

Flip van Hagelen – chef abonnementenadministratie. Hij stond aan het hoofd van zeven dames en een heer die afwisselend de telefoon bedienden en aan de ponsmachines de abonnementen intikten. Flip had een ringetje in zijn oor, wat volgens de geldende kledingregels aangaf dat hij homo was. Om dat nog eens extra te benadrukken onderhield hij zijn lichaam zo goed dat het slank

was en altijd hoogtezoon-gebruind. Flip had helderblauwe ogen die fel constrasteerden met zijn roodbruine gelaat en als hij lachte zag je een glanzend wit, gaaf gebit.

Victor Halberstadt – commissaris. Hij was een jaar of veertig en droeg een rond hoofd van Latijns-Amerikaanse makelij waarvan hij de snel kalende schedel met zoveel mogelijk van het resterende haar bedekte. Halberstadt loenste. Hij leunde permanent naar Menco die hij steeds fluisterend souffleerde, terwijl hij met zijn ene oog de rechterhelft van het gezelschap bekeek en met zijn linkeroog de andere helft.

Annemarie ter Hamsel – secretaris van de or. Onder haar bureau huisde een grote hond die direct na Hans' binnenkomst zijn snuit in diens kruis duwde.

Arend Jan Heerma van Voss – hoofdredacteur Haagse Post. Arend Jan was een zorgelijk persoon, in zijn grote vroeg-kale hoofd stonden dan ook de droefgeestigste ogen van het westelijk halfmond.

Henk Hofland – journalist. Hans zag hoe Hofland zich naar de uitgang begaf, met de voorzichtige tred van de aangeschotene. Hij morrelde aan de schuurdeur maar kreeg die niet open. Nog een keer geprobeerd, maar weer zonder resultaat. Toen zag Hans hem nadenken en een besluit nemen dat even geniaal als simpel was. Hij posteerde zich terzijde van de voor hem te ingewikkelde deuren en ging staan wachten.

Aukje Holtrop – redacteur Vrij Nederland. Zij had voor een vrouw een formidabele lengte en fietste Hans geregeld met grote snelheid voorbij als hij op weg was naar kantoor. Ze woonde bij hem in de buurt, maar hij kende haar niet.

Liesbeth ten Houten – uitgeefster Leopold-kinderboekenfonds. Een lieve vrouw met het brave hoofd van een uit de orde gestapte en in de zorgsector belande non.

Pieter de Jong – directeur Singel 262. Hij was een lange magere veertiger met grijswit haar en dito baard en snor. Een geschiedenisleraar had hij kunnen zijn, of conservator van een museum, iets in de buurt van een artistiek beroep maar dan toch aan de organisatorische kant. Hij had blauwe, enigszins waterige ogen, en tegen de achtergrond van zijn grijze sierbehaaring waren zijn lippen wat te rood en te vochtig.

Sasja de Jong – assistente oplaagexploitatie, later redactieassistente van Filmfan en Opzij. Een prinsesje met hangend haar, gekleed in een eenvoudig wit jurkje en sandalen. Wat zou ze zijn? Hooguit 18, 19 jaar. Het hele café keek betoverd toe.

Koos Jongeling – hoofd advertentiebedrijf. Door zijn lengte moest hij zich tegenover elke gesprekspartner vooroverbuigen, wat hem het air gaf van zowel aandacht als overwicht. Hij keek daarbij ernstig en belangstellend langs zijn grote neus, zoals olifanten langs hun slurf.

Ron Kaal – hoofdredacteur Filmfan, later Haagse Post. Ron was zo kaal dat menigeen dacht dat zijn naam een zelfbedacht pseudoniem was. Totdat je merkte dat zelfspot niet zijn sterke punt was. (...) Ron neigde naar corpulentie en had een olijfkleurige, wat vettig ogende huid. (...) Met een paar goed geplaatste sneren en een laatdunkende blik vanachter de dikke rookwolken van zijn sigaar liet hij de bezoeker weten dat die niets wist van de vele geheimen van het maken van een tijdschrift. Ik wel, zei diezelfde blik. Misschien was dat ook wel zo.

Hubert Knulder – werknemer interne dienst. Een jonge man met rafelige baard en lang haar, en een kaal gesleten corduroybroek. Een van de poten van zijn bril werd met een plakbandje vastgehouden.

Dick Koger – adjunct-directeur. Dick was een stuk jonger dan Harmen, begin dertig vermoedelijk. Zijn gezicht bestond uit lichtroze vlees waarin twee kleine, lauw kijkende ogen waren gedrukt. Zijn mond stond permanent in een nadenkend tuitje.

Sjoerd Konebrug – hoofd automatisering. Een slanke dertiger met iets artistieks in zijn haardos en aankleding.

Han Krocht – assistent personeelszaken. Een lange jongeman die vanuit zijn hoogte met dedain neerkeek op discussietegenstanders.

Piet Lagardus – hoofd oplaagexploitatie. Waar Piet vandaan kwam, daar deed hij nogal vaag over toen hij zich in zijn functie installeerde. Hij had opvallend blauwe ogen in het rood aangelopen en wat verkreukelde hoofd van de echte wijnliefhebber. Wijn dehydreert. Je kon aan hem zien dat hij het geregeld laat maakte.

Ary Langbroek – directeur-uitgever Querido. Uitgesproken Kerido, zoals uitgever Ary Langbroek niet naliet te benadrukken. (...) Ary Langbroek zat erbij, als altijd voorzien van flamboyante bretels. (...) Hans keek hem aan en zag Ary's ogen twinkelen. De uitgever was niet van plan zich ooit iets aan te trekken van Pieters geduw en getrek, maar was diplomatiek genoeg om dat niet openlijk te zeggen.

Kees de Lans – hoofd automatiseringsafdeling. Hij behoorde tot de mensen die altijd duidelijk aanstalten maakten als zij gingen lachen. Het was een tamelijk geluidloze lach, die voornamelijk bestond uit het in pretstand trekken van zijn hoofd gevolgd door het enkele malen op en neer bewegen van zijn schouders. Kees had een rood hoofd met zwarte krullen erboven en een bril met vrij dikke glazen.

Jan Lansinga – hoofd productieafdeling. Jan was een stevige Groninger die uit de grote vaart leek weggelopen: zeemansringbaard, blauwe ogen, het postuur van een middelgrote beer. Maar Jan deed geen vlieg kwaad.

Jan Ligthart – marktonderzoeker met een plan voor computergestuurde bezorging van bladen. Jan Ligthart was de slanke, wat arrogante, zelfverzekerde wetenschapper die Theo graag ook had willen zijn als hij niet

nog veel liever sportjournalist was geweest.

Ischa Meijer – journalist. De deur ging open en Ischa Meijer kwam naar buiten. Hij keek snel naar Hans en zocht in zijn geheugen of hij diens portret in zijn galerij prominenten had staan. Nee, rapporteerden zijn hersens, dit is een onbelangrijk personage. Maar hij was er niet helemaal zeker van en hij gaf Hans een klein, bijna onmerkbaar knikje voordat hij wegliep.

Herman Menco – voorzitter Raad van Commissarissen. Een kleine, stevig gebouwde vijftiger met het gezicht van een clown: opengesperde ogen en een dik aangezette lachende mond. In tegenstelling tot de opgewekte aanblik die hij gaf was hij een ongemakkelijk mens, had Hans wel eens gehoord. Maar het was bekend dat Menco als jongeman Auschwitz had overleefd en het getatoeëerde nummer op zijn arm droeg. Wie zo'n verleden had mocht zijn hoe hij wilde, was de algemene opvatting. En Menco's knorrige uitvallen werden hem makkelijk vergeven.

Jan Mester – advertentieverkoper en voorzitter cwv-bestuur. Jan was een vriendelijke maar wat besluiteloze advertentieverkoper, die zich op een onbewaakt moment had aangemeld voor het voorzitterschap. Daar had hij nu grote spijt van.

Dorothea Mijerink – chef Lezersservice, een tweemansafdeling die boeken en platen verkocht aan de abonnees van Vrij Nederland en Opzij. 'Zooo, een grote dag voor je,' zong ze, 'ben je er klaar voor?'

Daaf Mijnaals – werknemer bij de boekhouding.

Ben Mosselaar – productiebegeleider. Hij was Jan Lansinga's tweede man, en in tegenstelling tot Jan zelf een productieman van origine. Omdat hij bij een drukkerij gewerkt had en er voor het klantencontact altijd correct uit moest zien droeg hij uit gewoonte nu ook bij de Weekbladpers altijd een keurig pak. Hij viel ermee uit de toon, maar niemand maakte er ooit een opmerking over.

Henk Nieuwerschans – medewerker automatiseringsafdeling. Een compact gebouwde kantoorman.

Joop Niezen – hoofdredacteur Voetbal International. Joop Niezen was een vlezige man met een snel verhit rakend hoofd en een stevige bos haar. Zijn vierkante kin had in de loop van de tijd een onderkin gekregen en ook de rest van zijn lichaam was behoorlijk uitgedijd nadat zijn voetbalcarrière voorbij was.

Trudy Nijman – tuinier. Ze had het kleine stukje aarde zo beplant dat het een miniparkje was geworden, met een bankje en een tweetal paden. Vanuit de Blauwe Zaal keek je op dit tuintafereel neer.

Kees van Nijnatten – hoofd oplaagexploitatie, later uitgever sportbladen. Kees nam de dingen zoals ze kwamen. Vielen ze tegen dan lachte hij zijn teleurstelling weg. Als Kees grijsde kneep hij zijn ogen samenzweerderig dicht. Dan glimlachte je vanzelf mee.

George Panne – hoofd advertentieadministratie. Een hoogrood aangelopen administrateur die veertig kilo eerder een aardige keeper was geweest.

Jos Paverling – bladpromotor Voetbal International. Jos had stekelhaar en nooit had het zo rechtop gestaan als toen hij met Sasja binnenkwam.

Tessel Pollmann – voorzitter cwv-bestuur, VN-redactielid. De kabouterachtige VN-redactrice had heel wat clashes met Harmen achter de rug (...) Haar kleine hoofd met de bolle wangen en het pagekapsel zag er opgewekt uit.

Carla Punt – assistente op de marktonderzoekafdeling. Carla kende hij al sinds 1962, vanaf de dag dat ze van de hbs kwam en zijn assistente werd bij het bureau nimm, waar Hans toen als jonge marktonderzoeker werkte, aanvankelijk als assistent van Hans Faverey. Ooit had hij bij de directie van

dat bedrijf gedreigd op te stappen toen Carla bij de jaarlijkse opslagronde werd overgeslagen. Dat schiep een band. Waar hij sindsdien ook werkte, op een gegeven moment kwam Carla erbij. Klein, blond, sproetig en met een aangename stilte om zich heen.

Jaap Rijk – directeur. Hij was van normale grootte en bouw, met een belangstellend hoofd waarin een spitse neus de voornaamste blikvanger was. Geen arendsneus, kleiner, meer de neus van een ongevaarlijk soort nachtuil. ‘Is deze lift wel veilig?’ vroeg de man op geaffecteerde toon en Hans herkende Jaap Rijk.

Jeanne van Roden – assistente marktonderzoekafdeling, later redactiesecretariaat Opzij. Ze was een levendige, welbespraakte jonge vrouw met een melkwitte huid, en het donkerbruine haar en het gezicht van een Botticelli-model.

Martin Ros – hoofdredacteur De Arbeiderspers. De naam Martin Ros zei Hans niets, maar het was kennelijk iemand die niet zo makkelijk enthousiast raakte over een boek.

Han Rozendaal – hoofd personeelszaken. Een gebrilde snel pratende buurtwerker die boze steekoogjes kreeg als je hem tegensprak.

Hannie Saffier – assistente advertentiebedrijf. Hans kende Hannie al vanaf de tijd dat hij met haar ex in de redactie van Propria Cures zat, en toen zij door haar scheiding gedwongen op zoek was naar een baan kon hij haar helpen aan een tijdelijke plek bij het advertentiebedrijf van de Weekbladpers.

Feike Salverda – redacteur Vrij Nederland en cww-bestuurslid. Iemand die graag stof deed opwaaien en zichzelf zag als een scherp kenner van politiek en economie.

Donald Sanderij – cww-bestuurslid en verkoopvoorbereider bij het advertentiebedrijf. Hij was een tengere jongeman met een smal gezicht en een

ringetje in zijn linkeroor. Hij droeg zijn donkerblonde haar halflang, het was vlak boven zijn voorhoofd enigszins aan het dunnen. Hij werkte bij het advertentiebedrijf, wist Hans, en hield daar de statistieken bij, in verbinding met een externe computer waarop alle leesbereikgegevens stonden.

Rob Schering – controller. De blonde tegenpool van Karel Akersloot. Hij bubbelde over van nieuwtjes en commentaar op de laatste plannetjes van Harmen, waar hij het zelden mee eens was.

Hij ratelde zijn bezwaren op in Zoef-de-Haas-tempo, steeds onderbroken door een nerveus ‘nietwaar Hans?’ waarbij hij zijn gezicht naar Hans toe wendde om af te lezen of hij zijn steun had.

Hendrik Jan Schoo – initiatiefnemer van het blad Issue. Een rijzige dertiger met een diepe betoogstem.

Arjan Schrama – oprichter muziekblad Vinyl. Een magere jongeman met een hoofd als een speldenknop en een ver uit zijn magere hals stekende adamsappel. Hij had het blad twee jaar eerder opgericht met geld uit zijn Zilveren Vloot-spaarpot.

Siebelink – directeur van Nijgh & Van Ditmar Educatief. Een kordate snelle veertiger die in de villa aan de Haagse Badweg waar Educatief huisde als een verlicht despoot regeerde.

Rob Sijmons – redacteur Vrij Nederland en cwv-voorzitter. Rob oogde met zijn bril, lange baard en open sandalen als het prototype van de mierenneukende geitenwollensokkendrager, maar in de praktijk van het besturen was hij opvallend behendig en pragmatisch.

Corry Smits – directiesecretaresse. Men zou haar spichtig kunnen noemen, ook al vanwege de grote bril die zij droeg, als dat niet zo aardig tegenover Corry was. Zelf was ze de vleesgeworden hartelijkheid en heel toegewijd.

Hans Smits – cwv-voorzitter. Een waakzaam ogende, maar minzaam

formulerende VN-redacteur.

Theo Sontrop – directeur-uitgever Arbeiderspers. Theo Sontrop was een kleine, met weinig zorg gebouwde man. Ook aan zijn hoofd was weinig aandacht besteed, een klerkenhoofd met wijde oren die zijn hoofd een verbaasde uitdrukking gaven, een bril en kalend haar van onbestemde lichte kleur.

Erik Spastra – directiesecretaris. De kleine, manke, door psoriasis geteisterde secretaris bewoog zich stil en bescheiden door het gebouw van de Raamgracht.

Henk van Stiphout – voorzitter Raad van Commissarissen. Hij deed Hans onweerstaanbaar denken aan een uit Alice in Wonderland weggelopen sprekend dier. Een vriendelijke marmot in dit geval. Van Stiphout was een kleine man die lange zinnen bouwde terwijl hij in het middenpad tussen de vergaderende menigte heen en weer liep, de duimen van beide handen in de twee frontzakjes van zijn colbertje. Hij had ook iets van de onverstoorbare vriendelijke redelijkheid van Jan Terlouw, de nieuwe fractievoorzitter van D'66.

Jan Stoof – buitenlandredacteur van Vrij Nederland en cww-voorzitter. Een rustige dertiger met een kaal hoofd en een grote snor. Uiterlijk eerder de weerman van de Drentse Courant dan een linkse rakker.

Tade van Tadema – lezerswerving Vrij Nederland. Tade was een lange slanke jongeman met regelmatige gelaatstrekken, grijze ogen en donkere lokken. Hans kon zich voorstellen dat hij harten brak.

Ursula den Tex – cww-bestuurslid en redacteur Vrij Nederland. Haar brillenglazen waren van dik jampotjesglas, haar blauwgrijze ogen zwommen erin rond en ze deed Hans vaak denken aan de tekenfilmfiguur Magoo, die met zo'n zelfde bril op vrijwel nietsziend rondliep over bouwplaatsen en verkeerspleinen, zonder zich als door een wonder ooit te bezeren.

Joop Verhaar – administrateur. Een degelijke maar wat trage boekhouder met een Indische achtergrond.

Gert Verdamme – medewerker automatiseringsafdeling. Een tanige boerenzoon leek hij, met altijd ietwat samengeknepen blauwe ogen en een bos ongericht vlassig haar. Hij groette bij binnenkomst en vertrek, en verder was weinig van hem bekend.

Tom van Verre – marktonderzoeker van bureau Inter/View

Hilda Verwey – commissaris. Ze was zeventig, een beroemde feministe en sociologe. Ze had de verhoorde hoofdhuid van een komodovaraan en hield zich ook even roerloos. Maar Hilda Verwey oogde niet wreed, eerder mild luisterend. En als zij iets zei, een zeldzaamheid, dan liet ze een aangename stem horen, een nette omastem. Het was de eerste keer dat Hans haar zag. Ze oogde formidabel.

Rienk Visser – commissaris. Hij was een lange slanke bejaarde met een langwerpige, opvallend rood aangelopen hoofd en waterige blauwe ogen. Als enige commissaris had hij geregeld laten weten met veel plezier te kijken naar wat er bij de Weekbladpers gebeurde. De anderen uitten zich stelselmatig zorgelijk over de gang van zaken in het bedrijf, en met name over de doorgeslagen democratisering.

Carol Voorts – hoofd advertentiebedrijf. Een slanke man, met donker halfslag haar en een scherp getekend gezicht. Hans kon zich voorstellen dat hij een Argentijnse schone aan de haak had geslagen.

Ruud Vreeman – winnaar cwv-prijs. De prijswinnaar was een tamelijk lange en zeer beleefd ogende dertiger met bril en dekkend haar.

Bouke Waltsma – marktonderzoeker, later hoofd advertentieafdeling. Hij had het postuur en uiterlijk van een tanige visserman met een roodblond

ringbaardje en scherpe kijklimpeltjes rond de blauwe ogen. Eigenlijk leek hij op Van Gogh. Bouke was een rechtlijnige, vaak schamper oordelende Fries. Hans mocht hem wel.

Max van Weezel – VN-redacteur. Een bleke, bebrilde, zacht pratende jongeman. Onder de hoede van Joop van Tijn was hij bezig zich in te graven in het Haagse politieke circuit en hij had al laten weten binnenkort belangrijker zaken te doen te hebben dan het democratisch gebeuren in het bedrijf. Dat speet hem wel, voegde hij eraan toe, maar je kon horen dat hij het niet echt meende. Niemand nam hem dat kwalijk, wat was er leuker en spannender dan met Joop van Tijn de Haagse elite uit te horen?

Gijs van de Westelaken – redacteur Haagse Post. Hij was een rijzende ster bij HP, een slanke jonge man met halflang haar en nadenkende ogen.

Gerard van Westerloo – VN-redacteur. Uit een beschrijving van een bedrijfsvoetbaltoernooi: Gerard van Westerloo betrad luid wijzend het strijdperk, goochelde even achteloos met de bal en zocht meteen naar adem happend de bank op.

Jaap van der Zwan – vormgever. Hij behoorde tot de linkervleugel van de productieafdeling. Anders dan zijn geleerde broer Arie was hij gewend zich volks uit te drukken. Niemand zou kunnen zeggen dat hij zijn eenvoudige afkomst als zoon van een Scheveningse visser verloochende.

Ander werk van Hans Vervoort

Kleine stukjes om te lezen (1970)

Heden mosselen, morgen gij (1973)

Zonder dollen (1974)

Vanonder de koperen ploert (1975)

Zwarte rijst (1977)

Oud zeer (1978)

Sicco Roorda van Eysinga – zijn eigen vijand (1979)

Met stijgende verbazing (1980)

Een zomer apart (1983)

Het tekort (1988)

Zonnige perioden (1994)

Eerlijk is vals (2001)

Geluk is voor de dommen (2003)

Kind van de Oost (2005)

Retourtje Tropen (2005)

Errata

1 Adriaan van Dis liet me weten dat hij nimmer het woord ‘salade’ gebruikt dat ik hem op pagina 334 in de mond leg: ‘Salade’ zou ik nooit gezegd hebben. Wel sla. Ik zeg zelfs krabsla. Salade vind ik een lelijk en burgerlijk kruidenierswoord – het smaakt me ook niet.

2 Donald Sanderij merkte op dat hij zijn ringetje in het rechteroor droeg, niet in het linker.

3 Ik liet Maradona optreden op de wereldkampioenschappen voetbal in 1984, maar die vonden natuurlijk plaats in 1986.

4 Ik liet het hoofd oplaagexploitatie Piet Lagardus op de loonlijst staan van het reclamebureau Wubbe de Fries en Franken. Geert Franssen van het bureau Wiggert de Vries en Franssen liet me weten dat dat niet klopt. Piet gebruikte twee reclamebureaus en hij stond op de loonlijst van dat andere bureau. Mijn excuses voor deze fout.